

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA
FILIALA LUGOJ

RESTITUIRI BĂNĂȚENE V

2017

Eurostampa

Societatea de Științe Istorice din România
Filiala Lugoj

RESTITUIRI BĂNĂȚENE

V

Editura *urostampa*

Timișoara - 2017

Coordonatori volum:
Prof. dr. Dumitru Tomoni
Profesor Horațiu Suciu

Colegiul de redacție:
Dumitru Tomoni - președinte
Răzvan Pinca - vicepreședinte
Horațiu Suciu - secretar
Șipoș Ibolya - membru
Medina Săvulescu - membru

Coperta:
Silviu Nopcea
Biserica romano-catolică – Lugoj
(secolul al XVIII-lea)

ISSN 2344-4355

Editura Eurostampa
Timișoara, Bd. Revoluției din 1989 nr. 26
Tel./fax: 0256-204816
edituraeurostampa@gmail.com
www.eurostampa.ro
Tipărit la Eurostampa

**Volum cofinanțat
de Primăria Făget**

Cuvânt înainte

Încredințăm tiparului nr. 5 al revistei „Restituiri bănățene”, cu dorința mărturisită încă de la apariția primului număr, de a stimula cercetarea istoriei Banatului și de a o face cunoscută celor interesați de trecutul, cultura și spiritualitatea bănățeană.

Volumul include 21 studii și articole grupate în patru secțiuni: *Studii și articole, Personalități bănățene, Didactică și istoria învățământului și Recenzii*. Ne bucură atât diversitatea temelor abordate, cât și faptul că numărul colaboratorilor a crescut, reușind astfel să publicăm originale și interesante contribuții semnate de cunoscuți istorici: Costin Fenesan, Vasile Dudaș, Vasile Muntean, Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Ionel Popescu, Ionel Bota, Ioan Cipu, Gh. Naghi, Sorin Forțiu, Ciurușchin Miodrag, Șipoș Ibolya, Gabriela Hajdu, Medina Săvulescu, Oana-Roxana Ivan, Nicolae Dumbrăvescu, Emanuel Povian etc.

Efortul istoricilor și cercetătorilor de a pune în circuitul științific, prin intermediul revistei „Restituiri bănățene”, noi documente și a contribui astfel la o mai bună cunoaștere a istoriei Banatului în general și a zonei Lugojului în special, a fost recompensat de Societatea de Științe Istorice din România prin acordarea premiului „Aurelian Andreescu”, pentru nr. 4 al revistei, în cadrul Școlii de vară de la Târgu Mureș, desfășurată în perioada 21-26.07.2017. Este al doilea premiu pe care revista îl primește de la prima apariție.

Din aceste considerente, este și mai dificil de înțeles refuzul Primăriei Lugoj de a mai cofinanța această revistă, prima de acest gen din istoria Lugojului. Colectivul de conducere, încă refuză să creadă că Primăria Lugoj se ghidează după una dintre celebrele legi ale lui Murphy: „Orice faptă bună trebuie pedepsită”.

În acest context, decizia Primăriei Făget de a sprijini financiar apariția acestui număr este mai mult decât lăudabilă. De aceea, se cuvine a mulțumi domnului primar prof. Marcel Avram și consilierilor locali din Făget. Aceleași mulțumiri le aducem și domnului prof. Virgil Popescu, președintele Sindicatului „Spiru Haret” Timiș.

Prof. dr. Dumitru Tomoni,

Președintele Societății de Științe Istorice
din România - Filiala Lugoj

I.

STUDII ȘI ARTICOLE

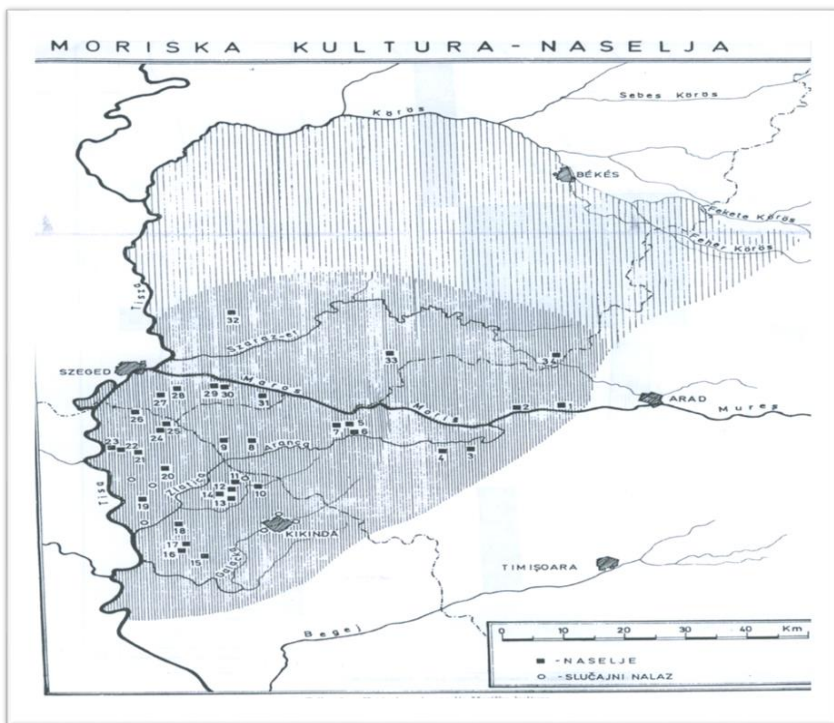
CULTURA MUREȘ, CREAȚIA LOCUITORILOR DELTEI MUREȘULUI ÎN EPOCA BRONZULUI TIMPURIU

Prof. dr. Ciurușchin Miodrag

Cultura Mureș a fost una dintre culturile bronzului timpuriu, care s-a format pe baza culturilor neolitice Bodrogkeresztur, post-Vučedol și cu o contribuție a valurilor succesive de populație din centrul Peninsulei Balcanice, între anii 2300- 2100 î. Hr. Pentru înțelegere modului cum s-a format cultura Mureș, de o deosebită importanță este cunoașterea condițiilor naturale și, în primul rând, a caracteristicilor hidrografice ale arealului pe care s-a dezvoltat timp de 700 de ani. Arealul culturii Mureș avea formă de triunghi, cu baza deschisă spre E, cu două laturi pe râurile Galadska și Aranka, la S, Crișul Negru și canalul Szarazer, la N, iar la V- râul Tisa, lângă orașul Szeged. În centrul acestui spațiu restrâns la aproximativ 2000 km², se afla valea râului Mureș.

Populația purtătoare a culturii Mureș a moștenit un mod de viață cu vechime de mii de ani de la predecesorii lor din valea Mureșului inferior, regiune caracterizată prin teren mlăștinos, brăzdat de râuri și pârâuri care, periodic, se revărsau pe terenurile din jur formând, „delta Mureșului” care s-a menținut până în secolul al XIX-lea și a dispărut ca urmare a marilor lucrări de desecare a mlăștinilor. Această populație s-a adaptat la condițiile naturale care i-au oferit protecție și condiții de viață acceptabile. Câmpia joasă din jurul văii Mureșului inferior se împarte în două unități geomorfologice:

- câmpia aluvionară, supusă pericolului inundațiilor, vara și toamna;
- terasele înalte, neinundabile, de lângă vechile meandre sau cursuri de râuri, având altitudine relativă de 80- 83 m.

Fig. 1: Arealul culturii Mureș din nordul Vojvodinei

Sursa: Girić, Milorad, *Naselja Moriške kulture*, u „Rad vojvodanskih muzeja”, br. 30, Novi Sad, 1986- 1987

Pe aceste terase înalte s-au format, în epocile neolitică și a bronzului, așezările umane, inclusiv cele ale purtătorilor culturii Mureș¹. După opinia geologilor sârbi, în epoca neolitică și în epoca bronzului, N-V Banatului era, de fapt, o insulă mare, o terasă de loes,

¹ Bukurov, B., 1978; p. 71

înconjurată de mlaștini și râuri care au delimitat natural cultura Mureș, împiedicând extinderea ei, dar în același timp, a fost o barieră care a ferit comunitățile culturii Mureș de atacurile altor populații².

Așezările erau întemeiate în apropiere de apele curgătoare, cel mai des la locul de contact între terasele de loes și câmpiile aluvionare, unde se aflau suprafețe de pământ roditor, locuri care ofereau condiții optime pentru apărare și surse de hrană variată pentru populație. De aceea în N-V Banatului este relativ ușor să fie descoperite siturile arheologice, inclusiv cele ce aparțin culturii Mureș, pentru că aceste așezări erau ridicate doar pe terase înalte, în apropiere de meandre uscate (în prezent) sau pe malul râurilor³.

Populația culturii Mureș se ocupa cu agricultura, pe suprafețele mici, ca niște insule mici, înconjurate de teren mlăștinos, creșteau animale și își completeau hrana pescuind în apele din jur ori vâneau animale sălbatice din pădurile de luncă sau stejar din împrejurimi. În general, viața economică a evoluat foarte puțin în perioada bronzului timpuriu față de eneolitic. Pe de altă parte, cultura materială, poziția așezărilor și modul de a-și construi casele corespunde caracteristicilor perioadei bronzului timpuriu. Purtătorii culturii Mureș foloseau, mai ales, obiecte de cupru, mai rar de bronz, iar necropolele lor sunt bogate în ofrande similare celor care pot fi găsite în necropolele celorlalte culturi din Europa Centrală.

La începutul perioadei bronzului timpuriu, în spațiul cuprins între Tisa, la V; râurile Szarazer și Crișul Negru, la N; râurile Aranka și Galacka, la S și câmpia înaltă a Vingăi, la E se dezvoltă cultura Mureș. Cele mai multe așezări și necropole ale grupului cultural Mureș au fost descoperite pe valea Mureșului inferior, de la Pecica și Periam, la E, până la gura de vărsare a Mureșului în Tisa, lângă Szeged. Arheologul maghiar I. Banner a denumit-o, în anul 1931, cultura Mureș tocmai datorită faptului că în jurul cursului inferior al acestui râu se găsesc cele mai multe situri arheologice. Tot în perioada interbelică arheologul sârb M. Grbić, în lucrarea *Epoca preistorică a Voivodinei*, publicată în anul 1939, a denumit vestigiile perioadei bronzului timpuriu „cultura Mokrin”, dar

---

² Girić, M., 1978; p. 73

³ Marković, J., 1971, p. 10

termenul nu s-a impus pentru că necropola, prin caracteristicile ei este parte componentă a culturii Mureș, ceea ce se va dovedi prin cercetările arheologice efectuate după al II-lea război mondial de către arheologii români, maghiari și sârbi.

De o deosebită importanță au fost descoperirile de tip *tell* de la Pecica și Periam, descoperite încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea de către arheologul M. Roska. Cercetările acestor două situri arheologice au continuat, cu intermitențe, în perioada interbelică și postbelică, iar în prezent constituie obiectul unor cercetări sistematice de către arheologii români și americani. Deși s-au efectuat cercetări pe întregul spațiu pe care s-a dezvoltat cultura Mureș, până în prezent nu a fost cercetată complet nicio așezare, cultura Mureș fiind cunoscută, mai ales, datorită descoperirilor din marile necropole. Având în vedere că așezările, cu excepția sitului Klárafalva- Hajdova, au fost cercetate mai demult și parțial, în lipsa planurilor așezărilor și a documentației științifice, este greu de stabilit valoarea și importanța lor, fără noi cercetări. Ceea ce este cunoscut, este faptul că aceste așezări au ca model așezările din neoliticul târziu, datorită cadrului natural, dar cu modificări în modul de funcționare și activitățile desfășurate în ele. Pe teritoriul României, cele mai cunoscute așezări ale culturii Mureș sunt: Periam, Pecica, Socodor, Vărșand, Semlac. Pe teritoriul Voivodinei cercetări s-au efectuat numai la așezarea insulară „Anka Sziget” (Insula Anka) care se află în apropiere de satul Rabe și, parțial, la așezarea de lângă Mokrin, între 1973- 1977. Așezarea insulară „Anka Sziget” a fost ridicată pe un teren înalt, sub formă de insulă. Așezarea are formă elipsoidală, urmărind forma terenului, cu dimensiuni de 130/ 70 m și se ridică deasupra terenului mlăștinos și inundabil. Grosimea stratului de interes arheologic din așezare este de 1,2 m în care au fost găsite urme de vetre, în locuințe construite din chirpici. Este o așezare din ultima fază de dezvoltare a culturii Mureș deoarece materialele descoperite corespund cu stratul XIV de la Pecica. O altă dovadă că așezarea era locuită la sfârșitul perioadei bronzului timpuriu este faptul că aici s-au descoperit cupe mici, tipice pentru cultura Otomani, (Tasić, Nikola, 1974: 204) care s-a întins, treptat, spre S-V, în arealul culturii Mureș, în perioada ei de decădere. Pe acest teren, arheologul Nadlački Luka a efectuat

primele săpături. La această așezare s-a constatat roirea unei părți a populației care a întemeiat o nouă așezare pe platoul din apropiere. Periegezele efectuate pe suprafața de teren pe care au fost ridicate cele două așezări ale purtătorilor culturii Mureș s-au descoperit un număr foarte mare de fragmente de ceramică, unelte de os și piatră precum și oase de animale, elemente care dovedesc faptul că aici locuia o populație pașnică, ce se ocupa cu agricultura și creșterea animalelor⁴.

Așezarea grupului cultural Mureș de la Mokrin, din situl „Popin paor” atrage atenția arheologilor din Voivodina încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Așezarea a fost ridicată pe un teren înalt, denumit Sentoș, care se află deasupra terenului cândva inundabil ce se întindea la N și V de sit. În perioada interbelică cercetări arheologice, de mică amploare, a efectuat învățătorul Johan Sasser, un arheolog amator din Mokrin. În perioada postbelică Muzeul de la Kikinda a demarat cercetările arheologice la acest sit, în anul 1952 lucrările continuând, sistematic, între 1973- 1977 cu scopul stabilirii suprafeței așezării și a caracterului stratului de cultură. A fost cercetată o suprafață de 850 m și s-a stabilit că așezarea din perioada bronzului timpuriu ocupa o suprafață cu dimensiunile 130/ 80 m, de formă ovală, cu axul lung orientat pe direcția N-S. Grosimea stratului de cultură, cu un singur orizont de locuințe de suprafață, atinge adâncimea de un metru. Cu ocazia cercetărilor, au fost descoperite resturi de case construite din chirpici. Casele aveau acoperișul într-o singură apă și erau acoperite cu trestie, paie, papură, crengi. Podeaua caselelor era din argilă bătătorită, iar în mijlocul locuințe se aflau 1-3 vetre. Cu ocazia săpăturilor, au fost descoperite șase case de formă dreptunghiulară, majoritatea fiind atât de deteriorate încât nu s-a putut stabili dimensiunea lor. Casa cel mai bine conservată și cercetată avea dimensiunile de 14/ 4 m, de formă dreptunghiulară, orientată pe direcția E-V. În casă au fost găsite urmele a trei vetre și părți din ziduri, bine conservate. Casele erau construite foarte aproape unele de altele, cu trecere îngustă între ele. (Girić, Milorad, 1981: 52) În așezarea Mokrin au fost descoperite un număr mare de cupe cu una

---

⁴ Girić, Milorad, 1984, p. 46

sau două toarte, castroane mari, biconice și amfore biconice ornamentate.

În N-V Banatului, adică în S-V arealului culturii Mureș au fost descoperite mai multe situri ale mai-sus numitei culturi. La periferia de N-V a satului Novi Kneževac au fost descoperite mai multe gropi cu ceramică specifică, între care și cupe cu două toarte. În hotarul satului Sanad, învățătorul Johan Sasser a descoperit o așezare a culturii Mureș. Descoperiri izolate de „cupe de Periam”, cu una sau două toarte, provin de pe terenul dintre satele Sanad și Vrbica, siturile „Zlatan breg” (Aranyhegy) și „Sanadske livade”. O așezare mai mică a fost descoperită, în octombrie 1986, în hotarul satului Mokrin, lângă calea ferată, spre Arandelovo. Urme de așezări ale culturii Mureș au fost descoperite, în hotarul satului Mokrin, pe solele Perjanici și Iaroš⁵. Cu ocazia săpării canalului Đukošin, lângă Mokrin și la actuala cărămidărie au fost descoperite cupe mici cu două toarte. Lângă Kikinda, pe meandrul uscat al prâului Galadska (Galacka), au fost, de asemenea, descoperite cupe mici cu două toarte, specifice culturii Mureș. În apropierea necropolei de la Ostojičevo, pe malul meandrului uscat al râului Tisa și în hotarul satului Sajan, cu ocazia lucrărilor agricole, au fost descoperite fragmente de ceramică și un topor plat de cupru, de tip „Randleistbeil”. Așezările culturii Mureș, cu excepția așezărilor din răsăritul arealului, cum ar fi Periam și Pecica, nu aparțin așezărilor de tip *tell*. Sub așezări, în majoritatea cazurilor nu au fost descoperite urme de cultură din alte epoci. Așezările aveau dimensiuni aproximativ egale de 130 / 70 m care corespundeau unui anumit număr de locuitori, surplusul de populație fiind obligat să roiască și să întemeieze noi așezări. De obicei, așezările erau ridicate pe malurile apelor curgătoare, meandre sau bălți, în locuri greu accesibile, ca de exemplu: așezările de la Mokrin, Bočar, Novi Kneževac, Ostojičevo, Kiszombor, Sânnicolau-Mare, Battanya. În număr mai mic au fost descoperite așezări pe insule înconjurate de mlaștini și meandrele Mureșului, ca de exemplu: Klarafalva-Hajdova, Anka Sziget și Ószentivan. Cele mai multe așezări au fost descoperite în vestul arealului culturii Mureș, în zona care pare să fi

---

⁵ Garašanin, M. și D., 1951, p. 81)

fost perioada bronzului timpuriu, delta Mureșului, datorită numeroaselor sale brațe și meandre, a bălților și mlaștinilor, care asigurau condiții mai bune pentru apărare într-o perioadă frământată din istoria Europei Centrale. Distanța între aceste așezări era mică, între 2- 15 km, distență care asigura relații strânse între diversele comunități locale. Micile comunități umane ale purtătorilor culturii Mureș erau autonome, fără legături ierarhice între ele, dar le unea același mod de viață, adaptat la condițiile naturale specifice unei zone de mlaștini, aceleași obiceiuri și tradiții, inclusiv ritualul funerar care au contribuit la menținerea identității etnice.

La nord de Mureș au fost găsite puține așezări, iar distanța între ele ajungea și până la 35 km deoarece această regiune era mai expusă atacurilor din partea vecinilor mai agresivi precum purtătorii culturii otomani, iar posibilitățile de apărare- mai reduse, din cauza reliefului. Unele așezări erau centre tribale și acopereau suprafețe de până la două hectare, astfel așezarea de la Mokrin putea avea între 500- 700 de locuitori, iar cea de la Söreg- 700 locuitori. Unele așezări erau înconjurate de fortificații de pământ, cu palisade de lemn și șanțuri adânci, cum este cazul așezărilor Klarafalva-Hajdova și Kiszombor- Új Élet⁶. În nordul Banatului au fost identificate mai multe așezări ale purtătorilor culturii Mureș, cum ar fi cea descoperită în spațiul intravilan al satului Bočar, din apropiere de Kikinda. Materialul descoperit în anul 1953 se află la Muzeul Național Kikinda și nu a fost publicat până în prezent. (Drobac, Milorad, 1998: 161) Casele purtătorilor culturii Mureș aveau, în general, formă dreptunghiulară și erau construite din chirpici. Grosimea zidurilor era de aproximativ 20 cm, iar podeaua era din lut bătătorit, și, în mijlocul caselor, pe podea, erau construite vetre. Casele erau lungi, de 6- 14 m și late de 3- 5 m. Existența vetrelor și a gropilor mari pentru depozitarea hranei arată un anumit grad al autonomiei familiei și un început de privatizare în cadrul gintei/ tribului. S-au descoperit și anexele caselor sub forma unor gropi/ silozuri sub formă de clopot pentru depozitarea hranei, îndeosebi rezerve de cereale, cuptoare pentru pâine și pentru uscarea cărnii și a peștelui. În concluzie, despre casele așezărilor

---

⁶ Girić, Milorad, 1986-1987, p. 77)

grupului cultural Mureș se poate spune că au aparținut unor comunități umane mari cu familii numeroase. Casele au fost construite la suprafață, grupate, foarte aproape unele de altele, cu trecere îngustă între ele. În majoritatea cazurilor au fost formate dintr-o singură încăpere, fără detalii constructive.

Purtătorii culturii Mureș se ocupau cu cultivarea unor soiuri primitive de grâu și seară, mai ușor de întreținut într-o zonă cu multă umiditate. Dintre animalele domestice erau crescute în număr mare vitele cornute, porcii, oile și caprele, câinii și mai puțin caii. Animale sălbatice, specifice zonei de câmpie, erau vâdate pentru completarea hranei obținute prin practicarea agriculturii și creșterea animalelor. Ei vâneau căprioare, cerbi, iepuri. Râurile și bălțile din preajma așezărilor au stimulat dezvoltarea pescuitului. Pentru nevoile locale și schimbul de produse cu alte comunități s-au dezvoltat meșteșugurile casnice, între care un loc important îl ocupă olăritul, mai puțin torsul și țesutul sau metalurgia. Ceramica poate fi împărțită în grosieră și fină; cea grosieră cuprinde vasele de diverse mărimi necesare pentru depozitarea hranei și a lichidelor, are formă simplă și a fost produsă în cadrul gospodăriei/ comunității locale pentru uz casnic. Ceramica fină este formată dintr-un șir de tipuri diverse de vase pentru păstrarea lichidelor, de la căni mici până la cupe mari, cu forme estetic elaborate, castroane de diverse forme și tipuri, chupuri de diverse forme, folosite mai des pentru uzul casnic decât ca ofrande. Ceramica fină se caracterizează prin arderea la temperatură foarte înaltă și suprafața lustruită. Acest tip de ceramică respecta anumite reguli de fabricație și de aceea considerăm că această ceramică a fost produsă în ateliere de către meșteri olari.

Obiectele de metal aveau importanță mai mare în ritualul funerar decât în viața cotidiană. Între armele și uneltele descoperite cel mai des sunt topoarele, pumnalele, mici obiecte de împuns/găurit, iar între podoabe tipuri standard erau colierele, acele cu capăt plat, acele cipriote, inele. Cronologic, aceste obiecte sunt asemănătoare cu stilurile europene contemporane și analizele efectuate confirmă apartenența lor la un spațiu cultural larg, central european⁷. Foarte numeroase și cunoscute sunt podoabele de metal

---

⁷ Tasić, N., 1972, p. 72

mărunte, folosite pentru împodobirea capului. Deși o mare parte din obiectele de metal erau obținute prin schimburi de produse cu alte grupuri culturale, uneori la distanțe mari, au fost descoperite în unele așezări, ca de pildă, la Pecica, Klarafalva- Hajdova și Kiszombor- Új Élet, urme ale atelierelor de metalurgie, unelte și matrițe de turnare a metalului topit, făcute din lut ars. Posibile surse de minereuri se aflau în Slovacia și, mai ales, în Carpații Occidentali. Pentru cultura Mureș, în afară de obiectele de cupru și bronz, foarte importantă este apariția obiectelor de aur a căror sursă era, mai ales, Transilvania. faptul că uneltele de metal erau rare și scumpe a impus folosirea resurselor locale pentru confecționarea de unelte și arme, adică folosirea coarnelor și oaselor de animale care se găseau din abundență în arealul culturii Mureș; piatra era, de asemenea, mai puțin folosită pentru că zona mlăștinoasă nu oferea material litic de calitate. Pentru confecționarea podoabelor, se folosea caolin de diferite culori și cochiliile de melci și scoici care se puteau găsi pe malurile râurilor sau erau obținute prin schimbul de produse.

Stadiul actual al cercetărilor nu permite să tragem concluzii privind cauzele dispariției culturii Mureș la sfârșitul perioadei bronzului timpuriu pentru că puținele așezări cercetate nu prezintă urme de distrugeri violente, dovadă că ele au fost părăsite, la un moment dat, de către populația care s-a deplasat pe un alt teritoriu și a fost asimilată de purtătorii culturilor vecine, probabil Otomani sau Vatin.

În strânsă legătură cu așezările purtătorilor culturii Mureș din NV Banatului au fost așezările de la Periam și Pecica care reprezentau avanposturile din partea de răsărit a arealului acestei culturi. Situl arheologic Pecica, „Șanțul Mare”, este, după opinia arheologilor români și americani, care cercetează, în prezent, acest important sit cu cele mai moderne mijloace de investigații și datare, una dintre cele mai importante așezări din epoca bronzului descoperite și cercetate, până în prezent, în Europa⁸. Situl „Șanțul Mare” se află la 7 km la V de orașul Pecica, așezat pe un grind, pe

---

⁸ J.M.O'Shea, Alex W.Barker, Sarah Sherwood, Alexandru Szentmiklosi, 2004- 2005, p. 81

malul stâng al râului Mureș; este o așezare de tip *tell*, de formă ovală, cu dimensiunile de 117/ 70 m, în total 8190 m² ⁹. Având în vedere suprafața așezării fortificate și faptul că se află într-o zonă de interferență cu purtătorii altor culturi ale epocii bronzului timpuriu, considerăm că așezarea „Șanțul Mare” a fost un important centru meșteșugăresc și pentru schimbul de produse între localnici și populațiile vecine. Această așezare controla principala cale de comunicație și transport pe apă ce lega regiunea Carpaților Occidentali de Câmpia Tisei. Cercetările arheologice demarate la sfârșitul secolului al XIX-lea de către arheologul Ladislau Dömötör și continuate, înainte și după primul război mondial, de către arheologul clujean. M. Roska, au demonstrat că, la Pecica, la fel ca și la Periam, au locuit, în perioada bronzului timpuriu purtătorii culturii Mureș¹⁰.

Cercetările efectuate între 1960- 1964 de către arheologul I.H. Crișan, cu mijloace și metode moderne, au dus la descoperirea așezării din perioada La Tené și au confirmat continuitatea de viață, materială și spirituală, în această așezare până în epoca medievală. (Tudor Soroceanu, 1977: 241) Arheologul T.Soroceanu a efectuat cercetări la siturile Periam și Pecica și a studiat vestigiile culturii Mureș care se găsesc în diversele muzee din România și Ungaria, cu scopul elaborării tezei de doctorat cu tema „Cultura Mureș”. El consideră că așezările de la Periam și Pecica sunt contemporane, reprezentând avanposturile comunităților purtătorilor culturii Mureș în partea de răsărit a arealului acesteia. În straturile cele mai vechi cercetate la situl „Șanțul Mare” a fost decoperită ceramică specifică acestei culturi: vasul bombat cu brâu în treimea inferioară, vasul bitronconic, cu toarte, vasul bilobat cu două toarte lunete¹¹. Ornamentele caracteristice culturii Mureș au la bază incizia și canelura îngustă la care se adaugă cele realizate cu ajutorul nervurii simple sau crestate și al alveolei simple¹². Așezarea de la „Șanțul

---

⁹ J.M.O’Shea, Alex W.Barker, Sarah Sherwood, Alexandru Szentmiklosi, 2004-2005, p. 82

¹⁰ J.M.O’Shea, Alex W.Barker, Sarah Sherwood, Alexandru Szentmiklosi, 2004-2005, p. 82

¹¹ T. Soroceanu, 1977, p. 244

¹² T.Soroceanu, 1977, p. 244

Mare” a suferit în secolul al XVI-lea î.Hr., în perioada de decădere a culturii Mureș, presiunea a două populații vecine, diferite. De la NE și-au extins, treptat, așezările în arealul culturii Mureș purtătorii culturii Otomani, cu influență preponderentă la sus-numita așezare și purtătorii culturii Vatin, din S Banatului¹³.

Sfârșitul așezărilor aparținând purtătorilor culturii Mureș nu a fost violent, ci, mai degrabă, pare să fi fost vorba de o conviețuire pașnică între localnici și purtătorii culturilor Otomani și Vatin care au asimilat, treptat, populația locală¹⁴. Importanța sitului de la „Șanțul Mare” Pecica a atras atenția arheologilor de la Muzeul Banatului Timișoara, Muzeul județean Arad și a arheologilor americani de la muzeul de antropologie a Universității din Michigan preocupați de cercetarea culturilor bronzului din Europa Centrală. După semnarea, în noiembrie 2003 a contractelor de parteneriat între cele trei instituții, în primăvara anului 2004 s-au desfășurat cercetări de teren cu cele mai moderne mijloace de cercetare și datare care aveau ca scop delimitarea ariei de cercetare pentru anii următori. Cercetările sistematice au demarat în vara anului 2005 cu scopul de a cerceta așezările din epoca bronzului¹⁵. Rezultatele cercetărilor, parțial publicate, au dovedit importanța acestui sit pentru stabilirea unei noi cronologii a epocii bronzului în bazinul carpatic. Folosirea unor mijloace ultramoderne de cercetare și datare va permite datarea corectă a artefactelor și stabilirea relației om-mediu în epoca bronzului, va aduce noi elemente privind evoluția culturilor bronzului pe valea Mureșului inferior. Primele descoperiri de artefacte ale culturii Mureș se datorează lucrărilor agricole și de hidroameliorații din câmpiile cuprinse între Carpații Occidentali și râul Tisa, mai ales din zona Mureșului inferior, de la sfârșitul secolului al XIX-lea au atras atenția arheologilor din Ungaria asupra vestigiilor din epoca bronzului. Primele cercetări arheologice ale necropolelor culturii Mureș s-au desfășurat în anul 1903 la Beba-Veche; în perioada interbelică și

---

¹³ T.Soroceanu, 1977, p. 248

¹⁴ T.Soroceanu, 1977, p. 248

¹⁵ J.M.O'Shea, Alex W.Barker, Sarah Sherwood, Alexandru Szentmiklosi, 2004-2005, p. 82

postbelică au fost descoperite și cercetate sistematic necropolele Ószentiván, Deszk A, Deszk F, Pitvaros, Szöreg, Mokrin, iar între 1981- 1991 a fost cercetată necropola Ostojičevo. Trăsătura comună a acestor necropole este ritualul funerar de înhumăție, strict respectat, în majoritatea cazurilor.

Situl de la Beba-Veche se află la 3 km de sat, la 20 km SE de Szeged, 10 km NE de Sânnicolau-Mare, aproximativ 20 km la E de Mokrin. Situl a fost descoperit cu ocazia construirii drumului spre Sânnicolau-Mare, iar în timpul lucrărilor au fost distruse 10 mormunte, alte 16 fiind conservate. Cu cercetarea necropolei s-au ocupat arheologii Reisener, Trogmayer, Banner și Bóna. Cu excepția unui singur mormânt, de origine sarmată, celelalte morminte aparțin fazei timpurii a grupului Mureș. Arheologul I. Bóna apreciază că aceste morminte aparțin grupului Pitvaros și oferă date despre mărimea mormintelor, poziția scheletelor și ofrande¹⁶.

Pitvaros este o necropolă care se află în nordul satului omonim, așezat la 48 km E de Szeged, fiind descoperită cu ocazia exploatării nisipului din râul Szarazer. Cercetările arheologice au fost inițiate și conduse de către arheologul F. Móra, de la Muzeul Seged, în anul 1926. Au fost descoperite, în total, 49 de morminte, din care 43- din faza timpurie a culturii Mureș. De cercetările artefactelor de la necropola Pitvaros s-au ocupat I. Banner și I. Bóna. Pe baza rapoartelor de săpături și a ofrandelor conservate la Muzeul de Istorie de la Szeged, I. Bóna a concluzionat că grupul Pitvaros nu face parte din grupul cultural Mureș. Acest punct de vedere este subiectiv pentru că în lipsa planului necropolei și a unui raport detaliat de săpătură care să fi cuprins adâncimea mormintelor, orientarea scheletelor și poziția ofrandelor, nu se pot trage concluzii, ci doar se pot emite ipoteze care trebuie verificate prin noi descoperiri, în zonă. Nu s-au păstrat decât 14 cranii și două schelete întregi¹⁷.

Necropola de la Szöreg se află în apropierea satului cu același nume, la E de Szeged, în apropierea drumului Szeged- Mako și e cea mai apropiată necropolă de gura de vărsare a Mureșului în Tisa.

---

¹⁶ J. O'Shea, 1996, p. 79

¹⁷ Milašinović, L., 2008, p. 8

Cercetări sistematice la această necropolă s-au desfășurat între anii 1928- 1931, timp în care au fost decoperite și cercetate 229 de morminte, deși S. Foltiny apreciază că există, aproximativ, 600 de morminte¹⁸. S. Foltiny a studiat artefactele și rapoartele de săpătură, păstrate la Muzeul de Istorie „Mora Ferenc” din Szeged, dar în studiul său descrie detaliat numai ceramica care i-a folosit pentru stabilirea cronologiei absolute a culturii Mureș, în timp ce restul de artefacte doar au fost enumerate. I. Banner a făcut liste cu obiecte folosind materialul din muzeu, dar fără sincronizarea cu rapoartele de săpături și fără a arăta poziția ofrandelor din morminte. De datele demografice s-a ocupat S. Foltiny și G. Farkas, cu mențiunea că Foltiny s-a bazat pe rapoartele de săpătură, fără a intra în detalii privind materialul descoperit, spre deosebire de Farkas care oferă date din cele 109 morminte salvate, dar, din păcate, numai despre oasele craniilor¹⁹. Din 179 de morminte cercetate, 109 aparțin fazei I-a, iar 45- fazei a III-a a culturii Mureș²⁰.

Situl Deszk A se află pe partea de E a satului Deszk, la 12 km la E de Szeged, pe o terasă joasă, la S de râul Mureș. Necropola a fost cercetată de către arheologii de la Muzeul din Szeged, în anii 1930- 1931 și, în total, au fost descoperite 83 de morminte, între care sunt morminte din eneolitic și epoca fierului. Descoperirile au fost publicate de către S. Foltiny, care le-a descris, dar nu a prezentat planul necropolei și imagini ale artefactelor. În perioada postbelică I. Bóna a publicat fotografiile materialului conservat și planul reconstituit al necropolei, plan publicat anterior de către Trogmayer. Necropola Deszk A conține materiale din faza timpurie și cea târzie a culturii Mureș, îndeosebi ceramică²¹. Cu analiza osteologică s-a ocupat S. Foltiny, exclusiv pe baza rapoartelor de săpătură, iar G. Farkas a analizat cele 20 de crani, din care 15- din epoca bronzului. S-a stabilit că din 83 de morminte 49 aparțin perioadei bronzului timpuriu, adică 24- fazei timpurii și 25- fazei târzii a culturii Mureș²².

---

¹⁸ Girić, M., 1995, p. 45

¹⁹ J. O'Shea, 1996, p. 66

²⁰ J. O'Shea, 1996, p. 67

²¹ J. O'Shea, 1996, p. 67

²² J. O'Shea, 1956, p. 68

Situl Deszk F se află în partea de nord a satului Deszk, la aproximativ 8 km, la E de Szeged, în apropierea unui meandru al Mureșului. Cercetări sistematice au fost efectuate de către arheologi de la muzeul din Szeged, care au descoperit și cercetat, în total, 69 de morminte. Rezultatul cercetărilor a fost publicat de către S. Foltiny, pe baza rapoartelor de săpătură și ceramica păstrată, dar fără prezentarea celorlalte materiale descoperite. Deși nu avea planul de baza al necropolei, Foltiny a oferit descrieri detaliate ale mormintelor, inclusiv dimensiunile, detalii privind așezarea și orientarea scheletelor și localizarea ofrandelor descoperite în morminte. Mai târziu, I. Bóna a prezentat fotografiile și a sistematizat documentația, pe baza obiectelor păstrate în muzeu și, astfel, a stabilit că majoritatea mormintelor aparțin fazei timpurii și doar 2- fazei târzii a culturii Mureș. Materialul osteologic păstrat, doar cranii din 30 de morminte, a fost analizat de către G. Farkas.

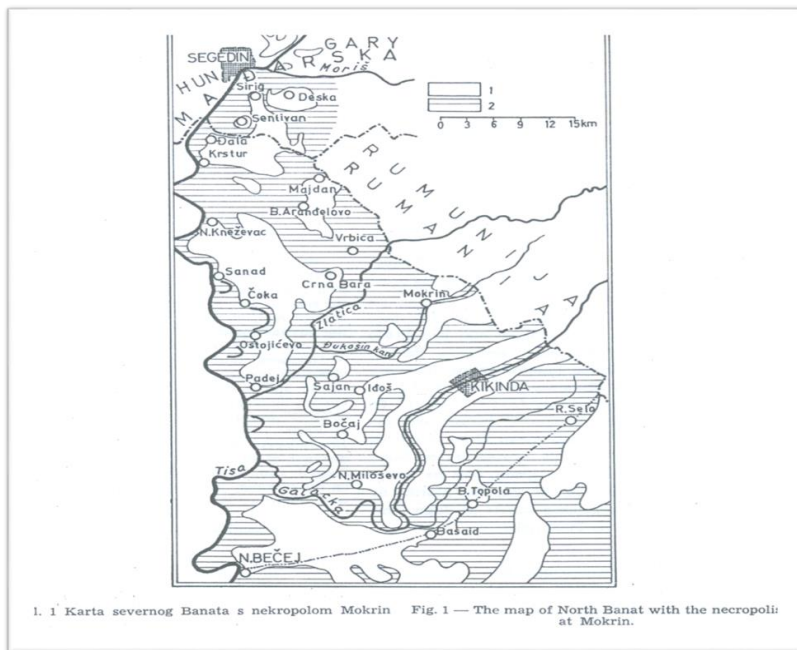
Situl Ószentivan se află la marginea de vest a satului omonim, azi denumit Tiszasziget, aflat la 10 km S de Szeged, pe fostul dig al râului Tisa. Situl a fost cercetat în perioada 1926-1928. A fost descoperită necropola și o așezare din epoca bronzului. S-au descoperit 40 de morminte, în cea mai mare parte aparținând fazei timpurii a culturii Mureș. rezultatele cercetării au fost publicate de I. Banner, dar s-au strecurat greșeli din cauza lipsei unui plan unic și complet al cercetărilor. Pe de altă parte, el oferă date despre dimensiunea și adâncimea mormintelor, despre poziția scheletelor, iar cu privire la ofrande oferă informații doar despre materialul depus la muzeu, deși pe terena fost găsit mult mai mult material²³. I. Bóna nu s-a ocupat în mod deosebit de cercetarea acestei necropole și în lucrările sale a cuprins și datele publicate de Foltiny și Banner. În rapoartele de săpătură, sunt prezentate doar nouă schelete, deși G. Farkas a analizat un număr mai mare care se pare că nu au fost consemnate.

Necropola Ostojičevo este una dintre necropolele de la periferia arealului culturii Mureș, aflată la extremitatea de N-V a Banatului. Situl „Stari vinogradi” (Viile bătrâne) pe care a fost descoperită necropola, se afle malul stâng al meandrului uscat al

---

²³ J. O'Shea, 1996, p. 68

râului Tisa, care curge, în prezent, la 2 km vest de satul Ostojičevo. Necropola se află la o distanță NV de centrul satului și la 5 km la sud de satul Čoka, la 24 km (în linie aeriană) la NV de Kikinda și la 16 km SV de Mokrin. Situl a fost înregistrat în anul 1954, cu ocazia construirii digului canalului, în valea „Velika Bara” (Balta Mare). Terenul săpat cu această ocazie are dimensiunile 32/ 12 m, spațiu în care s-au descoperit șase morminte cu schelete în poziție chirchită, cu ofrande de ceramică și metal, pe baza cărora arheologii de la Muzeul Național Kikinda au stabilit că aparține culturii Mureș²⁴. Pereghieze regulate s-au desfășurat din 1959 până la deschiderea șantierului arheologic, în anul 1981.

1. 1 Karta severnog Banata s nekropolom Mokrin Fig. 1 — The map of North Banat with the necropolis at Mokrin.

Fig. 2: Așezările culturii Mureș de pe teritoriul Vojvodinei- Serbia
 Sursa: Girić, Milorad, *Naselja Moriške kulture*, u „Rad vojvodanskih muzeja”,
 br. 30, Novi Sad, 1986- 1987

²⁴ Girić, M., 1959, p. 191

Cercetări sistematice s-au făcut în perioada 1981- 1991 de către arheologii Milorad Girić și Stevan Vojvodici. A fost cercetată o suprafață de 3886 m². Cercetările s-au efectuat prin sondaje cu un total de 136 de sonde, până la adâncimea de 1,6 m, adică până la stratul de loes. Rezultatele descoperirilor au fost publicate, parțial, sub formă de articole și studii în reviste de specialitate. Au fost descoperite, în total, 286 de morminte din perioada bronzului timpuriu și mijlociu din care 77 morminte, cele mai vechi, aparțin culturii Mureș, adică 27% din totalul mormintelor cercetate²⁵.

În 11 din cele 77 de morminte, aparținând culturii Mureș, nu s-au găsit ofrande. În celelalte 66 de morminte s-a găsit ceramică, arme, podoabe de cupru, diverse coliere, podoabe de cap, iar în vase s-au găsit oase de animale, dovadă că în vasele de lut se depunea mâncare și apă. Ceramica găsită este fină, cel mai des de culoare brun-cenușie, dar și brună, neagră sau cenușie, uneori lustruită pare să fie de producție locală, probabil dintr-o altă așezare apropiată unde exista un atelier de olărit. Cele mai multe vase descoperite aparțin fazei a II-a a culturii Mureș. Au fost, de asemenea, descoperite doar un pumnal triunghiular, de cupru, într-un mormânt cu ofrande bogate care pare să fi aparținut unei căpetenii. S-au găsit topoare, unul de piatră și altul de lut albastru, depus simbolic, cu tăișul spre craniul spart cu un obiect contondent. Celelalte ofrande, sub formă podoabe, ace de cusut sunt comune cu cele descoperite la necropola de la Mokrin pentru că cele două comunități aveau relații strânse, fiind foarte apropiate una de cealaltă. La Ostojičevo s-a observat că bărbații erau înmormântați în partea de sud, iar femeile - în partea de nord a necropolei, spre deosebire de Mokrin, unde mormintele erau intercalate. Ritualul funerar obișnuit era strict respectat, cum se întâmpla, de altfel, la toate necropolele aflate la periferia arealului culturii Mureș: Pitvaros, Beba Veche, Deszk F, Mokrin și Ostojičevo, în timp ce la necropolele apropiate de gura de vărsare a râului Mureș în Tisa s-au observat devieri de la ritualul funerar specific culturii Mureș. Deși se afla la periferia de SV a arealului culturii Mureș, comunitatea locală care a folosit această necropolă a respectat identitatea și tradițiile grupului cultural

---

²⁵ Milašinović, Lidia, 2008, p. 16- lucrare de disertație cu titlu de manuscris

Mureș²⁶. Săpăturile efectuate, începând cu ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, de către arheologii maghiari, iar după primul război mondial și de către arheologii români și jugoslavi, în spațiul cuprins între râurile Crișul Negru și Szarazer, la N, râul Tisa, la V, râurile Galadska și Aranka, la S și dealurile de est, la E au dus la descoperirea unei noi culturi arheologice, denumită succesiv, „cultura Periam/ Mureșm Mokrin” până la descoperirile de la mai multe situri arheologice de pe valea Mureșului inferior au demonstrat că este vorba de o cultură arheologică unică, formată și dezvoltată în arealul mai sus-amintit, între 2200- 1500 î. Hr., fiind o cultură a perioadei bronzului timpuriu. Cultura Mureș s-a format într-o regiune de câmpie joasă, mlăștinoasă datorită revărsărilor periodice a râului Mureș și a afluenților săi, care au format „delta Mureșului”.

Purtătorii culturii Mureș erau o populație eterogenă rasial, dar care a creat o cultură unică, distinctă care a conservat multe dintre elementele vechilor culturi neolitice și eneolitice ce s-au dezvoltat pe același spațiu deoarece purtătorii ei sunt urmașii vechii populații autohtone, asimilată de valuri succesive de indoeuropeni, veniți din centrul Peninsulei Balcanice. Deoarece au trăit într-un mediu natural care le-a permis să trăiască mai fericiți din calea migratorilor, ei au conservat mai bine vechile obiceiuri și tradiții neolitice pe care culturile vecine, contemporane, le-au abandonat. Una dintre dovezile că avem de-a face cu o cultură conservatoare este faptul că s-a păstrat și s-a respectat, strict, vechiul ritual funerar neolitic de înhumare în poziție chirchită și depunerea de ofrande după reguli stricte, practicate și de purtătorii vechilor culturi neolitice, Tiszapolgar și Bodrogkeresztur. Ceramica culturii Mureș este lipsită de decor, s-au slab decorată, iar vasul specific „este cupa de Periam”, o variantă a vaselor cu una sau două toarte, despre care arheologul sârb Milutin Garašanin susține că provin din complexul anatic-egeean și este o dovadă a originii sudice a culturii Mureș sau, cel puțin, a unei părți din populația care a creat cultura Mureș și a adus pe valea inferioară a Tisei și a Mureșului acest tip de vas.

Podoabele de metal erau foarte apreciate de purtătorii culturii Mureș și se confecționau din material local sau obținut, prin troc de

---

²⁶ Milašinović, Lidia, 2008, p. 92.

la alte grupuri culturale. Se remarcă interesul deosebit pentru podoabele de aur care-i diferențiau, din punct de vedere social, pe membrii comunității locale. S-au descoperit unelte de piatră și os, reminiscențe ale epocii neolitice și mai puține unelte și arme de cupru sau bronz pentru că pe terenurile inundabile și pe cele uscate din arealul culturii Mureș se putea practica agricultura și cu unelte de lemn, os sau piatră, pământul fiind mai afânat și ușor de săpat. Numărul mic de arme descoperite arată că avem de-a face cu o populație pașnică de agricultori și crescători de animale, care practicau meșteșugurile casnice, iar ca ocupații secundare, practicau vânatoarea și pescuitul. Având în vedere calitatea ceramicii fine, depusă ca ofrandă în morminte, putem presupune că existau ateliere de olărit, iar descoperirea unor unelte folosite în atelierele de metalurgie dovedește că exista și o categorie de meșteșugari care prelucrau minereurile de cupru și aurul strâns din albiile râurilor sau minereuri procurate prin troc de la alte populații.

Așezările culturii Mureș, deși mai puțin cercetate decât necropolele, ocupau, de regulă, o suprafață de, aproximativ, 10000 m² pe care erau construite locuințele și anexele gospodărești, foarte aproape unele de altele, cu străzi înguste între ele. Așezările mai mari puteau cuprinde o populație de 5- 700 de locuitori, cum este cazul așezării de la Mokrin. Arheologii pot recunoaște ușor locurile unde s-ar putea găsi siturile arheologice aparținând culturii Mureș după ția terenului, cunoscut fiind faptul că toate siturile arheologice descoperite se află pe terasele înalte, neinundabile de pe malurile râurilor sau la marginea mlaștinilor. Caracteristic pentru cultura Mureș este distanța mare între necropole și așezări, dovadă că necropolele erau locuri sacre, folosite de mai multe așezări apropiate, dar în necropole fiecare mormânt și rând de morminte plate erau marcate cu materiale organice și de aceea nu s-a ajuns la suprapuneri, ceea ce permite arheologilor să le cerceteze în starea lor inițială. Cele mai mari necropole cercetate până în prezent, în Voivodina, sunt necropolele de la Mokrin și Ostojičevo.

La Mokrin o echipă internațională de arheologi a cercetat între anii 1967- 1969 două treimi din necropolă, iar descoperirile au confirmat că purtătorii culturii Mureș au creat o cultură și o civilizație originale, capabile să asimileze influențele culturilor

vecine și, totuși, să-și păstreze identitatea etnică și culturală, pe toată perioada bronzului timpuriu. Necropola de la Mokrin a fost folosită timp de, aproximativ, 350 de ani (2067- 1807 î. Hr.), timp în care a cunoscut cele trei faze ale culturii Mureș pe care le putem deosebi după tipul de ceramică și după tipul de podoabe depuse, ca ofrande în morminte.

În atenția arheologilor de la muzeele de la Kikinda și Belgrad s-au aflat și celelalte situri ale culturii Mureș, fiind cercetate între anii 1950- 2000 așezările de la Rabe- Siget Anka și Mokrin, ca și necropolele de la Ostojčevo și Novi Kneževac, care au adus noi dovezi în sprijinul opiniei, deja exprimate, că avem de-a face cu un grup cultural conservator, pașnic, care a întreținut relații cu vecinii, mai ales cu cei de la N și de la V, dar și-a păstrat identitatea etnică, până când a dispărut, asimilat de alte culturi ale perioadei bronzului mijlociu, probabil culturile Vatin și Otomani, care s-au extins peste teritoriul culturii Mureș, în jurul anului 1600 î. Hr. Deși a dispărut în urmă cu 3500 de ani, cultura Mureș alăsat urme în modul de viață al populațiilor care s-au așezat, succesiv, în „delta Mureșului” care a dispărut la sfârșitul secolului al XIX-lea, cu ocazia marilor lucrări de hidroameliorație, prilej de redescoperire a vestigiilor culturii Mureș.

BIOGRAFIE

1. Bukurov, Branislav, *Geomorfološke prilike severnog Banata*, u „Glasnik srpskog geografskog društva”, sveska 41, br. 1, Beograd, 1961
2. Drobac, Milorad, *Bočar. Giografske monografije vojvođanskih naselja*, Institut za geografiju, Novi Sad, 1998
3. Garašanin, Milutin, *Praistorija na tlu Srbije*, Nolit, Beograd, 1973
4. Garašanin, Milutin, *Moriška kultura*, u „Praistorija jugoslovenskih zemalja”, IV, Sarajevo, 1983
5. Garašanin, Draga i Milutin, *Arheološka nalazišta u Srbiji*, Beograd, 1961
6. Girić, Milorad, *Mokrin, nekropola ranog bronzanog doba*, u „Arheološki pregled”, 11, Arheološko društvo Jugoslavje, Beograd, 1969
7. Girić, Milorad, *Nalazišta Moriške kulture i hidrološki uslovi*, u „Rad vojvođanskih muzeja”, br. 40, Novi Sad, 1998

8. Girić, Milorad, *Grobovi iz ranogbronzanog doba u Ostojičevu*, u „Rad vojvodanskih muzeja”, br. 7, Novi Sad, 1959
9. Girić, Milorad, *Naselja Moriške kulture*, u „Rad vojvodanskih muzeja”, br. 30, Novi Sad, 1986- 1987
10. Girić, Milorad, *Prilog proučavanju komunikacija ekonomskih veza severnog Banata i Transilvanije u ranom bronzanodobu*, u „Materiali”, XVI, Peč, 1978
11. Girić, Milorad, *Mokrin, nekropola ranog bronzanog doba*, I, Smithsonian Institution, Washington, Arheološko društvo Jugoslavije, Beograd, 1971
12. Girić, Milorad, *Mokrin, nekropola ranog bronzanog doba*, II, Smithsonian Institution, Washington, Arheološko društvo Jugoslavije, Beograd, 1972
13. Grbić, M., *Preistorijsko doba Vojvodine*, I, Novi Sad, 1939
14. Marijanović Jelena, *Geologija i geomorfologija nekropole kod Mokrina*, u „Girić, Milorad, *Mokrin, nekropola ranog bronzanog doba*”, I, Smithsonian Institution, Washington, Arheološko društvo Jugoslavije, Beograd, 1971
15. Milašinović, Lidia *Grobovi moriške kulture nekropole bronzanog doba u Ostojičevu*. Magistarski rad, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2008 (manuscris)
16. O’ Shea, John M, *Vilagers of the Maros. A portrait of a Early Bronze Age Society*, Plenum Publishing Corporation, New-York, 1996
17. O’ Shea, John M, Barker, Alex W., Sherwood, Sarah, Szentmiklosi, Alexandru, *New archaeological investigations at Pecica „Șanțul Mare”*, în „Analele Banatului, S.N. Arheologie- Istorie, XII- XIII, 2004- 2005, 1972
18. Soroceanu, Tudor, *Însemnătatea stratigrafiei de la Pecica pentru epoca bronzului carpato-danubian*, în „Studii și comunicări de Etnografie- Istorie, II, Caransebeș, 1977
19. Tasić, Nikola, *Socialno-ekonomski aspekti sahranjivanja u kulturama eneolita i ranog bronzanog doba jugoslovenskog Podunavlja*, u „Sahranjivanje pokojnika saspekta ekonomskih i društvenih kretanja u praistoriji i antici”, Naučni skup, XI Kongres Arheologa Jugoslavije, Mostar, 1980

BANISSA (L.L.) – BANICA (L.CR.) – BĂNEASĂ (L.R.)

Sorin Fortiu*

Abstract. In linguists opinion *banissa* (Latin) / *banica* (Croatian) means the *wife* / *widow* of the *banus* (Latin). A reexamination of the information provided by the medieval documents reveals that *banissa* / *banica* was an honorary title received only by the *wife* / *widow* of the *banus* during her lifetime and mentioned after her death.

Lingviștii cred că *banissa* (l.l.), cuvânt obținut din rădăcina *ban* + terminația *-issa*¹, înseamnă *băneasă*² (*soția banului*³ -l.r.). Echivalentul din care el a apărut este *banica*², existent în limbile slavilor din sud⁴. Specificația este mai degrabă o raritate⁵ și are o atestare documentară târzie la sfârșitul secolului al XIII-lea. În cele

---

* istoric, Asociația ArheoVest din Timișoara, sorinfortiu@gmail.com

Notă: Toate **citările** sunt menționate prin folosirea scrisului *italic*. Dacă în acest citat exista deja ceva subliniat cu scris *italic* am recurs la folosirea scrisului normal pentru a indica acest lucru.

¹ feminin, singular, nominativ; *vide infra* și *comitissa* (1464), *ducissa* (1504) (l.l.).

² *bánné* (l.m.), *baniza* (l.it.).

³ *băneasă* sf [At: (a. 1646) ... / Pl: ~ese / E: **ban**¹ + -easă] **1-4** (*Înv*) *Soție de ban*¹ (**3, 6, 9, 12**) (MDA, I, p. 236).

⁴ înțeleg limbile (și dialectele lor) croată, bosniacă etc. "Slavi de/din sud" este folosit doar ca un termen generic.

⁵ fapt normal dacă ne gândim la statutul femeii în epocă.

ce urmează ne propunem să analizăm, cât mai exhaustiv posibil, informația istorică pentru a vedea dacă opinia lingviștilor se confirmă.

* * *

7.04.1299: *in castro Scardonae*⁶, *Paulus*⁷ *banus Crouaciae, Dalmaciae et dominus Bosnae* și consoarta sa (*consorte sua*) *Vrsa*⁸ *Banissa*, pentru urmașii lor, îl alege pe Ioan Botezătorul drept *patronus et dominus* al familiei și fondează o biserică în onoarea acestuia, în care urmează să servească frații minoriți, în mănăstirea Sfânta Elisabeta, care se află *adverso civitatis Scardonae*, unde sora banului, *domina Stanislaua*, prezidează colegiul monahal al ordinului Sfânta Clara și omenesc lăcașul sfânt cu bani și o înzestrea cu o moară, pământuri, din care unul îi aparține chiar Ursei, și vii⁹. Aceasta este atestarea documentară a cuvântului *banissa*¹⁰.

Banissa nu are cum să însemne *soția banului* pentru că acest lucru este menționat deja prin *consors sua*. Deci, cuvântul trebuie să aibă o altă semnificație, și aceasta nu poate fi decât aceea a unui titlu onorific. Precum Paul, care poartă titlurile *în exercițiu* de *banus* și *dominus*, Ursa deține titlul onorific de *banissa*. Titlul ei este *onorific* deoarece nu exercită direct puterea (chiar dacă, în acest caz, unul din pământurile donate este din patrimoniul ei propriu).

---

⁶ azi, Skradin, Šibenik-Knin županija, HR.

⁷ Pavao I. ŠUBIĆ Bribirski (l.cr.), bibriri SUBICS I. Pál (l.m.), Paul I ŠUBIĆ de Bribir (l.r.) [* ~1245; † 1.05.1312, Bribir], fiul lui Stepko, a fost căsătorit cu Ursa și a avut cinci feciori: Mladen, Juraj (George), Pavao (Paul), Grgur (Grigore) și Marko (Marcu).

⁸ Ursa (l.l.), Urša (l.c.).

⁹ Kukuljević, 1896, pp. 457–458, doc MDCXV (*Originale pergamenium in mea collection*).

¹⁰ în luna august a anului 1284, *Dessa de Banissa* își face testamentul în *domo testatoris* din *Veglia*^a (Thallóczy, Barabás, 1910, p. 23, doc XLI). De aici vedem că au existat și localități cu numele de *Banissa* chiar înainte de atestarea documentară a cuvântului, iar acesta este mai vechi.

^a azi, insula Krk, HR.

11.02.1304: se încheie o înțelegere între orașul *Scardona* și *dominus banus Paulus*, ocazie cu care este menționată și *consors sua domina Ursa banissa*¹¹. Soarta ei rămâne învăluită în ceață¹², iar Paul I ŠUBIĆ de Bribir moare opt ani mai târziu. El a fost "ceva" mai mult¹³ decât unul din acei oligarhii¹⁴ care au controlat regatul ungar la sfârșitul sec. XIII și începutul secolului următor. Încă din 16.06.1285, într-o scrisoare adresată papei, el se intitulează *Paulus banus Chroatorum et dominus Bosne*, Bosnie unde primul său născut, Mladen, era deja ban¹⁵. Pe baza aceluiași raționament (*vide* la 7.04.1299), și aici este vorba tot de un titlu onorific de *banissa*.

25.11.[~1326–'29]: *Banica, gospođa Jelisaveta i moj sin, ban Stefan* îl eliberează pe cneazul *Vuk(oslav)*¹⁶ și îi acordă mila lor până la sfârșitul vieții lor și doar în caz de necredință aceasta poate fi revocată. Actul este scris cu litere chirilice în vernacular – de

---

¹¹ *domini bani Pauli ... consorti suae dominae Ursae banissae* -DZ, VIII, pp. 76–77, doc 72; AKO, I, pp. 278–279, doc 554 (regestă în l.m.).

Cu forma coruptă *Banistæ* și cu o datare greșită a documentului (1284) la Johannes LUCIUS^a (*consorti suæ D. Vrsæ Banistæ* -Lucius, 1666, p. 202).

^a Ivan LUČIĆ (l.cr.), Giovanni LUCIO (l.it.) [* .09.1604, Trogir; † 11.01.1679, Roma], istoric.

¹² În 1898, publicând *Ordo Manualis Ordinis Frat[rum]. Min[orum]. de anno 1304*, Franko RADIĆ consemnează și

Aano domini M CCCC IIJ die quinta mensis octubris obiit magnifica domina ursa Inclita crouatorum banissa (Radić, 1898, p. 52) / *magnifica doamnă Ursa preamărita băneasă a croaților* (tr.m.). Informația a făcut carieră în istoriografia croată. Dar cum ar putea Ursa să fie decedată la data de 5.10.1303 când peste patru luni ea apare în înțelegerea dintre orașul Skradin și soțul ei, banul Paul? În 1911, Francesco MADIRAZZA arată că există două posibile date ale decesului, iar a doua este fără menționarea anului: .... *Di III Mensis Octobris. Obitus Comitisse Urse Consortis Domini Comitis Pauli* (Madirazza, 1911, p. 103). Luna corespunde, data nu, iar anul și titlul lipsesc ...

¹³ printre altele și pentru că a bătut monedă proprie.

¹⁴ Engel, 2006, pp. 153–154.

¹⁵ ... *meum primogenitum banum Maladinum banum Bosnensium* ... (Ljubić, 1868, pp. 139–140, doc CCXVIII).

¹⁶ i.e. Vukoslav Hrvatinić, fiul lui Hrvatin Stjepanić.

unde și corespondentul *banica* pentru *banissa* (l.l.) – de către diacul Radin din ordinul *gospođe banice* și mai conține o referire la *banom Stefanom i sa njegovom gospođom i sa njegovom majkom, banicom Jelisavetom*¹⁷. Jelisaveta Nemanjić, copila regelui Ștefan Dragutin Nemanjić al Serbiei (1276–'82) și al Sirmiumului (1282–'16) și a Caterinei, fiica regelui Ștefan al V-lea al Ungariei, a fost soția banului Stjepan I. Kotromanić [† ~1313], ban al Bosniei între 1287–~1313, iar fiul ei, Stjepan II. Kotromanić, a fost ban titular al Bosniei după moartea tatălui său, dar în realitate a exercitat puterea doar între 1322–'53, împreună cu fratele său Vladislav.

În acest caz, pare că Jelisaveta chiar exercită puterea, iar *banica* nu ar mai fi doar un titlu onorific, dar faptele consemnate sunt mai degrabă minore și doar pe baza lor nu putem decide, mai ales că este menționat, chiar dacă doar în poziție secundară, și banul Stjepan II. Kotromanić.

16.11.1341: împuterniciții (*comissariorum*) testamentari ai *condam bone memorie domine Elene banisse dudum*¹⁸ *defuncte*, printre care se numără și *vice nobilis uiri ser Cerne de Fanfogna [civis] de Jadra*, pun în aplicare prevederile testamentului ei¹⁹.

2.03.1350: în *civitate Segnie*²⁰, în casa *egregii viri domini comitis Gregorii, nati condam bone memorie domini Pauli Croatorum bani*, văduva comitelui *Duymi, magnifica domina domina Elizabet*, donează o casă din oraș, pe care mama sa biologică, *domina Elena olim Croatorum banissa*, a lăsat-o prin testamentul ei bisericii fraților minoriți din Senj în anumite condiții, care au fost respectate. *Paul banul de bună memorie* nu este greu de identificat în persoana lui Paul I ŠUBIĆ de Bribir⁷, iar *comitis Gregorii* este fiul său Grigore (IV). Comitele *Duymus* este Dujma al III-lea de Krk (Veglia)²¹, comite de Požega, iar Elizabeta este copila lui Mladen al II-lea Šubić²² și Elena²³. Această Elena, *olim*²⁴

---

¹⁷ Publicat în premieră de către Šišić, 1905, p. 217, doc 5 (cu inadvertențe).

¹⁸ *recent* (tr.m.).

¹⁹ Krekich, 1927, pp. 138–139, doc II.

²⁰ azi, Senj, Ličko-senjska županija, HR.

²¹ Dujma III. Krčki (l.c.), Frangepán (II.) Duim (l.m.).

²² Subich György (l.m.).

băneasă a croaților, este menționată așa deoarece soțul ei, Mladen, fiul banului Paul, a fost și el ban al croaților între 1304–'22. În vara târzie a anului 1322, la Bliska²⁵, Mladen pierde lupta cu oștirea condusă de către Ivan Babonić²⁶, banul întregii Slavonii și ajunge prizonier la curtea regelui Carol Robert de Anjou, unde și moare în temniță [† <1341]. Pe soția lui o regăsim refugiată²⁷ la Napoli în anul **1335**. La data de 4 mai, regele Robert *cel înțelept*²⁸, unchiul lui Carol Robert de Anjou, instituie o rentă viageră anuală²⁹ în favoarea ei în valoare de 200 de florini de aur, plătibili la Veneția ori Florența. În documentul regal, ea apare drept *spectabilis domina Elena Banissa Sclavonie*³⁰ *consanguinea nostra*³¹ *carissima*³². În documentele plăților făcute în anii 1335 și 1337, la data de 5 mai, ea apare drept *Spectabilis mulier domina Helena, banissa Sclavonie consanguinea nostra carissima*³³ și *magnifica, muliere domina Helena banissa Sclauonie, consanguinea dicti domini regis și domine Elene banisse Sclauonie*³⁴. În anul **1341**, apare *domino Cerne de Fafongnis de Jadra, procuratorum et commissariorum testamenti domine Helene banisse vxoris condam domini Mladini olim banni ... ipsa domina banissa ...*³⁵.

---

²³ Korbáviai Iloná (l.m.), Elena, Helena (l.l.), Jelena (l.c.).

²⁴ olim (l.l.) = odată; odinioară, anterior, înainte, pe vremuri, altădată, cândva (l.r.).

²⁵ azi, Blizne, HR.

²⁶ Babonics János (l.m.) a fost ban al întregii Slavonii între 1316–'22 și atestat ban al Croației la 15.10.1322.

²⁷ *ex spiritu devocionis olim de propriis veniens ad sanctuaria urbis Rome* (DZ, X, p. 210, doc 151).

²⁸ Robert I de Anjou *cel înțelept*, a fost rege al Neapolelui (Siciliei) și al Ierusalimului, conte de Provence și Forcalquier între 5.05.1309–20.01.1343.

²⁹ *annua provisione* (DZ, X, p. 210, doc 151 și *Ibidem*, pp. 321–322, doc 245).

³⁰ pentru confuzia *Sclavonia* ≡ Croația, *vide* Fine, 2010, pp. 82–84 și nota 70.

³¹ necunoscuta mamă a lui Paul I ŠUBIĆ a aparținut familiei arpadiene, cu care era înrudit și regele Robert, dar nu putem exclude nici o relație directă de rudenie între rege și Elena.

³² Camera, 1860, pp. 409.

³³ DZ, X, p. 210, doc 151.

³⁴ DZ, X, pp. 321–322, doc 245.

³⁵ Barada, 1930, p. 169.

Elena poartă până la moartea sa titlul onorific de *banissa*, iar urmașii o menționează tot așa.

15.06.1358: *In pleno et generali consilio cuitatis Spaleti* (i.e. Split - n.m.), consilierul *Ser Francesschus Damiani* propune trimiterea *unum vel duos ambaxiatores ad dominum banum vel banissam*. Cu credențialele consiliului, *ser Gianinum Cipriani* și *ser Nicolam Petri Nicole* sunt trimiși la *dominum banum et dominam banissam* în duminica din 17 iunie³⁶. Între 2.07.1357 și 18.11.1358 drept ban al Croației este atestat Ioan (de Ludbreg), fiul lui Petru de Ladony³⁷. Numele soției sale nu este cunoscut.

În ochii celor din Split banul și băneasa merită un tratament egal, dar acesta este doar un tertip diplomatic rafinat.

15.01.1361: printre notele lui Johannes LUCIUS găsim și știrea despre *Banissei, care va veni de la Split la Trogir, să i se dea o (parte?) dacă stă o singură seară. Dacă nu, [să i se dea] încă unul, dar nu mai mult*³⁸. Nota este confuză.

22.01.1362: tot printre notele lui J. Lucius³⁹: *Tractentur (?) regina cum bano et banissa per octo ellectos ad custodiam civitatis cum omnimoda auctoritate, et provideatur de Vlachis*⁴⁰.

6.11.1362: cetățeanul raguzan Marco de Sissa este împuternicit de către oraș să plătească la Zadar *obligationem nostri comunis* către *dominum banum Dalamacie et Crohacie*. Cu această ocazie, el este împuternicit să aștepte și răspunsul din partea *dominus banus aut domina banissa*⁴¹. Între 1359-'66, *honorul* este ocupat, pentru a doua oară, de către Nicolae, fiul lui Petru, *de genere Balog*,

---

³⁶ Stipišić, Šamšalović, Matijević-Sokol, 1983, pp. 191–192, doc 121.

³⁷ Ludbregi "Csúz" János (l.m.); Engel, 2003b, *sub voce* Ludbregi (Csúz).

³⁸ *Banisse venture a Spalato Tragurium, (detur) unus partus (?) si stet una sera tantum, sin plus alius, et non plus* (Rački, 1881, p. 235).

³⁹ Nu este sigur că au existat și documentele originale care menționau cuvântul *banissa*, ori acesta este folosit doar de către J. Lucius în secolul al XVII-lea.

⁴⁰ Rački, 1881, p. 236.

⁴¹ Gelcich, Thallóczy, 1887, pp. 37–38., doc 31.

ramura felsőlendvai⁴², care a fost căsătorit cu Margareta de Debrecen⁴³, nepoata fostului palatin Doja de Debrecen⁴⁴.

Pare că dacă banul nu este în regiunea de care el răspunde, soția sa îi prelua unele dintre atribuțiuni, precum receptarea birului și eliberarea unei "chitanțe", dar acestea nu pot fi încadrate drept *exercitare a puterii*, astfel încât titlul este doar onorific.

31.05.1389: după ce s-a oferit dispensa papală necesară în vederea căsătoriei dintre *Stephanum [filii] Philippi de Korgd⁴⁵ militem, et banissam de Vezem*, care erau înrudiți în *tertio gradu consanguineitatis*, tezaurarul curiei papale, episcopul Augustin, solicită o pătrime din dota miresei și din donațiile făcute la nunta dintre zisul *Stephano, et banissa coniugibus⁴⁶*. Ștefan de Korogy⁴⁷, fiul lui Filip, *de genere Keled*, a fost ban de Mačva în două rânduri: 1383-'85 și 1394-'97. În 1389, Ștefan nu mai purta titlul de ban, iar episcopul Augustin îl indică doar drept *militem⁴⁸*. Probabil că această căsătorie are loc în timp ce Ștefan ocupa demnitatea de *Banatus* (1383-'85) deoarece nenumită⁴⁹ sa soție este menționată cu titlul onorific de *banissa*. Cei doi vor avea trei feciori: Filip, Ștefan și Nicolae. Aici *banissa* este doar un titlu onorific.

14.11.1408: fratele Ioan de Skradin, gardianul, administratorul și rectorul mănăstirii Sfântul Ioan, localizată *extra muros* Skradin, apelează din nou la ajutorul *magnificum et potentem virum, dominum nostrum, dominum Sandalium sumpmo (!) vayvodam Bozne, sive ad*

---

⁴² Szécsi Miklós (l.m.).

⁴³ Debreceni Margit (l.m.) a fost copila lui Paul de Debrecen / Debreceni Pál [† 1361].

⁴⁴ Debreceni Dózsa (l.m.) [† 1322].

⁴⁵ cu specificația editorului FEJÉR György (*al. Korogh ban. Machou*) (CD, X/1, p. 530).

⁴⁶ CD, X/1, pp. 530–532, doc CCXCIII.

⁴⁷ Kóroghy / Kórógyi István (l.m.).

⁴⁸ În anul 1389, Ștefan de Korogy este atestat drept comite de Keve (8.09.) și de Caraș (9.09.–12.11.).

⁴⁹ Josip BÖSENDORFER afirmă că *Stjepan bio je mačvanski ban i kao takav oženio se 1353 (fals!) nekom djevojkom is Pečuha (fals!), imenom Vezem (fals!)* (Bösendorfer, 1913, p. 369).

dominam banissam într-o pricină juridică⁵⁰. De-a lungul vieții sale, Sandalj Hranić Kosača a purtat doar titlul de voievod. Se crede că el primește Skradin și Ostrovica de la (anti)regele Ladislau de Neapole *cel Mărinimos* (23.03.1407), ori că le-a dobândit prin căsătoria sa din primăvara anului 1405⁵¹. Tocmai de aceea fratele Ioan i se adresează cu *dominum nostrum*. În opinia lui Ferdo ŠIŠIĆ, *dominam banissam* este Anka / Ana, copila banului croat Vuk Vukčić Hrvatinić, dar el doar a înțeles greșit sursa bibliografică pe care se bazează și pe care o citează. În fapt, THALLÓCZY Lajos demonstrase că ea este soața acestuia, iar Caterina, soția lui Sandalj începând din anul 1405, este copila lor⁵². La data de 17.07.1391, regele Ladislau de Neapole îl numește pe Vuk Vukčić Hrvatinić drept ban al Croației și Dalmației, titlu pe care acesta îl pierde în anul 1395. În acest an, pe când vizitează Zadar, el este deja indicat drept *olim Banus*. Apare drept *bano de Boznia* din partea regelui Sigismund de Luxemburg la data de 16.08.1396. Vuk moare la data de 20.09.1397⁵³ fără urmași feciori. Anka / Ana apare în documente purtând titlul de *banissa* și cu alte ocazii⁵⁴:

29.03.1405: *nobilis mulier Banuczta relicta quondam bani Wlf* (i.e. Vuk -n.m.) *domicelli vidua*⁵⁵ / *nobila femeie băneasa, văduva decedatului fost ban Vuk domicellus* (tr.m.). Pentru că documentul are porțiuni lipsă, textul nu este foarte inteligibil. Oricum, *Banuczta* nu este un diminutiv al unui nume propriu (ea se

---

⁵⁰ Šišić, 1938, pp. 310 (182)–312 (184), doc 127.

⁵¹ Lovrenović, 1986, pp. 231–236.

⁵² Thallóczy, 1914, pp. 135–141.

⁵³ *Hrvatski biografski leksikon, on-line*

<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=244> (22.08.2017).

⁵⁴ după cum există și documente care o menționează fără acest titlu onorific:

27.11.1399: *magnifica domina domina Anna uxor et relicta quondam magnifici viri domini Volchi bani ... domine Anne* (Lovrenović, 1986, p. 232, nota 3)

28.12.1410: *magnifice domine Anne ... relicte domini Volzi banni* (Lovrenović, 1986, p. 235, nota 26).

⁵⁵ Thallóczy, 1914, p. 135.

numea Anka / Ana) și nici o poreclă, ci o coruptelă⁵⁶ a cuvântului *banica*.

15.06.1409: *Nos domina banissa Anna relictă bone memorie domini bani Vulch* (i.e. Vuk -n.m.) *et nos Sandalus dei gratia vojvoda magnus tote Bosne* donează, din patrimoniul lor propriu (comun?), servitorului lor, comitele Alex Pastrovich și urmașilor săi, satul *Cricena draga* din comitatul Ostrovica, cu toate pertinențele sale⁵⁷. Să mai menționăm doar că un document datat 28.12.1410 poartă atât pecetea voievodului Sandalj cât și pe cea a *banissei* Anka / Ana⁵⁸.

29.11.1412: dogele venețian Micael Steno îi scrie *Magnifico et potenti domino Sandalio magno vaivode Bosine* referitor la un depozit în valoare de 6000 de ducați⁵⁹ făcut de către *magnificis dominabus Banize et Catarine ipsius filie*⁶⁰. Forma *banize* (i.e. *baniza*) este echivalentul în limba italiană pentru *banica* (l.cr.) / *banissa* (l.l.).

10.03.1421: la Veneția, ambasadorii *magnifici domini Sandali supremi vaivode Bossine* ridică problema regiunii sale Kotor (*ala nostra terra de Cataro*) ocupată de către venețieni. Cu aceeași ocazie se redeschide chestiunea depozitului financiar de 6000 de ducați făcut de către *madona Helena fiuola che fo de Voch* (i.e. Vuk -n.m.) *bam* (sic! *bani* -n.m.) *e de madona Ancha baniza*⁶¹ la curia venețiană. Elena este un exemplu foarte clar că titlul de *banissa* nu se moștenește.

Anka / Ana exercită puterea (face donații, are pecete personală), dar acest lucru se întâmplă doar în cadrul proprietăților pe care le deține (în condominiu cu ginerele ei?). Titlul este onorific.

---

⁵⁶ o transcriere fonetică aproximativă a cuvântului dintr-un dialect al slavilor din sud.

⁵⁷ Thallóczy, 1914, p. 352, doc XXIII.

⁵⁸ Lovrenović, 1986, p. 235, nota 26.

⁵⁹ într-un document venețian datat 22.04.1412 se menționează o sumă dublă (Ljubić, 1878, pp. 252–254, doc CCXVIII; p. 253).

⁶⁰ Ljubić, 1886a, pp. 31–32; Tkalčić, 1900, p. 139.

⁶¹ Ljubić, 1886b, pp. 73–75; p. 74; Tkalčić, 1900, p. 139.

4.09.1431⁶²: în testamentul său, dat în *castro nostro Beczkow*, Stibor de Stiboricz *cel tânăr*⁶³ amintește și de *Magnificem dominam Jachmam Banissam sororem nostram*⁶⁴. Jachna (Ana) a fost căsătorită cu Ladislau de Ujlak⁶⁵, fiul magistrului Bartolomeu, ban de Mačva între 1402–'03 și 1410–'18. Acesta este atestat a purta titlul de ban pentru ultima oară la data de 24.02.1418 și moare în același an, după data de 6 martie⁶⁶. Și în acest caz *banissa* este doar un titlu onorific.

3.11.1436: printr-o scrisoare adresată lui *Magnifico Domino Comiti Angelo et Croatie Bano*, Andrea GRITTI⁶⁷, *Spalati Comes*, solicită restituirea datoriei⁶⁸ pe care *Magnificam Dominam olim Banissam Dominam Katarinam [et / vidua / filia?]*⁶⁹ *quondam Magnifici Comitis et equidem Bani Domini Iohannis Cetine atque Comitibus, soceri vestri*⁷⁰, o avea(u) la *nobile Viro Petro Marci Pezenich*⁷¹ din Split⁷². *Angelo* este Ivan⁷³ (Anž⁷⁴) Frankopan⁷⁵,

---

⁶² *feria tertia ante festum Natiuitatis Sancte Marie Virgine Gloriose*

⁶³ †1434; comite de Bars, Nitra, Trencsén și Maramureș.

⁶⁴ Wenzel, 1874, pp. 190–197; p. 193.

⁶⁵ Bertalan fia, László; Újlaki László (l.m.).

⁶⁶ Dvořákov, 2002, p. 400.

⁶⁷ Andrea GRITTI di San Marcuola [* 1394, Veneția; † 5–11.07.1450, *Eodem*]; fiul lui Andrea, a fost conducătorul venețian al orașului Split între 1434–'37.

⁶⁸ pentru care amanetaseră *argenteum per libras CCCLXXJ* (i.e. 371 -n.m.) *solidos X parvorum* (Alačević, 1900, p. 172). Pentru că scrisoarea lui A. Gritti a rămas fără răspuns, gajul a fost vândut la licitație publică (*Ibidem*, p. 171, 173).

⁶⁹ aici îmi pare că lipsește un cuvânt de legătură, care poate schimba modul în care textul este înțeles.

⁷⁰ ... *magnifica doamnă mai înainte băneasă, doamna Katharina [și? / văduva? / fiica?] răposatul(ui) magnific comite și deopotrivă ban domnul Ivaniș de Cetin și comite, socrul dumneavoastră ...*

⁷¹ Marco di Pietro Pezenich^a (l.it.), Petar PEČENIĆ (l.cr.); se pare că a fost bunicul cunoscutului Marko MARULIĆ [* 18.08.1450, Split; † 5.01.1524, *ebenda*].

^a și Pecenich, Picinich.

⁷² Alačević, 1900, pp. 172–173.

comite de Cetin⁷⁶, care era căsătorit⁷⁷, din anul 1416, cu Catarina⁷⁸, prima copilă a lui Ivaniš Nelipčić Cetinski⁷⁹, ban al Croației și Dalmației⁸⁰ (1416⁸¹? sau 1419⁸²?) și probabil a Elisabetei, fiica palatinului Detrik Bublik⁸³. Știm că soția lui Ivaniš, și probabil mama Catarinei, se numește Elisabeta din documente emise de Ivaniš la 20.01.1411⁸⁴ și 21.07.1431(?)⁸⁵. Josip ALAČEVIĆ

---

⁷³ cunoscut în diferite limbi și drept Anž, Angelo, Gian, Giovanni, Zuan, Zian, Hanž, Hans, Joannes, Johan, Johannes, Vale, Valle, Valen, Gian Franchi, Jany Franchi, Johan Franke.

⁷⁴ Anž (l.cr.), Angelus (l.l.), Angelo (l.it.), Anghel (l.r.).

⁷⁵ Frangepanus / Francopanus (l.l.), Frankopani, Frankapani (l.cr.), Frangipani (l.it.), Frangepán (l.m.).

⁷⁶ Ivan VI (Anž) Frankopan Cetinski (l.cr.), Frangepán János (l.m.); pentru viața sa plină de aventuri, *vide* Ibler, 2007.

⁷⁷ înțelegerea între părinți privitoare la uniune a avut loc la data de 20.01.1411.

⁷⁸ un act al tatălui ei din 20.01.1411 o numește *magnifica domicella Catherinella^a dilecta primogenita nostra* (Thallóczy, Barabás, 1910, pp. 166–169, doc CC), nume folosit și de viitorul socru (*magnifice et spectabilis domicelle Catherinelle* - Thallóczy, Barabás, 1910, pp. 163–164, doc CXC VIII.).

^a i.e. Katia (l.cr.).

⁷⁹ Nelipčić János (l.m.) [† .05.1434].

⁸⁰ într-un act, pe care-l dă la data de 16.07.1422 în cetatea Klis în favoarea ginerelui său, el se autointitulează *Johannes filius Iuan Nelipci Cetine Clissiique etc. comes, regnorum Dalmatie et Croatie pridem banus* (Thallóczy, Barabás, 1910, pp. 189–191, doc CCXVIII.).

⁸¹ conform unui document datat 3.05.1416, el se intitulează *Iuanis, ban, chnez ceti(n)schi, chlischi i ramschni i omischi* (Miklosich, 1858, pp. 279–280, doc CCLXIII).

⁸² Engel, 2003a, *sub voce* Dalmát-horvát bán (regnorum Dalmatiae et Croatiae banus), Nelipčić János (1419), dar fără vreo indicare bibliografică.

⁸³ Bebek Detre (l.m.).

⁸⁴ *magnifica domina Helisabet carissima consorte nostra* (Thallóczy, Barabás, 1910, pp. 163–164, doc CXC VIII)

⁸⁵ Datarea documentului (DL 87958) este controversată; în anul 1910, THALLÓCZY Lajos, BARABÁS Samu au editat *die XVI. iulii anno Domini millesimo CCCC.XXII* (i.e. 16.07.1421)^a. ENGEL Pál indică greșit

avansează ipoteza conform căreia *Katarina* din 1436 este a doua soție a lui Ivaniš Nelipčić⁸⁶, dar pot exista și alte explicații⁸⁷. Pentru subiectul studiului de față nu are mare importanță cine este această *Magnificam Dominam olim Banissam Dominam Katarinam* deoarece și Ivan (Anž) Frankopan, comite de Cetin, fiul lui Nikola IV Krčki⁸⁸, a fost ban al Croației și Dalmației între 1432–36, împreună cu fratele său Ștefan⁸⁹. Ivan (Anž) Frankopan mai este încă atestat drept ocupant al *honorului* de *Banatus* la data de 14.03.1436 printr-un act pe care-l emite. În vara anului 1436 are loc o campanie militară împotriva sa⁹⁰, condusă de către banul Matko Talovac⁹¹, numit de regele Sigismund de Luxemburg și⁹² ban al Croației și Dalmației la data de 11.05.1436⁹³, deoarece a refuzat să predea regelui uriașa moștenire care i-a revenit prin moartea socrului său⁹⁴ și astfel a devenit infidel. Se pare că nimeni din

---

două documente; 1421-07-16 (DL 87958) și 1422 (*Frangepán I. 190* –dar aici anul este 1421; *vide supra*^a)^b. BORSA Iván și C. TÓTH Norbert datează același document 16.07.1421 și 22.07.1421^c. Regesta OL este datată 22.07.1421^d. Eu văd *die xxi Iulij. Anno d[omi]ni anatiuitate* (sic!) *mille[simo] ccccxxj* (i.e. 21.07.1431 –DL 87958).

^a Thallóczy, Barabás, 1910, p. 191.

^b Engel, 2003a, *sub voce* Dalmát-horvát bán (regnum Dalmatiae et Croatiae banus) Nelipčić János (1419).

^c *ZsO*, VIII, p. 220, doc 769; *Ibidem*, p. 232, doc 800.

^d *on-line* <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/121340/> (24.08.2017).

⁸⁶ Alačević, 1900, p. 172.

⁸⁷ o greșeală a lui A. Gritti, ori numele complet al ei era Elisabeta Catarina, sau o călugărire a Elisabetei sub numele de Catarina etc.

⁸⁸ ban al Croației (1426–32) [† 1432].

⁸⁹ Engel, 2003a, *sub voce* Dalmát-horvát bán (regnum Dalmatiae et Croatiae banus).

⁹⁰ Guldescu, 1964, pp. 235–236; Fine, 1994, pp. 496–497.

⁹¹ Tallóci Matkó (l.m.).

⁹² era deja *regni Sclavoniae banus* din 21.10.1435 (DF 256119).

⁹³ DL 100516.

⁹⁴ pentru a preveni această situație, Ivaniš Nelipčić [† .05.1434] l-a înfiat pe Ivan (Anž) Frankopan^a și a obținut aprobarea regală (28.11.1412^b) să lase toate pământurile și castelele deținute primei sale copile, Catarina. Nu a fost destul ...

familia sa (9 frați) nu i-a stat alături⁹⁵. La data de 31.10.1436, Ivan (Anž) Frankopan este încă viață și își arogă titlul de ban⁹⁶. Peste trei săptămâni, la 20 noiembrie⁹⁷, el este deja mort, din cauze necunoscute. Anul următor, la 29 ianuarie, se atestă predarea patrimoniului lui Ivaniš Nelipčić către banul Matko Talovac⁹⁸. Catarina împreună cu fiul ei, Juraj Frankopan de Cetin⁹⁹, se retrag în castelul din Rmanj, de pe râul Una¹⁰⁰.

Dacă analizăm formula completă de adresare folosită de A. Gritti, *Magnifica Domina olim Banissa Domina Katarina*, care mai folosește în decursul scrisorii sale și formulele de adresare *olim Domine Banisse* și *Domine olim Banisse*, vom constata că *Banissa* este un titlu, pe care Catarina l-a pierdut (în ochii venețienilor), ne-o spune adverbul *olim* (l.l.; *anterior*²⁴ -l.r.), prin moartea soțului ei.

27.07.1445: într-o sentință apare menționată și *illustrem principissam et dominam, dominam Katherinam dei gracia Cilie*,

---

^a **20.01.1411:** *Nos Johannes de Johanne Cithine, Clissii ac Rame comes etc. ... prefatus magnificus domicellus Johannes gener noster, quem ab isto die in antea recepimus sollepniter in nostrum filium adoptivum ...* (Thallóczy, Barabás, 1910, pp. 166–169, doc CC).

16.07.1422: *Nos Johannes filius luan Nelipci Cetine Clissiique etc. comes, regnorum Dalmatie et Croatie pridem banus, ... magnificum virum dominum Johannem Vegle, Modrusie, Segnieque comitem ... in filium nostrum legitimum recepimus ...* (Thallóczy, Barabás, 1910, pp. 189–191, doc CCXVIII).

^b Klaić, 1898, p. 13.

⁹⁵ În schimb, *Stephano nepote condam Zandaly vwayvode*, un membru al familiei extinse a soției sale^a, l-a susținut (Thallóczy, Barabás, 1910, pp. 279–282, doc CCLXXXVI).

^a Stjepan Vukčić Kosača a fost fiul lui Vukac Hranić Kosača și Catarina Vukčić, care era copila lui Hrvoje Vukčić Hrvatinić și Jelena Nelipčić, ultima fiind sora lui Ivaniš Nelipčić.

⁹⁶ Thallóczy, Barabás, 1910, p. 273, doc CCLXXXI.

⁹⁷ data este oferită cu exactitate de către piatra sa de mormânt (Reiner, 1986, p. 356; *Ibidem*, pp. 362–363, nota 20).

⁹⁸ Thallóczy, Barabás, 1910, pp. 274–276, doc CCLXXXIV; *Ibidem*, pp. 276–279, doc CCLXXXV.

⁹⁹ Juraj II Frankopan Cetinski (l.cr.), Frangepán György (l.m.).

¹⁰⁰ Fine, 1994, p. 497.

Ortemburge, Zagorieque etc comitissam nec non regni Sclavonie banissam, care este soața lui *domini Wlrici comitis Cilie, Ortemburge, Zagorieque etc. comitis ac predicti regni Sclauonie bani*¹⁰¹. Caterina "Kantakuzina" Branković¹⁰² [†>1490], copila despotului Đurađ Branković și a prințesei Irina Cantacuzino, s-a căsătorit, la data de 20.04.1434, cu groful Ulrik II de Celje¹⁰³ [† 9.11.1456], inamicul Huniazilor, cel care a ocupat demnitatea de *Banatus* în Slavonia între 18.06.1445–7.11.1456¹⁰⁴. Titlul este onorific.

26.01.1454: orașul Ragusa își instruește ambasadorii la curtea regelui Ladislau al V-lea. Printre instrucțiunile detaliate comunicate în limba italiană se numără și cele referitoare la *baniza de Croatia*, către care aceștia primesc și o scrisoare de acreditare pe numele *Domine Advige*¹⁰⁵ *banisse Croacie*¹⁰⁶. Într-o cronică raguzană¹⁰⁷, scrisă în limba italiană, ea apare drept *banissa di Croatia*¹⁰⁸. Autoritățile raguzane se referă la copila lui Ioan de Gara, fiul lui Nicolae, *de genere Dorozsma*¹⁰⁹, care a fost căsătorită cu Petru de Talloc¹¹⁰, fiul lui Luka, ban al Croației între 1437–52. În anul 1453, autoritățile raguzane îl înștiințează pe regele ungar că *dominum Petrum de Tallovez Dalmacie et Croacie olim banum* a murit și-l roagă să numească un nou ocupant al demnității de *Banatus*¹¹¹. Titlu onorific, tertipuri diplomatice.

---

¹⁰¹ Tkalčić, 1900, pp. 421–422.

¹⁰² Brankovics Katalin (l.m.).

¹⁰³ Cillei Ulrik (l.m.); *vide* Engel, 2003b, *sub voce* Cillei.

¹⁰⁴ Engel, 2003a, *sub voce* Szlavón bán (regni Sclavoniae banus), Cillei Ulrik (1445-56).

¹⁰⁵ i.e. Hedvig (l.m.), Jadviga Gorjanski (l.c.), Hedviga (l.r.).

¹⁰⁶ Gelcich, Thallóczy, 1887, pp. 541–550, doc 311; p. 547, 550.

¹⁰⁷ probabil a lui Giovanni di Marino Gondola [† 1650].

¹⁰⁸ CR, 1893, p. 341.

¹⁰⁹ Dorozsma nem, Miklós fia, Garai János (*vide* Engel, 2003b, *sub voce* Dorozsma nem 4. tábla: Garai (nádori ág)).

¹¹⁰ Tallóci Péter (l.m.), Petar Talovac (l.c.) a fost ban al Slavoniei (din 21.10.1435) și al Croației și Dalmației (din 11.05.1436, împreună cu Ștefan Frankopan) până la 31.01.1445.

¹¹¹ ... *maiestati vestre significamus magnum in se pondus bannatus illius dignitatem habere* ... (Gelcich, Thallóczy, 1887, p. 539, doc 308).

9.09.1463: Margareta, *magnifica domina bannissa Croatiae*, solicită, în nume propriu, dar și în cel al copiilor ei, un împrumut din partea autorităților venețiene pentru a-și răscumpăra soțul, pe banul Paul de Špirančić¹¹², din captivitate otomană, iar *Serenissima Repubblica di Venezia* solicită zălogirea cetăților Klis, Tenini și *Ostrovize*¹¹³. Paul poartă titlul de ban al Croației și Dalmației din 10.02.1459, iar la data de 13.06.1463 încă ocupă *honorul*. Moare prizonier la turci.

La data de 23.05.1463 și 6.12.1463 este atestat Stjepan III Frankopan Modruški, fratele mai mic al lui Ivan (Anž?), fostul comite de Cetin, drept ban al Croației și Dalmației pentru a doua oară. Deci, Margareta nu exercită puterea decât de-a se împoțoțâni cu titlul pompoasă pentru a impresiona. Titlu onorific.

11(2?).09.1464: venețienii îi scriu lui *Ser Joanni Aimo militi oratori in Hungaria* ca să-l anunțe pe regele Ungariei despre tratativele de cumpărare a Klis de la *banissa*¹¹⁴, *uxore quondam magnifici Pauli Speranchich* și de oferta lor de *ducatorum XX mille*¹¹⁵. Un alt exemplu din care se vede perfect că *banissa* nu este echivalent cu soție (*uxor*).

22.09.1464: *magnifica domina banissa Margarita comitissa Clissi*¹¹⁶ reduce, de la 300 la 250 de mii de ducăți¹¹⁷, prețul cerut de la *Serenissima Repubblica di Venezia* pentru vânzarea cetății Klis. Dar venețienii oferă doar 20 de mii de ducăți și cer o dovadă că cetatea este în proprietatea ei patrimonială. În anul 1466, înainte de 5 noiembrie, banul Ioan Tuz de Lak¹¹⁸ ocupă cetatea Klis în numele regelui Matia Corvin.

---

¹¹² Sperančić Horváth Pál (WERTNER Mór), Špirančić (Horvát) Pál (l.m.), Pavao Špirančić (l.c.) și Speranchich.

¹¹³ *magnifice domine bannisse Croatiae* (Ljubić, 1891, pp. 271–272, doc CCLXXVI).

¹¹⁴ menționată simplu și drept *banissam*, *bannisse*.

¹¹⁵ Ljubić, 1891, pp. 310–311, doc CCCXVII.

¹¹⁶ *magnifice domine banisse Margarite comitisse Clissi ... magnifica domina banissa* (Ljubić, 1891, p. 315).

¹¹⁷ *ducatis XXX. mille, et tandem ad ducatos XXV. mille descendit* (Ljubić, 1891, pp. 314–315, doc CCCXX).

¹¹⁸ Laki Túz János (l.m.), Ivan Tuz (l.c.).

25.03.1466: *Noi, doamna Margarita, cneaghină de Cetin și Klis, băneasa fostului de bună amintire ban Paul de Špirančić* construiește o capelă la Klis și o înzestrează pentru sufletul soțului ei¹¹⁹.

Din ultimele două exemple se vede foarte clar cum *banica / banissa* ține doar locul cuvântului *vidua* (expresia clasică este *văduva fostului de bună amintire ...*), dar nu putem susține că *banissa* ar fi sinonim cu (ori echivalentul pentru) *vidua*. Titlul este onorific, iar cele în exercițiu par a fi cele de *cneaghină de Cetin și Klis*.

25.08.1466: consiliul venețian respinge solicitarea de protecție a *Magnifice Domine Bannisse* (sic! *Banisse*) *Clissie* și a fiului ei împotriva acțiunilor regelui Ungariei¹²⁰. Ea mai este menționată în text drept *Magnificum condam Banum Paulum consortem suum, Dominam Banissam, dictam Dominam* și simplu *Bannisse* (sic! *Banisse*). Este clar că ea nu a fost *banissa Clissie*, ci doar *comitissa Clissie* (*vide* la 22.09.1464).

Există și alte documente – datate 28.02.1463¹²¹, 5.10.1464¹²² – în care Margareta este indicată drept *magnifica banisse et [comitisse] Clisee; magnifice banisse și dominam bannissam* (sic! *banissam*).

17.08.1504: *Beatrix de Frangepanibus*¹²³ *Liphovie ducissa ac regnorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie banissa*, la plângerea lui Marcu, vicar al mănăstirii Sfânta Maria de lângă cetatea *Medwe*, ordonă castelanilor de aici să nu mai permită comercializarea vinului în zilele de sărbătoare pe teritoriul mănăstirii, iar celor care nu respectă porunca să le fie confiscate căruțele și vinul¹²⁴.

11.12.1504: *Beatrix de Frangepanibus Liphovie ducissa ac regnorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie banissa*, la cererea

---

¹¹⁹ *Mi gospoja Margarita, kneginja cetinska i kliška, banica bivšega dobroga spomenutja bana Pavla*^a (Katić, 1962, p. 320).

^a Vladimir MAŽURANIĆ îl credea greșit a fi un *Šubić* (Mažuranić, 1908, p. 34).

¹²⁰ Nagy, B. Nyáry, 1877, pp. 292–293, doc 7.

¹²¹ Ljubić, 1891, p. 298, doc CCCIII.

¹²² Ljubić, 1891, pp. 315–316, doc CCCXXI.

¹²³ Beatrice de Frangepan, copila lui Bernardin de Modruš / Ozalj, a aparținut uneia dintre cele mai importante familii din Croația.

¹²⁴ Mályusz, 1927, p. 191, doc 149; DL 34577.

vicarului Marcu de la mănăstirea Sfânta Maria, pentru sufletul soțului ei Ioan Corvin, permite iobagilor din satele *Petrwssowcz* și *Gerdowschyak* să taie lemn din marea pădure de lângă *Rakythowcz* și să ducă porcii în aceeași pădure¹²⁵.

Ioan al II-lea Corvin, fiul nelegitim al regelui Matia Corvin, a fost ban al Croației și Slavoniei între februarie 1495 și moartea sa [† 12.10.1504]. La numirea sa, regele Vladislav al II-lea menționează că *honorem banatus* (sb.m.), *quem nos illi alias, ut premissus est, pro temporaneo dumtaxat officio in regnis nostris Croacie et Sclavonie bona fide durante nostro beneplacito in civitate Quinqueecclesiensi dederamus*¹²⁶. Peste un an, la **12.11.1505**, regele Vladislav al II-lea i se adresează sec văduvei sale *illustri et generose domine Beatrice, relicte condam Johannis Coruini ducis etc.*, cu un *etc.* care acoperă tot¹²⁷, iar imediat după aceea, la **22.03.1506**, ea își schimbă titlul în *Beatrix de Frangepanibus, illustrissimi quondam domini Joannis Coruini, Liptouie ducis ac regnorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie bani etc.*¹²⁸.

1512: într-un document, scris în vernacular cu litere chirilice¹²⁹, găsim: *Kada pridosmo v selo, ko se zove Marinci, i tu sede namesnik ... Preda timi zgora rečenimi biše skupljeni plemeniti ljudi, ki biše izabrani na rotu proti Novakovićem, a to od zakona Buškoga a po odluci gospoje banice, kako se punije u nje listu udrži*¹³⁰. Vladimir MAŽURANIĆ crede că această domina *banice* ar putea fi Ana¹³¹, văduva banului Andrei Bota de Bajne¹³², fiul lui Ștefan, *de genere Bot* [† 13.09.1511]. Acesta a fost ban al Croației, Dalmației și al Slavoniei între 14.12.1504–12.1507¹³³ și în 1511¹³⁴. Într-un gest fără precedent, Andrei a refuzat să părăsească *honorul*

---

¹²⁵ Málýusz, 1927, p. 192, doc 152; DL 34582.

¹²⁶ C. Tóth *et alii*, 2016, p. 97, nota 179.

¹²⁷ Tkalčić, 1896, pp. 47–48, doc 46.

¹²⁸ Tkalčić, 1896, p. 53, doc 50.

¹²⁹ Kukuljević, 1863, p. 202, doc CXCVI.

¹³⁰ Klaić, 1902, p. 21.

¹³¹ Mažuranić, 1908, p. 34.

¹³² Andrij Bota od Bajne (l.c.), Bajnai Bot(h) András (l.m.).

¹³³ C. Tóth *et alii*, 2016, p. 96.

¹³⁴ atestat 19.08.1511 (C. Tóth *et alii*, 2016, p. 97).

de *Banatus* în decembrie 1507, când este schimbat prin mașinațiuni palatinale, și astfel a apărut un parapelism de conducere în regiune¹³⁵. Într-un final, se reconciliază cu regele și redevine ban cu doar o lună înainte de decesul său (1511). Cu limbă de moarte, banul Andrei lăasă instrucțiuni, prin intermediul cneazului Ivan Karlović, ca văduva lui să nu predea regalității orașul Senj și nici restul fortificațiilor banale deținute până în momentul în care ea nu primește 16000 de ducați, sumă pe care el considera că regele i-o datorează pentru slujba prestată¹³⁶. Soția sa, Ana Csáki, a fost copila lui Benedict și Apollonia Rozgonyi și rudă cu palatinul Emeric de Peren¹³⁷. Se recăsătorește cu Jan Kollowrat-Kossack¹³⁸.

17.09.1512: din Zagreb, palatinul Emeric de Peren, care este și ban atestat al Dalmației, Croației și Slavoniei între 25.03.1512–11.07.1513, scrie *dicatoribus*¹³⁹ *regni Sclavonie, Egregiis Balthasaro de Batthyan vicebano et Georgio Castellannffy*, și menționează scrisoarea pe care o are de expediat către *domine banisse*¹⁴⁰. Emeric de Peren, fiul lui Ștefan a fost căsătorit de două ori; a doua lui soție a fost Dorothea, copila lui Nicolae de Kanizsa, *de genere Osl*, care era și ea la al doilea mariaj¹⁴¹, dar în acest caz este vorba de ruda palatinului, Ana Csáki, văduva banului Andrei Bota de Bajne, care se pare că încă nu predase încă cetățile banale deoarece salariul soțului ei nu fusese plătit.

23.09.1512: George de Bikszád, fiul lui Nicolae de Kasztellánfi, împreună cu vice-banul Baltazar Batthyány, negociază cu *domina banissa*¹⁴² predarea cetăților banale¹⁴³.

---

¹³⁵ Pálosfalvi, 2009a, p. 13.

¹³⁶ Klaić, 1985, p. 296. Pentru compromisul la care se ajunge anul următor, *vide* Pálosfalvi, 2009b, pp. 289–290.

¹³⁷ Perényi Imre (l.m.).

¹³⁸ Jan Bezdrůžický z Kolovrat (l.ch.).

¹³⁹ *dicator* (l.l.) = Kerber (l.g.), rolló, rovászedő (l.m.) (Bartal, 1901, p. 213); strângător al dărilor (l.r.).

¹⁴⁰ Šišić, 1912, p. 58, doc 31.

¹⁴¹ primul cu Geréb Péter; *vide* Engel, 2003b, *sub voce* Perényi 2. tábla: terebesi ág și Osl nem 5. tábla: Kanizsai.

¹⁴² DL 22345.

¹⁴³ Pálosfalvi, 2014, p. 186, nota 1380.

Faptul că Ana Csáki uzurpă puterea și nu predă imediat cetățile banale nu are nimic de-a face cu purtarea titlului onorific de *banissa*. Ea ar fi putut să-l folosească oricum. Și nici faptul că autoritățile regatului o menționează astfel nu înseamnă nimic, deoarece chiar regii Ungariei recunosc infidelilor dreptul de-a purta titlul onorific de *banus*¹⁴⁴.

11.03.1518: *judele și jurații Caransebeșului adevăresc niște schimburi de bunuri însoțite de răscumpărări în legătură cu moștenirea răposatului Andrei Dan (Daan), moșul lui Petru de Silvaș (Zylwasv), în tranzacțiile făcute, acest nobil și-a luat asupra lui și apărarea intereselor nobilei fiice a lui Andrei, fiul lui Nicolae, frate al lui Petru de Silvaș. Astfel, Ladislau Racoviță a dat acestui Petru o proprietate cu o curte pe strada [numită] Bănuța (Banucza¹⁴⁵) din Caransebeș, pe care acesta, din urmă a vândut-o lui Mihail Jupa (Supa) cu 30 de florini ...¹⁴⁶.*

Banucza pare nu este un nume propriu (*Bănuța* ori *Bănuță*) și nici *bănuța*¹⁴⁷ vreun diminutiv al cuvântului *băneasă*. Exact aceeași formă *Banucza* o întâlnim într-un alt context (*vide* 29.03.1405), unde este vorba de titlul onorific de *banica / banissa*. După știința noastră, aceasta este singura mărturie (indirectă și destul de problematică!) referitoare la existența titlului *banica / banissa* și în mediul Banatului de Severin, dar și în zonă *post* 1524¹⁴⁸.

28.08.1556: într-o înțelegere dintre *Nicolaus Comes perpetuus de Zrynio ac Regnorum Dalmacie, Croacie et Sclauonie Banus* și *Petrus Erdewdy de Monyorokerek*¹⁴⁹ *Comes* este menționată și *magnifice domine Catherine de Frangepanibus*, soția primului, care apare și sub forma *domine Catherine Banisse*¹⁵⁰. Nikola IV Šubić Zrinski¹⁵¹ [† 7.09.1566] a fost ban între 1542–'56,

---

¹⁴⁴ *vide* studiul meu *Despre titlul onorific de "banus"* (Forțiu, 2017 -sub tipar).

¹⁴⁵ *fundum Curie in platea Banucza vocata (DIRH, II/3, p. 292, doc CCXVI).*

¹⁴⁶ Pop, 1991, pp. 156–157.

¹⁴⁷ care nici nu există în limba română (*MDA, I, p. 237*).

¹⁴⁸ an în care *honorul de Banatus* de Severin apune.

¹⁴⁹ Petru II Erdödy de Monyorokerek (*monyorókeréki és monoszlói Erdödy Péter -l.m.; Petar II. Erdödy -l.cr.*) a fost ban între 1557–'67.

¹⁵⁰ și *dominam Catherinam Banissam*; Mesić, 1866, pp. XLI–XLIII, doc 33.

¹⁵¹ Zrínyi Miklós (l.m.)

iar din 1543 a fost căsătorit cu Katarina, copila lui Ferdinand Frankopan Ozaljski [† ~1525–'27] & Maria Branković. Titlu onorific.

24.02.1568: la Zagreb, în timpul adunării nobiliare generale a regatului Croației și Slavoniei se judecă și cauza dintre Francisc Tahy, reprezentat de către *Georgius quoque literatus, prouisor castris Zomzedwarensis*, și *domina relictă quondam domini Petri Erdewdi bani*, care mai este menționată și drept *domina relictă banissa*¹⁵² (*domina văduvă băneasă*). Banul menționat este Petru II Erdödy¹⁵³ de Monyorokerek, ban al Croației, Dalmației și Slavoniei între 27.12.1556 și 26.04.1567, dată la care și moare. Văduva lui este Barbara Alapić¹⁵⁴, a doua sa soție.

25.06.1568: în congregație generală a regatului Croației și Slavoniei ținută la Zagreb se hotărăște ca a cincea parte din toți nobilii regnicolari din comitatul Varaždin să fie pușcași, cu excepția celor care aparțin de cetatea Császárvár a *dominae relictăe alias banissae*¹⁵⁵ (*doamna văduvă, cu alte cuvinte băneasă*), care sunt de pază la fortificația (*fortalicium*) *Hrazthowyeza*¹⁵⁶.

---

¹⁵² *dominam relictam quondam domini Petri Erdewdi bani* (Šišić, 1912b, pp. 195–202, doc 137; p. 201).

¹⁵³ Erded, Erdeodij, Erdeody, Erdeudi, Erdeudy, Erdewd, Erdewdy, Erdöd; Petrus, Petter de Eberau.

¹⁵⁴ într-un document din 7.12.1572 ea apare drept *Barbara Alapy, relictam condam domini Petri Erdewdy bani* (Šišić, 1912b, p. 364). Barbara este sora lui Gašpar / Gašo Alapić, ambii fiind copiii lui Ivan Alapić Velikokalnički (János Alapy de Nagykemlék -l.m.)^a și Margareta III Šubić Zrinjski Sigetska. Soața lui Gašpar / Gašo Alapić Velikokalnički [† 4.04.1584], care a fost ban între 1574–'78, se numea Susanna (Šišić, 1917, p. 553). La data de 20.05.1597 *Magnifice dominae Barbarae Allapy spectabilis et magnificis condam domini comitis Petri Erdeody etc. bani etc. relicte* încă trăia (Šišić, 1917, p. 364).

¹⁵⁵ Šišić, 1912b, pp. 215–220, doc 155; pp. 216–217.

¹⁵⁶ azi, Hrastovica, la 5 km sud de Petrinja, Sisačko-moslavačka županija, HR. Aici existau chiar două fortificații în anul 1419, dar doar una este azi identificată în teren. Ele au fost distruse în anul 1584 de către otomani.

20.02.1570: *egregio Michaelae Herlenovicz, rationista maiestatis caesariae in Zomzeduara (Szomszédvár), scrie capitlului din Zagreb și ad banissam. La exterior: Similes ad viduam bani*¹⁵⁷.

Banissa și vidua bani nu sunt sinonime decât în măsura în care *văduva banului* poartă titlul de *băneasă*. Titlu onorific.

04.1579: în lista zeciuielilor din episcopia Zagreb se specifică și faptul că *Castrum Caserbergh decimatur in specie, arendatur pro flor[inis]. 50 per dom[inam]. banissam*¹⁵⁸.

Aici este vorba de exercitare a puterii într-o speță privată, iar aceasta are loc într-o altă epocă și un alt context decât cel al regatului medieval ungar.

21.02.1588: la chemarea banului Toma Erdődy de Monyorókerék și Monoszló¹⁵⁹, la Varaždin are loc congregația generală a *regnumum Sclavonie, Dalmatie et Croatiae*. Locuitorii orașului au grijă să-i adăpostească pe oaspeți. Printre aceștia se numără și *Hospitium generosae, spectabilis et magnificae dominae Alapi banisse apud Dorotheam Hadrowychnam*¹⁶⁰. Banul Toma a fost căsătorit cu Maria Ungnad, iar *banissa Alapi* este mama sa, Barbara Alapic¹⁶¹.

1666: la castelul Rákóczi din Sárospatak, în vizită la copila lor, care tocmai ce se căsătorise¹⁶², *Eccl[esiasticus] Banus* (i.e. Petar Zrinski -n.m.) *cum Banissa Ill[ustrissi]ma* (i.e. Ana Catarina Frankopan -n.m.) asistă la o comedie moralizatoare prezentată de

---

¹⁵⁷ Šišić, 1912b, pp. 282–283, doc 217.

¹⁵⁸ Lopašić, 1889, pp. 434–435, doc XIX.

¹⁵⁹ monyorókeréki és monoszlói gróf Erdődy Tamás (l.m.), Toma Bakač Erdedi (l.c.) a fost ban între 1583–'95 și 1608–'15.

¹⁶⁰ Horvat, 1912, p. 103.

¹⁶¹ Într-un document, emis la Praga de către regele Rudolf I de Habsburg^a, la data de 24.04.1608, se menționează că *Caspar Alapy de Nagy Kemlek* a murit fără feciori și că anumite proprietăți ale sale sunt donate lui *Thomas Erdeody de Monyorokerek*, fiul lui *Petri Erdeody senioris de dicta Monyorokerek*, fost ban al Dalmației, Croației și Slavoniei și Barbara, copila lui *Joannis Alapy de dicta Nagykemlek* (Šišić, 1917, pp. 503–506, doc 233).

^a rege al Ungariei și Croației între 1572 și <19.11.1608.

¹⁶² prima lor copilă, Jelena Zrinska (l.cr.) / Ilona Zrinyi (l.m.), s-a căsătorit la data de 1.03.1666 cu I. Rákóczi Ferenc.

către iezuiți¹⁶³. Atât Petar Zrinski, ban al Croației între 1665–'70, cât și soția sa au fost niște erudiți pentru timpul lor.

~1665–'69: *Tak je bila Zrinska, horvatska banica ... Katica Zrinska, puntarska kralica ...*¹⁶⁴ sunt două din versurile unui lung cântec intitulat *Summum malum – Cantio mixta – Mulier mala*¹⁶⁵, care a fost găsit într-un document scris în anul 1669¹⁶⁶ și conține referiri la frumoasa Ana Catarina, copila lui Vuk II. Krste Frankopan Tržačkog și soția lui Petar Zrinski. În urma conspirației magnaților (1664–'70)¹⁶⁷, împreună cu Fran Krsto Frankopan, cumnatul său, Petar este executat la Wiener Neustadt (30.04.1671), iar Ana Catarina, după o scurtă perioadă de detenție, își va petrece restul zilelor în mănăstirea dominicană din Graz. A înnebunit la auzul veștii că soțul ei a fost decapitat. Moare la data de 16.11.1673. În următorii 60 de ani, curtea vieneză nu va mai numi bani de origine croată.

31.03.1680: Fratele Georgius Branik din Zagreb îi scrie contelui Paul Esterházy de Galántha¹⁶⁸ că *Domina Banissa* a sosit deja de ieri la Zagreb pentru preconizata instalare solemnă a soțului ei în demnitatea de *Banatus*, care urmează să aibă loc la data de 10 aprilie¹⁶⁹. Comisari ai instalării sunt numiți episcopul de Zagreb, Martin Borković, și comitele *Joannes Draskovich*. Între martie 1670 și iunie 1693 demnitatea de *Banatus* a fost ocupată de către Nikola III Erdödy¹⁷⁰, iar *Domina Banissa* este prima lui soție, Ivana Magdalena (Julijana) Drašković¹⁷¹.

Nu am reușit să surprind și un exemplu prin care să se înțeleagă că cineva care se căsătorește cu purtătorul unui titlu onorific

---

¹⁶³ Kilián, 1973, pp. 160–161.

¹⁶⁴ Strohal, 1909, p. 102.

¹⁶⁵ Strohal, 1909, pp. 101–110.

¹⁶⁶ *Haec prognosis conscripta est Chaktorniae 1669 et per me descripta ex antiquo libro 1762. D. Serdocz m. pr.* (Strohal, 1909, p. 110).

¹⁶⁷ Zrinsko-frankopanska urota (l.cr.), Wesselényi-összeesküvés (l.m.).

¹⁶⁸ Galánthai gróf Esterházy Pál [* 8.09.1635, Kismarton; † 26.03.1713, *ebenda*].

¹⁶⁹ Galavics, 2002, pp. 292–293 (original și traducere în l.m.).

¹⁷⁰ Miklós Erdödy de Monyorókerék și Monoszló (l.m.).

¹⁷¹ Júlia Johanna Mária Draskovich de Trakostyán (l.m.).

de *banus* putea să poarte și ea apoi titlul de *banissa*. Acest lucru nu înseamnă că posibilitatea trebuie exclusă, ci doar că nu avem încă dovada documentară care să o certifice fără dubiu.

* * *

Atașat unui codex *Hortularium*, în anul 1890, în localitatea Schlägl¹⁷², a fost descoperit un glosar latin-maghiar¹⁷³, care pare a fi fost scris în primul deceniu al secolului al XV-lea¹⁷⁴. Acesta conține și explicația *banissa* — *banne azon*¹⁷⁵. La mijlocul aceluiași secol, într-un alt glosar¹⁷⁶, găsim forma *ban ne asson*¹⁷⁷, iar aceste două variante diferite ridică și problema transliterării: *bánné asszony* ori *bán nő asszony*. Prima variantă este invocată a fi cea corectă¹⁷⁸, iar *-né*-ul formator de nume¹⁷⁹ ar avea aici sensul de *uxor*¹⁸⁰ (l.l.;

---

¹⁷² azi, Schlägl, Rohrbach Gerichtsbezirk, Oberösterreich, AT.

¹⁷³ în cel mai timpuriu glosar latin-maghiar, *Besztercei szójegyzék*^a (~1395), cuvintele *banus* și *banissa* nu apar, chiar dacă este realizat de către *Georgius de regno dicto Slavonye*.

^a Finály, 1892.

¹⁷⁴ Szamota, 1894, p. 5.

¹⁷⁵ 479. *banissa* — *banne azon* — *bánné asszony* (Szamota, 1894, p. 26).

¹⁷⁶ *A Soproni magyar-latin szójegyzék*.

¹⁷⁷ Faragó, 1963, p. 47.

¹⁷⁸ deoarece *bánnő méltóságnév teljességgel lehetetlen* (Faragó, 1963, p. 46).

¹⁷⁹ tradițional, în cultura maghiară, femeile după căsătorie luau numele și prenumele soțului, iar la acesta din urma adăugau *-né*. De exemplu, TÓTH Borbála după căsătoria cu KOVÁCS János urma să se numească KOVÁCS Jánosné. Mai nou, este acceptată și forma Kovácsné Borbála.

¹⁸⁰ Considerațiile făcute de către FARAGÓ Mihályne în lucrarea sa de doctorat sunt edificatoare:

[p. 45] 67. *keral ne ason* = *királyné asszony* /*regina*/

A Sohlózi. (i.e. *A Schlägli magyar szójegyzék -n.m.*) "*királyné*" alakot mutat. Itt ismét a nomen-képző *-né* formans különírásával találkozunk. A *-né* névszóképzőnk is összetétel utótagjaként, agglutinációval vált formámmá, és történetileg összefügg a ma is élő önálló *n ő* szavunkkal. A *nő* formája még ma is megőrizte önállóságát, mert vegyeshangrenadű összetételekben az összetétel utótagjaként /*tanárnő, fodrásznő, stb.*/

soție). *Bánné* este format din *bán* + *né*, unde *né* înseamnă *doamna*, *soția* (= *băneasă*). În 1894, SZAMOTA István a transliterat *azon* drept *asszony*, care în limba modernă de azi are două înțelesuri: *femeie* (mujere) și *nevastă* (soție). Deci, am putea traduce *banissa* drept *domina* / *stăpâna*¹⁸¹ *soție a banului*. Dar acest lucru arată doar o ignorantă reduționistă din partea celui care a compus glosarul, care nu reușește să surprindă esența cuvântului și oferă doar o echivalare plebeică a lui.

1670: la Graz, iezuitul Juraj HABDELIĆ, cel mai faimos autor din sec. XVII care a scris în dialectul kajkavian al limbii croate, publică un dicționar în care oferă echivalențele *Banicza. Banissa. a. Proregina. a. și Bán. Banus. ni. m. Prorex. gis. m. Praefectus Regni*¹⁸². Explicația lui este preluată apoi și de alți lexicografii, așa cum și el a preluat probabil echivalența *Banus* –

---

szereplő nő szavunkhoz magas hangú / tanárnőnek, fodrásznőnek, stb./ formánsok járulnak.

A -né alak azonban már összetételekben képzőként viselkedik, mert a formánsok hangrendje az alapszóhoz igazodik vö. Hajdunénak, Agostonnétól stb.

A régi magyar nyelvben a -né forma is önálló jelentéssel bíró utótagként szerepel. Még a XVI. sz.-i nyelvérzék is önálló jelentéssel bíró szónak 'uxor' fogta fel. A Soprszj (i.e. A Soproni magyar-latin szójegyzék -n.m.) írója is ebben a jelentésben használta a 'keral ne ason' szót. Bár 'királynő' értelemben is található a királyné szóalak vö.

"Szentséges kirélné, hívom irgalmadat" ..., de a szókörnyezet mégis arra utal, hogy az 'uxor' értelmezés a helyes.

[p. 46] *Nézzük mag figyelmesen a -né kézsős szóalakok értelmezését: keral - keralne ason; casar - casar ne asoon; ban - ban ne asson. Ez utóbbi értelmezés döntő, mert királynő, császárnő értelmezés még lehetséges, de a bánnő méltóságnev teljességgel lehetetlen. Ezt a méltóságnevet a nő /feleség/ férje társadalmi állása, rangja után viselhette (sb.m.), és ebben az esetben is 'uxor' jelentése van a még önálló alakot mutató né szónak.*

A k i r á l n e a s o n birtokosjelzős szószerkezet eredetileg / a király felesége/, ma képzett szó (Faragó, 1963, pp. 45–46).

¹⁸¹ *același glosar oferă la poziția 264. domina — azon — asszony (Szamota, 1894, p. 19).*

¹⁸² *Habdelić, 1670, on-line*

<http://croDip.ffzg.hr/habdelic/slika.aspx?id=69&slika=003> (22.08.2017).

*Prorex*¹⁸³ din dicționarul iezuitului Iacob MICALIA¹⁸⁴ publicat în 1649¹⁸⁵. Dar cât de mult înțelegeau aceștia realitățile medievale ne-o arată explicația oferită de ultimul pentru *palatin Bán palatino hic Palatinus. ni. Prorex, gis*¹⁸⁶.

Din cele 11 înțelesuri¹⁸⁷ pe care le oferă Đuro DANIČIĆ, autorul primului dicționar serios al limbii sârbo-croate, care este publicat în anul 1882, pentru cuvântul *banica*, care în opinia lui ar însemna *ducis uxor, dux femina, domina* (fără menționarea echivalentului latin *banissa!*) și care ar fi apărut doar în secolul al XV-lea, doar câteva interesează în acest context, cu amendamentul că *banica* nu se referă și la copila banului¹⁸⁸. El consemnează și sinonimul *banovica*¹⁸⁹. Peste un deceniu, în 1901, Franjo IVEKOVIĆ și Ivan BROZ amintesc tot de *soția banului* și

---

¹⁸³ termenul *prorex* (și *vicerex*) este folosit în premieră de către papa Leon al X-lea cu referire la episcopul de Veszprém (1511–20), Petar BERISLAVIĆ (l.cr.) / Péter BERISZLÓ (l.m.), care este ban al Dalmației, Croației și Slavoniei și ban al Bosniei între 1513–'20 (Klaić, 1911, p. 8).

¹⁸⁴ Jacobus MICALIA (l.l.), Giacomo MICA(G)LIA (l.it.), Jacov MIKA(G)LJA (l.cr.) [* 31.03.1601, Peschici, IT; † 1.12.1654, Loreto, IT], iezuit, lingvist, lexicograf, între 1637–'45 misionar la Timișoara.

¹⁸⁵ *Bán, bano, Banus, ni, Prorex* (Micalia, 1649, p. 10).

¹⁸⁶ Micalia, 1649, p. 400.

¹⁸⁷ printre care se numără și numele unui munte din Serbia (7), denumirea unui râu din comitatul Lika (8), sate necunoscute (9)^a, moneda croată (10), un soi de grâu din Dalmația (11) (Daničić, 1880-1882, p. 173).

^a în luna august a anului 1284, Dessa de Banissa își face testamentul în *domo testatoris* din *Veglia*^b (Thallóczy, Barabás, 1910, p. 23, doc XLI). De aici vedem că au existat localități cu numele de Banissa chiar înainte de atestarea

^b azi, insula Krk, HR.

¹⁸⁸ *BÀNICA*, f. *ducis uxor, dux femina, domina. ... Dolazi od XV vijeka ... ispredi bán.*

1. *žena bana državnoга gospodara (vidi bán pod 1) ili kći mu.*

2. *žena bana koji stoji pod državnim gospodarem (vidi ban pod 2): u Bosni, Dalmaciji, Hrvatskoj, Slavoniji. ...*

6. *u značeňu pod 1, 2 i 3 može joj se dodati i gospoda. Gospoda banica Anka. ... Da li znađe gospoda banica. ...* (Daničić, 1880-1882, p. 173).

¹⁸⁹ Daničić, 1880-1882, p. 175.

*domina*¹⁹⁰ și ignora *banissa*, chiar dacă, încă din anul 1887, Josip GELČIĆ și THALLÓCZY Lajos au oferit deja echivalarea *baniza* (*Slav. banica*) = *banissa, bani uxor*¹⁹¹. La începutul sec. XX, BARTAL Antal înțelegea prin *banissa* doar *soția banului*¹⁹². Imediat apoi, în 1908, Vladimir MAŽURANIĆ oferea, pentru echivalentul sud-slav *banica*, înțelesul mult prea larg de *banissa, doamnă, soție a ducelui, ducesă*¹⁹³, iar ultimele trei echivalări sunt clar false.

În 1984, BERRÁR Jolán și KÁROLY Sándor erau încă pe urmele lui Bartal A., chiar dacă (ori tocmai *pentru că!*) invocau glosarele apărute deja în secolul al XV-lea¹⁹⁴.

În 1995, în completarea *Lexicon latinitatis medii aevi Hungariae*, doar pe baza unui singur exemplu¹⁹⁵, Iván BORONKAI și Kornél SZOVÁK specificau că prin *banissa* ar trebui să înțelegem *soția sau văduva banului*¹⁹⁶. Cum poți să tragi o atare concluzie din invocarea:

-Beatrix de Frangepanibus Liptovie ducissa ac regnorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie banissa

Beatrice de Frangepani, ducesă de Liptov și băneasă a regatului Dalmației, Croației și Slavoniei (tr.m.);

-Beatrix de Frangepanibus illustrissimi condam domini Iohannis Coruini, Liptouie ducis ac regnorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie bani etc. relicta

Beatrice de Frangepani văduva ilustrului decedat domn Ioan Corvin, duce de Liptov și ban al regatului Dalmației, Croației și Slavoniei (tr.m.)

---

¹⁹⁰ **bànica**, f. – 1) die Banin, bana, bani uxor. žena banova. ... vidi *banovica*. – 2) ... *gospogja*, die Frau, domina cf. *ban* 3: ... (Iveković, Broz, 1901, p. 31).

bânovica (*bánovica*), f. vidi *banica*. ... žena banova. ... (Iveković, Broz, 1901, p. 32).

¹⁹¹ Gelcich, Thallóczy, 1887, p. 917.

¹⁹² **Banissa**, *æ, uxor bani* (Bartal, 1901, p. 67).

¹⁹³ **banica**, *f. 1. ducis uxor, BANISSA, dux femina, domina* ... (Mažuranić, 1908, p. 34).

¹⁹⁴ **BÁNNÉ** '*Frau des Banus*' ... *banissa* ... (Berrár, Károly, 1984, p. 101).

¹⁹⁵ *vide supra* și 17.08.1504, 11.12.1504 și 22.03.1506.

¹⁹⁶ **banissa, -ae** *f. uxor v[ersus]. vidua bani*: ... (Boronkai, Szovák, 1995, p. 62).

este peste puterea mea de înțelegere. Pe filiera comparației *ducissa* – *banissa*, primul exemplu este limpede și edificator; primul este un titlu (de noblețe, care se și moștenește), iar al doilea este tot un titlu (onorific), dar el nu se transmite de la o generație la alta.

Ca de obicei atunci când au de-a face cu niște cuvinte care nu pot fi explicate fără înțelegerea contextului istoric în care ele au apărut, și *banus*, împreună cu familia sa de cuvinte, face parte din această categorie, lingviștii greșesc pentru că istoria ne spune o altă poveste. Spre deosebire de *banus*, care este un titlul *în exercițiu* înaintea de-a deveni onorific, *banissa* este un **titlu**¹⁹⁷ strict **onorific**¹⁹⁸, care este dobândit și purtat doar de către soața (văduva) unui personaj istoric care la rândul lui poartă ori a deținut titlul de *banus*. Asemeni titlului onorific de *banus*¹⁹⁹, el este păstrat legitim până la moarte și familia face referire la el și ulterior. Titlul de *banica*, pe care-l găsim în documentele latine sub forma *banissa*, apare în mediul slavilor din sud²⁰⁰ (1299²⁰¹) și ulterior pătrunde timid și în mediul nobiliar al regatului ungar (1431²⁰¹), unde pare că nu este complet²⁰² asimilat terminologic. Supraviețuiește tot în mediul slavilor din sud și după Mohács (1526).

---

¹⁹⁷ altfel nu putem explica de ce, de exemplu, apare *Paulus banus Crouaciae, Dalmaciae et dominus Bosnae notificat, quod una cum consorte sua Vrsa Banissa* (7.04.1299). Aici Ursa este menționată deja drept soție a lui Paul prin expresia *consorte sua* (*consoarta sa/lui* -tr.m.). Deci, *Banissa* are un alt rol decât acela de-a menționa repetitiv că este vorba de *soția banului*. Dacă în text cuvântul *banissa* apare singur, atunci am putea eventual înțelege *soția/văduva banului*, dar și în acest caz ar trebui să deslușim mai degrabă *titlul (onorific) purtat de către soția banului* (ori *soția / văduva unui fost ban*).

¹⁹⁸ pentru a fi *în funcțiune* ar trebui să luăm în considerare perioada *post* decesul soțului, dar nu există vreun atare exemplu care să poată fi invocat.

¹⁹⁹ *vide* Forțiu, 2017.

²⁰⁰ mai ales în mijlocul celor pe care azi i-am denumi croați și bosnieci.

²⁰¹ *vide infra* sub anul respectiv atestarea sa documentară.

²⁰² Niciun document regal nu-l menționează și există foarte puține exemple și toate au legătură cu slavii din sud (*vide* la 1431, 1504).

BIBLIOGRAFIE

- Alačević, 1900** = Giuseppe (i.e. Josip -n.m.) ALAČEVIĆ, *Caterina moglie di Giovanni Nelipcich Conte di Cetina e bano della Dalmazia e della Croazia*, În: *Bullettino di archeologia e storia dalmata (Bulletin d'archéologie et d'histoire dalmate / Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku)*, Anno XXIII. (1900), N.ro 8–9 (Agosto-Settembre), pp. 171–173.
- Barada, 1930** = Miho BARADA, *Vrijeme smrti i obiteljski odnošaji bana Mladena II. Novi prilozi*, În: *Šišićev zbornik / Melanges Šišić: Zbornik naučnih radova Ferdi Šišiću povodom šezdesetgodišnjice života, 1869-1929, posvećuju prijatelji, štovatelji i učenici*, Grga NOVAK (ed), Zagreb, Tiskara C. Albrecht, 1929 (i.e. 1930 - n.m.), XVI + 676 pg.; pp. 167–171.
- Boronkai, Szovák, 1995** = Iván BORONKAI, Kornél SZOVÁK, *Ergänzungen zum Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae*, În: *Archivum Latinitatis Medii Aevii (ALMA)*, (Bulletin du Cange), Tome LIII, Union Académique Internationale, Librairie Droz, Genève, 1995, 252 pg., ISBN 90 04 09068 1, 978-2-600-05349-5; pp. [41]–86.
- C. Tóth et alii, 2016** = *Magyarország világi archontológiája 1458–1526, I. Főpapok és bárók*, C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás, Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2016, 360 pg., ISBN 978-963-416-034-2ö, 978-963-416-035-9, ISSN 2064-0951.
- Camera, 1860** = Matteo CAMERA, *Annali delle Due Sicilie dall'origine e fondazione della monarchia fino a tutto il regno dell'augusto sovrano Carlo 3. Borbone*, Volume Secondo, Napoli, Stamperia e cartiere del Fibreno, 1860, 524 pg.
- CR** = *Chronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451-1484) digessit Speratus NODILO*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Volumen Vigesimum Quintum, Scriptores, Volumen II, Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, Zagreb, 1893, XIX + 439 pg.
- Daničić, 1880-1882** = Đuro DANIČIĆ, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Dio I: A–ČEŠUĽA, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb, 1880-1882, 960 pg.
- DF** = *Magyar Országos Levéltár (MOL)*, Budapest, HU, *Diplomatikai fényképgyűjtemény*.

- DL** = *Magyar Országos Levéltár* (MOL), Budapest, HU, *Diplomatikai levéltár*.
- DIRH, II/3** = Eudoxiu de HURMUZAKI, Nic[olae]. DENSUSIANU, *Documente privitoare la Istoria Românilor ...*, Volumul II, Partea 3, 1510–1530, Cu unû appendice: *Documente Slavone*: însoțite de traduceri latine: 1510–1527, Publicate sub auspiciile Academiei Române și ale Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice, Bucuresci, 1892, XL + [2] + 747 pg.
- Dvořákov, 2002** = Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Lengyelek luxemburgi Zsigmond udvarában*, În: *Századok*, 136. Évfolyam (2002), 2. Szám, pp. [391]–415.
- DZ** = T[adija]. SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.*, Volumen / Svezak II–XIII, Zagreb, 1904–1915.
- Engel, 2003a** = ENGEL Pál, *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*, În: *Ibidem, Magyar középkori adattár*, Arcanum DVD könyvtár IV. – Családtörténet, heraldika, honismeret, 2003 (*editio princeps* MTA Történettudományi Intézete, Budapest, Arcanum CD-ROM, 1.03.2001, 25,9 MB), ISSN 1588-9815, ISBN 963 9374 72 5.
- Engel, 2003b** = ENGEL Pál, *Középkori magyar genealógia*, În: *Ibidem, Magyar középkori adattár*, Arcanum DVD Könyvtár, IV, Családtörténet, heraldika, honismeret, 2003 (*editio princeps* MTA Történettudományi Intézete, Budapest, Arcanum CD-ROM, 1.03.2001, 25,9 MB), ISSN 1588-9815, ISBN 963 9374 72 5.
- Finály, 1892** = FINÁLY Henrik, *A Besztercei szöszedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból / az eredeti kéziratból kiadta, értelmezo jegyzetekkel kíserte és teljes szömutatókat készített hozzá ...*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1892, 92 + [16] pg.
- Fine, 1994** = Johan V[an]. A[ntwerp]. FINE, JR., *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, xvi + 683 + [5] pg., ISBN 0-472-10079-3, 0-472-08260-4.
- Fine, 2010** = John V[an]. A[ntwerp]. FINE, Jr., *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2010, xiv + [2 härți] + 652 pg., ISBN 0-472-11414-X, 978-0-472-11414-6.

- Forþiu, 2017** = Sorin FORÞIU, *Despre titlul onorific de "banus"*, În: *ArheoVest*, V (2017) (sub tipar).
- Galavics, 2002** = GALAVICS Géza, *Esterházy László tézislapján (1680) – egy főrangú család múlt és jövőképe*, În: *DÉTSZY Mihály nyolcvanadik születésnapjára: Tanulmányok*, Művészettörténet - Műemlékvédelem, XI., Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest, 2002, 674 pg., ISBN 963 00 9325 1, ISSN 1215 7678; pp. 269–298.
- Gelcich, Thallóczy, 1887** = *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae / Raguzai és Magyarországi összeköttetéseknek oklevéltára*, A Raguzai állami, a Bécsi cs[ászári]. és kir[ályi]. titkos és egyéb levéltárakban levő okiratokból összeállította GELCICH József (i.e. Josip GELČIĆ / JELČIĆ -n.m.), bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta THALLÓCZY Lajos, M[agyar]. Tud[ományos]. Akadémia Tört[ténelmi]. Bizottsága, Budapest, 1887, LIX + [1] + 924 pg.
- Guldescu, 1964** = Stanko GULDESCU, *History of medieval Croatia*, Mouton & Co. Publishers, The Hague, 1964, 352 pg. + o hartă.
- Habelić, 1670** = *Dictionar ili Réchi Szlovenske zvezega ukup zebrane, u red postauljene*, i Diachkemi zlahkotene trudom Jurja HABDELICHA, masnika Tovarustva Jesusevoga, na pomoch napredka u diachkom navuku skolneh mladenczeu horvatszkoga i szlovenszkoga naroda, Graz, 1670, on-line <http://crodrop.ffzg.hr/habelic/default.aspx>
- Horvat, 1912** = Rudolf HORVAT, *Članovi hrvatskoga sabora god. 1588.*, În: *Vjesnik Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskoga Zemaljskoga Arkiva*, Godina XIV (1912), pp. [102]–104.
- Ibler, 2007** = Mladen IBLER, *Count Ivan Anž Frankopan, the Royal Steward of the Estate in Sweden 1426-1434*, 19.02.2007, [13] pg., on-line <http://www.croatianhistory.net/etf/ibler.pdf> (23.08.2017).
- Iveković, Broz, 1901** = F[ranjo]. IVEKOVIĆ, I[van]. BROZ, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Svezak I. A–O., Štamparija Karla Albrechta (Jos. Wittasek), Zagreb, Štamparija Karla Albrechta (Jos. Wittasek), 1901, VII + [1] + 951 + [1] pg.
- Kilián, 1973** = KILIÁN István, *A XVII-XVIII. századi iskolai színjátzás Sárospatakon*, În: *Annales Musei Miskolciensis de Herman Ottó Nominati / A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XII. (1973), pp. [129]–186.
- Klaić, 1898** = V[jekoslav]. KLAIĆ, *Rodoslovje knezova Nelipića od plemena Svačić. Genealogijska Studija*, În: *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, 3 (1898), pp. 1–18.

- Klaić, 1902** = V[jekoslav]. KLAIĆ, *Građa za topografiju ličko-krbavske županije u srednjem vijeku*, In: *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, Nove Serije, 6/1 (Listopad 1902), pp. [1]–31.
- Klaić, 1911** = Vjekoslav KLAIĆ, *Povjest Hrvata: od najstarijih vremena do svrta XIX. stoljeća*, Svezak Treći: Dio Prvi, Četvrto Doba: ..., Zagreb, 1911, [10] + 464 + [2] + XII pg.
- Kukuljević, 1863** = Ivan KUKULJEVIĆ Sakcinski, *Acta croatica / Listine hrvatske*, Monumenta Historica Slavorum Meridionalium / Povjestni Spomenici Južnih Slavenah, Knjiga I, Zagreb, 1863, VIII + 339 + [53] pg.
- Kukuljević, 1896** = I[van] KUKULJEVIĆ de Saccis (i.e. Sakcinski -n.m.), *Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae: saeculi XIII.* (opus posthumum), Zagrabiae, Typis officinae Societatis typographicae, 1896, 462 pg.
- Ljubić, 1868** = Sime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*, Knjiga I: *Od godine 960 do 1335*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Volumen Primum, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb, 1868, XL + 464 pg.
- Ljubić, 1878** = Sime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke Republike*, Knjiga VI: *Od godine 1409 do 1412*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Volumen IX, Zagreb, 1878, XV + 309 pg.
- Ljubić, 1886a** = Sime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*, Knjiga VII: *Od godine 1412 do 1420*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Volumen Duodecimum, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1882, XIII + 325 pg.
- Ljubić, 1886b** = Sime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*, Knjiga VIII: *Od godine 1420 do 1424*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Volumen Decimum Septimum, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1886, XI + 299 pg.
- Ljubić, 1891** = Šime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*, Knjiga X: *Od godine 1453 do 1469*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Volumen Vigésimus Secundum, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb, 1891, XXVI + 496 pg.
- Lopašić, 1889** = Radoslav LOPAŠIĆ, *Spomennici* (sic! *Spomenici* -n.m.) *krvatske krajine*, Knjiga III: *Od godine 1693 do 1780 i u Dodatku od g. 1531. do 1730*, Monumenta spectantia historiam

- Slavorum meridionalium, 20, Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, Zagreb, 1889, XVIII + 519 pg.
- Lovrenović, 1986** = Dubravko LOVRENOVIĆ, *Kako je bosanski vojvoda Sandalj Hranić došao u posjed Ostrovice i Skradina*, În: *Radovi*: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Vol. 19, No. 1 (Rujan 1986), pp. 231–236.
- Lucius, 1666** = Ioannis LVCII Dalmatini, *De regno Dalmatiæ et Croatiae libri sex.*, Amstelædami, Apud Ioannem Blæv, M.DC.LXVI (i.e. 1666 -n.m.), [2] + 474 pg. + 2 härți.
- Mályusz, 1927** = MÁLYUSZ Elemér, *A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az Országos Levéltárban.* (Második közlemény.): *VII. Remetei kolostor.*, În: *Levéltári Közlemények, Ötödik Évfolyam* (1927 Március), 1. Szám; pp. [136]–209.
- Madirazza, 1911** = Francesco MADIRAZZA, *Storia e costituzione dei comuni dalmati*, Spalato, Edizione dell'autore (Split, Narodna tiskara), 1911, 584 pg.
- MDA** = *Micul dicționar academic (MDA)*, Academia Română, Institutul de lingvistică "Iorgu Iordan-Al. Rosetti", vol. I, Literele A-C, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2001, 776 pg., ISBN 973-8240-69-7.
- Micalia, 1649** = *Blago Jeziga Slovinskoga' illi slavonik ù Komu iz gorarajuse rjeci slovinske Latinski, i Diacki. Thesavrus lingvæ Illyricæ sive Dictionarium illyricum. In quo verba Illyrica Italicè, & Latinè redduntur.* Labore P[ater]. Jacobi MICALIA societ[as]. Jesu collectum ... Lavreti, Apud Paulum, & Io[annem]: Baptistam Seraphinum, 1649., [14] + 863 + [1] pg.
- Miklosich, 1858** = Fr[anz, Ritter von]. MIKLOSICH, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiæ, Bosnae, Ragusii*, Vienne, Guilelmum Braumüller, 1858, XII + 578 pg.
- Pálosfalvi, 2009a** = PÁLOSFALVI Tamás, *Hatalmi harcok a Horvát-Szlavón bánságban: 1495–1507*, În: *História*, 31. Évfolyam (2009), 2. Szám, pp. 11–13.
- Pálosfalvi, 2009b** = PÁLOSFALVI Tamás, *Bajnai Both András és a szlavón bánság. Szlavónia, Európa és a törökök, 1504–1513*, În: *Honoris Causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*, NEUMANN Tibor, RÁCZ György (eds), Társadalom és Művelődéstörténeti Tanulmányok, 40, Analecta Mediaevalia, III., MTA - Történettudomány Intézet, Budapest–Piliscsaba, 2009, 564 pg., ISBN 9789639627253; pp. 251–300.

- Pálosfalvi, 2014** = Tamás PÁLOSFALVI, *The Noble Elite in the County of Körös (Krizevci) 1400-1526*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2014, 526 pg., ISBN 978-963-9627-84-0, ISSN 2063-3742.
- Pop, 1991** = Ioan Aurel POP, *Instituții medievale românești: adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania în secolele XIV–XVI*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1991, 256 pg. + 8 pl., ISBN 973-35-0176-X.
- Rački, 1881** = Fr[anjo]. RAČKI, *Notae Joannis Lucii*, În: *Starine*, XIII (1881), pp. [211]–268.
- Reiner, 1986** = RAINER Pál, *A Frangepán család címerváltozatai a XIV–XVI. században*, În: *Publicationes Museorum Comitatus Veszprimensis / A Veszprém megyei múzeumok közleményei*, 18. sz. (1986), pp. 353–364.
- Stipišić, Šamšalović, Matijević-Sokol, 1983** = Jakov STIPIŠIĆ, Miljen ŠAMŠALOVIĆ, Mirjana MATIJEVIĆ-SOKOL (index), *Zapiski Velikog vijeća grada Splita / Libri Maioris consilii civitatis Spalati: 1352–1354, 1357–1359*, În: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 12 (Ožujak 1983), pp. 63–266.
- Strohal, 1909** = R[udolf]. STROHAL, *Stare pjesme o buni Petra grofa Zrinskoga i Franje Krste Frankopana*, În: *Vjesnik*, Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskoga Zemaljskoga Arkiva., Godina XI. (1909), pp. [100]–117.
- Szamota, 1894** = SZAMOTA István, *A Schlägli magyar szójegyzék. A XV. század első negyedéből az eredeti kéziratból közzétette, bevezetéssel és magyarázatokkal*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1894, 111 + [17] pg.
- Šišić, 1905** = Ferdo pl. ŠIŠIĆ, *Iz arkiva u Körmendu*, În: *Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko dalmatinskoga zemaljskoga arkiva*, Godina VII. (1905), pp. [209]–228.
- Šišić, 1912** = Ferdo pl. ŠIŠIĆ, *Iz arkiva hercega Batthyányja u Körmendu. (Nastavak.)*, În: *Vjesnik Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskoga Zemaljskoga Arkiva*, Godina XIV (1912), pp. [43]–58.
- Šišić, 1912b** = Ferdo ŠIŠIĆ, *Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (= Hrvatski saborski spisi)*, Volumen III / Knjiga Treća: *Od godine 1557. do godine 1577*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Volumen Tricesimum Nonum, Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, Zagreb, 1912, XXXVI + 532 pg.

- Šišić, 1917** = Ferdo ŠIŠIĆ, *Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (= *Hrvatski saborski spisi*), Volumen IV / Knjiga Četvrta: *Od godine 1578. do godine 1608. Dodatak od 1573.–1605.*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Volumen XLI, Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, Zagreb, 1917, XXII + 603 pg.
- Thallóczy, 1914** = Ludwig von Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, Übersetzt von Franz ECKHART, Verlag von Duncker & Humblot, München und Leipzig, 1914, XII + 478 + [2] + 2 hárți.
- Thallóczy, Barabás, 1910** = THALLÓCZY Lajos, BARABÁS Samu, *A Frangepán család oklevéltára, I: 1333–1453*, Monumenta Hungariae Historica / Magyar Történelmi Emlékek, Diplomataria / Első Osztály Okmánytárak, XXXV, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1910, XXXVIII + [2] + 456 + [4] pg.
- Tkalčić, 1896** = Joannes Bapt. / Ivan Krst. TKALČIĆ, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae, Metropoli regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, Volumen Tertium. (Diplomata: 1500 – 1526.) / Povijesni spomenici slob. kralj. grada Zagreba, prijestolnice kraljevine Dalmatinsko-Hrvatsko-Slavonske, Svezak Treći. (Izprave: 1500 – 1526)*, Zagreb, 1896, [5] + CXVII + [1] + 368 pg.
- Tkalčić, 1900** = Joannes Bapt. / Ivan Krst. TKALČIĆ, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae, Metropoli regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae (libri citationum et sententiarum. Ann. 1412 – 1448) / Povijesni spomenici slob. kralj. grada Zagreba, prijestolnice kraljevine Dalmatinsko-Hrvatsko-Slavonske, Svezak Sesti (Knjige sudbenih poziva i presuda. God. 1412 – 1448.)*, Zagreb, 1900, [4] + XXXI + [1] + 538 pg.
- Wenzel, 1874** = WENZEL Gusztáv, *Stibor vajda. Életrajzi tanulmány, Értekezések a Történelmi Tudományok köréből, IV. kötet*, Budapest, Hoffman és Molnár, 1874, 216 pg.
- Wertner, 1913** = WERTNER Mór, *Családtörténelmi Kalászat. (Első közlemény.)*, 1. *Beheim Mihály az 1457. évi magyarországi események szereplőiről.*, Ín: *Turul*, 1913-2, pp. 56–76.
- ZsO, VIII** = BORSA Iván, C. TÓTH Norbert, *Zsigmondkori oklevéltár, VIII. (1421)*, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok, 39., Magyar Tudományos Akadémia, Kutatóhelyek Irodája, Budapest, 2003, 504 pg., HU ISSN 0073-4055.

CINCISPREZECE SIGILII DE LOCALITĂȚI DIN ZONA FĂGETULUI, JUDEȚUL TIMIȘ (SECOLELE XVIII-XIX)

Laurențiu-Ștefan Szemkovics

În articolul de față, autorul prezintă, apelând la sigilografie¹ și la heraldică², cincisprezece sigilii³ care, în secolele XVIII-XIX,

---

¹ **Sigilografia (sfragistica)** = are ca obiect studiul sigiliilor publice și private în toată complexitatea și varietatea lor; sigilografia a fost fondată în secolul al XVII-lea de Dom Mabillon, părintele erudiției moderne și dezvoltată în secolul al XIX-lea de către Louis-Claude Douët d'Arcq, un mare arhivist și istoric care, împreună cu echipa sa, a scos lucrarea *Collection des sceaux des Archives de l'Empire*. Franceză la origine, această disciplină nu a întârziat să se extindă în toată Europa, pretutindeni unde, încă din Evul Mediu, se impunea obiceiul de a valida documentele cu sigiliu. (Damian P. Bogdan, *Științele speciale istorice*, în „Revista de istorie”, tom 33, 1980, nr. 7-8, p. 1620; Jean-Luc Chassel, *Les sceaux dans l'Histoire, l'Histoire dans les sceaux*, în *Les sceaux, sources de l'histoire médiévale en Champagne. Actes des tables rondes de la Société française d'héraldique et de sigillographie (Troyes, 2003-Reims, 2004)* sous la direction de Jean-Luc Chassel, Paris, Société française d'héraldique et de sigillographie, 2007, p. 9).

² **Heraldica** = știință specială a istoriei, având drept scop stabilirea principiilor teoretice, cercetarea și interpretarea stemelor și a evoluțiilor acestora. Heraldica cuprinde două părți: știința heraldică care fixează și studiază normele teoretice ale blazonului și arta heraldică care se ocupă de aplicarea lor practică. Deși arta heraldică a cunoscut o înflorire deosebită în timpul Cruciadelor și a perioadei clasice a turnirurilor, iar știința heraldică s-a afirmat în sec. XIX-XX, fenomenul heraldic este mult mai vechi, el s-a născut odată cu societatea și a evoluat odată cu aceasta.

au aparținut localităților: Băsești, Bătești, Bichigi, Brănești, Bunea Mare, Colonia Mică, Făget, Jupânești, Margina, Povărgina și Temerești. Sigiliile, puse la dispoziție de prof. dr. Dumitru Tomoni, preluate dintr-o lucrare a cercetătoarei Maria Vertan⁴, au forme rotunde și ovale, sunt imprimate cu tuș negru și cu fum, sunt

---

(*Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, coordonator: Ionel Gal, autori: Ioana Burlacu, Maria Dogaru, Ionel Gal, Gabriela Mărășoiu, Marin Mocanu, Ioana Alexandra Negreanu, Veronica Vasilescu, Gernot Nussbächer, Florea Oprea, Maria Soveja, Ștefan Stănculescu, Elena Stângaciu, Maria Stoian, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 130-131).

³ **Sigiliu** = amprenta rămasă pe suportul documentului (în ceară, hârtie, soluție de aur, tuș sau fum) în urma aplicării matricei sigilare ce poartă o emblemă și un text menit a individualiza posesorul; sigiliul este principalul mijloc de garantare a secretului și de asigurare a autenticității actului. **Sigiliul atașat (atârnat)**, confecționat din metal sau din ceară (protejat de un căuș, o capsulă metalică, ori cutie din lemn), prins de act cu ajutorul șnurului, șiretului sau țăncușei. Acest sigiliu cuprinde următoarele părți: a) întipărirea sigilară; b) căușul sau cutia protectoare; c) mijlocul de prindere de suport. În această categorie se cuprind și bulele sigilare. **Sigiliul de închidere**, sigiliul cu ajutorul căruia se asigură secretul corespondenței; el se aplică în ceară, pe reversul suportului, după plierea acestuia, astfel încât actul să nu poată fi despăturit și citit fără ruperea hârtiei sau sfărâmarea sigiliului. Pentru sigilarea în acest mod se utiliza, de obicei, matricea sigilară mică sau mijlocie. **Sigiliul imprimat** este sigiliul realizat prin imprimarea matricei sigilare pe suportul actului după ce aceasta a fost introdusă în tuș, soluție de aur sau fum. **Sigiliul timbrat**, sigiliul confecționat prin plasarea, deasupra cerii calde, a unei foițe-timbru peste care se aplică matricea sigilară. Din punctul de vedere al tehnicii de confecționare se împart în: a) sigiliul cu timbru fix; b) sigiliul cu timbrul mobil. La un sigiliu timbrat se disting trei elemente: a) foița-timbru; b) ceara sau coca pe care se aplică; c) mătasea sau ața cu care este prins timbrul. Pentru creșterea puterii de rezistență a sigiliului, marginile foiței-timbru au fost cusute de suport ori pe reversul acestuia; în dreptul impresiunii sigilare s-a lipit un carton. (*Dicționar al științelor speciale*, p. 213-218).

⁴ *Sigilii de sate, comune și târguri din Banatul istoric (secolele XVIII-XIX)*. Catalog, Editura Brumar, Timișoara, 2006.

aplicate în ceară roșie și au legende⁵ scrise în limbile română, maghiară, germană și latină.

BĂSEȘTI

1. Sigiliu oval, aplicat în ceară roșie, cuprinzând în emblemă⁶ o cruce⁷ potențată⁸. În exergă⁹, între două ovale șnurate, legenda, în mare parte deteriorată și ilizibilă: † SIGIL. PO...

---

⁵ **Legendă** = textul scris, de obicei la marginea spațiului sigilar, circular de la dreapta spre stânga, indicând numele și atributele posesorului. (*Dicționar al științelor speciale*, p. 153).

⁶ **Emblemă** = reprezentarea gravată pe suprafața unui sigiliu. (*Dicționar al științelor speciale*, p. 109).

⁷ **Cruce** = simbolizează axa lumii și punctul de intersecție dintre figurile geometrice fundamentale reprezentate de cerc (cerul) și pătrat (pământul). Are și un simbolism spațial, deoarece brațele corespund celor patru puncte cardinale. Provine din cuvântul latinesc *cruce(m)*, „caznă”. (Matilde Battistini, *Simboluri și alegorii*, Monitorul Oficial, 2008, p. 144).

⁸ **Cruce potențată** = cruce ale cărei brațe se termină în forma literei majuscule T. (Silviu Andrieș-Tabac, *Tipologia crucii heraldice*, în „Analecta Catholica”, IV, 2008, Chișinău, 2010, p. 110).

⁹ **Exergă** = spațiul de la marginea câmpului sigilar, de obicei cuprins între două sau mai multe cercuri (ce pot fi liniare, șnurate, perlate, etc.), în care se gravează textul legendei. (*Dicționar al științelor speciale*, p. 111).

2. Sigiliu oval, aplicat în ceară roșie, având în câmp¹⁰ un iepure în salt pe o câmpie¹¹, având deasupra o stea¹² cu opt raze, flancat de literele: K. și C. În exergă, mărginită la exterior de un oval perlat, legenda, în limba maghiară, formată dintr-un cuvânt scris, în partea de sus, în arc de cerc: **BASZESD** (BĂSEȘTI).

---

¹⁰ **Câmp sigilar** = suprafața pe care se gravează emblema și legenda unui sigiliu. (*Dicționar al științelor speciale*, p. 71).

¹¹ **Câmpie** = simbol al spațiului, al nesfârșitului terestru; în antiteză cu Infernul, câmpiile sunt simbolul Paradisului în care intră cei dreți după moarte. (Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, vol.1 (A-D), Edit. Artemis, București, 1994, p. 333-334).

¹² **Stea** = simbolul manifestării centrale a luminii, a focarului unui univers în expansiune. Ea este, ca și numărul cinci, simbol al perfecțiunii. Steaua cu șase raze este emblema iudaismului și simbolizează legea evoluției și cea a involuției. Steaua cu șapte raze figurează lira cosmică, muzica sferelor, armonia lumii, curcubeul cu cele șapte culori, cele șapte zone planetare, ființa umană în totalitatea sa. Steaua cu opt raze simbolizează creația, încă terminată și deci imperfectă, dar pe cale de a se îndeplini. (Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, vol. 3 (P-Z), p. 257-264).

BĂTEȘTI

3. Sigiliu rotund, imprimat în fum, având în câmp un vas mare, cu toartă pe dreapta, flancat de doi copaci¹³. În exergă, între două cercuri perlate, legenda în limba maghiară: **K: C. ORTH: BATTIES[T]** (... BĂTEȘTI).

4. Sigiliu rotund, imprimat în fum, având în emblemă, un vas cu toartă pe stânga, suspendat, flancat de doi copaci. În exergă, între un cerc liniar la interior și un altul perlat la exterior, legenda în limba germană: * **GEMEINDE** * **BATTYEST** (COMUNA BĂTEȘTI).

---

¹³ **Copac (arbore)** = simbol al vieții în continuă evoluție, în ascensiune spre cer. Simbol pentru caracterul ciclic al evoluției cosmice: moarte și regenerare, amintind de arborii foioși, cărora în fiecare an le cad și le cresc din nou frunzele; simbol al dezvoltării unei familii, cetăți, neam. (Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, I, p. 124-132).

BICHIGI

5. Sigiliu rotund, aplicat în ceară roșie, deteriorat puțin și ilizibil pe alocuri, cuprinzând în câmp „un personaj”, flancat de literele K. și C. În exergă, mărginită la exterior de un cerc perlat, legenda, în limba maghiară, formată dintr-un cuvânt scris, în partea de sus, în arc de cerc: **BIKIS** (BICHIGI).

BRĂNEȘTI

6. Sigiliu rotund, aplicat în ceară roșie, deteriorat pe alocuri și cu emblema indescifrabilă. În partea de sus, scris semicircular, legenda: **BRANESTI** (BRĂNEȘTI).

7. Sigiliu oval culcat, imprimat în fum, având în câmp, în partea de jos, un vas, cu partea de jos rotunjită, partea de sus dreaptă, concavitate inegale pe flancuri, cuprinzând literele: **K.V.** De la baza vasului pornesc, în sus, pe flancuri, două ramuri de palmier¹⁴. În exergă, mărginită la exterior de un oval perlat, legenda, în limba maghiară, formată dintr-un cuvânt scris, semicircular, în partea superioară: **BRANIESTY** (BRĂNEȘTI).

---

¹⁴ **Ramură de palmier, creanga verde** = simboluri ale victoriei, ascensiunii, regenerării și nemuririi. (Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, III, p. 11).

BUNEA MARE

8. Sigiliu rotund, imprimat în fum, având în emblemă o acvilă¹⁵ încoronată¹⁶, cu aripile¹⁷ deschise și poziționate în fascie¹⁸. În exergă, între două cercuri liniare, legenda: * SATUL BUNYA 1853.

¹⁵ **Acvila (vultur)** = stăpâna tunetului și a trăsnetului, căci lovirile date cu ghearele sunt precum fulgerele, iar asupra prăzii se năpustește ca trăsnetul; simbol al regelui solitar și necruțător; în tradiția populară este simbol al focului, al incendiului și al devastării; purtător al luminii; reprezintă persoana și puterea regelui, dar și capitala și imperiul acestuia. (Jean-Paul Clébert, *Bestiar fabulos. Dicționar de simboluri animaliere*, Edit. Artemis-Cavallioti, București, 1995, p. 334-340).

¹⁶ **Încoronat** = se spune despre animale sau despre figuri umane care au o coroană pe cap. (W. Maigne, *Abrégé méthodique de la science des armoiries suivi d'un glossaire des attributs héraldiques, d'un traité élémentaire des ordres des chevalerie et de notions sur les classes nobles, les anoblissements, l'origine des noms de famille, les preuves de noblesse, les titres, les usurpations et la législation nobiliaires*, Paris, Garnier frères, Libraires-Éditeurs, 1860, p. 233).

¹⁷ **Aripi** = simbol al avântului; indică facultatea cunoașterii, o eliberare și o izbândă. (Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, I, p. 141-143).

¹⁸ **Brâu** = piesă onorabilă a scutului reprezentând o fâșie care desparte pe orizontal câmpul acestuia. Conform cerințelor științei heraldice această piesă trebuie să ocupe 1/3 din suprafața scutului. Sinonim: **fascie**; *Dicționar al științelor speciale*, p. 56.

COLONIA MICĂ

9. Sigiliu rotund, aplicat în ceară roșie, având în câmp un scut¹⁹, cu marginea de sus bombată, colțurile superioare retezate, concavitate pe flancuri, talpa în acoladă, încărcat cu o plantă de tutun. Scutul, timbrat²⁰ de o coroană²¹, are, pe flancuri, ca sprijinitori²², două ramuri de lauri²³. În exergă, mărginită la exterior de o ghirlandă rotundă, legenda în limba maghiară: * **K. K. KISTELEPI FE... SZEK PECSETJE** (SIGILIUL ... COLONIA MICĂ).

---

¹⁹ **Scut** = partea centrală a unei steme, simbolizând arma de apărare a cavalerilor medievali, pe care aceștia își reprezentau blazonul. Scutul are forme variate, după epoca și aria geografică în care a apărut. După formă poate fi triunghiular, rotund, dreptunghiular, rococo (cu marginile neregulate), etc. (*Dicționar al științelor speciale*, p. 211).

²⁰ **Timbrat** = termen care indică poziția unei mobile față de scut. Este propriu coifului cu cimier și lambrechini. (*Dicționar al științelor speciale*, p. 230).

²¹ **Coroană (cunună)** = simbol al perfecțiunii; simbolizează o demnitate, o domnie, accesul la un rang și la niște forțe superioare. Simbol al victoriei, este un mod de a răsplăti o faptă deosebită sau merite excepționale. Coroana este un ornament al scutului care simbolizează demnitate, rang nobiliar, suveranitate. După formă, întâlnim coroane închise și coroane deschise. (*Dicționar al științelor speciale*, p. 90; Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, I, p. 371-375).

²² **Sprijinitori** = termen care indică tenanții, suportii și susținătorii unui scut, adică acele elemente exterioare ale acestuia care îl sprijină. Tenanții sunt reprezentați prin personaje umane (și mitologice), iar suportii sunt întotdeauna animale (inclusiv cele fabuloase); susținătorii includ plante (arbori, flori) sau obiecte. Când un scut are sprijinitori micști (respectiv un tenant cu un suport, un suport cu un susținător etc.), la blazonare vor fi încadrați în categoria superioară. (*Dicționar al științelor speciale*, p. 221).

²³ **Laur** = emblema gloriei, a armelor, a minții. Ramurile de laur sunt ocrotitoare și îndepăr-tează puterile răufăcătoare. (Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, vol. 2 (E-O), 1995, p. 200).

FĂGET

10. Sigiliu rotund, aplicat în ceară roșie, cuprinzând în câmp un scut spaniol, dreptunghiular, cu talpa rotunjită, încărcat cu o pasăre²⁴ ce stă pe vârful unui munte²⁵, ținând în cioc „o flamură”. Scutul este timbrat de un coif²⁶ cu grile așezat din față, surmontat²⁷ de o coroană deschisă²⁸, cu cinci fleuroane, de la baza căreia

---

²⁴ **Pasăre** = este trăsătura de unire dintre cer și pământ; simbol al sufletului. Este mesager al zeilor; semn bun dacă zborul era înalt, cu aripile larg deschise, și semn rău dacă zborul era jos, greoi, cu băți de aripi neregulate. (Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, III, p. 22-27; Jean-Paul Clébert, *op. cit.*, p. 210-214).

²⁵ **Muntele** = este considerat punctul de întâlnire dintre cer și pământ, sălaş al zeilor și capăt al ascensiunii omului. (Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, II, p. 321-326).

²⁶ **Coif (cască)** = simbol al invizibilității, al invulnerabilității, al puterii; simbol al protecției. (Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, I, p. 258-259).

²⁷ **Surmontat** = se spune de pal, fascie, chevron și, în general, orice altă piesă care nefiind în poziția sa ordinară este însoțit în șef de o altă figură. (W. Maigne, *op. cit.*, p. 265).

²⁸ **Coroană deschisă** = coroana formată dintr-un arc frontal și mai multe fleuroane; deseori între fleuroane se interpun arcuri perlate, iar cercul frontal este împodobit cu pietre prețioase. (*Dicționar al științelor speciale*, p. 90).

pornesc lambrechini²⁹, în jos, pe flancurile scutului. Cimier³⁰: o pasăre, redată spre dextra³¹ și ținând în cioc un inel³². Legenda în limba maghiară: ... **TAT: FAZED** (... FĂGET).

---

²⁹ **Lambrechini** = ornament exterior al scutului înfățișat ca niște fâșii din stofă sau vrejuri vegetale care cad din vârful scutului pe laturile acestuia. Amintesc acoperământul coifului sfâșiat în lupte. În mod obișnuit, lambrechinii sunt redați, din punct de vedere cromatic, prin atribuirea smaltului principal al scutului părților exterioare, iar a metalului sau a culorii celei mai însemnate mobile din scut, celor interioare. (*Dicționar al științelor speciale*, p. 152).

³⁰ **Creștet** = termen care indică elementul cel mai de sus dintr-o stemă. (sin. **cimier**). (*Dicționar al științelor speciale*, p. 92).

³¹ **Dextra** = termen prin care se indică poziția unei mobile în scut, la dreapta; în heraldică poziția dreapta-stânga este inversă decât în accepțiunea curentă. (*Dicționar al științelor speciale*, p. 100).

³² **Inel** = purtător al unei peceți care la rândul ei este un simbol de putere, de dominație spirituală sau materială. La creștini, inelul simbolizează legătura credincioasă, liber acceptată. Cavalerii aveau dreptul să poarte un inel de aur. A-ți pune un inel pe deget sau a-l trece pe degetul altcuiva însemna a-ți păstra pentru tine sau a accepta darul făcut de altul, ca o comoară exclusivă sau reciprocă. Este simbol al unei puteri sau al unei legături pe care nimic nu o poate sfărâma, chiar dacă inelul este pierdut sau uitat pe marginea unui drum. (Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, II, p. 145-149).

11. Sigiliu oval, imprimat cu tuș negru, cuprinzând în câmp un scut francez modern³³, dreptunghiular, cu talpa în acoladă, încărcat cu o pasăre ce stă pe vârful unui munte, ținând în cioc „o flamură”. Scutul este timbrat de un coif cu grile așezat din față, surmontat de o coroană deschisă, cu cinci fleuroane, de la baza căreia pornesc lambrechini, în jos, pe flancurile scutului. Cimier: o pasăre, redată spre dextra și ținând în cioc un inel. În exergă, între două ovale liniare, legenda în limba latină: □ **SIGILULU OPPIDULUI FAGET 1863** (□ SIGILIUL ORAȘULUI-TÂRG FĂGET 1863).

JUPÂNEȘTI

12. Sigiliu rotund, aplicat în ceară roșie, deteriorat pe alocuri și ilizibil în mare parte, având în câmp „un copac smuls”. Legenda indescifrabilă.

---

³³ **Scut** = de tip *francez modern* este un scut dreptunghiular cu baza în acoladă, inventat și răspândit de Bara la sfârșitul secolului al XVI-lea. (Théodore Veyrin-Forrer, *Précis d'Héraldique*, édition revue et mise à jour par Michel Popoff, Larousse/SEJER, 2004, p. 15, 17, fig. 21).

MARGINA

13. Sigiliu rotund, imprimat în fum, având în câmp o biserică³⁴. În exergă, mărginită la exterior de un cerc șnurat, legenda în limba maghiară: **MARSINA KOZSEG PETSETJE** (SIGILIUL COMUNEI MARGINA).

---

³⁴ **Biserica** = simbolizează imaginea lumii; biserica mai este simbolizată și de o viță-de-vie, o corabie sau un turn. (Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, I, p. 196-197).

POVÂRGINA

14. Sigiliu oval, imprimat cu tuș negru, având în câmp, pe o câmpie, un cal³⁵ în salt, flancat de doi copaci. În exergă, între două ovale liniare, legenda redată cu prescurtări: * **D: SIG: DES: ORTUS: POVRSIN: K: K:** (* ... SÍGILIUL... POVÂRGINA...)

TEMEREȘTI

15. Sigiliu oval culcat, imprimat în fum, având în câmp „o biserică”. În exergă, între două ovale perlate, legenda în limba maghiară: **K:C: ORTH: TEMERESTI.**

---

³⁵ **Cal** = anunță moartea; este clarvăzător; este cel care-l conduce pe călăreț; prevede capcanele, se oprește în fața obstacolului nevăzut de om; *calul fără șa* reprezintă moartea; îi reprezintă pe invadatorii străini care vor subjugă populația autohtonă; *calul alb* este imaginea impulsurilor instinctive și incontroabile ce izvorăsc din inconștient, iar pentru bolnavi este un semn prevestitor de moarte. *Calul negru* – simbolul dorinței eliberate; *calul roșu* – vestitor al războiului și al vărsării de sânge. Simbolizează forța, iuțea, măreția. (Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, I, p. 224-236; Jean-Paul Clébert, *op. cit.*, p. 49-55).

Scopul acestei prezentări este de a scoate în evidență sigilii care au aparținut, în trecut, unor localități din zona Făgetului timișean, de a trezi interesul general față de sigilografie și de heraldică și să constituie un imbold pentru depistarea, salvarea și introducerea în circuitul științific și a altor mărturii de acest fel, rămase încă necunoscute.

NEGUSTORI ROMÂNI DIN BANAT LA SFÂRȘITUL SECOLELOR AL XVIII-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Costin Feneșan

Odată cu trecerea *de iure* a Banatului sub stăpânirea habsburgică prin pacea de la Passarowitz (1718) și transformarea într-un domeniu nemijlocit al Coroanei, politica impusă aici pe toate planurile de Camera Aulică, Consiliul Aulic de Război și Comisia Neoacademică într-un spirit pronunțat de centralizare a urmărit câteva obiective fundamentale, sesizabile în tot cursul secolului al XVIII-lea ba chiar și mai apoi. Pe plan militar, Banatul imperial, o provincie aflată în prima linie de apărare de la hotarele cu Imperiul otoman, trebuia să constituie o centură de siguranță la Dunărea de Jos, însemnată nu numai ca poziție defensivă ci deopotrivă ca o cale de comerț și de comunicație de mare importanță. Experiența nefericită a războiului austro-turc din 1737-1739, desfășurat în parte pe teritoriul Banatului, a determinat în mod hotărâtor decizia de constituire a Graniței Militare (1766-1774) și instituirea unui sistem riguros de vămi și carantine, menit să prevină atât contrabanda cât și pătrunderea și răspândirea unor molime (în special ciurma) și epizootii devastatoare. Pe plan politic, stăpânirea imperială urmărea în Banat, în conformitate cu actele constitutive elaborate sub autoritatea directă a lui Eugeniu de Savoia încă în anii 1716-1720, instaurarea unui sistem de administrație capabil să asigure, pe de o parte, evoluția funcțională a provinciei într-un sistem de inspirație central-europeană, la care au fost adaptate și instituții locale cu vechi tradiții (de pildă cnezii/chinezii sătești), pe de altă parte, să garanteze eficiența cât

mai deplină a regimului fiscal menit să asigure veniturile necesare atât la nivel local cât și central. Pe plan economic, administrația imperială a Banatului, aflată sub constrângerea preceptelor mercantilismului promovată de autoritățile centrale ale Imperiului, se străduia, pe de o parte, să pună în valoare imensul potențial agricol, zootehnic și forestier, pe de altă parte, să exploateze bogatele resurse minerale ale subsolului.

Aflată în strânsă legătură cu politica economică, cea comercială urma să asigure în viziunea planificatorilor de la Viena și Timișoara un export masiv de grâne, vite și alte produse agricole (de pildă miere, ceară, untură, slănină) dar și a unor produse minere (în speță aramă). Din import trebuiau să fie aduse diferite produse manufacturiere realizate în regiunile mai dezvoltate din centrul și vestul statului habsburgic. Un partener comercial important al Imperiului l-a constituit, în pofida celor două conflicte armate din secolul al XVIII-lea (1737-1739, 1788-1791), Imperiul otoman. Relațiile comerciale cu acesta au fost reglementate prin tratatul de comerț încheiat tot la Passarowitz (1718), reînnoit și întregit apoi prin diferite acte adiționale. Numai că, în relațiile comerciale cu Imperiul otoman, monarhia habsburgică s-a văzut confruntată cu o situație oarecum neprevăzută: îi lipseau negustorii care să cunoască atât zona-țintă a comerțului cât și limbile vorbite acolo. În aceste împrejurări s-a găsit o soluție de compromis. Astfel, ca mijlocitori ai comerțului dintre Imperiul habsburgic și cel otoman – în mod cu totul deosebit în zona Banatului, cea mai aproape de teritoriile aflate sub dominația Porții – a fost acceptat un număr limitat de negustori turci, cei mai mulți de origine bosniacă sau aromâni cu supușenie otomană, ținuți însă sub controlul strict al autorităților imperiale. De asemenea, s-a recurs la interesarea unor supuși imperiali, austrieci sau sârbi, în negoțul cu Poarta și Țara Românească aflată sub suzeranitatea acesteia. Companiile imperiale de comerț înființate la Timișoara atât în prima cât și în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea ¹ au acordat doar o atenție

---

¹ Cu privire la acestea, vezi Ferenc Eckhart, *A Bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon MáriaTerézia korában*, Budapesta, 1922, p. 227-240 (cu o analiză pertinentă a politicii comerciale habsburgice la p.

periferică comerțului cu Imperiul otoman, punctul de greutate al activității lor concentrându-se spre litoralul Adriaticii, spre Ungaria și Austria. Abia în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea și-au început activitatea de comerț pe Dunăre, spre Marea Neagră și Constantinopol, companiile de comerț Willeshofen, Rutter, Pürcker, Bozenhard și Festetich². Această situație s-a perpetuat fără vreo modificare cât de cât notabilă și după incorporarea Banatului provincial în regatul Ungariei (1778-1779), cu observația că în zona Graniței Militare, rămasă sub autoritatea directă a Consiliului Aulic de Război, operațiunile de comerț spre și dinspre teritoriul otoman sau aflat sub suzeranitate otomană au rămas în continuare sub controlul direct al Vienei.

Dacă – așa cum am amintit – activitățile comerciale de anvergură s-au defășurat în Banatul imperial mai ales prin intermediul diferitelor companii susținute în mod direct de stat, în schimb comerțul intern a fost asumat de negustorii locali sârbi, evrei, armeni și aromâni, stabiliți în cele mai importante centre urbane (Timișoara, Lugoj, Caransebeș, Oravița, Orșova, Lipova, Becicherecul Mare). Până în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea românii localnici aproape că nu s-au numărat printre participanții la operațiuni comerciale cât de cât însemnate³, pe de o parte datorită

137-158) și Sonja Jordan, *Die kaiserliche Wirtschaftspolitik im Banat im 18. Jahrhundert*, München, 1967, p. 59-74 și p. 155-201 (cu referire specială la negustorii turci și aromâni la p. 152-155); vezi și Josef Kallbrunner, *Das kaiserliche Banat. Einrichtung und Entwicklung des Banats bis 1739*, München, 1958, p. 67-71.

² Documente legate de activitatea acestora au fost publicate de Ion I. Nistor, *Correspondență diplomatică și rapoarte consulare austriace 1782-1797*, București, 1922 (vol. XIX/1 al colecției Hurmuzaki) și i d e m, *Correspondență diplomatică și rapoarte consulare austriace 1798-1812*, Cernăuți, 1938 (vol. XIX/2 al colecției Hurmuzaki). Vezi și Gheron Netta, *Expansiunea economică a Austriei și explorările ei orientale*, București, 1930, p. 56-74.

³ Se cuvine însă să remarcăm faptul, că printre acționarii *Companiei bănățene cezaro-crăiești privilegiate din Timișoara* s-au numărat mai mulți fruntași ridicați din rândul românilor: subadministratorii Paul Mic(u), Iancu Ciorei și Mihai Balea, obercnezii Gavrilă Diac, Ciocârlan și Iova Petcu, negustorii de boi Petru Stoica și Mustețea, vezi Costin

statutului lor social defavorizat, pe de altă parte din lipsa unui capital bănesc suficient, dar și a unor conexiuni presupuse de activitățile comerciale. Drept este însă, că nu au fost încă efectuate investigații sistematice de arhivă pentru a putea fi deslușită cât de cât realitatea. În cele ce urmează, dăm la iveală câteva documente care aduc la lumină acest aspect încă ignorat din istoria românilor bănățeni. Actele sunt, ce-i drept, disparate și de o valoare informativă inegală, dar pot sugera calea pentru viitoare cercetări. În același timp, ele ne îngăduie formularea unor concluzii preliminare, care vor necesita însă o verificare bine cumpănită și o aprofundare ulterioară.

La 31 decembrie 1786 colonelul Hiebel, comandantul Regimentului de graniță nr. 13 româno-iliric, îi elibera lui Petru Dolamiță, negustor din Caransebeș, un bilet de trecere în Țara Românească prin Carantina de la Jupalnic⁴. Negustorul caransebeșan trecea granița pentru a cumpăra, cu mare probabilitate în Oltenia învecinată, un anumit număr de porci pe care avea probabil intenția să-i revândă cu câștig odată revenit în Banat. Aceasta era de altfel o practică pe cât se pare curentă, continuată încă ani buni după aceea⁵.

Un alt negustor din Granița Militară Bănățeană, Marcu Țenu din Orșova Veche (fortificația turcească de la Ada Kale era numită pe atunci în izvoarele occidentale Orșova Nouă), obținea la 23 martie 1794 un pașaport eliberat de Comandamentul Militar

---

Feneșan, *Die Aktieninhaber der Temesvarer Privilegierten kayserlich-königlich banatischen Commerciens-Compagnie und ihr Handlungsversuch nach Russland (1763)*, în: "Banatica", vol. 25 (2015), p. 263-264.

⁴ Vezi doc. 1. Cu privire la funcționarea Carantinei de la Jupalnic, vezi Johann Kaspar Steube, *Nouă ani în Banat (1772-1781)*. Studiu introductiv și ediție îngrijită de Costin Feneșan, Editura de Vest, Timișoara, 2003, p. 53-60.

⁵ Astfel, de pildă, în 1821 locotenentul de graniță Crăciun Calțun încheia cu negustorul Nicola Zoican din Balta (jud. Mehedinți) o înțelegere cu privire la vânzarea "la ortăcie" a nouă perechi de boi pe care îi adusesese din Oltenia, vezi Costin Feneșan, *Două scrisori românești din Banatul grăniceresc (1821, 1833)*, în: "Morisena", anul II, nr. 3(7)/2017, p. 51.

General al Banatului ⁶. Documentul îi fusese întocmit lui Țenu pe o perioadă de șase luni pentru a trece în Oltenia și Muntenia iar de acolo în Turcia, spre a face negoț în diferite localități. Chiar dacă obiectul negoțului nu era specificat în textul pașaportului, totuși putem presupune cu destul temei, că era vorba în principal de animale (vite, porci). De remarcat este însă faptul, că în pașaport se menționa disponibilitatea autorității militare supreme din Banat de a asigura, la rândul ei, libera-circulație a negustorilor din Imperiul otoman, de fapt a celor din Țara Românească. Mențiunea nu este deloc surprinzătoare, având în vedere faptul că războiul austro-turc din 1788-1791, ale cărui operațiuni se desfășuraseră în parte pe teritoriul Banatului, se încheiase abia de trei ani prin pacea de la Șiștov (1791), care confirmase și vechile înțelegeri comerciale între Imperiul habsburgic și cel otoman. Rămâne însă greu de explicat modul în care pașaportul lui Marcu Țenu, un document capital pentru orice negustor, a ajuns, în original, în arhiva Agenției consulare austriece de la București. Supozițiile în legătură cu aceasta pot fi dintre cele mai diferite.

Un document de cel mai mare interes pentru cunoașterea trecutului negustorilor români din Banat este un contract de vânzare-cumpărare încheiat la 7 martie 1795 ⁷. În temeiul acestuia, Hristea Costa, negustor de mărunțișuri din Timișoara, fără îndoială un aromân cum îl trădează semnătura cu caractere grecești, îi vindea lui Nicolae Iacob, negustor din Caransebeș, ”locul de boltă împreună cu prăvălia” aflate în piața Caransebeșului ⁸ pentru nu mai puțin de 1053 de florini. Vânzătorul dobândise bunurile la licitația organizată după ce fosul lor proprietar, negustorul Naum Gheorghievici, dăduse faliment. Interesant este faptul că martorii contractului s-au semnat fie cu caractere chirilice, cum e cazul lui Nicolae Gheorghievici (probabil înrudit cu Naum Gheorghievici și cu fiica acestuia Elena, menționată ca beneficiară a unui fond popular de 400 de florini deduși din valoarea contractului) și al lui

---

⁶ Vezi doc. 2.

⁷ Vezi doc. 3.

⁸ În 1783, Caransebeșul împreună cu 13 sate din împrejurimi fusese inclus în Granița Militară Bănățeană, devenind în 1803 sediul Regimentului de graniță nr. 13 româno-iliric, mutat acolo de la Biserica Albă.

Mitru Spăriat, pe semne tot un negustor, fie cu caractere latine, în cazul protopopului caransebeșan Gheorghe Stoica ⁹. În fine, potrivit cu legislația în vigoare în Granița Militară, contractul a fost vizat și de căpitanul-auditor de graniță, în ale cărui atribuții intra supravegherea oricărei operațiuni administrative. Autoritățile de graniță aveau de altfel tot interesul de a veghea cu atenție asupra negustorilor aflați în zona lor de competență, mai ales că aceștia erau scutiți de prestarea serviciului sub arme în schimbul unei taxe anuale de 12 florini. De aceea, în anul 1800, la ordinul Consiliului Aulic de Război, Comandamentul General Bănățean a dispus regimentelor de graniță din subordine luarea în evidență a tuturor negustorilor, meșteșugarilor și liberilor profesioniști de pe teritoriul Graniței Militare, care se bucurau de scutirea de serviciul militar ¹⁰. La Caransebeș operațiunea de înregistrare a negustorilor a fost efectuată de căpitanul Kovachevich, probabil comandantul companiei de acolo ¹¹, care a înaintat situația Comandamentului de regiment de la Biserica Albă la 24 iulie 1801. Dintru bun început ținem să remarcăm numărul extrem de mare de negustori, cu toții români, nu mai puțin de 25, adică în jur de 1 % din populație. Numai că, raportul lui Kovachevich ne îngăduie să sesizăm și imaginea a ceea ce au însemnat cu adevărat acești negustori. Astfel, se poate constata că 13 dintre ei aveau prăvălie proprie, în cazul a patru menționându-se că era vorba doar de o prăvălioară. Trei negustori caransebeșeni (Gheorghe Atanasievici, Nicolae Iacob și Mihai Popovici) dețineau pe lângă prăvălie și o cârciumă, fapt care a contribuit în cazul lui Atanasievici și Iacob la o certă bunăstare materială. Alți trei negustori din Caransebeș (Mitru Dicu, Bălaș Biju și Manoilă Sandu), proprietari de cârciumi, își desfășurau negoțul fără să dispună de prăvălie. Mai mult, unul dintre ei (Manoilă Sandu) făcea negoț ambulant cu marfă luată pe credit. De

---

⁹ Gheorghe Stoica de Hațeg (1756-1801), frate al cronicarului Nicolae Stoica de Hațeg, a fost protopop al Caransebeșului între 1792 și 1801, vezi Andrei Ghidiu, Iosif Bălan, *Monografia orașului Caransebeș*, Caransebeș, 1909, p. 49-50.

¹⁰ Arhivele Naționale Timișoara, *Comandamentul General Bănățean*, 80/32, f.373-375.

¹¹ Vezi doc. 4.

altfel nu era singurul care proceda în acest fel. Constantin Stoica, Iosim (Iosif) Goga și Nicolae Goga vindeau la rândul lor mărfuri luate pe credit, chiar dacă dețineau o prăvălie. În ceea ce privește mărfurile vândute de negustorii caransebeșeni, acestea erau de cele mai multe ori așa-numitele ”mărunțișuri românești” (panglici, pipe, tutun de pipă etc.), dar și produse de uz general, necesare în gospodăriile din Caransebeș și satele din zonă: slănină, ulei, brânză, pește sărat, seu, oi, piei de oaie, frânghii, rachiu și sare. Doi dintre negustori (Ștefan Călinescu și Ilia Costandinovici) vindeau pânzeturii și curelărie, dar o făceau ambulant, fiind lipsiți de prăvălie. În schimb Nicolae Iacob desfăcea în prăvălia lui – dobândită, așa cum am văzut, în 1795 – haine alături de obișnuitele ”mărunțișuri românești”, iar Gheorghe Atanasievici, care ”este băcan și a deprins comerțul cu coloniale”, asigură comunității nevoile de condimente, citrice și altele asemenea. De un interes firesc sunt informațiile cu privire la situația materială a negustorilor caransebeșeni, un element hotărâtor pentru evaluarea succesului sau eșecului activității negustorești. Astfel se poate constata, că pentru jumătate din negustorii caransebeșeni, mai precis pentru 13, negoțul nu îi ajutase să acumuleze vreo avere. Mai mult, unii dintre ei ajunseseră să fie înglodați în datorii, de obicei aceia care nu dețineau prăvălie. Despre unul dintre ei, Ilia Costandinovici, care nu avea nici casă și nici prăvălie, raportul căpitanului Kovachevich afirma de-a dreptul că ”este negustor doar cu numele”. În schimb despre Nicolae Gheorghe zis Basac afirmația suna ca o adevărată sentință capitală: chiar dacă avea prăvălie, totuși era ”plin de datorii, de care nu va mai putea scăpa vreodată”. Șapte dintre negustorii caransebeșeni, chiar dacă nu acumulaseră datorii, totuși nu reușiseră să strângă o brumă de avere. Unul dintre ei, Manoilă Sandu, care nu avea prăvălie, făcând negoț ambulant cu marfă luată pe credit, pare să fi fost ținut pe linia de plutire de cârciuma pe care o avea la Caransebeș. În fine, raportul căpitanului Kovachevich constata că doar patru din cei 25 de negustori caransebeșeni (Nicolae Iacob, Gheorghe Atanasievici ¹², Nicolae Ostoia și Bălaș Biju), adică 16

---

¹² De menționat faptul, că Atanasievici deținea la Caransebeș o cârciumă ”cu firmă” încă de pe vremea administrației camerale, adică dinainte de

%, strânseseră avere de pe urma activității negustorești. Concluzia lui Kovachevich era cât se poate de drastică: ”Mai mulți dintre cei de mai sus ar fi, în general, mai de folos făcând serviciul ca grăniceri de rând decât așa cum o duc în prezent ca negustori, plătind cei 12 florini (în bancnote) pentru a nu fi grăniceri și a scăpa de serviciul militar. Când este însă vorba de avantajele grănicerilor, toți vor să fie socotiți grăniceri și să beneficieze de avantajele acestora, chiar dacă sunt din starea negustorească.”

Raportul lui Kovachevich ne îngăduie să formulăm, la rândul nostru, câteva concluzii. Toți negustorii români din Caransebeș fac parte, fără îndoială, din categoria micilor negustori, și așa prea numeroși într-un târg care avea la cumpăna secolelor XVIII și XIX cel mult 2 500 – 3 000 de locuitori, doar că târgurile săptămânale și anuale care se țineau aici constituiau un vad comercial lesnicios nu numai pentru localnici ci deopotrivă pentru populația din satele învecinate. De altfel prin oferta lor de mărfuri, în speță acele ”mărunțișuri românești”, negustorii caransebeșeni se adaptaseră la cerințele pieței locale. Numai că, fie riscul luării pe credit a mărfurilor, fie concurența sau abilitatea lor comercială au determinat până la urmă succesul respectiv eșecul negustorilor. La urma urmei, pentru majoritatea lor covârșitoare era vorba doar de un comerț de subzistență, fără perspective de a evolua spre constituirea unor adevărate case de comerț aidoma celor din metropola Timișoara. De altfel nici aria din care își procurau marfa negustorii caransebeșeni – fără îndoială Banatul grănicesc și cel provincial, în cel mai bun caz Oltenia învecinată ori, poate, partea de sud-vest a Transilvaniei (ne gândim mai ales la sarea ardeleană, provenind însă cel mai probabil din depozitul de la Lipova) – nu oferea perspectiva unui comerț de amploare. Nici capitalul bănesc, în mai toate cazurile foarte modest, care se afla la dispoziția negustorilor caransebeșeni nu avea darul să contribuie la înflorirea afacerilor lor. Credem, de altfel, că aceste concluzii pot fi extinse, desigur cu nuanțele care se impun, asupra tuturor negustorilor români din Banat de la începutul secolului al XIX-lea.

Nu putem încheia aceste concluzii preliminare fără a constata că unii dintre negustorii caransebeșeni, nu neapărat cei mai avuți,

---

1783, când târgul a fost înglobat în Granița Militară.

s-au implicat în rosturile comunității bisericești din care făceau parte. Astfel, în 1807 biserica Sf. Ioan din Caransebeș a primit în dar un steag pictat de Lazăr Gherdanovici ”cu cheltuiala Dumnealor negustori Preda Păsulescu și Mitru Mic, locuitori din Caransebeș.”¹³ În 1810, crucea din piatră ridicată în piața centrală a Caransebeșului a fost zugrăvită pentru prima dată pe cheltuiala negustorului local Naum Băiaș ¹⁴. Mult mai consistentă a fost contribuția negustorului Manuilă Stancovici, al cărui nume inițial de familie era Buzescu¹⁵, despre care ni s-au păstrat informații ceva mai multe. Astfel, protopopul Caransebeșului, Ioan Tomici, care a deținut funcția peste un sfert de secol (1804-1839), ne relatează într-un manuscris, astăzi din păcate de negăsit, următoarele: ”... despre care lipsă (adică a picturii la biserica Sf. Gheorghe – C. F.), făcând mai adeseori vorbă cu neguțitoriu j(upân) Manoilă Stancovici, carele adeseori călătorea cu marfă la Peștea și mă asculta cu cumpărarea și aducerea vreunor trăbuințe ale mele dintr-acele loc, carele fiind norocos în târguiala sa de marfă, au socotit să jertfească din câștigul său pentru zugrăvirea tâmplei bisericești o mie de florinți bani de atuncea umblători, adecă banco-țedule.” ¹⁶ De altfel, mai târziu, același Manuilă Stancovici avea să dăruiască cei 800 de florini necesari auririi picturii de la biserica Sf. Gheorghe. Inscripția din strana stângă a sfântului lăcaș amintește și acum posterității că, după ce fusese grav deteriorată în urma atacului turcesc din 1788, pictura a fost refăcută ”cu toată cheltuiala Dumnealui jupânului Manoilă Stancovici și a jupânesei Dumnealui Marta, născ(ută) Ioanovici.” ¹⁷

---

¹³ A. Ghidiu, I., Bălan, *op.cit.*, p. 77. Inscripția de pe un alt steag din biserica Sf. Ioan, pictat în 1769 și refăcut în 1809, amintește că acesta fusese ”zugrăvit mai întâi cu cheltuiala Dumnealor cinstiți și anumiți negustori, kir ... Ioanovici”, vezi *ibidem*, p. 75.

¹⁴ *Ibidem*, p. 57.

¹⁵ *Ibidem*, p. 73. Oare acest Manuilă Stancovici nu este cumva identic cu Manoilă Sandu, amintit de căpitanul Kovacevich în 1801 ?

¹⁶ *Ibidem*, p. 35.

¹⁷ *Ibidem*, p. 28. Manoilă Stancovici a trecut la cele veșnice la Caransebeș, la 23 iunie 1820, vezi *ibidem*, p. 73.

Un document din 17 mai 1803 păstrat în ceea ce a mai rămas din arhiva Agenției consulare austriece din Țara Românească, ne aduce la lumină un negustor român, de astă dată din Timișoara ¹⁸, care pare să fi depășit limitele comerțului local. Alexie Romanescu, negustorul timișorean ajuns la București, i se plângea Agenției consulare de avatarul prin care trecuse și îi solicita sprijin pentru a-și recupera paguba suferită. În 1802, Romanescu transportase de la Craiova la Timișoara 500 de vedre ¹⁹ de vinars, fiind impus de vameșul craiovean la o taxă vamală de 10 %, superioară celei stabilite prin convențiile austro-turce. Revenit în Țara Românească, de astă dată la București, el s-a plâns domnitorului Constantin Ipsilanti de această nedreptate, obținând prin intermediul Agenției consulare o poruncă domnească referitoare la restituirea sumei de bani percepute în mod abuziv. Pe când se afla la Târgu Jiu cu un transport de 60 de centenari ²⁰ de fier din Transilvania în drum spre Craiova, serdarul Constantin Bibescu, ispravnicul județului Gorj, care aflase de porunca domnească, a pus ca Romanescu să fie bătut de oamenii săi și l-a aruncat în temniță pe timp de cinci zile. Abia după ce i-a plătit 80 de lei ibrictarului Dumitrache, probabil unul din oamenii ispravnicului Bibescu, bani obținuți după ce își vînduse calul propriu, Romanescu a fost pus în libertate. Numai că, între timp, chirigiii care îi transportaseră fierul, văzând tratamentul la care era supus negustorul timișorean, îi vînduseră marfa însușindu-și banii. La rugămințile lui Romanescu, nici ispravnicul Bibescu și nici ibrictarul Dumitrache n-au vrut să vină la București pentru a lămuri cazul. Negustorul timișorean s-a văzut nevoit să vină pe jos până în capitala Țării Românești pentru a se adresa Agenției consulare cu cererea de a-l sprijini la recuperarea pagubei suferite. În plângerea sa, Romanescu, care era cu siguranță de baștină din Oltenia, nu uita să-i atragă atenția Agenției consulare, că era supus

---

¹⁸ Vezi doc. 5.

¹⁹ Vadra, cu o capacitate de 10 ocale, cuprindea 12,88 litri, iar vadra mare oltenească 15,456 litri, vezi Nicolae Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*, Editura Științifică, București, 1971, p. 173.

²⁰ Un centenar = 100 livre = 56,005 kg, vezi Hans Joachim von Alberti, *Maß und Gewicht. Geschichte und tabellarische Darstellungen von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Berlin, 1957, II/371.

imperial încă de la 5 ianuarie 1791 ²¹. La recomandarea agentului consular Michael Merkelius, lui Romanescu i s-a cerut să redacteze o petiție în limba română pe care să o adreseze domnului Țării Românești, de demersurile ulterioare urmând să se ocupe Agenția consulară. Nu știm cum s-a rezolvat până la urmă cererea de despăgubire a lui Romanescu, dar putem presupune că i s-a dat curs favorabil, având în vedere soluționarea pozitivă a unor cazuri similare în acea vreme.

În fine, ultimele două documente pe care le dăm la iveală despre negustorii români din Banat îi surprind pe aceștia într-un context care a afectat grav viața și bunurile locuitorilor din Țara Românească la începutul secolului al XIX-lea: atacurile devastatoare ale cetelor rebelului Osman pașa Pazvanoglu din Vidin²².

Dumitru Șomănici, un negustor român din Timișoara, originar cu foarte mare probabilitate din Țara Românească, se adresa la 22 martie 1808 cu o cerere de ajutor Agenției consulare austriece de la București ²³. În cursul lunii mai 1807, aflat în tovărășia unui negustor din Caransebeș, el ajunsese cu mărfuri la Cerneți, centrul administrativ al județului Mehedinți și totodată al carantinei și vămii înspre Banat, având intenția de a-și continua drumul până la București. În timp ce se afla la Cerneți reținut cu diferite probleme, probabil cele legate de carantină și de plata

---

²¹ În timpul ocupației militare habsburgice asupra Țării Românești (1789-1791) din timpul războiului austro-ruso-turc, mai mulți localnici, mai cu seamă cei care îi serviseră pe imperiali, au solicitat și obținut supușenia (cetățenia) imperială.

²² În legătură cu acestea vezi relatările mai multor cronicari : Dionisie Ecclesiarhul, *Hronograf (1764-1815)*, ediție de Dumitru Bălașa și Nicolae Stoicescu, Editura Academiei Române, București, 1987; Zilot Românul (Ștefan Fănuță), *Opere complete*, ediție de Marcel-Dumitru Ciucă, Editura Minerva, București, 1996; Naum Râmniceanu, *Hronicul de la 1768-1810*, în: Constantin Erbiceanu, *Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, Editura Cronicar, București, 2003, p. 259-294; Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Munteneste și a Moldovei*. Traducere din limba greacă de George Sion, Editura Valahia, Târgoviște, 2008.

²³ Vezi doc. 6.

vămii, Șomănici a fost surprins de un atac al pazvangiilor, care l-au jefuit de toate bunurile avute cu sine. Maltratată cu cruzime, a fost dus în prinsoare la Vidin și aruncat în lanțuri. La începutul lunii februarie 1808, Șomănici a reușit să fugă din temniță, îndreptându-se pe jos spre București, deoarece, așa cum afirma, a preferat să îndure ”mai multă mizerie și suferință decât (suferise) în robie”. Rămas dator creditorilor săi din Timișoara, Șomănici, la origine cojocar, și-a găsit de lucru la un cojocar bucureștean, având intenția să strângă banii necesari achitării datoriei. Bucurându-se la București și de susținerea a doi garanți, Gheorghe Popescu și Constantin Șomănici, negustorul timișorean a rugat Agenția consulară austriacă să-i elibereze o patentă de protecție ca supus imperial pe timpul cât urma să lucreze la București²⁴, cerere căreia i s-a dat curs fără întârziere.

Tot de pe urma atacurilor pazvangiilor a avut de suferit și negustorul arădean Costa Radovici. Acesta s-a adresat Agenției consulare austriece de la București, înfățișându-i tot calvarul prin care trecuse ²⁵. La fel ca Alexie Romanescu, Radovici fusese surprins la Ocnele Mari de incursiunea de jaf a pazvangiilor venită dinspre Târgu Jiu și Craiova. Cu acest prilej fusese deposedat nu numai de mărfuri în valoare de 700 de lei și de bancnote în sumă de peste 300 de lei, ci, lucru deosebit de grav, îi fusese subtilizată lădița de scris în care își păstra scrisorile comerciale și pașaportul care îi fusese eliberat de autoritățile din Arad. Cu sprijinul medicului Friedrich Alexander, starostele supușilor imperiali de la Craiova, a reușit să ajungă la București, unde s-a angajat la un cojocar, pentru a-și câștiga cele necesare traiului. În consecință, Radovici s-a adresat, la 24 martie 1808, Agenției consulare austriece de la București cu rugămintea de a i se elibera o patentă de protecție pe timpul șederii sale în Țara Românească, solicitare căreia i s-a dat curs încă în aceeași zi.

Nu știm, cel puțin deocamdată, care a fost soarta ulterioară a lui Șomănici și Radovici, desigur doar doi dintre negustorii

---

²⁴ Dintr-o notă ulterioară a agentului consular Ignaz von Brenner aflăm că Șomănici avea 22 de ani, era necăsătorit și avea anumite legături la Târgu Jiu.

²⁵ Vezi doc. 7.

imperiali pe care atacurile de jaf ale pazvangiilor i-au ruinat, dar din care au scăpat măcar cu viața. Așa cum am mai amintit, abia viitoare cercetări de arhivă vor avea menirea să ne aducă, poate, lămuriri și în această privință, dar cu certitudine o vor face în legătură cu rosturile negustorilor români din Banat în zorile epocii moderne.

1. 1786 decembrie 31, Mehadia. Bilet de trecere a frontierei spre Țara Românească eliberat negustorului Petru Dolamiță din Caransebeș de colonelul Hiebel, comandant al Regimentului de graniță nr. 13 româno-iliric și al Cordonului de graniță al Dunării de Jos.

Biblioteca Academiei Române București, *Documente Istorice*, pachetul MDCCCLXX, nr.23; original; pecete în ceară roșie.

Passir-Zettul

Vorzeiger dieses, Petru Dolamiza, ein Handelsmann von Caransebess, gehet von hier nach Schuppanek, und ist von da zu Behandlung einiges Borstenviehes ohngehindert in die Wallachey passiren zu lassen.

Mehadia, dem 31-ten Xember 1786

L. S. Ihro Römisch Kais.-Königl. Apostol. Majestaet des löbl. Wallachisch-Illyrischen Gränz-Regiments Obrister und dieses Regiments, dann des Untern Donau-Cordons würlklicher Commendant,

Hiebel ppria.

Pe verso:

18-ten Jan., 26-ten Mehadia; passirt *Roditzky ppr.*, *Leutenant*

Traducere:

Bilet de trecere

Cel care înfățișează prezenta, Petru Dolamiță, negustor din Caransebeș, se duce de aici la Jupalnic și va fi lăsat să treacă netulburat în Țara Românească pentru a cumpăra mai mulți porci.

Mehadia, la 31 decembrie 1786

L. S. Comandant în funcție al onoratului Regiment de graniță româno-iliric al Maiestății Sale imperial-regale apostolice și al Cordonului de graniță al Dunării de Jos,

Hiebel ppria. ²⁶

Pe verso:

18 ianuarie, 26 [ianuarie] Mehadia; trecut, *Roditzky ppr.*, *locotenent*

2. 1794 martie 23, *Timișoara*. Pașaport eliberat de Comandamentul Militar General al Banatului negustorului Marcu Țenu din Orșova Veche pe o perioadă de șase luni, pentru a face negoț în diferite localități din Oltenia, din Muntenia și din Turcia.

Arhivele Naționale Istorice Centrale București, *Agenția consulară austriacă din Țara Românească*, pachetul VIII, nr.233; original; pecete timbrată în ceară roșie.

Nro. 146

Von Seiner Römisch-Kaiserlichen und Königlich-Apostolischen Majestät in dem Temeswarer Bannat aufgestellten General-Militar-Kommando wegen wird Vorzeigern dieses, Marco Zeno, einem Handelsmann von Alt-Orsowa, welcher vermög der ad protocollum genommenen Legitimazion in verschiedenen Ortschaften der groß- und kleinen Wallachey, dann Turkey, in Handlungsangelegenheiten abgehen will, zu dem Ende gegewärtiger Paß auf sechs Monate ertheilet, um denselben nach gedachten Ortschaften aller Orten frey, sicher und ungehindert paß- und repassiren zu lassen, welches man in dergleichen Fällen zu erwiedern erbiethig ist; die unterstehenden Behörden aber haben sich darnach zu achten.

Soro, F.M.L.

L. S.

Ex Cancellaria Bellica.

Temeswar den 23-ten März 1794

M.v.Sliwka ppr., *k.k.Feldkriegscommissair*

Pe verso:

Ist in die Wallachey zu passiren. Sign(atum) Schuppanek, den 7-ten May 1794
Hönig, Hauptmann

---

²⁶ Colonelul Johann von Hiebel a fost comandantul Regimentului de graniță nr. 13 româno-iliric între 1783 și 1789.

Traducere:

Nr.146

Comandamentul Militar General rânduit în Banatul Timișoarei de către Maiestatea Sa Imperial-Regală Apostolică îi acordă pe șase luni pașaportul de față celui care îl înfățișează, lui Marcu Țenu, negustor din Orșova Veche, care, potrivit cu documentul de legitimare înregistrat în protocol, se deplasează pentru afaceri de negoț în diferite localități din Muntenia și Oltenia, apoi în Turcia. În temeiul acestui pașaport, numitului i se va îngădui să treacă și să revină liber, în siguranță și nestingherit pretutindeni din locurile amintite, ceea ce suntem gata, la rândul nostru, să facem în cazuri similare. Autoritățile subalterne sunt însă obligate să respecte toate acestea. *Soro, feldmareșal-locotenent*²⁷ L. S.

Din Cancelaria Militară Timișoara, la 23 martie 1794.
M.v.Sliwka ppr., comisar militar imperial-regal

Pe verso:

Se permite trecerea în Țara Românească. Semnat la Jupalnic, la 7 mai 1794.

Hönig, căpitan

3. *1795 martie 7, Caransebeș.* Contract prin care Hristea Costa, negustor de mărunțișuri din Timișoara, îi vinde lui Nicolae Iacob, negustor din Caransebeș, un loc de boltă cu prăvălie aflat în piața orașului Caransebeș, în schimbul sumei de 1 053 de florini. Arhivele Naționale Istorice Centrale București, *Colecția Documente transilvănene*, pachetul IV, nr.10; original.

Kauf-Brief

welcher heute zu Ende gesetzten Dato zwischen den Herrn Rizta Kosta, bürgerlichen Braten-Bratter aus Temeswar, als Verkäufern, dann den Herrn Nicola Iacob, Handelsmann aus Karanschebes, als Käufern, eines Theils, geschlossen worden.

---

²⁷ Johann conte von Soro-Saurau (1730-1809), general-comandant al Banatului (1784-1788, ca interimar, 1788-1805, cu titlu definitiv. Gradului de feldmareșal-locotenent îi corespunde cel de general-locotenent/general de divizie.

Erstens verkauft Rizta Kosta dem Herrn Nicola Iacob den in der Licitation des in die Crida verfallenen Naum Georgievicischen Vermögens als Meistbietenden an sich gebrachten, hier in Karanschebes auf dem Marktplatz sub N-ro 453 liegenden Gewölblplatz nebst Ladenhütte um 1053 fl., sage ein tausend fünfzig drey Gulden, so zwar, daß der Käufer, Herr Nicola Iacob, die auf diesen Gewölblplatz haftende Pupillar-Gelder in einen Betrag pro 800 fl., sage acht hundert Gulden, sammt Interessen pro 72 fl., über sich nehmen, den Überrest aber ihme Rista Kosta als Verkäufern baar auszuzahlen verbunden seyn solle.

Zweytens verbindet sich Herr Nicola Iacob als Käufer dieses Gewölblplatzes den stipulirten Betrag zu bezahlen, die auf solchen Platz haftende Pupillar-Gelder pro 400 fl., sage vier hundert Gulden, welche der Pupillin Elena Georgievich gehören, über sich zu nehmen, da die anderen 400 fl. samt 72 fl. Interesse sein Eigenthum sind, den Überrest sodann ihme Herrn Rista Kosta als Verkäufern baar zu bezahlen.

Zu mehrerer Bekräftigung dessen sind zwey gleichlautende Exemplarien gefertigt und jedem der Contrahirenden ein Exemplar behändiget worden, Urkund dessen unsere und der hiezu erbettenen Herrn Zeugen (diesen jedoch ohne Schaden und Nachtheil) eigenhändig hieruntergesetzte Fertigung.

Karanschebes, den 7-ten März 1795

*Hristos Kosta, polizame*²⁸, id est Rizta Kozta

*Nicolae Iacov, cumpărat de bună voce*²⁹, id est Verkäufer
Nicola Jacob als Käufer

*Nicolae Gheorghievici, martor*²⁹, id est

*Mitru Spăriiat, martor*²⁹, id est Mitru Spariatu als Nicolae
Georgievich als Zeug Zeug

*Georgius Stoyka ppr., Caransebiser Protopres(byter), als
Zeug*³⁰

Coram me: *J.Fr.v. ...*³¹, *Hauptmann-Auditor*

---

²⁸ Cu caractere grecești; în românește: *Hristos Costa, am vândut.*

²⁹ Cu caractere chirilice.

³⁰ Cu caractere latine.

Traducere:

Contract de cumpărare

care s-a încheiat astăzi, în data scrisă mai jos, între domnul Hristea Costa, negustor civil de mărunțișuri din Timișoara, pe de o parte, în calitate de vânzător, și domnul Nicolae Iacob, negustor din Caransebeș, pe de altă parte, în calitate de cumpărător.

Întâi: Hristea Costa îi vinde domnului Nicolae Iacob pentru 1053 fl., adică una mie cincizeci și trei de florini, locul de boltă împreună cu prăvălia care se află aici, la Caransebeș, în piață, la numărul 453, pe care le-a dobândit la licitația bunurilor lui Naum Gheorghievici, care a dat faliment, anume cu condiția ca domnul Nicolae Iacob, cumpărătorul, să preia asupra sa fondul pupilar în sumă de 800 fl., adică opt sute de florini, împreună cu dobânda de 72 de florini, care constituie garanția pentru acest loc de boltă, iar restul să fie dator să-l plătească în numerar vânzătorului Hristea Costa.

În al doilea rând: Domnul Nicolae Iacob se obligă, în calitate de cumpărător al acestui loc de boltă, să plătească suma stipulată, să preia asupra sa fondul pupilar care constituie garanția pentru acest loc, din care 400 fl., adică patru sute de florini, îi aparțin pupilei Elena Gheorghievici, în vreme ce ceilalți 400 de florini împreună cu cei 72 de florini dobândă sunt proprietatea lui, iar restul sumei îl va plăti deîndată în numerar domnului Hristea Costa ca vânzător.

Spre mai mare tărie a acestui lucru s-au întocmit două exemplare având același conținut și s-a înmănat fiecărei părți contractante câte un exemplar, mărturie fiind semnăturile noastre puse mai jos și ale domnilor martori convocați (fără ca aceștia să fie păgubiți sau prejudiciați în vreun fel oarecare).

Caransebeș, la 7 martie 1795

Hristos Costa polizame, adică Rizta Kozta,

Nicolae Iacob, cumpărat de bună voe, adică ca vânzător

Nicolae Iacob, ca cumpărător

Nicolae Gheorghievici martor, adică Nicolae

Mitru Spăriiat, martor, adică Mitru

---

³¹ Numele de familie este ilizibil.

Gheorghievich ca martor

Spăriat ca martor *Gheorghe Stoica ppra., protopop al Caransebeșului, ca martor*

În fața mea: *J.Fr.v. ..., căpitan-auditor*

4. 1801 iulie 24, Caransebeș. Lista negustorilor din Caransebeș, cu indicarea domeniului de comerț și a situației lor materiale, întocmită de căpitanul Kovachevich, comandantul companiei 11 (cu sediul la Caransebeș) din Regimentul de graniță nr. 13 româno-iliric.

În 1909 documentul se păstra în arhiva fostului Regiment de graniță nr. 13 româno-bănățean.

Ediție: Andrei Ghidiu, Iosif Bălan, *Monografia orașului Caransebeș*, Caransebeș, 1909, p. 361-364.

Ausweiss

über die in Karansebesch befindlichen Kaufleute, dann der Beschaffenheit ihres Handlungs- und Vermögens-Standes, als:

Mitru Milliwoy. Ist Handelsmann. Hat weder Haus, noch Gewölb. Verkauft wallachische Kleinigkeiten, Speck, Oel, Käss, Streng, Pfeiffen und Tabak etc. Hat kein Vermögen, Schulden aber häufige.

Preda Paschulesko. Hat kein Gewölb, handelt mit wallachische Kleinigkeiten, nemlich Bandeln, Tabaks-Pfeifen etc., dann Brandwein. Besitzt kein Vermögen.

Nicolae Jacob. Hält Wirthshaus. Hat sein eigenes Gewölb, handelt mit etwas Schnitt und wallachische Waaren. Hat Vermögen.

Manoile Sandu. Hält Wirthshaus. Hat kein Gewölb und gehet hausiren mit geborgten Waaren. Ohne Vermögen.

Constantin Stoiko. Hat kein Gewölb, handelt aber mit geborgten wallachischen Waaren. Hat kein Vermögen, Schulden aber häufige.

Mitru Palku. Hat kein Gewölb, handelt aber mit kleine wallachische Waaren und mit Speck, Tabak-Pfeiffen, Käss und Fisch. Hat häufige Schulden. Von Vermögen ist keine Rede.

Nicolae Goga. Hat sein Gewölb und handelt mit gemeinen wallachischen Waaren. Ist auch etwas mit Sculden beladen.

Wassilie Wassilievich. Hat sein Gewölb und handelt mit gemeinen wallachischen Waaren. Ohne Schulden.

Ballasch Bischu. Hält Wirthshaus. Ist Speck-, Oel-, Käss- und Strengwaaren-Krämer. Besitzt Vermögen.

Nicolae Bischu. Hat sein eigenes Gewölb und verkauft etwas Schnitt und sonstige Waaren. Besitzt Vermögen.

Nicolae George vulgo Bassak. Hat ein Gewölb, handelt mit geborgten wallachischen Waaren. Ist voller Schulden, daß er sich davon nie wird frey machen können.

Josim Goga. Hat sein Gewölb und handelt mit geborgten wallachischen Waaren. Hat kein Vermögen.

Mihay Popovich. Hält Wirthshaus. Hat sein Gewölb und handelt mit Fisch, Speck und kleine gemeine wallachische Waaren. Hat kein Vermögen.

Petruz Astallasch. Hat sein Gewölb und handelt mit gesalzenen Fisch, Rauchtabak und Pfeiffen. Ist voller Schulden.

Mitru Gavrilla. Hat sein Gewölb und handelt mit gesalzenen Fisch, Rauchtabak und Pfeiffen. Ohne Vermögen.

Lazko Chaeha. Hat sein Gewölb und verkauft wallachische Waaren. Ist voller Schulden.

Mitru Diku. Hält Wirthshaus. Handelt mit Speck, Inschlicht, Schafe und Schafhäute.

Adam Diku. Hat eigenes Gewölb und verkauft wallachische Waaren. Sind Brüder und haben auf ihr Haus beträchtliche Gelder aufgenommen.

Nicolae Ostoja. Hat eigenes Gewölb und handelt mit Käss, Fisch, Speck und Salz. Hat Vermögen.

Jossim Bajass. Hat sein kleines Gewölb und handelt mit wenig wallachische Waaren. Ohne Vermögen.

Jova Ostoja. Hat ein kleines Gewölb mit wallachischen Waaren. Ohne Vermögen.

Stephan Kalinesko. Hat kein eigenes Gewölb. Hat bishero hausiret. Handelt mit Leinwand, Riemenzeig, Bandl und sonstige wallachische Kleinigkeiten. Besitzt kein Vermögen, hat aber häufige Schulden.

Diatko Birka. Hat sein kleines Gewölb und handelt mit wenig wallachische Waaren. Ohne Vermögen.

Illia Constandinovich. Ohne Haus und Gewölb. Hat feil etwas Speck, Salz, Riemenzeig und Streng. Hat kein Vermögen. Ist Kaufmann nach den Namen.

Jenakie Jovovich. Hat sein kleines Gewölb und handelt mit etwas kleine wallachische Waaren. Hat kein Vermögen.

George Atanasevich. Hat Schildwirthshaus von Cameralzeiten her. Hat sein Gewölb. Ist ein Materelist und hat die Specerey-Handlung gelernt. Hat sich während seinen mehreren Handlungsjahren nie [ein] für seine Handlung angemessenes Kapital erwirthschaftet.

Von obigen sind mehre die dem Dienste und im allgemeinen als gemeine Gränzer nützlicher sein würden als sie es dermal als Kaufleute sind, die darum die 12 fl. (Schein) zahlen, um nicht Gränzer zu sein und dem Wehrstand zu entgehen. Wo sich aber um Vortheile des Gränzers handelt, da wollen sie ohneracht ihres Handelsstandes zu Gränzern zählen und gleich mit die Vortheile genießen.

Karansebes, den 24. July 1801.

Kovachevich, Hauptmann

Traducere:

Situație

cu privire la negustorii care se află la Caransebeș, felul negoțului lor și situația lor de avere, adică:

Mitru Milivoi. Este negustor, Nu are nici casă, nici prăvălie. Vinde mărunțișuri românești, slănină, ulei, brânză, frânghii, pipe și tutun etc. Nu are avere, dar are numeroase datorii.

Preda Pașulescu. Nu are prăvălie. Face negoț cu mărunțișuri românești, anume panglici, pipe etc., apoi cu rachiu. Nu are avere.

Nicolae Iacob. Ține o cârciumă. Are propria sa prăvălie. Face negoț cu oareșicari haine și mărfuri românești. Are avere.

Manoilă Sandu. Ține o cârciumă. Nu are prăvălie și face comerț ambulant cu mărfuri luate împrumut. Nu are avere.

Constantin Stoica. Nu are prăvălie dar face negoț cu mărfuri românești luate împrumut. Nu are avere, dar are numeroase datorii.

Mitru Palcu. Nu are prăvălie dar face negoț cu mărfuri românești mărunte și cu slănină, pipe, brânză și pește. Are datorii numeroase, iar de avere nici vorbă.

Nicolae Goga. Are prăvălia sa și face negoț cu mărfuri românești obișnuite. Are și ceva datorii.

Vasile Vasilievici. Are prăvălia sa și face negoț cu mărfuri românești obișnuite. Nu are datorii.

Bălaș Biju. Ține o cârciumă. Face negoț cu slănină, ulei, brânză și frânghii. Are avere.

Nicolae Gheorghe zis Basac. Are prăvălie. Face negoț cu mărfuri românești luate împrumut. Este plin de datorii, de care nu va mai putea scăpa vreodată.

Iosîm [Iosif] Goga. Are prăvălia lui și face negoț cu mărfuri românești luate împrumut. Nu are avere.

Mihai Popovici. Ține o cârciumă. Are prăvălia lui și face negoț cu pește, slănină și mărfuri românești mărunte. Nu are avere.

Petruț Astaloș. Are prăvălia lui și face negoț cu pește sărat, tutun de pipă și pipe. Este plin de datorii.

Mitru Gavrilă. Are prăvălia lui și face negoț cu pește sărat, tutun de pipă și pipe. Nu are avere.

Lațcu Ceha. Are prăvălia lui și vinde mărfuri românești. Este plin de datorii.

Mitru Dicu. Ține o cârciumă. Face negoț cu slănină, seu, oi și piei de oaie.

Adam Dicu. Are prăvălia proprie și vinde mărfuri românești. [Cei doi] sunt frați și au împrumutat sume considerabile de bani pe seama casei lor.

Nicolae Ostoia. Are prăvălie proprie și face negoț cu brânză, pește, slănină și sare. Are avere.

Iosîm [Iosif] Băiaș. Are o prăvălie mică și face negoț cu oareșicari mărfuri românești. Nu are avere.

Iova Ostoia. Are o prăvălie mică cu mărfuri românești. Nu are avere.

Ștefan Călinescu. Nu are prăvălie proprie. Până acum a făcut comerț ambulant. Face negoț cu pânzeturi, curelărie, panglici și alte

mărunțișuri românești. Nu are avere, dar multe datorii. Diatcu Birca. Are o prăvălie mică și face negoț cu oareșicari mărfuri românești. Nu are avere.

Ilia Costandinovici. Nu are nici casă, nici prăvălie. Vinde ceva slănină, sare, curelărie și frânghii. Nu are avere. Este negustor doar cu numele.

Enache Iovovici. Are mica lui prăvălie și face negoț cu oareșicari mărfuri românești. Nu are avere.

Gheorghe Atanasievici. Are o cârciumă cu firmă încă de pe timpul administrației camerale. Are prăvălia lui, este băcan și a deprins comerțul cu coloniale. În timpul anilor numeroși în care a practicat comerțul nu a obținut niciodată capital suficient pentru negoțul său.

Mai mulți dintre cei de mai sus ar fi, în general, mai de folos făcând serviciul ca grăniceri de rând decât așa cum o duc în prezent ca negustori, plătind cei 12 florini (în bancnote) pentru a nu fi grăniceri și a scăpa de serviciul militar. Când este însă vorba de avantajele grănicerilor, toți vor să fie socotiți grăniceri și să beneficieze de avantajele acestora, chiar dacă sunt din starea negustorească.

Caransebeș, la 24 iulie 1801

Kovachevich, căpitan

5. 1803 mai 17, București. Alexie Romanescu, negustor din Timișoara, se plânge Agenției consulare austriece din Țara Românească de reținerea sa abuzivă la Târgu Jiu din ordinul serdarului Bibescu, ispravnic al județului Gorj, în timp ce transporta 60 de centenari de fier din Transilvania la Craiova, de pierderea mărfii și de tratamentul violent la care fusese supus și roagă să i se acorde ajutor pentru a-și recupera paguba.

Arhivele Naționale Istorice Centrale București, *Agenția consulară austriacă din Țara Românească*, pachetul XI, nr. 12; original.

Wohllöbliche k.k. Hof-Agentie!

Im vorigen Jahre führte ich 500 Eymer Brandwein aus Crajova nach Temisvar. Der Mauthner des ersten Ortes nahm mir mit Gewalt Lee 10 von 100 Mauth. Um dieser Ungerechtigkeit

willen kam ich heuer gegen die Ostern hieher und erhielt von Seiner Durchlaucht mittelst der Löblichen k.k. Hof-Agentie den Befehl, daß alle angethane Unrecht mir sollte ersetzt werden.

Als der Ispravnik im Judetzu Gorgschului, Herr Serdar Bibeskul, bey Gelegenheit, da ich mit 60 Centner Eisen aus Siebenbürgen nach Crajova durch Tirgugschiului kommen wollte, erfuhr was für einen Befehl ich erhalten habe, so ließ er mich durch seine Leute mit Schlägen mißhandeln und geschlossen unter die Räuber fünf Tage hindurch werfen. Von hier konnte ich auch nicht befreyt werden, bis ich nicht Lee 80 an einen gewissen Dumitrathe Ibriktar von hier bezahlte, weswegen ich mein Reitpferd verkaufen mußte. Die Fuhrleute, da sie sahen wie ich behandelt wurde, nahmen das Eisen, verkauften solches und machten sich bezahlt. Weder wollte der Herr Bibeskul, noch der Dumitrathe Ibriktar nach Crajova oder hieher nach Bukurest kommen. So hab ich denn die ganze Waare dem Raube müssen zurücklassen, von der ich nicht weiß was mit ihr geschehen wird.

So, Löbliche k.k. Hof-Agentie, hat man mir bloß darum so übel mitgespielt, weil ich die Gnade habe ein k.k. Unterthan, und zwar seit noch 1791 vom 5-ten Jänner, zu seyn. Alle Menschen haben sich darüber erstaunet, die es nur gehört oder gesehen haben. Zu Fuß bin ich hieher geeilet, um meine Beschwerden bey einer hohen k.k. Obrigkeit unterthänigst klagbar anzubringen und um Rettung meiner Ehre und Ersetzung meines beträchtlichen Schadens gehorsamst zu bitten, der ich bittend ersterbe, Einer Löblich k.k. Hof-Agentie unterthänigster Knecht,

Alexi Romanesku, k.k. Unterthan aus Tömisvar
Bukurest, den 17-ten May 1803

Pe verso:

An Eine Löblich k.k. Hof-Agentie in der Wallachey unterthänigste Klagschrift von Alexi Romanesku k.k. Unt.

Pe verso, de altă mână:

Präsentirt den 19-ten May 1803. Der Kläger hat sein Gesuch in der Landessprache selbst an S^c Durchlaucht den Herrn Fürsten zu verfassen und sodann an die Agentie zur gehörigen Unterstützung zu geben.

Traducere:

Mult stimată Agenție aulică imperial-regală!

În anul trecut am dus 500 de vedre de vinars de la Craiova la Timișoara. Vameșul din prima localitate mi-a luat ca vamă 10 lei din 100. Din cauza acestei nedreptăți am venit în acest an, în jurul Paștilor, aici și am primit de la Luminăția Sa ³², prin intermediul stimatei Agenții aulice imperial-regale, ordinul ca întreaga pagubă suferită să-mi fie restituită.

Când domnul serdar Bibescu, ispravnicul județului Gorj, a aflat ce poruncă obținusem, în vreme ce mă aflam pe drum la Târgu Jiu aducând 60 de centenari de fier din Transilvania la Craiova, a pus ca oamenii lui să mă maltrateze cu lovituri și m-a aruncat în temniță timp de cinci zile, laolaltă cu tâlharii. N-am putut scăpa din temniță până nu i-am plătit 80 de lei unui anume Dumitrache ibrictarul, iar pentru asta am fost nevoit să-mi vând calul de călărie. Văzând cum sunt tratat, chirigiii au luat fierul, l-au vândut și și-au însușit banii. Nici domnul Bibescu și nici Dumitrache ibrictarul n-au vrut să vină la Craiova sau aici, la București. Drept urmare, am fost nevoit să las în urmă, prăduită, întreaga mea marfă, despre care nu știu ce se va alege.

Stimată Agenție aulică imperial-regală! Cred că am pățit-o așa de rău doar fiindcă am norocul să fiu supus imperial-regal, anume încă de la 5 ianuarie 1791. Toți oamenii care au auzit sau au văzut ceea ce am pățimit au rămas muți de uimire. Am venit aici în grabă, pe jos, pentru a înfățișa cu supunere plângerea mea înaltei autorități imperiale și pentru a solicita cât se poate de umil salvarea onoarei mele și înlocuirea pagubei mele considerabile.

Rămân, cu speranță, al stimatei Agenții aulice imperial-regale preasupus servitor,

Alexie Romanescu, supus imperial-regal din Timișoara
București, la 17 mai 1803

---

³² Este vorba de Constantin Ipsilanti, domnul Țării Românești între august 1802 și august 1806.

Pe verso:

Preasupusă plângere adresată stimatei Agenții aulice imperial-regale din Țara Românească de supusul imperial-regal Alexie Romanescu.

Pe verso, de altă mână:

Prezentată la 19 mai 1803. Reclamantul va redacta în limba țării cererea sa către Luminăția Sa domnul principe și o va da apoi Agenției spre cuvenita susținere.

6. *1808 martie 22, București.* Dumitru Șomănici, negustor din Timișoara, jefuit de pazvangii în cursul unei incursiuni la Cerneți în anul 1807, deținut apoi o vreme la Vidin de către Pazvanoglu și refugiat cu mare greutate la București, îi solicită Agenției consulare austriece din Țara Românească eliberarea unei patente de protecție pe șase luni, în temeiul căreia să poată lucra în calitate de cojocar, pentru a câștiga banii necesari satisfacerii creditorilor săi timișoreni.

Biblioteca Academiei Române București, *Documente Istorice*, pachetul MCMVII, nr. 213; original.

Hochlöbliche k.k. Hof-Consular-Agentie!

Im Monathe May des verflossenen Jahres kam ich in Gesellschaft eines gewissen Handelsmannes aus Karansebes mit Waare, um hieher zu kommen, bis Tsernetz. Während ich von Hindernissen daselbst aufgehalten wurde, brachen die Türken da ein, nahmen alles was ich hatte hinweg und führten mich selbst unter den schauderlichsten Mißhandlungen gefangen nach Widdin, wo ich in Banden eine Zeit hinweg schmachten mußte bis ich, erledigt von denselben, vor einigen Wochen die Gelegenheit heim zu entweichen von der Vorsehung erhielt. Der Weg hieher war der sicherste, ob ich gleich auf demselben fast mehr Elend und Leiden ertragen habe als in meinem Scлавenstande. Verlassen, mit Schulden in mein Geburthsorte beladen, die ich nicht bezahlen kann vor der Hand, und da ich ein Kosokar bin und hier eher zum Troste meiner Gläubiger einen Kreuzer zu verdienen finde, auch hier an dem George Popesku und Costandin Schomonits zwey Bürgen für mich stelle, so bitte ich allergehorsamst um ein gnädiges Schutz-

Patent auf sechs Monate zu meiner einstweiligen Erholung und ersterbe bittend, Einer Hochlöblich k.k.Hof-Consular-Agentie unterthänigster Knecht,

Dumitru Schomonitz, k.k. Unt. und Handelsmann aus
Themesvar

Bukurest, den 2-ten März 1808

Însemnare ulterioară a agentului consular austriac Ignaz von Brenner:

22 J(ahre) alt, leedig, in Tyrguschiului.

Pe verso:

An Eine Hochlöblich k.k. Hof-Consular-Agentie in der Wallachey unterthänigste Bitte von Dumitru Schomonits k.k. Unt.

Însemnare pe verso: Praesentirt den 23-ten März 1808, und wird ihm ein Patent auf 6 Monath gültig auszufertigen bewilliget.

Traducere:

Mult stîmată Agenție consulară aulică imperial-regală!

În luna mai a anului trecut am venit cu mărfuri la Cerneți, împreună cu un anumit negustor din Caransebeș, având de gând să ajung până aici [la București]. În timp ce eram reținut acolo [la Cerneți] de diferite piedici, au năvălit turcii, care mi-au luat tot ceea ce aveam. Pe mine, supus celor mai grozave maltratări, m-au dus în prinsoare la Vidin. Aici a trebuit să sufăr o vreme pus în lanțuri, până când - scăpat de acestea – soarta a făcut să mi se ivească prilejul de a fugi acum câteva săptămâni. Drumul înapoi [spre București] mi s-a părut cel mai sigur, chiar dacă pe parcurs am avut de îndurat mai multă mizerie și suferință decât în robie. Părăsit, copleșit de datorii pe care nu le pot plăti decât pe rând în localitatea mea natală [Timișoara] și deoarece sunt cojocar care ar putea câștiga aici [la București] mai ușor un ban pentru a-și satisface creditorii, iar pe lângă asta mai am aici și doi garanți, anume pe Gheorghe Popescu și Constantin Șomănici, solicit prin urmare cu toată supunerea o milostivă patentă de protecție pe șase luni, ca să-mi pot veni în fire. Cu această rugăminte rămân al

multstimatei Agenții consulare aulice imperial-regale preasupus slujitor,

Dumitru Șomănici, supus imperial-regal și negustor din Timișoara

București, la 22 martie 1808

Însemnare ulterioară a agentului consular austriac Ignaz von Brenner:

în vârstă de 22 de ani, necăsătorit, la Târgu Jiu.

Pe verso:

Rugămintele preasupusă a supusului imperial-regal Dumitru Șomănici adresată multstimatei Agenții consulare aulice imperial-regale din Țara Românească.

Însemnare pe verso:

Prezentată la 23 martie 1808. Se aprobă să i se elibereze o patentă valabilă șase luni.

7. 1808 martie 24, București. Costa Radovici, negustor din Arad, jefuit în anul 1807 în timpul atacului pazvangiilor la Ocnele Mari venit din direcția Târgu Jiu și Craiova, solicită Agenției consulare austrice din Țara Românească eliberarea unei patente de protecție și luarea sa sub protecție pe timpul cât își câștigă traiul muncind la un cojocar din București.

Biblioteca Academiei Române București, *Documente Istorice*, pachetul MCMVII, nr. 216; original.

Hochlöblich k.k. Hof-Consular-Agentie!

Eben da die Türken voriges Jahr nach der großen Okna oder Saltzgrube einbrachen, kamen sie vorher nach Tiruschiului, in Crajova und beraubten alle die da waren. Unter der Anzahl derselben befand ich mich auch und verlohr an Waaren allein über siebenhundert Lee und in Bank-Noten mehr als dreyhundert, die ich in meiner Schreibtafel nebst Briefen und Pass aus Arad hatte. Durch Vermittelung des tit(ulirten) Herrn v. Alexander kam ich gelegenheitlich hieher, arbeite das Handwerk bey einem hiesigen Kosokar, um mir mein nothdürftiges Stückel Brodt zu erwerben. Bitte aber fußfälligt um ein gnädiges Schutz-Patent, sowie um die

huldvollste Protection während meinem hiesigen Aufenthalt. Der ich bittend ersterbe, Einer Hochlöblich k.k. Hof-Consular-Agentie unterthänigster Knecht, Costa Radovits, k.k. Unt. aus Arad
Bukurest, den 24-ten März 1808

Pe verso:

An Eine Hochlöblich k.k. Hof-Consular-Agentie in der Wallachey unterthänigste Bitte von Costa Radovits, k.k. Unt.

Însemnare pe verso:

Praesentirt den 24-ten März und wurde demselben das Patent ausgefertigt.

Traducere:

Mult stimată Agenție consulară aulică imperial-regală!

Tocmai pe când turcii au năvălit în cursul anului trecut [1807] la Ocele Mari sau Mina de sare, ei au ajuns mai întâi la Târgu Jiu și Craiova și i-au jefuit pe toți cei aflați acolo. Între aceștia m-am numărat și eu. Am pierdut numai în mărfuri șapte sute de lei, iar în bancnote mai mult de trei sute [de lei], bani pe care îi păstram în lădița mea de scris împreună cu scrisori și cu pașaportul din Arad. Cu ajutorul stimatului domn von Alexander ³³ am venit aici cu o ocazie și în prezent lucrez la un cojocar pentru a câștiga o bucată de pâine. Solicit prin urmare cu supunere, să mi se elibereze o milostivă patentă de protecție, precum și luarea mea preabinevoitoare sub protecție pe timpul șederii mele aici. Cu această rugămintă rămân al preastimatei Agenții consulare aulice imperial-regale preasupus slujitor,

Costa Radovici, supus imperial-regal din Arad
București, la 24 martie 1808

Pe verso:

Cerere preasupusă a supusului imperial-regal Costa Radovici

---

³³ Este vorba de medicul Friedrich Alexander, starostele supușilor imperiali din Craiova.

adresată Agenției consulare aulice imperial-regale din Țara Românească.

Însemnare pe verso:

Prezentată la 24 martie 1808. Acestuia i s-a eliberat patenta.

ȚIGANII DIN SPAȚIUL ROMÂNESC LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Profesor Horațiu Suciu

Până la mijlocul secolului al XIX, în spațiul românesc, o populație, mai mult decât oricare alta, se găsește la marginea societății sau chiar în afara ei. Dacă în Transilvania și Banat țiganii sunt obligați de legi să trăiască în afara localităților, în Moldova și Valahia ei nu sunt altceva decât robi. Călătorii străini care traversează spațiul românesc în secolul al XIX-lea sesizează situația țiganilor din spațiul românesc și o prezintă ca pe ceva exotic: „Țara Românească are cam un million de locuitori, împărțiți în trei clase: nobilimea, clerul și starea a treia, care e mult mai înapoiată decât celelalte două. Totuși este o clasă și mai jos, *dar atât de umilită, degradată și disprețuită încât nici nu e socotită la recensământul locuitorilor Principatului*. Acești nenorociți, al căror număr trece de optzeci de mii, se numesc țigani, pe care în Franța îi numim bohemien. Sunt în starea cea mai înjosită care s-a văzut vreodată; ei aparțin boierilor, care au drept de viață și de moarte asupra lor; n-au nici un drept și îndură totul; nu pot dormi niciodată în vreun loc locuit de creștini, în afara celor care sunt slugi pe lângă boierii cărora le aparțin”¹ (Barthelemy Bacheville, *Relația călătoriei în Moldova și Țara Românească*, 1817). Călătorii din afara spațiului românesc, trecând pe la noi, observă și consemnează acele amănunte deosebite cărora, noi, mult prea obișnuiți cu ele, nici nu

---

¹*Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801-1821), volum îngrijit de: Georgeta Filiti, Editura Academiei Române, București, 2004, p. 727.

le dăm atenție. Valoarea scrierilor călătorilor străini, constă tocmai în faptul că prezintă normalul, ceea ce ținem în „cămară”, adică, scheletul din dulap, din bucătărie, de pe stradă, câmp, din pădure și de aiurea. Citind cu grijă textele, periindu-le de stereotipuri și achiziții livrești anterioare, descoperim adevăruri cutremurătoare despre societatea românească de acum două secole și... despre societatea românească contemporană.

Situația țiganilor nu s-a schimbat cu mult nici după 1850 (și e destul de dificilă și astăzi) deși au fost voci care, la începutul secolului al XIX-lea comparând aceste locuri cu spații mult mai îndepărtate ne-au oferit oarece speranțe. Oricât de ciudat ar părea, în *Raport asupra Țării Românești și Moldovei* (1807), doi călători străini prin spațiul românesc, Charles Frederic și Christine Reinhard compară principatele române cu... Statele Unite: „Moldova și Țara Românească, dacă vreodată vor fi supuse unei cârmuii ordonate, vor putea fi o vreme comparate cu Statele Unite ale Americii. Aceeași fertilitate a solului, aceeași lipsa de oameni, aceeași scumpete a mâinii de lucru, aceleași bogății în comori subterane rezervate altor generații; aceeași lipsă de manufacturi, aceeași creștere progresivă a valorii pământului în sfârșit, un neam de sclavi: țiganii.”² Din nefericire cei doi călători s-au înșelat amarnic!

Pentru oricine, din primul moment, un lucru pare să fie clar: „din acest neam odios se întâlnesc în Transilvania mai multe familii poate decât aiurea”³ și „Țara Românească și Moldova cuprind cam o sută și cincizeci de mi de țigani și se folosesc mai mult de ei decât celelalte țări, ținându-i în stare de robie reglementată.”⁴ Fiind atât de vizibili, toată lumea (și când spun asta mă refer la câțiva călători prin spațiul românesc) își dă cu părerea despre originea lor și despre momentul sosirii lor aici: „acești urmași ai Egiptului sau ai Indiei au venit acum vreo 400 de ani în Moldova și aici, ca și pretutindeni aiurea, uimesc prin propagarea însușirilor obiceiurilor lor”⁵ (Batthyány Vince, *Reisen nach Konstantinopol in Bnefen*);

---

² *Ibidem*, p. 275.

³ *Ibidem*, p. 501.

⁴ *Ibidem*, p. 652.

⁵ *Ibidem*, p. 107.

„numărul țiganilor în cele două Principate poate fi de 40-50 000 de suflete, din care aproape o treime aparțin domnului. Cum aici si-au păstrat mai mult decât în restul Europei limba și obiceiurile proprii, cei care au avut ocazia să le observe au cules în privința lor date care par să facă dovada că acest popor a venit din India, unde probabil va fi constituit una din castele inferioare și proscrise”⁶ (Charles Frederic, Christine Reinhard); „aceste populații rătăcitoare, numeroase în Transilvania, sunt o castă de paria, alungați din India după cuceririle lui Tamerlan din 1408; alții spun <că vin> din Arabia sau Egipt, întemeindu-se pe numele de faraoni care li se dă. În fine alții <îi socotesc originari> din Persia și din ramura uzbekilor; oricare ipoteză ar fi <valabilă>, ce șir de mișcări a trebuit spre a-i mâna atât de departe de locurile lor natale!”⁷ (**Auguste de Lagarde**, *Voyage de Moscou a Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adresses a Jules Griffith par*, 1824); „nu se știe precis când au venit <aici>, dar se crede că odată cu năvălirea țiganilor în Germania în veacul al XV-lea; ei sunt pomeniți în unele manuscrise aflate în proprietatea mănăstirilor din Țara Românească și din Moldova și <care au fost> scrise de bună seamă în vremea aceea”⁸ (William Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating to them*, London, 1820); „ei se împart în robi domnești și boierești, numărul celor dintâi fiind, în Moldova și Țara Românească, la vreo 1 600 de capete”⁹ (Feodor Karaczay); populația Bucureștilor este socotită ca fiind de aproape 50 000 de locuitori, printre care și mulți țigani, robi de case. Dl. Wilkinson indică 150 000 de suflete de țigani...”¹⁰ (Sir Robert Ker Porter, *Travels in Georgia, Persia, Armenia, Ancient Babylonia etc. during the years 1817, 1818, 1819 and 1820*); „care este originea țiganilor, acest fel deosebit de oameni, aceasta rămâne o problemă deschisă, care i-a călăuzit deja pe unii cercetători spre concluzii surprinzătoare. Unii îi consideră ca fiind rămășițele hunilor lui

---

⁶ *Ibidem*, p. 250.

⁷ *Ibidem*, p. 579.

⁸ *Ibidem*, p. 652.

⁹ *Ibidem*, p. 755.

¹⁰ *Ibidem*, p. 808.

Attila, alții ca avându-și originea în Egipt, iar alții originari din India, deoarece caracterul lor, modul lor de viață, culoarea pielii și limba lor pledează pentru aceasta.... Chiar dacă numai în Transilvania rătăcesc, încoace și încolo, peste 20 000 de țigani, sediul lor principal rămâne, totuși, Țara Românească”¹¹ (Joseph Adalbert Krickel, *Drumeție prin majoritatea țărilor aparținând Austriei în anii 1827, 1828...*); „mă aflam acum într-o țară unde acești oameni erau cei mai numeroși și unde s-au arătat mai întâi în Europa.... Numărul lor în clipa de față în Țara Românească, Moldova și Transilvania, se ridică la 220.000. Sunt de obicei numiți țigani, dar uneori faraoani...”¹² (Robert Walsh, *Narrative of a Journey from Constantinople to England*, 1828); „țigani, pe care unii îi socot a proveni dintr-o colonie egipteana, iar alții pretind că sunt urmașii iazigilor de pe malurile Dunării, de care vorbesc Pliniu și Strabon, aparțin fie domnitorului, fie boierilor”¹³ (Charles Lagau, *Notiță statistică asupra Moldovei*, 1828); „nicăieri în lume această populație nomadă nu e mai numeroasă ca în cele două Principate dunărene; în Moldova formează o cincime din numărul locuitorilor și din cele 4-500 de mii de țigani câți sunt în lume, numai în Principate se găsesc până la 170000”¹⁴ (Charles de Bois-le-Comte); „între ei vorbesc cu grai deosebit, în care lingviștii învățați descoperă o asemănare izbitoare cu dialectul unor triburi e pe malurile Indusului, astfel că ar fi verosimil ca țigani să se înrudească, la origine, cu acei paria din India răsăriteană, cu care se aseamănă și ca soartă...”¹⁵ (F. S. Chrismar, *Skizzen einer Reise durch Ungarn in die Turkei*, 1833); „cu o origine necunoscută... țigani sunt mai numeroși în Ungaria decât oriunde în altă parte; numărul lor este estimat la 40000... Invazia țiganilor în Europa

---

¹¹*Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, volumul II (1822-1830), coordonatori: Paul Cernovodeanu, Daniela Bușa, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 229.

¹²*Ibidem*, p. 123.

¹³*Ibidem*, p. 338.

¹⁴*Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, volumul III (1831-1840), coordonator: Daniela Bușa, Editura Academiei Române, București, 2006, p. 143.

¹⁵*Ibidem*, p.72.

datează din primii ani ai secolului al XV-lea. În Franța, unde sunt cunoscuți sub numele de boemieni, trăiesc doar câteva șetre în Languedoc. Sunt în număr mai mare în Anglia, și doar în Ungaria formează un popor”¹⁶ (Charles Lemerrier de Longpré, *Alpes et Danube, ou voyage en... Hongrie et Transylvanie*, 1837); „țigani... nume care, după unii, ar deriva de la Zoam, vechea capitală a Egiptului, deși alții îl atribuie faimosului cuceritor tătar. Se găsesc în Moldova în număr de 18000, iar în Valahia în număr de 80000”¹⁷ (Andrew A. Bonar, Robert Mc Cheyne, *Doi misionari scoțieni în țările române...*).

Având avantajul a zeci de informații referitoare la țigani, Charles de Bois-le-Comte descrie cel mai clar situația lor: „...Moldova mai este bântuită de alt flagel, acela al prezenței dezordonate a țiganilor... În Țara Românească și Moldova, țigani sunt împărțiți în două categorii, cu obiceiuri și moravuri deosebite: cei care locuiesc în orașe și în casele boierilor și nomazii, care iarna trăiesc în munți și primăvara vin să-și așeze sălașele în vecinătatea orașelor.

Când a fost abolită șerbia țăranilor, la mijlocul secolului trecut, nu s-a considerat că nivelul moral al țiganilor poate îngădui condiția de om liber, încât au rămas, în ambele Principate, proprietatea fie a statului, fie a boierilor. Cei care sunt proprietatea statului se bucură de o independență totală, cu singura condiție de a plăti o dare fixă; țigani boierești nu plătesc nimic statului, fiind scutiți de impozite, ca și moșiile și casa stăpânilor lor.

Țigani au toate viciile poziției lor umilite: de altfel fizicul și intelectul lor nu sunt de loc grosolane și par a ține, ai curând de o rasă delicată și distinsă. Sunt foarte inteligenți și pricepuți să fac tot ceea ce lenea și viața lor dezordonată le îngăduie. În mijlocul tuturor viciilor lor cel puțin excelează prin spiritul de familie. Mulți dintre ei s-au dovedit credincioși stăpânilor lor în împrejurări grele. E ceva în firea noastră care nu ne lasă să pierdem nădejdea pentru o întregă rasă de oameni, cum se întâmplă cu țigani; m-am interesat aici dacă s-a făcut ceva pentru a le îmbunătăți caracterul și condiția

---

¹⁶ *Ibidem*, p. 501.

¹⁷ *Ibidem*, p. 787.

socială. „Ce vreți să facem? mi-a răspuns ministrul de interne. Îndată ce le îngrădești apucăturile de vagabonzi, fug în țările vecine. Austria i-a pierdut așa pe ai ei, emancipându-i și încercând să le dea condiția țăranilor liberi și a cultivatorilor”. În ciuda acestei aprecieri severe, am întâlnit la București cinci tineri țigani, crescuți în colegiul cel mare, care se descurcau acolo foarte bine.

Un țigan agricultor se vinde aici cu 100 de franci; un țigan fierar, cu 70 de franci; unul care nu știa să facă nimic, cu 50 de franci și o familie cu copii se plătește de la 3 până la 400 de franci. Deși sunt simplu obiect de vânzare, ca vitele de povară, țiganii au orgoliul lor și nu vor să slujească decât la boieri. Dacă sunt vânduți unor oameni de condiție mai modestă, fug și părăsesc țara.”¹⁸

Și, dacă tot suntem la prețuri, iată și alte informații cu privire la costul acelor oameni despre care s-a considerat că nivelul moral nu le poate îngădui condiția de om liber. „...În schimb dintre țigani numai puțini au locuințe stabile și ei sunt o adevărată marfă, pe care o poți cumpăra și vinde după cum vrei. De acest lucru am avut ocazia să mă conving personal mai târziu, la Iași, atunci când o doamnă, nemulțumită de servitoarea ei, o tânără țigancă foarte drăguță, mi-a oferit-o pe această fără a-mi cere nimic în schimb, chiar dacă o costase destul de mult”¹⁹ (Karl Otto Ludwig von Armin, *Flüchtige Bemerkungen ein flüchtigen Reisenden*, 1836). „Mai toți sunt robi, cumpărați și vânduți după poftă. Unul s-a vândut de curând pentru 200 piaștri. Prețul obișnuit este însă de 500. Cinci lire e prețul curent pentru bărbați. Țigăncile sunt vândute mai ieftin. De altfel vânzarea se face prin tocmeală”²⁰ (Andrew A. Bonar, Robert Mc Cheyne). „Firea nepăsătoare și josnică a acestor robi face ca stăpânii lor să nu aibă nici o încredere în ei; se mulțumesc de cele mai multe ori cu corvezi rău îndeplinite la țară de care cei care nu-i pun să facă muncă grea din casă. Prețul cel mai obișnuit pentru un țigan este de 500 de piaștri turcești, echivalând cam 400 de franci; dar rar se mai încheie acum în Țara Românească

---

¹⁸ *Ibidem*, p. 134.

¹⁹ *Ibidem*, p. 489.

²⁰ *Ibidem*, p. 787.

asemenea tranzacții, care revoltă atât de tare umanitatea”²¹ (François Recordon, *Scrisori despre Țara Românească*). „În Țara Românească și Moldova ei sunt robi. O categorie din ei aparține stăpânirii, iar restul unor particulari. Ei sunt cumpărați și vânduți la un pret fix de 500-600 piaștri, măcar că vânzarea lor constituie în general un contract particular”²² (Robert Walsh, *Narrative of a Journey from Constantinople to England*, 1828). „În cele două Principate, țiganii sunt împărțiți în două categorii deosebite de robi; o <categorie> este alcătuită din cei care se află în stăpânirea cârmuirii cealaltă <categorie> din cei care aparțin unor particulari. În țară nu se face un comerț regulat cu acești <robi>, nici nu se obișnuiește să expui în public pe cei care urmează să fie vânduți. Atât vânzarea, cât și cumpărarea se fac pe cale particulară, prețul obișnuit pentru un rob, indiferent de sex, este de cinci până la șase sute de piaștri”²³ (William Wilkinson).

Recapitulând, în secolul XIX, „țiganii, care sunt foarte numeroși aici (Principatele române), se împart în mai multe clase: cei dintâi sunt folosiți ca robi pentru serviciul casnic în principalele case boierești”²⁴, iar ceilalți „duc o viață nomadă, (și sunt) toți sunt proprietatea boierilor sau a domnului. Fiecare familie își are cortul său, înăuntru cărui se află o căruță acoperită cu coviltir. Mai multe corturi laolaltă formează o laie. Între corturi vezi pascănd sau stând prioniți cai sau alte animale. Țiganii sunt o rasă cu totul decăzută și disprețuită. Ei formează turmele din care stăpânul își alege robii pentru treburile casei. Cei care au dreptul să se mute ici colo sunt supuși unei capitații pe care o achită, fie în numerar, fie în nisip aurifer pe care-l culeg din râuri și a cărui recoltă în Țara Românească se ridică la 12-15 kg pe an.”²⁵ Trecând peste ultima remarcă țiganii, deși robi, au dreptul să cutreiere în schimbul unei taxe. Fără mijloace de existență, vagabondează aiurea, încercând să facă rost de banii de taxă. Într-o lume în care proprietatea asupra pământului oferă bunăstare, țiganii nu au nimic. Așa că, majoritatea

---

²¹ *Călători străini...*, volumul II, p. 670.

²² *Ibidem*, p. 123.

²³ *Călători străini...*, volumul I, p. 652.

²⁴ *Ibidem*, p. 64.

²⁵ *Ibidem*, p. 250.

sunt împinși spre hoție, vagabondaj, creativitate și nu e de mirare că mulți trăiesc într-o sărăcie lucie.

Adam Neale, un englez ce călătorește prin Moldova la începutul secolului a XIX-lea, descrie astfel situația: „teritoriul Moldovei începe la Tureni, un cătun de câteva case, în care sunt amândouă stațiile de poștă, atât cea austriacă, precum și cea moldovenească și niște comisari greci și austrieci pentru controlarea și vizarea pașapoartelor. Ținutul dimprejur păstrează urmele unor întinse păduri de stejar, distruse aproape în întregime de focurile tătarilor și țiganilor nomazi, care, în nenumăratele lor rătăcirii, își ațâță focul în scorburile copacilor celor mai mari, distrugându-le astfel scoarța și făcând ca ei să se usuce și să piară.

Am găsit o hoardă de țigani de aceștia la Tureni, căruțele lor erau ciudat construite și legate împreună, uneori numai cu cuie de lemn, fără amestecul fierului sau al vreunui alt metal. Ei nu întrebuițează nici seu, nici catran pentru a unge osia roților, și zgomotul pe care îl fac <acestea> se aude la o mare departare... Călătoria noastră ne-a dus în ziua aceasta printr-un ținut de o înfățișare asemănătoare cu aceea prin care trecusem, în afară de faptul că am întâlnit mai multe hoarde de țigani înaintând în caravane, cu o simplitate patriarhală, însoțite de cirezi de cai și de vite cornute, precum și de care cu boi. Femeile erau înțolite într-un chip caraghios, cu capul acoperit de o mulțime de bani de aur și argint și de ornamente barbare, cu câte un copil în cârcă sau la sân, în timp ce copiii de până la zece ani, goi ca atunci când se născuseră, se țineau de urmele lor sau mânau caii de povară ori îmboldeau boii; bărbații erau hidoși și sălbatici, cu plete încălcite și cu bărbi stufoase, pe jumătate goi sau cu un cojoc de piele de oaie aruncat liber pe umeri; dar erau chipeși la trup și cu proporții armonioase. Își afirmau demnitatea sălbatică a firii for nesupuse chiar sub zdrențele și jegul care îi acoperea.”²⁶

Și, aproape invariabil, călătorii străini îi întâlnesc pe acești țigani săraci, cu bărbi uriașe și copiii goi. Christine Reinhard scrie despre: „Una din aceste șatre era așezată lângă Copou. Am vrut să-mi dau seama de specificul acestei vieți rătăcitoare și m-am plimbat

---

²⁶ *Ibidem*, p. 173-175.

printre corturi, urmată de o ceată de copii despuiți. Fiecare familie are adăpostul ei, iar căruța cu care calătorește îi ține loc de mobilă; ea slujeste drept pat, masă și cufăr. Se gătește afară, în vreme ce copiii se tăvălesc în iarbă cu vitele. Când pleacă, fiecare se înghesuie în căruță, cortul slujeste de acoperământ și convoiul se pune în mișcare. Acești bieți oameni se retrag iarna în păduri și Providența le vine în ajutor.”²⁷ William Wilkinson amintește și el despre faptul că: „numărul de țigani stăpâniți de cele două cârmuiri <din Țara Românească și Moldova> se ridică laolaltă la optzeci de mii cu femeile și copiii. Li se îngăduie să umble încoace prin țară, cu condiția ca să se lege să nu o părăsească niciodată, să plătească un bir anual în valoare de patruzeci de piaștri de fiecare bărbat care depășește vârsta de cincisprezece ani [...] <Țiganii> sunt răspândiți în diferite regiuni din Principate <și> trăiesc în corturi, în sate deosebite de câte zece sau cincisprezece familii; își schimbă adeseori locul lor de reședință <și> stau întotdeauna în apropierea orașelor și satelor sau lângă drumurile mari. Călătorul, care sosește în preajma corturilor lor, este întotdeauna asaltat de copii goi de-ai <țigani>lor, care cer de pomană și nu îi este ușor să scape de stăruințele lor supărătoare fără să le asvârle câteva parale.”²⁸

François Recordon în *Scrisori despre Țara Românească* (1815-1821) descrie și el modul de viață al țiganilor vagabonzi: „...îmbrăcăminte țiganilor celor mai săraci constă, de obicei, din câteva zdrențe care cel mai adesea au fost furate de la țăranii români. Cea a femeilor nu este mai puțin dezgustătoare; se compune tot din câteva zdrențe vechi sau numai dintr-o bucată de pânză de sac, soioasă și afumată, care le atârână de pe cap sau de pe umeri și care adeseori nu ascunde nici ceea ce cere pudoarea să fie acoperit. De altfel aceste ființe nu au nici cea mai mică idee de pudoare care, la alte popoare, este o franc atât de puternică contra pasiunilor. Țigăncileși poartă totdeauna pe spinare, într-o bucată de pânză grosolană, pruncii lor mai mici, și după ele se în alți patru sau cinci dănciuci despuiți și aproape totdeauna flămânzi; nu rareori îi vezi că se aruncă lacomi pe o bucată de carne crudă pe care o

---

²⁷ *Ibidem*, p. 295.

²⁸ *Ibidem*, p.652.

înfulecă zgomotos. În acest chip, tatăl, mama și copiii cutreieră, în timpul verii, țara românilor și a altor neamuri, pe unde-și duc viața rătăcitoare, stârnind mai mult ura și disprețul decât mila; dar trebuie spus că, pe bună dreptate, sunt acoperiți de dispreț, căci aici toată lumea știe că numai de gust și ca urmare a firii lor nepăsătoare se află căzuți în această stare de plâns. Se știe câte încercări zadarnice au fost făcute de mai mulți domni ca să-i fixeze și să-i facă mai utili societății decât sunt acum. Abia când se văd siliți de mizeria cea mai cruntă și de nevoile cele mai strigătoare, acești țigani amărâți își dau oarecare osteneală lucrând cu ziua ca salahori. După vară, când rătăcesc din loc în loc, iarna o petrec într-un fel de vizuini mai degrabă decât bordeie; căci aceste locuințe nu sunt decât niște găuri în pământ, foarte puțin adânci și pe care țiganii le scobesc de obicei pe clina unui deal, acoperindu-le cu crengi de copaci și cu brazde de iarbă. E ușor de închipuit halul de murdărie al acestor locuințe și aerul stricat pe care-l respiră acolo, fiindcă afară de ușa nu fac decât rareori o mică deschizătură deasupra spre a sluji drept coș. Nu vezi nici un fel de mobilă, nici măcar vase de bucatărie. În aceste adăposturi păcătoase stau închiși în timpul sezonului rece toți membrii familiei, unii peste alții, în jurul focului, unde, pregătind o mâncare ordinară, își satisfac patima pentru lulea; bărbați, femei, copii petrec adesea acolo zile de-a rândul, delectându-se să tragă fumul de tutun printr-un tub scurt de lemn pe care mulți dintre ei îl mestecă cu plăcere.”²⁹

Barthelemy Bacheville, în 1817, pomenește despre faptul că „cea mai mare parte din acest neam fără credință, fără legi, fără căpetenie și lipsit de bunuri se împarte la nesfârșit, apoi cu voia boierului care-i stăpânește, se duc, în cete de zece până la douăzeci de familii, luându-și cu ei femeile și copiii, să se așeze într-un câmp necultivat în preajma satelor; își ridică corturile și se îndeletnicesc cu aproape toate meșteșugurile, cu toate meseriile. Țăranii îi preferă celorlalți meșteșugari din țară, căci muncesc mai ieftin. Totuși nenorociții aceștia sunt siliți să dea bunilor lor stăpâni jumătate din caștig, sub pedeapsa cu moartea în caz de contravenție. Dar ei se hrănesc cu rădăcini și puțin porumb, stau în șetre tot anul, vara în

---

²⁹ *Ibidem*, p. 670.

corturi nesănătoase, iarna în bordeie făcute sub pământ, de aceea nu ajung niciodată să îmbătrânească.”³⁰

F. G. Laurençon face *Noi observații asupra Țării Românești* și îi întâlnește și el pe „țigani rătăcitori, care trăiesc tot timpul în corturi <făcute> din rogojini proaste sau în păduri. Au pielea oacheșă, foarte oacheșă, sunt zdrențaroși, ei, nevestele și copiii lor și seamană întru totul cu niște tâlhari. Nu ești în siguranță dacă treci singur pe lângă una din șatrele lor. Trăiesc împreună claie peste grămadă, ca animalele, fără să țină seama nici de vârstă, nici de rudenie. Mănâncă toate mortăciunile pe care le găesc; într-un cuvânt cu adevărat este hoarda cea mai murdară și mai infamă care există.”³¹

Ajuns în Țara Românească, Joseph Adalbert Krickel consenează și el faptul că „treptat, munții scad în înălțime și devin mereu mai scunzi. Adesea am întâlnit familii de țigani a căror înfațișare mizerabilă îți produce mai mult scârbă și groază decât milă. Baieti și fete până la vârsta de 14 ani se hărjoneau goi pușcă prin iarbă sau fugeau după caruță pentru a primi ceva de pomană.”³² Charles Lagau trecând prin Moldova, întâlnește și el „țigani... (care) aparțin fie domnitorului, fie boierilor. Se împart în două categorii: de oraș și nomazi. Cei dintâi sunt obligați să lucreze gratuit pentru stăpânii lor, care-i folosesc ca servitori, vizitii, bucătari, dulgheri, croitori etc. Nomazii își achită obligațiile servituții în numerar. Își petrec iarna în păduri, iar vara sălășluiesc în grupuri de 60-80 în preajma câte unui oraș sau sat, dormind sub un cort susținut de căruța lor și sub acest adăpost fabrică tot soiul de obiecte din piei sau lemn, în vreme ce animalele lor pasc în jur iarba câmpiei, oferindu-le <țiganilor> laptele cu care moaie pasta fiartă de porumb (mămăliga), care-i hrănește. De altfel, sunt acoperiți de zdrențe, copiii până la 13 ani umblă complet goi în halul ăsta cer de pomană chiar și în mijlocul promenadei publice.”³³

Călătorii străini descriu, la începutul secolului al XIX-lea sărăcia și lipsa de mijloace a țigani robi din Țara Românească și

---

³⁰ *Ibidem*, p. 727.

³¹ *Călători străini...*, volumul II, p. 24.

³² *Ibidem*, p.234.

³³ *Ibidem*, p. 338.

Moldova, refuzând însă să recunoască cauza acestei stări. Descrierilor făcut le sunt adăugate anumite stereotipuri pentru a înfrumuseța textul: țiganii sunt hoți, cerșesc și mănâncă mortăciuni. Chiar dacă... fac toate astea de prea mult bine?

Aceasta fiind situația țiganilor din Principate, să vedem ce se întâmplă în teritoriile românești din Austria. În primul rând, Joseph Adalbert Krickel, în *Drumeție prin majoritatea țărilor aparținând Austriei în anii 1827, 1828...*, ne arată că: „ei au migrat (în Transilvania) precum lăcustele, fără corturi, fără îmbrăcăminte propriu-zisă, acoperiți de zdrențe din pânză, trecând din sat în sat, fie că veneau din Țara Românească, fie că se îndreptau iarăși într-acolo. Funcționarii sătești îi alungau însă îndată din sate cu bâtele, asemenea câinilor, după ce țiganii își vestiseră sosirea printr-o larmă mare și prin cerșit în fața ușilor și ferestrelor, precum și prin preziceri, furturi și tâlhării.”³⁴ După alungarea cu bâtele și „legile imperiului îi opresc să locuiască în orașe înconjurate cu ziduri, dându-le azil numai într-o mică parte din târguri”, scrie Felice Caronni, și nu e de mirare că ”locuințele lor sunt într-un tot ca niște peșteri. Eu am vizitat una și nu am găsit decât un strat de frunze uscate pe pământ, în loc de pat, o legătură de ceapă atârnată și o scândurică prinsă de perete cu cuie de lemn, de care atârnav câteva strachini de pământ. Viața rătăcioare și nesigură pe care o duc îi face indiferenți la așezare statornică undeva, ori unde ar fi. Alimentele cu care se hrănesc depind de împrejurări. Dacă tatăl de familie e îndemânat și are vreo meserie din care să-și susțină familia cu propriile sale brațe, sau dacă izbutesc să câștige din contrabandă, cum sunt lacomi din fire, consumă repede cât le vine în casă. Eu am plecat din Transilvania toamna, așa că nu am putut cerceta gospodăria lor iarna; am fost informat că se aprovizionează cu ceva porumb și stau în cocioabele lor afumate, în jurul unui foc abia întreținut și nu întotdeauna cu lemne, ci cu gunoiul cunoscut, astfel că vârtejul de fum rău mirositor face accesul intolerabil.”³⁵

Călătorii străini amintesc faptul că în Transilvania există categoria așa numiților ”țaranilor noi”, căci „Iosif al II-lea, acest

---

³⁴ *Ibidem*, p. 229.

³⁵ *Călători străini...*, volumul I, p. 501 și următoarele.

mare monarh, a poruncit să fie sedentarizați cu forța.”³⁶ „Ultimul împărat a ordonat arderea căruțelor și a corturilor care le favorizau migrația permanentă, și stabilirea lor acolo unde li se găseau șatrele. Ca urmare, îi poți întâlni la intrarea în sate, în grupuri de câte 10-12 familii, în colibe din nuiele împletite, bătute de toate vânturile, sau în bordeie acoperite cu pământ. Din aceste mizerabile colibe ies copii care îi urmăresc pe călători pentru a le smulge ceva de pomană, prin iritarea provocată de țipetele lor și mai ales prin nuditatea lor completă. Restul membrilor familiei își arată zdrențele care de abia dacă îi acoperă, ca pentru a motiva comportamentul copiilor lor... Cu toate acestea (scrie Charles Lemercier de Longpré), nu toți țiganii sunt sedentarizați. Unii mai sunt încă văzuți făcându-și tabere în pădure, la mică distanță de sate, sub câteva fâșii de stofă aruncate peste crengi, pentru a le ține loc de corturi, și care târăsc după ei niște măgari care par să împărtășească starea de mizerie a stăpânilor lor.”³⁷

Joseph Adalbert Krickel scrie și el în *Drumeție prin majoritatea țărilor aparținând Austriei în anii 1827, 1828...* că „mulți (dintre acești „țărani noi”) au colibe sau barăci ca lumea, dar fără curți sau garduri. Ei se îmbracă asemănător cu sătenii și orașenii, dar, uneori, au o spoială de instrucție... La Sibiu l-am vizitat pe un „țăran nou”, care confecționa pendule din lemn, instrumente muzicale și produse de strungărie, cu adevărat drăguțe. Pe cât de mult se dedica primele două categorii ocupațiilor casnice și civile, pe atât de mare este mizeria în cazul ultimelor două categorii. Ei nu au nici un fel de noțiune de legislație bisericească și civilă și trăiesc asemenea vitelor. Ei pot face orice fel de muncă, dar sunt nespuse de leneși, foarte murdari și socotesc mult mai comod să-și câștige pâinea prin furt și înșelăciune decât cu sudoarea frunții. De obicei, sunt îmbrăcați doar cu zdrente, iar copiii lor aleargă, aproape în tot timpul anului, goi pușcă. Își schimbă foarte des locul de ședere, dar, de obicei, adăsteaza în apropierea orașelor și satelor, unde călătorii aflați pe drum sunt asaltați de o liotă de copii goi-pușcă, cerșind pomană cu strigăte jalnice și gesturi pline de

---

³⁶ *Călători străini...*, volumul II, p. 229.

³⁷ *Călători străini...*, volumul III, p. 501.

deznadejde. Pe cât de numeroase sunt în rândul acestor țigani nomazi, datorită murdăriei și neîngrijirii lor, arătările dintre cele mai înspăimântătoare, pe atât găsești trăsături regulate în rândul țăranilor noi. Ce-i drept, pielea lor este maronie, iar ochii sunt negri, dar focoși, dinții albi, trăsăturile alese, iar în rândul fetelor am zărit doar puține ființe respingătoare. Limba lor este cu totul diferită de celelalte vorbite în țară, un amestec din care nimeni nu înțelege ceva. Se crede că s-ar asemena întrucâtva cu maghiara, dar nu se poate stabili nimic precis, deoarece nimeni nu s-a străduit să învețe această limba nefolositoare.”³⁸

Despre felul în care trăiesc țigani din Transilvania vorbește și Robert Walsh în *Narrative of a Journey from Constantinople to England* (1828): „după ce am coborât... de-a lungul unei cărări înguste, inegale și stâncoase până la satul din vale, și după ce am trecut de el, am dat de un număr de colibe scunde pe jumătate <îngropate> sub pământ și care formau un fel de cătun. Aceste bordeie erau locuite de un soi de țigani așezați, convertiți oarecum de la viața lor rătăcitoare și aici tovarăța mea de drum cu copilul s-a oprit și a coborât din căruță.... Ei au legături <de dragoste între ei> înainte de a fi în vârsta de a se însura și le schimbă după cum au cheful și mamele sunt adesea înconjurate de o droaie de copii de la tați deosebiți, care până la o varstă oarecare umblă goi, chiar pe vremea cea mai aspră.

Când au aplecare pentru o viață așezată, atunci mai multe familii stau împreună <având cu ei> și porci și alte animale într-un mic ocol care ajunge să duhnească nespus de rău din cauza murdăriei lor desăvârșite. Ei sunt supărăcioși chiar până la frenezie și trăiesc într-o stare de ceartă constantă între ei, care este încă și mai mult sporită de aplecarea lor spre beție. În ciuda situației lor înjoșite și disprețuite, ei sunt mândri și își dau mare importanță, sunt foarte vorbăreți și vanitoși, fără nici o considerație pentru adevăr. Ei țin în mare cinste anumite familii de ale lor și le (?) numesc Voievozi, și dintre ele își aleg un fel de căpetenie, mai mult cu numele, căruia îi acordă o ascultare mai mult aparentă. El este purtat pe sus de trei ori în jurul bordeielor, cu strigăte și vociferări,

---

³⁸ *Călători străini...*, volumul II, p. 229, p. 229.

și apoi instalarea sa este împlinită. Aceste căpetenii dețin privilegii, condate lor de familia Bathory, în anul 1600... (oricum, afirmă Robert Walsh,) Situația civilă în Transilvania este cu mult mai bună decât în provinciile <românești>, căci în Transilvania se bucură de unele privilegii și imunități care îi ridică întrucâtva la rangul cetățenilor, pe când în Țara Românească și Moldova ei sunt robi...”³⁹

Însă, ”aplecarea țiganilor pentru o viață așezată e rară. Felice Caronni povestește despre felul în care țiganii i-au adus la exasperare pe împărați din Casa de Habsburg. „Împărăteasa Maria Tereza s-a arătat foarte indulgentă față de ei și a înțeles să-i încurajeze ca să ajungă folositori, acordându-le unele privilegii; aceasta a folosit <doar> ca să-i facă să alerge <aici> în mare număr din diferite părți (Griselini a calculat că în Banat treceau de cinci mii); dar pretutindeni au rămas țigani în toată puterea cuvântului, adică hrăpăreți, mereu rătăcitori, de nepătruns, leneși. Iosif al II-lea a încercat să-i silească să devină cetățeni utili, dar plictisit de atâtea încercări zadarnice repetate pentru a învinge piedicile ridicate de firea lor neîmblânzită, ba chiar supărat de a vedea că o hoardă de ignoranți îi eludează toate frumoasele sale intenții, a pus trupele să adune dintr-o dată pe câți <țigani> a putut găsi, bătrâni, femei, copii și să-i ducă cu sutele în căruțe, sub escortă puternică, în afara granițelor sale. Și totuși au mai rămas mulți în urmă.”⁴⁰ După bătaia cu băte, arderea căruțelor și expulzarea forțată nu funcționează nimic pentru că „atât este de mare nevoia pe care o resimt pentru o viață nomadă, încât își abandonează la primul imbold colibe puțin atrăgătoare, e-adevărat, pe care și le construiesc la intrarea în satele în care speră să își facă meseria. Cu aceste ocazii, își iau toate măsurile pentru a ascunde direcția spre care se îndreaptă. Catrafusele îi încurcă prea puțin; sunt compuse din cioburi de vase de pământ, zdrențe de stofă și uneltele necesare meseriei lor, mai mult pretext de fraudă și de furt decât mijloc de asigurare a unei existențe onorabile. Tot timpul pe care nu se văd obligați să îl dedice unei activități indispensabile îl petrec fumând împreună, mai

---

³⁹ *Ibidem*, p. 123.

⁴⁰ *Călători străini...*, volumul I, p. 501 și următoarele.

puțin pentru vreo plăcere rezultând din acest *farniente*, cât pentru a obține un strat uleios lăsat de tutun pe fundul pipei în care a ars, și pentru a se bucura de el. Mai mult decât orice tip de pomană, cer cu multă insistență voie să ia acest strat din pipele oamenilor pe care îi întâlnesc.”⁴¹

Christine Reinhard, călătoare și *mamă*, consideră că țiganii incorigibili și nu pot fi „civilizați” și ne povestește o întâmplare „relevantă” în acest sens. „Un boier bogat numit Sturdza a înființat o fabrică de postav, a adus lucrători din Germania și s-a gândit să dezbare de apucăturile lor sălbatice pe niște copii jumătate depuiați ai unei șatre de țigani și să-i deprindă cu lucrul. Au fost îmbrăcați, hrăniți bine și învățați în ateliere; cu toate aceasta micii vagabonzi mureau de urât și plângeau tot timpul cerând să se întoarcă la corturile lor muiate de ploaie și bătute de vânt. În odăi bine închise li se părea că se înăbușă. De părinți nu le era dor, dar le trebuia aer în spațiul nemărginit. Tatăl unuia din copii a adus toate economiile sale, care se ridicau la 60 de piaștri, ca să i se înapoieze copilul. În zadar i s-a spus că acesta are tot ce-i trebuie și că învață o meserie folositoare, nimic nu l-a convins și a răspuns că a trăit totdeauna liber, fericit cu această libertate și că nu putea consimți la nenorocirea copilului său. A trebuit să i-l înapoieze. Ceilalți copii se îmbolnăviră pe rând cuprinse un asemenea rău încât Sturdza a fost suit să renunțe la întreprinderea sa și le-a dat drumul la toți să se întoarcă la scumpele lor corturi.”⁴²

Alte istorii nu sunt la fel de relevante, sau cel puțin nu la fel de relevante pentru ideea că țiganii nu pot fi educați. Felice Caronni, criticând firea „ascunsă” a țiganilor, laudă capacitatea lor de a învăța într-o instituție. „Dacă îi întrebi de la cine au învățat această metodă, nu știu să spună doar decât că o au prin tradiție, în familie. De asemenea tot acesta e răspunsul lor față de cei care ar voi să cerceteze cu de-amănuntul care este profesiunea lor de credință, morala, originea și teoria lor socială. Ei mărturisescă că nu știu mai mult decât au învățat de la străbunii lor. Nu scoți mai mult nimic nici de la acei dintre ei care, fiind luați sub ocrotire și crescuți de

---

⁴¹ *Călători străini...*, volumul III, p. 501.

⁴² *Călători străini...*, volumul I, p. 295.

tineri de vreun mecenar filantrop, au fost trimiși la studii, pentru ca, ajungând mai luminați datorită filosofiei și mai judicioși datorită „frecventării” societății culte, să expună câte ceva din principiile lor necunoscute. Unul din aceștia, cu numele de Vistai, căruia nașul și binefăcătorul său îi dăduse la botez numele de Mihai Farkas, a fost crescut la colegiul calvin de la Cluj și a ajuns să compileze după dicționarul latin și maghiar un glosar de 2 145 de cuvinte din propriul său grai; cu toate acestea, silințele profesorului său, Szathmari, care i-a fost examinator, n-au dat nici un rezultat cu privire la noțiunile interesante pe care el nădăjduia să le capete, țiganul pretextând o ignoranță totală despre <tot> ceea ce ținea de misterele propriului său neam.”⁴³

François Recordon, în *Scrisori despre Țara Românească* (1815-1821) prezintă o cu totul altă situație, lăsând la o parte prejudecățile și stereotipurile. „În sfârșit, mai mulți boieri români, care vădesc o mare dorință nu numai să lucreze pentru fericirea patriei lor, dar să și servească pe toată lumea, dau de mai mult timp o pildă meritorie, necruțând nici o cheltuială ca să civilizeze această speță de oameni care, la prima vedere, părea condamnată la o existență animalică. Succesele care, în ultimii ani, au încoronat strădaniile unora dintre ei, trebuie să le atragă recunoștința concetățenilor lor și a oricarei persoane iubitoare de oameni, căci au izbutit să folosească un mare număr de țigani pe moșiile lor, ca și în acel fel de fabrici de curând înființate care produc chiar o parte din uneltele de tot felul ce se aduceau odinioară din Transilvania. Unul din acești boieri, profitând de talentul firesc pe care țiganii îl au pentru muzică, a ales câțiva robi pe care i-a pus să învețe să cânte la diferite instrumente și astfel a format o orchestră foarte bine organizată,... care contribuie la distracțiile și la petrecerile poporului și chiar ale societății de seamă din București... În sfârșit, îți voi vorbi de țiganii robi sau de casă care sunt în număr foarte mare fiindcă aproape toți boierii români posedă numeroase familii. Unii le număra cu sutele, alții chiar cu miile. Este ușor de închipuit venitul imens pe care atîția robi l-ar putea aduce stăpânilor lor dacă aceștia ar ști să-i folosească și să-i facă să muncească fie pe ogoare,

---

⁴³ *Ibidem*, p. 501 și următoarele.

fie în fabricile care s-ar putea înființa în Valahia și de care aceasta țară este cu totul lipsită. Deși câțiva boieri au încercat în ultimii ani să îmbunătățească situația robilor și au căutat să tragă un folos real de pe urma lor, totuși strădaniile lor n-au avut încă succesul așteptat, căci fie din indiferența celor mai mulți dintre stăpâni, fie mai ales din lenea și din reaua voință a robilor, aceștia continuă să rămână în cea mai neagră mizerie, mai ales cei care trăiesc pe pământul stăpânilor lor, unde rabdă uneori de foame și de frig, aproape fără să se plângă, căci preferă aceste rele muncii și trudei la care i-ar putea constrânge stăpânii... Să nu crezi, totuși, ca în ciuda puținei încrederi pe care o inspiră țiganii, stăpânii nu se ocupă de soarta lor; dimpotrivă, sunt mulți care se străduiesc din răspuțeri să le îmbunătățească situația și care, chiar după ce i-au pus să învețe vreun meșteșug care să-i poată face folositori societății și să le dea un mijloc cinstit de a trăi, au grija în continuare să-i însoare și să le supravegheze purtarea.”⁴⁴

Revenind la prejudecăți și stereotipuri, să aruncăm o privire mai atentă. Cine sunt, deci, țiganii? În primul rând, țiganii sunt niște hoți. O știe toată lumea; și unii chiar sunt. Dar sunt toți? Și, dacă n-ar fi atât de săraci ar mai fi tentați să încere orice? Să-i lăsăm pe călătorii străini din secolul al XIX-lea, din spațiul românesc să prezinte această piesă din dosar. Britanicul Edward Daniel Clarke aproape că le dă o șansă, își dorește să-i înțeleagă (desigur, nu reușește): „Este destul de curios ca indiferent în ce țară aflăm acest neam de oameni, aplecarea lor spre furt este totdeauna aceeași; numai rareori comit acte flagrante de jaf sau tâlhărie, dar peste tot sunt bine cunoscuți pentru înclinarea lor la pungășie și șterperea și până într-atâta că și cei care se plâng de furturile lor au tendința de cele mai multe ori să o facă într-un chip mai mult glumeț, considerându-i mai degrabă ca pungășii decât ca tâlhari.”⁴⁵ Mergând mai departe se lămurește că situația e mult mai gravă. „De la Bujor la locul acesta (Lugoj), calea fusese mult bântuită de atacurile unor tâlhari care săvârșiseră cruzimile cele mai cumplite pentru a stoarce

---

⁴⁴ *Ibidem*, p.670 și următoarele.

⁴⁵ *Ibidem*, p.64.

bani... Acești nelegiuți erau mulți din ei români și ne-am mirat aflând că cei mai mulți din ei erau țigani.”⁴⁶

Francezii Charles Frederic și Christine Reinhard în *Raport asupra Țării Românești și Moldovei* (1807) scriu și ei că: „locuitorii din ambele țări sunt lasători și temători, ce-i drept, dar blânzi și docili. Marii criminali sunt aproape totdeauna țigani sau vagabonzi străini.”⁴⁷ Tot în 1807 Thomas Thornton publică la Londra cartea *The Present State of Turkey..., Geographical, Political... the Principahttes Moldavia and Wallachia* în care amintește despre „clasa încă și mai abjectă a țiganilor;... Ei sunt din ultima treaptă a omenirii. O înclinare spre ce este oprit se manifestă încă din anii cei mai fragezi; au o fire răutăcioasă înciudată, neîngrijți în obiceiurile lor și în general lungi de mână... Delicte de o natură mai gravă, ca furturile de vite, tâlhării la drumul mare și omoruri se dovedesc de obicei a fi fost făptuite de țigani.”⁴⁸

Italianul Felice Caronni, în *Mie osservazioni locali, nazionali, regionali, annquarie sui Valacchi, specialmente e Zingari transilvane* (Milano, 1812), amintește și el că „viciul, care domină la cei mai mulți, este acela de a voi să trăiască gratis dacă pot, folosind singurul lor capital de înșelăciune sau de iuțeală de mână. Chiromancia, adică prezicerea viitorului, după cercetarea liniilor din podul palmelor sau după semnele de pe unghii și tot astfel interpretarea fericită a viselor, este știința lăsată pe seama femeilor; rolul copiilor este că atunci când se strânge multă lume în cerc în jurul lor și când țăranii stau cu gura căscată la acele scamatorii, să le fure din buzunar batista, să se strecoare în grajd sau în coteț ca să fure purcelul, gășca, găina sau cel puțin ouăle.”⁴⁹

Auguste de Lagarde călătorind de la Moscova la Viena prin spațiul românesc (*Voyage de Moscou a Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt...*, Paris, 1824) descrie următoarea scenă, venită parcă să ne confirme toate prejudecățile: „când am trecut azi dimineață prin piața mare, am văzut un hoț pe

---

⁴⁶ *Ibidem*, p. 78.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 254.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 378.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 501 și următoarele.

care-l purtau pe străzi și-l băteau cu nuiele, așa cum odinioară lictorii pedepseau pe criminali la Roma. Era unul din acei nenorociți țigani, pentru care furtul pare a fi a doua natură. Oricât de dese sunt exemplele unor astfel de pedepse, obiceiul este la ei mai puternic decât teama; cât despre rușine, nu cred că îi cunosc măcar numele.”⁵⁰

La Londra, în 1820, William Wilkinson publică *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating to them*. Și în această carte țiganii sunt prezentați ca și hoți și... nu numai: „acea clasă a speciei umane, cuprinsă sub denumirea generală de țigani, pare să fie întocmai ca evreii, împrăștiată în cea mai mare parte din Europa și în multe alte părți ale lumii; întocmai ca și aceștia, nu au drepturi care să poată fi recunoscute asupra niciunei țări, care să fie numai a lor și se deosebesc de celelalte neamuri de oameni prin însușiri fizice și morale care le sunt specifice... Diferențele de climă și stadiul de civilizație din țările în care s-au născut și unde au fost crescuți nu par să-i influențeze în același chip ca pe celelalte categorii de oameni și în multe privințe ei par <să fie> prea puțin superiori unor brute... Ca pretutindeni, ei se deosebesc prin tenul lor măsliniu; au o constituție puternică sunt atât de căliți datorită <faptului că sunt> mereu expuși asprimii climei încât par să fie apți pentru orice muncă și orice oboseală; dar sila lor firească pentru o viță de muncă este îndeobște atât de mare încât ei preferă toate lipsurile sărăciei înlesnirilor de care s-ar <putea> bucura, datorită eforturilor unei munci neîntrerupte. Aplicarea către hoție pare să fie înnăscută, dar ei nu se fac hoți în scopul de a se îmbogăți; nu fură decât lucruri neînsemnate. Femeile au aceeași fizionomie cu trăsături fine și regulate. Ele sunt foarte bine făcute mai înainte de a fi mame; dar curând după ce au început să aibă copii ele sunt în general foarte fecunde, iar frumusețea lor este înlocuită de o urâțenie dezgustătoare... Cele două sexe sunt neîngrijite și murdare; murdăria și insectele, care le acoperă trupul, par să alcătuiască o parte integrantă din ființa lor, căci nici o considerație nu-i poate hotărî să fie <mai> curați. Cei mai mulți dintre ei sunt acoperiți cu

---

⁵⁰ *Ibidem*, p. 565.

câteva zdrențe, iar copiii lor merg goi în aproape toate anotimpurile... Femeile au firea cea mai coruptă: nici una nu exercită regulat prostituția publică, dar în același timp nici una nu-și refuză favorurile, când i se face o cât de mică ofertă bănească... Cu toate că țigani alcătuiesc aici o parte atât de însemnată a comunității, ei sunt priviți cu cel mai mare dispreț de către ceilalți locuitori care, într-adevăr se poarta cu ei puțin mai bine decât cu animalele; epitetul insultator de „hoț” sau oricare altul echivalent ar putea fi tolerat mai ușor decât acela de „țigan”.⁵¹

Ludwig von Sturmer scrie și el că „țigani... au și reputația de a fi pungăși, căci fiecare crimă ce se comite oriunde, li se pune în spinare.”⁵² Sir Robert Ker Porter nu se lasă mai prejos: „cât privește reputația lor, e mai rea decât la noi, numele de țigan fiind socotit ca cel mai de rușine nume de ocară, adesea chiar mai degradant decât cel de hoț.”⁵³ F. G. Laurençon face *Noi observații asupra Țării Românești* (1822), însă, la țigani, descoperă aceleași vechi metehne: „cu toții sunt hoți inveterați, mai ales de cai, o mulțime din acești netrebnici umplu mereu ocele și închisorile orașelor.”⁵⁴

Cel mai aproape de adevăr e Charles Lemercier de Longpré (*Alpes et Danube, ou voyage en... Hongrie et Transylvanie*, 1837). Cu toate acestea îl ratează complet și nu vrea să înțeleagă nimic: „în inferioritate, cu mult mai jos decât românii și evreii, trăiesc și suferă țigani sau boemienii. Acest popor unic, atașat de condiția sa deplorabilă așa cum alții s-ar atașa de starea cea mai completă de bunăstare, vagabondează ca niște străini pe pământul care îi ține și aproape ca niște dușmani în mijlocul unei societăți care îi respinge și căreia nu par să vrea să îi aparțină. Cu o origine necunoscută, fără un cod de legi, fără nicio legătură internă în afară de aversiunea pe care o inspiră și care îl împiedică să se divizeze, acest popor este un fel de problemă care apare, se zvârcolește, caută peste tot o soluție existenței sale obositoare, incapabil să o găsească, tocmai din pricina lipsei de răbdare pe care o cauzează... Doar atunci când

---

⁵¹ *Ibidem*, p.652.

⁵² *Ibidem*, p. 716.

⁵³ *Ibidem*, p. 808.

⁵⁴ *Călători străini...*, volumul II, p. 24.

furtul, întâmplarea sau mila, singurele lor surse de venit, nu le ating nici pentru subzistență, recurg la meșteșugurile lor primitive, care constau din repararea încălțămintei, ascuțirea cuțitelor, ghicitul, sau dansul oamenilor și al cânilor pe muzica proastă a unor viori... Țiganiile au o statură și o fizionomie aparte. Talia lor este mică, subțire, dar destul de bine proporționată; pielea le este arămie, bătând în violet; ochii negrii, foarte alungiți și puțin deschiși dau fizionomiei lor o expresie specială. Starea de murdărie a femeilor o depășește, dacă se poate, pe cea a bărbaților. Iar tinerele fete, de obicei bine făcute și drăguțe, nu întârzie să devină la fel de respingătoare ca și mamele lor. Copiii continuă să umble complet dezbrăcați mult timp după vârsta la care legile cale mai puțin severe ale pudorii impun necesitatea acoperirii cu haine. Bărbați, femei, copii, toți fără deosebire de vârstă, sex, înrudire, trăiesc împreună. Dorm pe paie și pe iarbă, care chiar dacă se transformă în gunoi, continuă să servească drept culcuș acestor amestecuri pe care nu le-am putea numi familii, pentru că nu există nimic care să stabilească o ordine oarecare în raporturile dintre membrii acestor străni adunături, nimic care să determine o paternitate la care nimeni nu pare să se gândească... Înclinația lor spre furt pare pe măsura nevoilor lor. Păsări de curte, sau rufe, lemne, în cel mai rău caz, atunci când se ivește ocazia, un măgar sau un cal, acestea constituie obiectul cel mai obișnuit al lăcomiei lor. Par incapabili să se ridice până la combinațiile necesare marilor lovituri. Crima este cu totul în afara obiceiurilor lor... Se spune că numărul lor scade vizibil. Starea de abrutizare în care trăiesc este neputincioasă în fața progresului civilizației. Sunt nevoiți să se confunde sau să dispară în mijlocul populației majoritare, să se îndepărteze de țara în care civilizația pune stăpânire pe toate, sau să moară. Nașterea urmașilor, deveită mai puțin activă la ei din cauza lungii serii de factori meniți să o încetinească, nu va putea să acopere golurile din ce în ce mai mari cauzate de obiceiurile lor și se poate prevedea o durată foarte scurtă supraviețuirii acestei rase.⁵⁵

Robert Walsh călătorește de la Constantinopol spre Anglia și nu o face singur. E însoțit peste tot de un cufăr plin cu prejudecăți.

---

⁵⁵ *Călători străini...*, volumul II, p. 501.

Să-l lăsăm să povestească: călătorisem pentru întâia oară în viață cu o tânără țigancă, și mi-a venit deodată în gând (bănuiala) că ea ar fi putut să-și încerce talentele profesionale pe orice ar fi putut pune mâna; dar ea era o tânăra cinstită și cumsecade...”⁵⁶ Acest călător nu se sfiește să prezinte pedepsele drastice împotriva țiganilor (cu toate că, din ce s-a scris până acum, ele par a fi fără efect): „nu săvârșesc decât arareori crime fioroase, dar au mult mai mare aplecare către delictе minore; pentru cele mai serioase din ele sunt bătuți crunt la tălpi la cheremul stăpanilor, iar pentru cele mai ușoare li se bagă capul într-o mască de fier care se încuie pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă, și aceasta lângă neajunsul pe care li-l pricinuieste, îi împiedică și de a mânca sau bea. În situația aceasta ei oferă uneori o înfățișare foarte caraghioasă. Pentru furturi mărunte ei sunt supuși unei alte pedepse oarecum diferite: gâtul și brațele lor întinse sunt ferecate într-o tăblie despiciată pe care o poartă cu ei. Aceasta se numește în Transilvania *endfede* și este vădit o rămășiță - a pedepsei romane numită furca descrise de Dionisie.”⁵⁷

Ernst Christof Dobel, un german cunoscător al spațiului românesc, prezintă și el, și, se pare, nu din auzite, o astfel de pedeapsă: „când am ieșit odată din atelier, <spre a mă duce> în oraș pentru a cumpăra fier, a intrat pe neașteptate, în prăvălia în care mă aflam, un bărbat cu față măslinie, iar pe cap cu o pălărie pe care erau fixate două coarne mari de berbec. De la fiul negustorului, căruia i-am cerut lămuriri cu privire la această ciudată podoabă, am căpătat răspunsul că acest bărbat, un țigan, este un șerb de a cărei cinste nu răspunde stăpânul său pentru că a furat și de aceea poartă pălăria cu coarne pentru ca locuitorii casei în care intra și din care iese, să se poată feri de degetele sale de hoț. Coarnele sunt o prevestire publică din partea stăpânului său că acesta nu despăgubește de ceea ce a furat șmecherul.”⁵⁸

Și descrierea unor astfel de pedepse poate continua. François Recordon scrie că: „aceste ființe sunt atât de nesimțite și atât de

---

⁵⁶ *Ibidem*, p. 123.

⁵⁷ *Ibidem*., p.123 și următoarele.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 476.

puțin pătrunse de dragostea de libertate (pe care nu au cunoscut-o de altfel deloc) încât dacă vreunul din ei, după ce a fost stâlcit în bătaie din porunca stăpânului lui, în urma vreunei greșeli, fuge mânat de acel instinct care este propriu tuturor animalelor și care le face să se îngrijească de păstrarea ființei lor atunci acest nenorocit, găsind că libertatea este o povara prea grea, nu se dă în lături să se întoarcă aproape întotdeauna din proprie voință în casa stăpânului său, unde știe bine că pentru a ispăși noua greșeală pe care a comis-o fugind, nu va scăpa de o pedeapsă mai grea decât cea de care frica îl împinsese să scape... Stăpânii au asupra robilor lor toate drepturile pe care li le acordă autoritatea despotică și aceștia din urmă nu sunt plătiți niciodată de greșelile lor fără bătaii cumplite și fiare puse la picioare, la mâini și câteodată chiar în jurul gâtului, precum și două coarne mari, din același metal, care cântăresc mai mulți funzi și pe care trebuie să le poarte când au savârșit greșeli grave.”⁵⁹

William Wilkinson consideră pedepsele ca fiind absolut necesare: „aplecarea de neînlăturat către viciu și lenea acestor servitori dau naștere la turburări și supărări neconținute. Aproape în toate casele s-au stabilit pentru ei pedepse dintre care cea mai aspră este bătaia la tălpi; este aplicată de un alt țigan, sub supravegherea intendentului și, adeseori, <chiar> sub supravegherea stăpânului sau stăpânei. Boieroaicele, oricât de tinere și de frumoase, nu se prea simt oprite de un sentiment <de> delicatețe spre a nu se deda în asemenea împrejurări <la acte> de autoritate. O pedeapsă mai puțin gravă constă în a băga capul vinovatului într-un fel de coif de fier cu două coame imense din același metal și de a-l închide pe sub bărbie în așa fel încât să fie foarte supărător pentru cel care-l poartă, împiedicându-l pe acesta să mănânce sau să bea, atâta timp cât îl poartă... Este totuși neîndoielnic că servitorii țigani nu pot fi ținuti într-o bună rânduială fără a fi pedepsiți și nici nu pot să îndeplinească o muncă mai îndelungată fără stimulentele bătaii. Stăpânii particulari nu au drept de viață și de moarte asupra lor; dar s-a întâmplat câteodată ca vreun biet nenorocit să fie bătut până ce a

---

⁵⁹ *Călători străini...*, volumul I, p. 670.

murit, nici ocârmuirii, nici <opinieii> publice nu le-au păsat de această împrejurare.”⁶⁰

Că viața acestor oameni nu prea are valoare, e de acord și F. G. Laurençon (*Noi observații asupra Țării Românești*, 1822), căci: „e îngăduit stăpânilor să-i maltrateze, să-i vândă, să-i dea, într-un cuvânt să facă cu ei ce vor.”⁶¹ Și, completează Robert Walsh (*Narrative of a Journey from Constantinople to England*, 1828): „cei ce aparțin boierilor sunt folosiți în orice slujbe hotăresc stăpânii; de obicei ca slugă în casă și ca lucrători la vie și așa de mare este degradarea la care au fost duși, încât dacă unul din ei este omorât de stăpânul său, nu se dă nici o atenție acestui fapt; dacă însă a fost omorât de un străin, moartea sa este plătită cu o amendă de optzeci de florini.”⁶²

Se pare că, întradevăr, bătaia era ruptă, cândva, din Rai, deși... drumul spre Iad e pavat cu bune intenții. Însă degeaba... degeaba vorbim despre Rai și Iad, căci țiganii nu au niciun fel de religie (?). Toți autorii sunt de acord între ei în privința asta. „În materie de religie țiganii, care sunt niște simulanți, se prefac că o au pe aceia a populației în mijlocul căreia trăiesc după cum încearcă să facă și cu portul lor; dar cum își schimbă <credința> la fel ca și hainele, sunt temeri că nu au nici un fel de credință...”⁶³ (Felice Caronni). „Nu cred să aiba nici cea mai mică cunoștință de vreo religie”⁶⁴ (F. G. Laurençon). „Se caracterizează prin semne particulare...: pielea oacheșă și păr negru și însușiri morale nealterabile, o aversiune pentru muncă și o tendință la furturi mărunte. Ei nu recunosc nici o religie particulară ca a lor, dar îndeobște practică riturile ortodoxe de care nu au decât o idee primitivă și pocită. Își botează copiii, dar acest botez este săvârșit doar de ei într-o cârciuma cu un amestec sacrilegiu de răs și de nebuneală. Nu au nici o noțiune despre învierea morților. Unul din copiii lor a murit la școala de aici, și părinții au cerut ca el să fie îngropat împreună cu tovarășii săi de învățătură. Fiind întrebați dacă ei speră sa-l întâlnească în altă viață, au spus că

---

⁶⁰ *Ibidem*, p. 652.

⁶¹ *Călători străini...*, volumul II, p. 24.

⁶² *Ibidem*, p. 123.

⁶³ *Călători străini...*, volumul I, p. 501.

⁶⁴ *Călători străini...*, volumul II, p. 24.

știau că el nu va mai putea niciodată să fie readus la viață.”⁶⁵ (Robert Walsh) „Nu recunosc nici o religie, trăiesc împreună ca niște brute și sunt în general, hoți”⁶⁶ (Charles Lagau). Deși nu par a avea un sistem de religie, sunt foarte superstițioși și cred în zile norocoase și în zile nefaste”⁶⁷ (Andrew A. Bonar, Robert Mc Cheyne).

Cât privește limba părerile sunt împărțite. Cei doi misionari mai sus amintiți notează că „aparența lor este mai mult asemănătoare țiganilor din alte țări, fiind toți negrii, cu ochi frumoși, tot negri, și cu părul lung, negru. Au o limbă specială a lor.”⁶⁸ Consulul Charles Lagau crede că „limba lor este cea a coștilor.”⁶⁹

F. G. Laurençon, mai rezervat, se limitează să remarce că „se fac încă cercetări din ce țară au venit aceste populații nomade, care au moravuri atât de ciudate și o limbă cu totul deosebită.”⁷⁰ William Wilkinson remarcă faptul că „țigani din Țara Românească și din Moldova vorbesc limba țării; dar cei care duc o viață rătăcitoare se folosesc între ei de un grai deosebit, alcătuit din cuvinte corupte bulgare, sârbe, maghiare amestecate cu unii <termeni> turci...”⁷¹ Felice Caronni menționează și el că „țigani ziși și faraoni... nu sunt de statură impunătoare și nu se deosebesc (cel puțin din punctul nostru de vedere) ca înfățișare, unul de altul, decât într-o măsură infimă. Au ochii negri strălucitori, păr negru lins, culoarea pielii măslinie... Adulții se îmbracă după portul românilor, sau după portul țării în care se afla, silindu-se, de asemeni, a vorbi ca ei, acolo unde trebuie să depindă de aceștia, dar păstrându-și numai pentru ei propriul lor grai, care mi se pare că nu are nici o legătură cu vreun alt <grai> cunoscut <aflat> prin dicționare.”⁷²

Pentru călătorii străini din spațiul românesc, precum Felice Caronni români și țigani „alcătuiesc (în Transilvania) cele două

---

⁶⁵ *Ibidem*, p. 123.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 338.

⁶⁷ *Călători străini...*, volumul III, p. 787 și următoarele.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 787 și următoarele.

⁶⁹ *Călători străini...*, volumul II, p. 338.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 24.

⁷¹ *Călători străini...*, volumul I, p. 652.

⁷² *Ibidem*, p. 501 și următoarele.

clase inferioare, vrednice amândouă de cea mai mare atenție, una ca fiind cea mai harnică și folositoare pentru societate... cealaltă, mai redusă, tocmai ca fiind *capomorto* din pricina firii sale trândave, sumbre și vițioase.”⁷³ Joseph Adalbert Krickel observă și el că „între diferitele categorii sociale,... românii și țiganii sunt, fără îndoială, cei mai nevoiași. Produsele activității lor stau în legătura directă cu modul lor de viață mizer. Ei nu sunt împovărați de griji deosebite pentru hrană. Știu că, atâta vreme cât sunt tineri și sănatoși, pot câștiga cât le este necesar subzistenței lor reduse și chiar dacă datorită lenei, n-ar voi să câștige nimic, s-ar putea întreține prin cerșit. De aceea, la vreme de târg, am văzut cerșetori din cele mai îndepărtate ținuturi, niște figuri care-ți făceau milă.”⁷⁴ Și dacă românii scapă de eticheta de cerșetori (pentru o vreme), țiganii vor rămâne cu ea, iar bâlciul, în spațiul românesc va fi de neconceput fără țigani. Edward Daniel Clarke, ajunge „la Dobra, (unde găsește) un bâlci foarte înțesat de omenire, cu țigani cerșind în mijlocul unei larme grozave.”⁷⁵ Christine Reinhard leagă și ea imaginea atmosfera bâlciurilor de țigani. „Ieri am fost cu copiii să vedem un bâlci. Au rămas tare dezamăgiți fiindcă n-au văzut decât lucruri utile și nici un fel de jucării. Mi-a făcut plăcere să studiez varietatea chipurilor și a indivizilor. În cea mai mare parte nu se ridică deasupra nivelului animalității și rar găsești în ochii lor cea mai mică sclipire de inteligență. Printre țigani se văd mutre mai răsărite, vorbesc de țiganii liberi...”⁷⁶

Săraci și fără mijloace de subzistență, țiganii trebuie să se adapteze și să fie creativi. Printre altele, asta înseamnă că trebuie să umble din loc în loc, din bâlci în bâlci, să „vagabondeze” și să facă tot felul de meserii ciudate. F. S. Chrismar scrie: „ca ghicitori sunt cunoscuți în toată Europa... Sunt tot atât de înzestrați pentru arta de a le cui și vădesc prin toate aceste dispoziții și însușiri ceva din sângele vechilor egipteni, ai căror urmași se dau bucuroși. Dar în afară de de toate aceste însușiri, țiganul nu are nici un fel de

---

⁷³ *Ibidem*, p. 486.

⁷⁴ *Călători străini...*, volumul II, p. 226.

⁷⁵ *Călători străini...*, volumul I, p. 77

⁷⁶ *Ibidem*, p. 295.

aplecare pentru plugărie. Numai puțini s-au așezat în Banat și Transilvania; cei mai mulți își urmează chemarea irezistibilă pentru viața nomadă și hoinăresc cu corturile lor prin țară, căutând de preferință drumuri neumblate și defileuri întunecoase în munți...”⁷⁷ Desigur, trebuie să facem remarca că, în ciuda a ce cred diferiți autori, țiganii nu sunt vagabonzi naturali. Sărăcia și lipsa altor mijloace de subzistență îi împinge la asta.

Auguste de Lagarde atinge și el subiectul amintind de: „scule de aramă, de fier și mai ales cuie, care se fac în cantități uriașe, (și) sunt vândute de țigani, pe care-i întâlnești ori unde-i vreo șansă de câștig...”⁷⁸ William Wilkinson repetă povestea: „îndeletnicirea de căpetenie atât a bărbaților, cât și a femeilor, care duc această viață rătăcitoare, constă din a face pentru vânzare unelte de fier grosolane, coșuri și alte lucruri de lemn de felul acesta. Dar ei își mărginesc munca și câștigul numai la ceea ce este neapărat necesar pentru a-și procura mijloacele de trai.”⁷⁹ F. G. Laurençon crede că „mai ciudat că acești țigani rătăcitori sunt liberi și nu depind decât de un dregător al principatului numit armaș... Acești țigani n-au renunțat nici la meseria de ghicitori și de ursari, punând <urșii> să joace în sunetul unei scripci proste și al unei tamburine.”⁸⁰

François Recordon notează că, țigani din bâlciuri, „mulți sunt lăcătuși, turnători, potcovari sau lăutari, făcând să joace urșii în sunetul instrumentelor lor și jucând cu ei, fie cu tamburine sau bătând tactul cu un fel de pinteni mari pe care și-i leagă de călcâie și care fac mult zgomot când se lovesc între ei. Femeile sunt, de obicei, ghicitoare în palmă.” Datorită greutateii cu care își câștigă subzistența, „mai poate fi amintită iuțeala lor la fugă și care, unită cu îndemânarea, îi scapă de urmărirea celor mai pricepuți călăreți. Par să aibă mai multă mândrie decât țiganii lăieți de care ți-am vorbit, judecând după îndeletniciri, ținută și înfățișarea lor, care nu sunt acelea ale unor rătăcitori, cu toate că de fapt nu au nici ei locuințe stabile. Trăiesc adunați în cete destul de numeroase și au

---

⁷⁷ *Călători străini...*, volumul III, p. 72.

⁷⁸ *Călători străini...*, volumul I, *op. cit.*, p. 579.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 652.

⁸⁰ *Călători străini...*, volumul II, p. 24.

care în care-și transportă familiile și avutul care constă, în primul rând, din corturi pe care le ridică în locurile unde vor să poposească; adeseori vezi lângă orașe șatre de țigani de 25 până la 30 de focuri, care sunt adevărate sate călătorești, căci atunci când își schimbă locul, pleacă toți grămadă îmbrăcăminte lor seamănă cu cea a românilor și, mai totdeauna, este în stare foarte bună; sub brațul stâng mai poartă o geantă de piele acoperită cu bumbi groși de alamă pe care au grijă să-i țină la fel de strălucitori ca și pe cei care împodobesc cureaua în bandulieră și chimirul lor tot de piele, de care atârnă o lulea, un amnar, un cuțit și câteva lăntișoare mici de metal ce le slujesc de podoabă. Femeile lor nu acordă mai puțină însemnătate gătelilor, dar pentru acest cuvânt nu sunt mai curate; s-ar zice chiar că nu le place <să trăiască> decât în necurătenie, într-atât sunt de murdare și de dezgustătoare; podoabele lor cele mai de preț constau din câteva scoici și din salbe lungi de monede mici de argint pe care le atârnă de gât sau le împletesc în păr.”⁸¹

Datorită faptului că sunt la marginea societății, țiganii mai fac o meserie pe care o refuză restul lumii, aceea de călăi. William Wilkinson ne arată că „cei folosiți pentru <aplicarea> oricărui fel de pedepse sunt recrutați numai din această „clasă”; dar cum slujba lor este numai întâmplătoare, nenorociții condamnați suferă întotdeauna <mult> mai mult din pricina lipsei lor de experiență și din cauza neîndemândrii lor.”⁸² F. G. Laurençon scrie că țiganii „au plăcutul privilegiu de a fi călăi; când e vorba să bată la falangă pe vreunul din confrății lor sau spânzure, o fac cum nu se poate mai bine...”⁸³ Robert Walsh completează „...mulți <țigani> sunt atât de josnici încât sunt ținuți la distanță de ceilalți. Dintre aceștia unii sunt folosiți drept alai, care se pun pe treabă cu cea mai mare mulțumire, își pregătesc unelte de tortură extraordinare și simt o plăcere sălbatică descriind celui osândit pedeapsa pe care o va suferi și chinul la care va fi supus.”⁸⁴

---

⁸¹ *Călători străini...*, volumul I, p. 670.

⁸² *Ibidem*, p. 652.

⁸³ *Călători străini...*, volumul II, p. 670.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 123.

Așezați la marginea simbolică a lumii, aproape de moarte, aproape de lumea cealaltă, țiganii se ocupă și cu... mortăciunile. P. D. Holthaus scrie că la București „toate vitele moarte, pisicile și câinii sunt aruncați în gărlă, iar dintre aceștia din urmă un număr foarte mare. Pe malurile gărlei s-au aciuiat câini sălbatici, numiți câini de Dâmbovița și care dau mult de lucru locuitorilor; dar ei au găsit acum un mijloc bun să reducă numărul acestor animale supărătoare; țiganii, care alcătuiesc în mare măsură drojdia societății, sunt folosiți pentru stăpânirea lor. Ei umblă prin oraș în căruțe și lovesc câinii, omorându-i. Adesea se văd 40-50 de câini morți <aruncați> în căruțele lor.”⁸⁵ Urmarea e oarecum firească. Ne-o spune Felice Caronni: „țiganii mănâncă cu plăcere porc sărat, dar când nu mai au de nici unele, recurg la șerpi, șopârle, șoareci, căci nevoia și foamea îi fac ageri în a-i surprinde și abia jupuți îi mănâncă cruzi.”⁸⁶ Joseph Adalbert Krickel continuă raționamentul: „cele de a patra categorii îi aparțin burcașii, un fel de paria, care nu dorm în corturi ca țiganii din categoria a treia, ci sub cerul liber. Ei sunt foarte temători și trăiesc din carnea animalelor moarte.”⁸⁷ Iar dacă tot am ajuns aici, de ce să nu ducem raționamentul până la capăt? Auguste de Lagarde: „Incontestabil este faptul că, răi și decăzuți, pretutindeni unde pătrund sunt socotiți marșavi și primejdioși; învinuiți în Transilvania că ar fi antropofagi, mi s-a spus că mulți din ei au fost arși de vii, ca unii care au fost dovediți de această crimă îngrozitoare.”⁸⁸

Să revenim la sentimente mai bune. Ignati Iakovenko scrie, în jurul anului 1820, despre *Situația actuală a principatelor Moldova și Țara Românească* pomenind și că „țiganii sunt împărțiți în Țara Românească în două stări: unii dintre ei aparțin domnului, iar alții boierilor și manăstirilor. Cei care aparțin domnului sunt sub ocârmuirea armașului, care, dispunând de ei, pe unii îi trimite la strângerea aurului din râuri, iar pe alții, care rămân liberi de această

---

⁸⁵ *Ibidem*, p. 441.

⁸⁶ *Călători străini...*, volumul I, p. 501 și următoarele.

⁸⁷ *Călători străini...*, volumul II, p. 229.

⁸⁸ *Călători străini...*, volumul I, op. cit., p. 579; tot aceasta este perioada în care amintește și Nicolae Stoica de Hațeg de această acuzație adusă țiganilor.

obligație, îi supune la dări. Acei dintre țigani însă care aparțin boierilor și mănăstirilor se afla la discreția acestora și sunt socotiți drept supușii lor, astfel încât cel care îi are sub stăpânire are dreptul de a-i dărui sau a-i vinde cui vrea și cum vrea.”⁸⁹ ”Țiganiile domnești, numiți aurari, dobândesc din toate aceste râuri pentru doamna Țării Românești, în loc de dare, în fiecare an mai mult de 2.400 de drahme de aur. Trebuie presupus însă că ei dobândesc aur de acest fel mult mai mult decât cantitatea amintită și a el este ascuns de către țiganiile înșiși și armașul care îi conduce.”⁹⁰

Invariabil, toți călătorii străini din această epocă, din spațiul românesc scriu despre țiganiile care caută aur. „Toată Țara Românească poate fi descrisă ca un plan înclinat ce se pleacă spre Dunăre și este brăzdat de numeroase râuri curgând aproape paralel, în așa fel că se varsă în acest fluviu formând aproape unghiuri drepte. În nisipul acestor râuri țiganiile găsesc praf de aur pe care-l pun la păstrare și îl aduc astfel la oraș pentru a-l vinde.”⁹¹ ”...Ceilalți muncesc ca zlătari și spălători de aur sau ca fierari itineranții, ori cutreieră țara ca lăutari; unii dintre țigani sunt geambași de vite... Dar țiganiile din Țara Românească nu sunt o rasă de trândavi, ar trebui mai degrabă descriși ca un popor laborios și cei mai mulți dintre ei se străduiesc cu adevărat să-și câștige existența. Această fracțiune a lor este cea care muncește la spălatură aurului. Ei au mare iscusința la aflarea metalului. Instrumentele lor constau dintr-o tăblie lată de două sau trei picioare și lungă de patru sau cinci, cu șanțuri mici săpate transversal și mărginite de amândouă părțile cu o muchie de lemn... De obicei vând aurul gasit sub forma de praf, dar unii dintre ei, care sunt obișnuiți să facă pe fierarii, au destulă pricepere ca să topească aurul în mici drugi, folosind în acest scop mici cuptoare joase și ațâțând focul cu foale portative făcute din piele de capră”⁹² (Edward Daniel Clarke, *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*).

---

⁸⁹ *Ibidem*, p. 865.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 841.

⁹¹ *Ibidem*, p. 57.

⁹² *Ibidem*, p. 64.

Și povestea continuă. Armand Charles conte de Guilleminot notează: „în aceste două provincii se găesc, mai ales în Valahia, mine de aur, argint, cupru, mercur, fier etc. dar prinții domnitori le au sub autoritatea lor pentru a le ține ascunse. Ei se tem ca turcii să nu vină să le exploateze în folosul lor. Poate că aceștia din urmă le cunosc existența, dar nu se preocupă să deschidă asemenea comori la granițele lor... Râurile Argeș, Olt, Dâmbovița și Ialomița, care curg în Valahia, cară nisipuri de aur, produs estimat cam la 15 000 de piaștri, sau 22 500 de franci, și este destinat darurilor pentru prințesă. Țiganii sau egiptenii sunt cei care au de mult timp privilegiul de a scoate din apă acest metal...”⁹³ Felice Caronni vorbește despre faptul că: „alții se îndeletnicesc să scoată din nisipul râurilor firifoare și granule de aur, sau să-1 adune pe cel depus la marginea izvoarelor care ies din mine și aceasta le aduce cam jumătate de „paolo” pe zi, <chiar> pe timp foarte ploios și în vreme de inundație.”⁹⁴ Tot acest autor trece prin „Cărpiniș, sat... din care-și scot traiul românii și țiganii, profitând de acel puțin nisip mineral care se scurge împreună cu apa din băile de spălat aurul de la „Pârâul roșu”.”⁹⁵

William Wilkinson amintește de „râurile Dâmbovița, Argeș, care izvorăsc din Carpați și străbat Țara Românească pentru a se vărsa în Dunăre, duc cu ele o mulțime de grăunțe de aur. Țiganii domnești sunt puși să le culeagă când apele sunt joase și li se îngăduie să plătească, în parte, birul din roadele acestei munci.”⁹⁶ François Recordon scrie că: „țiganii din Țara Românească se pot împărți în trei categorii principale și pot fi desemnați prin numele date de români, anume: cel de vagabonzi (de laie), de aurari (aurares) și de robi sau de slugi, <țigani> de vatră... Vei recunoaște lesne în imaginea descrisă pe țiganii numiți aurari... Cei care practică meseria de aurari caută <aurul> în nisipul unor râuri ca Oltul și Dâmbovița și în altele, putând astfel plăti tributul pe care-l datorează domnului.”⁹⁷ Pentru F. G. Laurençon „toate râurile (din

---

⁹³ *Ibidem*, p. 367.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 501 și următoarele.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 514.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 621.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 670.

Țara Românească) poartă aur și ȝiganii rătăcitori sunt aurarii acestei țări... (și) mulți dintre ei sunt zlătari și trebuie chiar să facă, în fiecare an la 1 ianuarie, un dar de două mii de galbeni în praf de aur doamnei.”⁹⁸ Robert Walsh, călătorind de la Constantinopol spre Anglia vedeși el ȝiganii care „în Țara Românească și Moldova ei sunt robi... Cei care aparțin stăpânirii, sunt lăsați să-și satisfacă tendințele nomade, cu condiția de a se lega să nu părăsească țara și de a plăti o capitație de patruzeci de piaștri de fiecare ins ce trece de șaisprezece ani; și această sumă o agonisesc de obicei din aurul pe care îl culeg din albiile râurilor.”⁹⁹ Venind tot de la Constantinopol, Charles Colville Frankland vede și el „câțiva ȝigani care spălau nisipul și adunau aurul, dar nu ca să-l vândă. Această operație este foarte simplă; se spală nisipul pe o scândură înclinată... ȝiganii stau aproape până la genunchi în apă, ocupându-se exclusiv cu aceasta. Felul lor nepăsator și leneș se potrivește cu aceste îndeletniciri, deși adeseori sunt obositoare. Ei duc pulberea auriferă la Sibiu și București în coșuri.”¹⁰⁰

Când nu sunt căutători de aur ȝiganii sunt fierari și meșteșugari. Felice Caronni (*Mie osservazioni locali, nazionali, regionali, annuarie sui Valacchi, specialmente e Zingari transilvane...*, Milano, 1812) consemnează faptul că „meseria pe care o exercită ȝiganii de preferință este aceea de fierari (făurari). Ori unde se duc, își iau în spinare tot atelierul de unelte, foarte sărăcăcioase în sine, dar meștere în mâna lor <care sunt> iuți la treabă. Când se ridicau acele construcții pentru piva și moara de apă de care am pomenit la Gilau, am văzut că un ȝigan ajutat de nevasta lui a săpat mica groapă pentru cărbune, a ridicat cu pietre culese din râu oblonul pentru foale, a înfipt în pământ nicovala portativă și s-a pus să înroșească în foc și să bată fierul pentru ca să facă din el benzile, axele și tot ce trebuia să slujească la mișcarea roților și la soliditatea întregii mașini. Repezițiunea și precizia lucrului m-au încântat și m-au minunat cu adevărat, căci nu se obține nici una nici alta de la

---

⁹⁸ *Călători străini...*, volumul II, p. 24.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 123.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 278.

profioniștii cei mai acreditați din oraș...”¹⁰¹ Robert Walsh notează și el că „ocupația lor de frunte este de a făuri unelte de fier, a face linguri de os, coșuri și altele; în țările <române> mulți se îndeletnicesc cu strângerea de aur...”¹⁰² Joseph Adalbert Krickel, laudă și el îndemânarea țiganilor: „lingurarii... (sunt) cei care produc linguri de plumb. Aceștia fac negoț cu mărfuri marunte și se ocupă, în același timp, de agricultura. Rudarii sau spălătorii de aur aparțin, de asemenea, acestei categorii. În al doilea rând sunt ursarii sau muzicanții, care merg din loc în loc și își exercită ocupația cu destulă istețime... Celei de a treia categorii îi aparțin lughiașii sau fierarii, care, pe lângă alte meșteșuguri, mai practică și furtul din buzunare și tâlhăria la drumul mare... Trăsătura de caracter, prin care se aseamănă toți țiganii este iscusința lor deosebită pentru tot felul de ocupații manuale, pe care le învață, uneori, îndată ce le-au văzut.”¹⁰³

Ernst Christof Dobel, meșter venit tocmai din spațiul german, critică abilitățile de fierari ale țiganilor: „primul meu drum a fost la atelierul de fabricat trăsuri a domnului Andricu Mamachi, un boier grec care ocupa și postul de consul german, fără să înțeleagă însă nici un cuvânt în limba germană. El stăpânea fabrica în tovarășie cu un șelar moldovean, al cărui frate, un caretaș, dădea de lucru câtorva țigani <întrebuințați> ca fierari, care <cu toții> laolaltă făceau o munca de proastă calitate”¹⁰⁴, însă F. S. Chrismar (*Skizzen einer Reise durch Ungarn in die Türkei*, 1833) scrie cu empatie despre ei, lăudând talentele lor: „într-un sat mic din apropierea Sibiului am găsit adunată o familie numeroasă de țigani, dintre care unele chipuri expresive de bărbați ne-au atras atenția... Toată greutatea soartei triste a acestui popor surghiunit pare să apese asupra firei lor... Chiar și românul grosolan, plin de defecte fizice și morale și care stă pe treapta cea mai de jos printre națiunile din Europa, se uită cu dispreț la țigani care, după părerea sa se află mult

---

¹⁰¹ *Călători străini...*, volumul II, p. 501 și următoarele.

¹⁰² *Ibidem*, p. 123.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 229.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 460.

mai prejos ca el. Și totuși țiganul este plin de aptitudini firești, este un om care se pricepe la toate, care încearcă orice <și> care are dispoziții și talent pentru toate. În minele din Transilvania lucrează mai ales țiganii, care au o îndemânare deosebită pentru această <muncă>... Țiganii sunt cei care au făcut, în Ungaria și în Transilvania, primele arme de foc, ghiulele de tun și alte muniții.. țiganii sunt cei care fac inele, cercei, lanțuri de pus la gât și alte giuvaeruri din cositor și din foi de alamă argintată pentru găteala româncelor. Ei sunt deosebit de îndemânatici la lucrările de fierărie.”¹⁰⁵ Misionarii scoțieni Andrew A. Bonar, Robert Mc Cheyne consemnează și ei faptul că țiganii „sunt cei mai buni meseriași din țară. Fierarii și zidarii sunt îndeosebi recrutați dintre ei.”¹⁰⁶ **Adam Neale ne arată că produsele lor ajung chiar să fie „exportate”:** „a doua zi de dimineață [...] marinarii noștri greci au prezis o furtună... marinarii noștri nu și-au pierdut vremea. Sărind pe mal, au început să debarce o mulțime de obiecte de lemn, vase, câni, oale de pământ etc., pe care le aduseseră de la Galați, unde fuseseră făcute de țiganii (!) din Moldova...”¹⁰⁷

Ca o concluzie, Edward Daniel Clarke notează următoarele: „țiganii din Banat își câștigă existența, ca și cei din Țara Românească, umblând din loc în loc ca fierari și lăutari. Iarna, ei cioplesc linguri, polonice, copăi și alte alte obiecte de lemn. În timpul verii umblă aproape goi și se ocupă atunci cu spălarea aurului din nisipiul râurilor și al malurilor.”¹⁰⁸

Însă, și cu asta toată lumea e de acord, țiganii au un talent și mai mare. „Țiganii sunt și astăzi cei mai buni muzicanți din Ungaria și nu pot fi întrecuți în executarea muzicii naționale maghiare. Ei sunt maeștri nu numai în ce privește agilitatea și mânuirea instrumentelor, ci sunt și compozitori și poeți cu cea mai bogată fantezie, chiar dacă nu scriu niciodată vreo notă și chiar dacă

---

¹⁰⁵ *Călători străini...*, volumul III, p. 72.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 787 și următoarele.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 187.

¹⁰⁸ *Călători străini...*, volumul I, p. 81.

nu cunosc măcar vreuna” (F. S. Chrismar).¹⁰⁹ Ludwig von Sturmer scrie că: „talentul lor stă în muzică, ei cântă după ureche bucățile cele mai grele, și sunt de alminteri chiar singurii lăutari din Țara Românească”¹¹⁰, iar Robert Walsh e de acord: „din ei se recrutează lăutarii obișnuiți din aceste țări, îndeosebi cei ce cântă din instrumente de vânt. I-am auzit adesea cântând și întotdeauna cu plăcere... Mi s-a spus că nu puteau fi învățați să citească notele muzicale și că tot meștesugul lor era după ureche.”¹¹¹

Între aceste voci, ca de obicei, consulul Charles Lagau, se remarcă, fiind mai critic: „muzica este lăsată pe seama țiganilor, care interpretează de mântuială cântecele lor urâte, toate cuprinse în gamă minoră.”¹¹² În schimb Andrew A. Bonar, Robert Mc Cheyne notează că țiganii „iubesc muzica vocală și instrumentală și sunt excelenți cântăreți”¹¹³, iar Ernst Christof Dobel consemnează că „Lăutarii erau țigani, ale căror instrumente constau din trianțlu și cimpoi.”¹¹⁴ François Recordon știe și el că „cei mai mulți dintre acești țigani au și multă îndemnare și aplicare pentru meștesuguri și o înclinare deosebită pentru muzică, ceea ce reiese îndeajuns din cântecele și dansurile pe care le cântă la scripcă sau la vreun alt instrument pe care și l-au fabricat ei înșiși.”¹¹⁵

Călătorul obosit îi întâlnește peste tot pe acești țigani lăutari, responsabili cu distracția. Cu un arsenal variat de instrumente muzicale și dansuri ei, cu mare talent, oferă „entertainment”. François Recordon, mai sus amintit, dă peste ei într-o cafenea din București. „În afara cafenelelor europene care sunt destul de numeroase la București, mai sunt destule după moda turcească, care se deosebesc de ale noastre prin aceea că au doar o sală mare cu o bancă lată de jur împrejurul pereților. Acoperită cu rogojini sau cu covoare perne pe care te așezi turcește pentru a fuma și a bea cafeaua ce se aduce fără a fi cerută celor care vin în aceste locuri

---

¹⁰⁹ *Călători străini...*, volumul III, p. 72.

¹¹⁰ *Călători străini...*, volumul I, p. 716.

¹¹¹ *Călători străini...*, volumul II, p. 123.

¹¹² *Ibidem*, p. 354.

¹¹³ *Călători străini...*, volumul III, p. 787

¹¹⁴ *Călători străini...*, volumul II, p. 447

¹¹⁵ *Călători străini...*, volumul I, p. 670

de întâlnire. De obicei, deși este multă lume, domnește o tăcere adâncă, întreruptă câteodată numai de zgomotul făcut de jucătorii de dame sau de șah ori de dansul, cântecul și muzica țiganilor, panglicarilor și lăutarilor ale căror schimonoseli și gesturi necuviincioase distrează mult pe spectatori, care sunt de cele mai multe ori oameni de condiție umilă, căci persoanele de un rang oarecare nu intră niciodată în aceste cafenele, foarte mulți dintre boierii români având la ei acasă biliarde unde-și petrec timpul pe care nu-l închină afacerilor sau altor îndeletniciri.”¹¹⁶ Tot acolo îi întâlnesc și Robert Walsh („Aici în fața unui han lung și neridicat de la pământ și foarte curat, am luat prânzul de dimineață în același timp cu caii, așa cum prânzisem în ajun în căruța noastră. După aceea am intrat în han pentru a cere lulele și cafea. Într-o cameră erau doi unguri jucând un fel de biliard cu un mai și o bilă și în altă erau doi țigani cântând la două clarinete. Țiganii dimpotrivă semănau cu țiganii noștri, erau foarte negri la față, cu păr și ochi negri și nasul lăsat în jos, destul de tăcuți și blânzi în purtări. Cântau în măsură și melodios, și de fapt ei sunt lăutarii Ungariei.”¹¹⁷) și Gustav Adolf Ramsay („Întors în hol, te întinzi pe un pat confortabil, ți se oferă cafea și vinuri, chiar un ciubuc, dacă vrei și poți asculta muzica zgomotoasă a unui taraf de lăutari țigani. Printre aceștia sunt uneori adevarate talente care pricinuiesc o adevărată plăcere ascultătorilor. Întors în hol, te întinzi pe un pat confortabil, ți se oferă cafea și vinuri, chiar un ciubuc, dacă vrei și poți asculta muzica zgomotoasă a unui taraf de lăutari țigani. Printre aceștia sunt uneori adevarate talente care pricinuiesc o adevărată plăcere ascultătorilor... La masă servesc niște țigani murdari, toate trădează lipsa de curățenie, față de masă nu se prea întrebunțează, iar hrana este pregătită cât se poate de rău. Străinul ezită înainte de a intra într-un han de aici, el crede că a greșit și că a nimerit într-o crâșma, numai foamea și lipsa unui local mai bun îl silesc să pașească pragul unui astfel de restaurant, prost de nedescris.”¹¹⁸)

---

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 664.

¹¹⁷ *Călători străini...*, volumul II, p. 130.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 390 și următoarele.

Auguste de Lagarde se delectează cu muzica lor într-un han. „O trupă de țigani lăutari a venit la han să ne de un concert; pretutindeni sunt neîntreçuți în cântece și jocuri naționale și, deși nu cunosc nici principiile elementare ale muzicii, acordurile sunt armonioase și expresive. Veneau de la Brașov și se duceau la Karlsbad pentru sezonul de băi.”¹¹⁹

William Wilkinson îi descoperă în casele boierilor: „muzica românească se aseamănă întrucâtva cu aceea a grecilor moderni, deși măsura este mai regulată și totodată mai armonioasă... Boierii nu au o înclinație deosebită pentru muzică, nu o studiază niciodată și robii lor țigani se ocupă cu aceasta... (Aceștia) au o ușurință înnăscută și o anumită rapiditate, care îi ajută să dobândească cunoștințe în domeniul artelor, dar numai un număr restrâns se dedă acestor arte și par să prefere muzica: cei care se ocupă de muzica se duc zilnic în cârciumi pentru un câștig neînsemnat și de acolo sunt chemați adeseori în casele marilor boieri ori de câte ori aceștia au nevoie de muzică.”¹²⁰ Felice Caronni îi ascultă cântând și îi vede dansând la balurile nobililor, la sărbătorile câmpenești, în cârciumi, la încoronarea împăratului Leopold al II-lea, la bălciuri etc. „Singura sensibilitate pe care am găsit-o la ei era, pentru unii muzica, pentru alții dansul. Nu exista vreo sărbătoare la țară la care să nu vina, chemați sau nechemăți, după cum nu este han sau cârciumă unde să nu vină din proprie inițiativă. Și la mesele de seamă și la balurile de familie ce se dau de obicei cu prilejul aniversărilor, la onomastici, la nunți etc. sunt tocmiți pe un preț foarte ieftin. Îmi amintesc că am întâlnit o caravană <de țigani> la serbarea curții <imperiale>, care a avut loc la Presburg, când a fost încoronat Leopold al II-lea, la 12 decembrie 1790 și când țigani au știut să facă, cu mult spirit, variațiuni după dansurile care se împleteau între ele; să mărturisească mai mulți milanezi, în viață încă, poftiți acolo împreună cu mine... Instrumentul pe care îl preferă ei este țambalul, pe care-l ating cu niște bețișoare, executând cu precizie orice temă, după ce preludează cu o gamă, în care am descoperit o inteligență creatoare de consonanțe, ba chiar și

---

¹¹⁹ *Călători străini...*, volumul I, p. 587.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 640, 652.

meștesugul unor muzicieni de meserie. Am auzit totuși și vioara, mânuita cu atâta farmec, încât câte unul era angajat ca profesionist la muzica militară a acelor regimente, la care instrumentele cu coardă ca și cele de suflat sunt folosite mult, mai ales cu prilejul recrutărilor ce se fac la bâlciuri și târguri, când sunt poftiți cei ce au chef să joace după muzica lor veselă și să bea în sănătatea împăratului și să primească bani ce li se arată de jur împrejur, purtați pe sus într-un vas, și după primirea acestora candidatul e înscris ca soldat fără altă tocmeală... Femeile arată mai multă înverșunare la joc decât grație. Nu vorbesc de acele <dansuri> pe care <unele> mame, vrednice de ocară, le învață pe fiicele lor să le execute... numai pentru a ațâța poftelile oricui de la care nădăduiesc bani, ci numai de cele care se joacă de toți împreună în piețele din fața unităților militare sau cazărmilor când au luat parte la vreun chef împreună cu soldații. Necuviința salturilor, violența contorsionărilor, nerușinarea gesturilor arată la ele furia bacantelor etc.”¹²¹ Și, dacă tot am amintit de dans, de sărbători, distracția românilor e să petreacă „în cârciumile satului, unde mănâncă și beau și uneori joacă... (sau) privind cum joacă urșii duși de țigani rătăcitori, care dresează aceste animale în arta <jocului>, când <sunt> foarte tinere câștigă traiul, arătându-le apoi în <public>, petrecere foarte obișnuită în țară.”¹²²

Furați de sunteul muzicii am putea uita că „starea de robie pare o caracteristica a lor în aceste Principate; îi găsim împărțiți în două categorii, una fiind proprietatea guvernului, cealaltă a particularilor. Când sunt însă vânduți, aceasta nu se face la piață ci prin contracte încheiate acasă. Unii sunt folosiți de proprietarii lor permanent pentru slujbe domestice sau de altă natură, altora făgăduindu-li-se de a-și procura cu greu pâinea rătăcind prin țară, cu condiția ca ei să se angajeze de a nu o părăsi. Pentru această semilibertate ei plătesc 40 de piaștri de om pe an” (**Sir Robert Ker Porter**, *Travels in Georgia, Persia, Armenia, Ancient Babylonia etc. during the years 1817, 1818, 1819 and 1820*).¹²³

---

¹²¹ *Ibidem*, p. 501 și următoarele.

¹²² *Ibidem*, p. 648.

¹²³ *Ibidem*, p. 808.

F. G. Laurençon consemnează și el că, în Țara Românească, țiganii „sunt de două feluri. Țiganii robi, care slujesc la stăpânii lor ca slugi, vizitii, bucătari, chiar și femeile ca servitoare. Acestia sunt albi <la față> sau cel puțin de o culoare mai puțin întunecată și mai bine crescuți decât ceilalți, dar mereu aplecați spre lene și furt. Sunt boieri care au câteva sute din acești țigani și principele Brâncoveanu are paisprezece până la cincisprezece mii.”¹²⁴

În conacele boierilor, „femeile (țigance) sunt socotite drept cele mai bune bucăterese. Mai toate familiile bogate au câte o bucătăreasă țigancă”¹²⁵ (**Andrew A. Bonar, Robert Mc Cheyne**). Părerile, și de această dată sunt împărțite și nu toată lumea apreciază bucătăria românească. Cei mai mulți călători străini nu se sfîesc să pună bucătăriilor boierești etichete din cele mai rușionose. Astfel **Robert Walsh** scrie că țiganii „sunt folosiți și ca rânđași de bucătărie și ajută să sporească murdăria și dezordinea pentru care sunt vestite bucătariile din Țara Românească...”¹²⁶ **William Wilkinson** notează și el, dezgustat, despre „obiceiul de a folosi pe robii țigani în diferite servicii casnice, și mai ales la bucătărie, este general în cele două Principate; dar deși economia realizată prin această măsură este foarte însemnată în casele unde trebuie ținute foarte multe slugi, neajunsul este mult mai mare, deși nu se simte încă. Din cauza deprinderilor de murdărie ale bucătarilor și a lipsei de grijă a stăpânilor, bucătăriile boierilor sunt tot atât de dezgustătoare ca obișnuitele cocini de porci...”¹²⁷

Tot spre oroarea călătorilor din occident, țigancele sunt folosiți, în casele boierești, și ca doici și dădace. „Copiii boierilor sunt crescuți <și> lăsați în grija acestor servitori desfrânați. Femeile din clasa de sus, neavând obiceiul să-și alăpteze copiii, îi încredințează unor doici țigănci, care, prin felul lor de viață, sunt expuse neconștient la <unele> boli ce se dovedesc foarte dăunătoare calității laptelui lor, iar, pe de altă parte, proasta lor hrană obiceiurile lor de murdărie trebuie <de asemenea> să influențeze

---

¹²⁴ *Călători străini...*, volumul II, p. 24.

¹²⁵ *Călători străini...*, volumul III, p. 787 și următoarele.

¹²⁶ *Călători străini...*, volumul II, p. 123.

¹²⁷ *Călători străini...*, volumul I, p. 652.

<în rău> asupra constituției copiilor.”¹²⁸ Thomas Thornton notează că: „educația boierilor e puțin superioară ca utilitate reală față de cea a poporului de rând. Copiii sunt instruiți de preoți; în casele părinților lor sunt înconjurați de țigani care îi strică cu slugărnicia lor abjectă și aplecarea lor josnică la toate capriciile.”¹²⁹

O altă meserie la care-i folosesc boierii pe unii dintre robii lor e aceea de vizitiu... sau ceva de acest gen. D. Bantâș-Kamenski scriind despre București, care „e puțin mai mic decât Moscova”, amintește că „am mers mai mult de o oră pe străzile înguste ale acestui oraș, unde totul părea a fi într-o forfotă neconținută. Toate prăvăliile erau luminate, peste tot se vedeau meșteșugari; la orice pas întâlneam care mari, la care erau înjugați boi și boieri munteni trândavi, plimbandu-se în caleștile lor, trase de o pereche de cai, având în față, în loc de călăreți doi țigani, care aleargau desculți, ținând în mână câte o facie”; tot aici „boierii care umblă călare au în urma lor câte un țigan desculț, care fuge în urma calului, și când boierul se dă jos îi ține calul de căpăstru.”¹³⁰ Gustav Adolf Ramsay admiră îmbrăcămintea boierilor, comparând-o cu cea a vizitiilor. „Portul acestora este frumos. Nu tot astfel însă este acela al vizitiului, care este de obicei un țigan murdar, îmbrăcat peștriț având pe cap pălăria tare a vizitiului occidental, cu canaf de aur sau argint, dar cu ițari largi moldovenești. Chiar caii, în genere câte patru la trăsură, sunt împodobiți cu rozete la coamă și la coadă.”¹³¹ Aceiași observație, privitoare la îmbrăcămintea vizitiilor, e făcută de William Wilkinson: „trăsura cea mai <des> folosită este caleașca germană, și boierii au introdus moda de a și le împodobi pe ale lor în chipul cel mai bătător la ochi; și cum ei se uită mult mai puțin la frumusețea cailor, a harnașamentului și a veșmintelor vizitiilor lor, întâlnești adeseori pe stradă o trăsură lucind <sub podoaba> aurăriei <sale>, trasă de două mârțoage nenorocite și mânată de un țigan zdrențuros...”¹³²

---

¹²⁸ *Ibidem*, p.652.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 389.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 403, 409.

¹³¹ *Călători străini...*, volumul II, p. 389.

¹³² *Călători străini...*, volumul I, p. 628.

Cum nu toți țiganii puteau să fie bucătari, doici sau vizitii, „în Moldova... în sate se găsesc multe familii de țigani robi, care se ocupă și cu lucrarea pământului. Dar moldovenii se amestecă foarte arareori cu ei, și acest popor își va păstra până la sfârșitul lumii culoarea indiană arămie și celelalte însușiri ale lui. Soarta lor este de a fi robi în toată puterea cuvântului” (Feodor Karaczay)¹³³. „Unii, puțini la număr, se fac zidari și primesc un piastru pentru o zi întreagă de muncă. Împreună cu tovarășii lor mai puțin experimentați sunt întotdeauna folosiți la clădirile publice și nu li se dă altă plată decât hrana zilnică și li se face o scădere proporțională din birul țiganilor... Cealaltă categorie de țigani se împarte în familii aparținând boierilor și altora care își aleg dintre ei pe cele mai multe dintre slugile lor. Cei care rămân sunt folosiți fie la munca viilor stăpânilor lor, fie li se îngăduie să facă negoț sau li se dă voie să rătăcească prin țară în aceleași condiții ca țiganilor cârmuirii.”¹³⁴ (William Wilkinson).

Deși Felice Caronni că „foarte puțini cultivă pământul și <mai mult> în silă și nici unul nu se ocupă cu păstoritul, toate din cauza firii lor rătăcitoare și nestatornice, care îi face să fie priviți cu ochi răi, ca un fel de bastarzi ai pământului, în care ei nu știau să recunoască o mamă bună și damică... (singura particularitate, cu adevărat folositoare pentru oameni din practicile țiganilor este metoda de a scoate pui din ouă fără cloșcă)”¹³⁵, alte relatări îl contrazic. Fără să poată scăpa din situația în care se găsesc, căci „calitatea lor de robi este recunoscută de popoarele înconjurătoare; cei care fug la acestea sunt înapoiați atunci când sunt reclamați ca <fiind> proprietate particulară. Totuși emigrările nu sunt frecvente; când acestea au loc, fugarii iau măsuri pentru a stânjeni descoperirea locului unde s-au ascuns”¹³⁶, țiganii, în ciuda unor epitete care li se pun, sunt inventivi și fac orice pentru a supraviețui.

Thomas Thornton (*The Present State of Turkey... the Principahttes Moldavia and Wallachia*, London, 1807) scrie despre

---

¹³³ *Ibidem*, p. 775.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 652.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 501 și următoarele.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 652.

„clasa încă și mai abjectă a țiganilor; acești oameni se deosebesc prin caracteristici etiopiene și prin culoarea <tuciurie> care disting rasa lor în toate țările din Europa. În majoritate ei sunt robi de casă, vizitii, bucătari, cofetari, brutari și slugi ale nobilimii, aruncați încoace și încolo, după capriciul brutalilor lor stăpâni și bătuți fără nici un motiv și fără milă. Acei dintre țigani care sunt liberi cresc vite și cai, cioplesc linguri sau alte ustensile casnice de lemn și fac un mic negoț cu articole de folos general și de mică valoare.”¹³⁷ Ludwig von Sturmer (*Skizze einer Reise nach Constantinopel des Freyherrn L. v. Stiirmer in de letzten Monaten des Jahres 1816*) reia ideea amintind de „țigani, pe care-i necăjește nobilimea într-una făcându-i, după chef, vizitii, bucătari, brutari, slugi de case, robi sau animale. Pentru aceste diferite roluri îi ajută firea lor inventivă, promptă, murdară, șireată, răutăcioasă, mizerabilă și ticăloasă... Țiganiii liberi cresc vite și cai, cioplesc linguri de lemn, fac tot felul de ustensile și fac pe precupeții pentru articolele căutate...”¹³⁸

Împinși la limita normalului, săraci și fără prea multe mijloace de subzistență, țiganiii din spațiul românesc se dovedesc, la începutul secolului al XIX-lea, inventivi și plini de aptitudini. Aflați într-o situație extrem de grea, majoritatea robi, ei practică o varietate imensă de meserii: aurari, fierari, meșteșugari, crescători de vite și agricultori, căutători de aur și lăutari, vizitii, doici și bucătari. Desigur, felul în care trăiesc îi împinge spre gesturi extreme, care dau naștere la stereotipuri și prejudecăți. Și, din nefericire, aceste prejudecăți, această istorie neînțeleasă, continuă, pe alocuri, să existe și astăzi.

---

¹³⁷ *Ibidem*, p. 378.

¹³⁸ *Ibidem*, p. 716.

PARTENIE GRUESCU – UN MEMORIALIST MAI PUȚIN CUNOSCUT AL REVOLUȚIEI DE LA 1848-1849 DIN BANAT

Nicolae Dumbrăvescu*

Evenimentele excepționale din istoria României, așa cum a fost și Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania și Banat, au scos la lumină figuri excepționale de luptători pentru drepturile românilor și au generat o importantă cantitate de scrieri memorialistice. Dacă în cazul Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania s-au făcut remarcați, prin curajul și spiritul de sacrificiu și de luptă o serie de tineri precum: Avram Iancu, Ioan Axente Sever, Petru Dobra, Nicolae Vladuțiu, Simion Balint, Vasile Moldovan, Alexandru Bătrâneanu, Vasile Simionaș, Ioan Buteanu și alții, în cazul aceluiași eveniment din Banat s-au remarcat - Eftimiei Murgu, Partenie Gruescu, Dimitrie Petrovici Stoichescu.

Mulți dintre acești tineri revoluționari ne-au lăsat și importante scrieri memorialistice despre acest sângeros eveniment de la mijlocul secolului al XIX-lea, precum și despre tovarășii lor de luptă.

Pentru Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania s-au făcut remarcați prin scrisul memorialistic: Ioan Axente Sever¹, Vasile

---

* Doctorand Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia; Profesor Colegiul Tehnic „Dorin Pavel” Alba Iulia.

¹ *Răspuns la „Cartea neagră”* Brașov 1895; *Sum cuique. O lămurire asupra prezentării lui Avram Iancu înaintea Majestății Sale în 1852*, în „Gazeta Transilvanie”, 1895, număr 74, pp.1-4; număr 78, pp. 1-3; *Avram Iancu*, în „Transilvania”, 1926, număr 4, p. 184-187.

Moldovan², Ioan Oros alias Rusu³, Ioan Ciurileanu⁴, Rubin Patiția⁵ și alții, în timp ce pentru revoluția din Banat s-au făcut remarcăți: Partenie Gruescu⁶, Dimitrie Petrovici Stoichescu⁷, feldmareșalul George v. Rukawina⁸, P. Broșteanu⁹ și alți.

Prin urmare, în continuarea acestui articol ne propunem să scoatem din anonimat viața și activitatea cultural-științifică a preotului Partenie Gruescu. Personalitate marcantă a vieții bisericești și culturale bănațene, preotul Partenie Gruescu a văzut lumina zilei în anul 1813, în localitatea Sîntești. Urmează clasele primare la școala din localitatea natală, unde funcționa o școală deschisă în urma decretului Marie Tereza. Cursurile secundare le urmează la Vârșeț, unde studiază și teologia. Fiind un băiat eminent Partenie Gruescu este trimis pentru a-și termina studiile teologice la Carloviț. În anul 1834 își finalizează studiile la Carloviț și se reîntoarce pe plaiurile natale - fiind hirotonit preot.

În paralel cu funcția de preot, Partenie Gruescu a deținut și funcția onorifică de secretar protopresbiterian al Făgetului, unde își desfășoara activitatea cu o mare conștiinciozitate, dovadă stând în acest sens laudele protopopului tractului Făgetului din anul 1834: „*Prea vrednică de laudă se face cunoscută pentru scrierea curată,*

---

² *Memorii din 1848-49*, Brașov, Editura, Tipografia A. Mureșianu, 1895.

³ *Memorii*, București, 1989.

⁴ *Fragmente istorice din anii 1848-1849*, București, Editura Eduard Wiengand, 1887.

⁵ Nicolae Josan, *Memorandistul Moș Rubin Patiția 1841-1918*, Alba Iulia, Editura Altip, 2002.

⁶ *Evenimentele anilor 1848 și 1849 prin ținutul Făgetului de Partenie Gruescu, paroh în Sîntești*, în B.A.R. București, manuscris rom. 1059 f. 71-86. Vezi și Nicolae Bocșan Valeriu Leu, *Memorialistica Revoluție de la 1848 în Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1988, pp. 138-151.

⁷ *Curgerea întâmplărilor subscrișului în timpul revoluției maghiare*, în „Albina”, III, 1968, nr. 12, pp. 1-3. Vezi și Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Memorialistica*, pp. 152-158.

⁸ Rudolf Gräf, *Timișoara sub asediu: Jurnalul Feldmareșalului George v. Rukawina (aprilie-august 1849)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008.

⁹ *Eroism românesc. Un episod al Revoluției de la 1848, petrecut în orașul Timișoara*, în „Gazeta Transilvaniei”, 1896, nr. 56, pp. 1-3.

purtare a acestui protocol, care cinstitul paroh Partenie Gruescu, din Sîntești au introdus i s-a cuvinte și cu mulțime să cinstești cu aceasta”¹⁰, și din anul 1839: „*Cinstitul paroh din Sîntești Partenie Gruescu de mare laudă credință este pentru pre mandra și regulata scriere și purtarea protocolului iesta*”¹¹.

Izbucnirea Revoluției de la 1848-1849 din Banat nu l-a lăsat indiferent pe Partenie Gruescu. Astfel, acesta se implică activ încă din primele zile ale acesteia, luând parte la prima adunare a românilor bănățeni ținută în ziua de 4 mai a anului 1848. Ia apoi parte la adunarea organizată de Eftimie Murgu la Lugoj, în ziua de 15 iunie, la care oamenii au fost informați despre pericolele în care se afla Majestatea Sa - regele¹². Deși, în continuarea evenimentelor revoluționare, Partenie Gruescu nu a mai apărut în prim planul lor - cu siguranță - a fost un bun sfătuitor al locuitorilor din comuna natală, așa cum au făcut majoritatea preoților din Banat și Ardeal în vara și toamna anului 1848.

Revine în prim planul evenimentelor revoluționare în toamna anului 1848 - când a fost ales reprezentant al revoluționarilor conduși de Ivantie Popovici și Ieremia Teodor, care luptau împotriva unor honvezi veniți în luna octombrie a anului 1848, în zona Făgetului, pentru a purta tratative cu autoritățile imperiale. Ajungând la un acord, trupele imperiale alături de gloatele romanilor au atacat orașul Lugoj, care s-a predat și cea mai mare parte a membrilor gărzii maghiare au depus armele¹³. După acest eveniment nu îl mai găsim pe Partenie Gruescu direct implicat în evenimentele revoluționare, el dedicându-se cel mai probabil activității sale păstorești.

În anul 1861, odată cu vacantarea postului de protopop al Făgetului, Partenie Gruescu și-a dorit să ocupe această funcție, însă nu a reușit - postul fiind ocupat de Atanasie Ianovici. Ioan B.

---

¹⁰ Ioan B. Mureșanu, *Scriitorul Partenie Gruescu*, în „Vestul”, 1934, număr 1264, p. 2.

¹¹ *Ibidem*, p. 2.

¹² Nicolae Bocșan Valeriu Leu, *Memorialistica*, p. 139.

¹³ Mircea Păcurariu, *Revoluția românească din Transilvania și Banat în ani 1848-1849. Contribuția bisericii*, Sibiu, 1995, pp. 105-106.

Munteanu susține că părintele Gruescu a pierdut această funcție din cauza lipsei posibilităților materiale¹⁴.

Dezamăgit de pierderea acestei funcții, Partenie Gruescu trece în anul 1862 în eparhia Aradului, la Căpîlnaș. Aici, datorită inteligenței cu care era înzestrat Partenie Gruescu primește și funcția de vicar protopopesc. În anul 1864 este ales membru al „Asociațiunii naționale în Arad, pentru cultura și conservarea poporului român”.

Se stinge din viață în anul 1872, în localitatea Căpîlnaș, la onorabila vârstă de 61 de ani și după o intensă activitate preotească și culturală.

Pe tot parcursul vieții sale Partenie Gruescu a contribuit și la dezvoltarea științifico-culturală a Banatului, printr-o serie de scrieri. Astfel, în anul 1859, Partenie Gruescu a scris o monografie a localității natale care a intrat în circuitul istoriografic abia în 1933 - când a fost redescoperită de Ioan B. Mureșanu. Această lucrare a fost scrisă de Partenie Gruescu (cel mai probabil) la cerința guvernatorului Banatului - contele Coronini și a episcopului sârb Samoil Mașirevici, care doreau să se informeze despre starea provinciei după revoluție¹⁵. Această monografie a fost împărțită de eruditul preot în patru capitole ce tratează fiecare câte o problemă esențială din existența localității. În prima parte a lucrării, Partenie Gruescu tratează: așezarea localității, istoria acesteia, relieful, izvoarele minerale și peșterile zonei, precum și o serie de aspecte ce țin de drumurile ce străbat localitatea. În următorul capitol Partenie Gruescu ne oferă o serie de aspecte ce țin de biosfera și pedosfera localității. Cel de al treilea capitol cuprinde o serie de aspecte ce țin de structura socială și principalele ocupații ale locuitorilor din această comună bănățeană. Ultimul capitol este unul complex, cuprinzând o serie de amănunte despre principalele îndeletniciri, dar mai ales despre traiul oamenilor din Sîntești. Astfel, el ne descrie îmbrăcămintea oamenilor de aici, felul în care erau

---

¹⁴ Ioan B. Mureșanu, *Scriitorul Partenie Gruescu*, p. 2

¹⁵ Ioan Clopoțel, *Monografia unei comune din Banat. Preotul Partenie Gruescu scrie cu avânt și talent monografia comunei Sîntești în anul 1859. Un sociolog fără voie*, în „Societatea de mâine”, 1938, număr 3, p. 100.

amenajate casele și o serie de obiceiuri ce se țineau la sărbătorilor de peste ani¹⁶.

Istoria Revoluției de la 1848-1849 din Banat a intrat în atenția preotului Partenie Gruescu, care a răspuns apelului lui Alexandru Papiu Ilarian de a scrie propriile amintiri despre evenimentele prin care a trecut în acei sângeroși ani. Astfel, scrierea lui de memorialistică se încadrează în rândurile primei generații de memorialiști transilvăneni și bănățeni, alături de Dimitrie Petrovici Stoichescu¹⁷, Atanasie Șandor¹⁸, I. Ciura¹⁹, Simion Balint²⁰, Vasile Ladislau Pop²¹, I. Dragomir²², Alexandru Roman²³, I. Rațiu²⁴,

---

¹⁶ Ioan Hațegan, *Patrimoniul Bănățean*, vol. I, Timișoara, Editura Banatul 2006, pp. 99-100. Ioan B. Mureșanu, *Descrierea etnografică și topografică a comunității și circumstărilor ei din Sîntești* în „Revista institutului social Banat-Crișana”, 1944, număr 1-2, pp. 115-126; Idem, *Sîntești, teritoriul și cercul satului*, în „Revista institutului social Banat-Crișana”, 1944, număr 3-4, pp. 293-308

¹⁷ *Curgerea întâmplărilor subscrisului în timpul revoluției maghiare*, în „Albina”, III, nr. 12, 1868. Vezi și Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Memorialistica*, pp. 152-158; Vezi și Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Memorialistica*, pp. 152-158.

¹⁸ *Studiu asupra evenimentelor de peste munți din anii 1848-1849, cu nararea celor întâmplare în părțile Aradului în B.A.R. București, Ms., 1059 f. 4-20; 30-38; Vezi și Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, Memorialistica, pp.80-137.*

¹⁹ *Descrițiunea rezelului civil încât același s-a atins satul Bucium*. Muzeul Unirii Alba Iulia, secția Unitate Națională, ms. D. 5207, vezi și Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Memorialistica*, pp. 164-166. ; Vezi și Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Memorialistica*, pp 164-166.

²⁰ *Scurtă descriere a evenimentelor din Munții Apuseni a Transilvaniei*, la Muzeul Unirii Alba Iulia, Sectia Unitate națională, D. 4704. *Autobiografia*, publicată de A. Lapedatu în „Blajul”, 1932, nr. 2 pp. 55-63; vezi și Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Revoluția*, pp. 125-138.

²¹ Extras din evenimentele revoluționare 1848 în ținutul Someșului, în B. A. R. București, Ms. Rom. 1058, f. 100-102. Vezi și Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Memorialistica*, pp. 150-163.

²² Publicat de Mihoc Blaga, *Aspecte ale Revoluției de la 1848-1849 în însemnările unui intelectual din Țara Lăpușului*, în „Acta Musei Porolissensis”, IV, 1980, pp. 508-512.

I. Hodoș²⁵, Teslovan²⁶, Vasile Nemeș²⁷, V. Moldovan²⁸, Dimitrie Moldovan²⁹.

Memoriile lui Partenie Gruescu sunt rezultatul unei consultări mai largi a mai multor preoți locali și martori oculari din zona Făgetului, după cum aflăm dintr-o scrisoare trimisă de acesta lui Atanasie Sandor: „*n-am vrut să fie numai opul meu propriu, ci, după ce cu mai multe ocaziuni cu amici mei din părțile acestea consultându-mă, am alcătuit-o în chip după cum o vezi și după aceea, iar trimețând-o la mai mulți, care mai adăugară câte ceva ca nu cumva să spun un lucru neadevărat, de care m-ași putea rușina*”³⁰.

Scrierea memorialistică a preotului Partenie Gruescu debutează cu prezentarea primelor mișcări revoluționare din Banat, oferindu-ne informații prețioase despre prima adunare a românilor bănățeni ținută sub prezidiul protopopului Fogorași. Continuă apoi cu descrierea adunării naționale de la Lugoj, unde au luat parte aproximativ 14-15 mii de români bănățeni. Memorialistul a pus un

---

²³*Reprivere scurtă a luptelor dintre români și unguri sub decursul revoluțiunii din anii 1848-1849*, în B. A. R. București, Ms. Rom. 1061, f. 237. Vezi și Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Memorialistica*, pp. 174-176.

²⁴*Însemnări*, în B.A.R. București, Ms. Rom. București, 1058, f. 53-56; vezi și Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Memorialistica*, pp. 174-177.

²⁵*Istoria anilor 148-1849 (de la 15 mai înainte)*, în B.C.U. Cluj *Colecția Ms. Colecția Iosif Hodoș*; Vezi și Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania în Memorialistică*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2004, pp. 155-163.

²⁶*Date istorice – un fragment din evenimentele românilor transilvănenii în anul 1848 și 1849*, în B.A.R. București, Ms. Rom. 1058, f. 90-99. ; Vezi și Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Memorialistica*, pp. 167-173

²⁷*Scurtă trecere în revistă a marilor fapte ale locuitorilor români din Munții Apuseni și ale marelui prefect de mine Avram Iancu*, Biblioteca Academiei Române filiala Cluj, Ms. German ciorna 1848; vezi și Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Revoluția*, pp. 147-175.

²⁸*Relații pentru lucrurile scaunul Arieșului*, în B.A.R. București, Ms. Rom. 1059, f. 230-231.

²⁹*Relații despre întâmplările de la Geoagiu*, în B.A.R. București, Ms. Rom. 1061, f. 174-175.

³⁰ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Memorialistica*, p. 35.

accent deosebit pe măreția adunării și pe problemele care au apărut în sânul bisericii române din Banat - din cauza disputelor dintre preoții români și conducătorii lor sârbi.

Interesante sunt și relatările despre încercările unui jidan maghiarizat de a cumpăra voturile românilor bănățeni, pentru a ajunge deputat în parlamentul de la Pesta, el oferindu-le acestora atât bunuri materiale cât și bani - după cum ne mărturisește memorialistul: „*un jidan din Pesta, ca spahie la Căprioara, voind a cumpăra voturi din Ținutul Făgetului ca să fie ales la dietă, ținu un prânz politic, unde fu chemat vițeșpanu comitatului cu toate notabilitățile ținutului, preoții, învățătorii și un număr mare de popor, unde cerându-și norocul în popor, văzu că nu-i nădejde, apoi începu cu galbeni la preoți (știu pre un preot care fu îmbiat și cu 200 de galbeni, altminteri sărac) și la alții, pe lângă propria făgăduință că el depune îndată 2000 fl. jos, asemenea diurna sa pe cei trei ani o lasă în dispozițiunea noastră*”³¹.

Recrutările pentru armata maghiară sunt, de asemenea, surprinse de memorialist, acesta descriind încercările autorităților maghiare de a impune cu forța recrutările în satul Bara, acest eveniment nefiind unul singular, astfel de incidente având loc și în alte sate din Banat și Transilvania. Un bun exemplu în acest sens este cel din localitatea Chirileu din Mureș, unde datorită opunerii la recrutări, autoritățile maghiare au trimis o trupă de cătane pentru a supraveghea locuitorii acestui sat³².

Memoriile lui Partenie Gruescu aduc o importantă contribuție la cunoașterea pierderilor umane și materiale din timpul revoluției, ele oferind informații prețioase despre masacrul de la moara felcerului, unde au fost executate toate cele 17 persoane³³. De asemenea, mai aduc o importantă contribuție la cunoașterea felului în care au fost maltratați și jefuiți o serie de preoți din Banat. Astfel de cazuri nu sunt specifice doar Banatului, ele întâlnindu-se și în

---

³¹ *Ibidem*, p. 140.

³² Nicolae Dumbrăvescu, *Aspecte ale Revoluției de la 1848-1849 în localitatea Chirileu județul Mureș*, în *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. IX, Coordonatori Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, Editura University Press, 2014, pp. 706-709.

³³ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Memorialistica*, p. 142.

Transilvania. Un bun exemplu în acest sens este cel al preoților Nicolae Vlăduțiu și Nicolae Simonfi, cărora le-au fost răpite toate bunurile de insurgenții maghiari³⁴.

Astfel, memoriile lui Partenie Gruescu aduc o importantă contribuție la cunoașterea evenimentelor revoluționare din zona Banatului, ele aducând informații valoroase cu privire la: studierea adunării de la Lugoj, la ciocnirile dintre insurgenții maghiari și revoluționarii români, precum și la istoria pierderilor materiale și umane ale Revoluției de la 1848-1849 din Banat.

Intr-o altă ordine de idei, memoriile lui Partenie Gruescu - ca majoritatea scrierilor generației din care provin - au și un caracter justificativ și au fost adeseori scrise în raport cu adversarul, în polemică cu publicistica maghiară postrevoluționară, care acuza pe români de excese și violențe. Astfel, textul memorialistic al lui Partenie Gruescu denunță atrocitățile săvârșite de revoluționarii maghiari în satele românești și motivează și explică actele de violență ale românilor - ca pe o reacție de apărare, ca un răspuns la faptele adversarului (primul care a practicat-o).

În concluzie, studiul de față nu reprezintă decât o mică contribuție la îmbogățirea istoriografiei românești, cu un nou medalion biografic al unui intelectual bănățean, care și-a adus o importantă contribuție la studierea istoriei localității natale și la istoria Revoluției de la 1848-1849 din zona Făgetului, în special și din Banat - în general.

În încheiere nu ne rămâne decât să menționăm faptul că trebuie să ne aplecăm atenția mai mult asupra biografiei preoților care au avut un rol important în Revoluția de la 1848-1849, din Banat și Transilvania și asupra scrierilor memorialistice, care aduc o importantă contribuție la studierea aceluși eveniment sângeros de la mijlocul secolului al XIX-lea, precum și la reconstituirea istoriei culturale a revoluției.

---

³⁴ Nicolae Dumbrăvescu, *Din „memorialistica mărunță” a Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania. Însemnări despre prefectul Legiunii Câmpiei - Nicolae Vlăduțiu în „Sargeția”, 2017 (în curs de apariție); George Barițiu, Nicolae Vlăduțiu, preot, fost prefect în 1848-49, suferințele lui, în „Transilvania”, Sibiu, XVII, 1886, nr. 1-2, pp. 5.*

Anexă documentară

SCRIITORUL PARTENIE GRUESCU

Ion B. Mureșanu

Relativ la viața sau activitatea scriitorului Partenie Gruescu, nu s-a scris mai nimic.

Registrele și protocoalele păstrate în arhiva bisericii, nu mi-au putut procura date pozitive necesare biografiei. În lipsa lor, am fost nevoit să recurg la informațiile verbale, rectificate după posibilitățile documentare.

Partenie Gruescu s-a născut în anul 1813. Părinții lui prin mijloacele materiale de care puteau dispune o familie de țărani cinstiți, supuși împilărilor tirane, își trimit odrasla „la școli”.

Clasele primare le-a urmat în comuna natală, unde funcționa o școală primară, înființată prin decretul Mariei Therezia. Cursurile secundare, probabil le urmează în Vârșeț, unde studiază și teologia. Ca băiat eminent este trimis pentru continuarea studiilor teologice la Carloviț.

În anul 1834 terminându-și studiile se reîntoarce în Sîntești unde ocupă postul de paroh. Paralel cu aceasta, i se încredințează și postul onorific de secretar protopresbiterial al Făgetului, unde își îndeplinește serviciul cu o conștiinciozitate ireproșabilă.

Registrul circularilor și pastoralelor, transcrise cu o caligrafie și ordine exemplară, surprinde și pe Athanasieviciu protopopul tractului Făget, care la observația din 1835 scria:

„Prea vrednică de laudă se face cunoscută pentru scrierea curată, purtare a acestui protocol, care cinstitul paroh Partenie Gruescu, din Sîntești au introdus i s-a cuvinte și cu mulțime să cinstesti cu aceasta”.

Registrul circularilor și pastoralelor, transcrise cu o caligrafie și o ordine exemplară, surprinde pe Petru Athanasieviciu protopopul tractului Făget, la care observația scria:

„Prea vrednica de laudă se face cunoscută pentru scrierea curată purtarea acestui protocol, care cinstitul paroh Partenie

Gruscu din Sîntești au introdus i s-a cuvine și cu mulțumire să cinstești cu aceasta”.

Iar la adnotația din anul 1839 citim:

„Cinstitul paroh din Sîntești Partenie Gruescu de mare laudă credință este pentru pre mandra și regulata scriere și purtarea protocolului iesta”,

În anul 1861 protopopiatul Făgetului devine vacant.

Gruescu cel mai capabil preot, reflectează la această demnitate dar este înlăturat de Atanasie Ianoviciu, un aspirant incapabil, căruia numai posibilitățile materiale i-au făcut accesibilă ocuparea justă a acestui post.

În 1862 Gruescu, în urma acestui rezultat defavorabil trece în eparhia Aradului, la Capolnaș. Aici, în urma inteligenței sale excepționale, i se dă demnitatea de vicar protopopesic cu distincțiunea „brâu și blană roșie” administrând în această calitate parohiile ortodoxe din colțul de răsărit al Mureșului.

Mocioneștii, mecenații literaturi bănățene, îi oferă serviciul de perceptor și duhovnic intim.

Ca literat figurează în toate acțiunile literare, menite să evidențieze capabilitatea elementului românesc.

În 1864, e ales membru al „Asociațiunii naționale în Arad pentru cultura și conservarea poporului român”.

Ca deputat sinodal al parohiei Aradului, ia parte activă la congresele naționale din Arad și Sibiu, contribuind și la constituirea Șaguniană.

Moare în anul 1872 în Capolnaș.

Vestul, 1934, număr 1264, p. 2.

DIONISIE PĂSCUȚIU ȘI RÉTHY LÁSZLÓ, CONTROVERSE PRIVIND ORIGINEA POPORULUI ROMÂN ȘI A LIMBII ROMÂNE

Profesor Ioan Cipu

I. Câteva precizări preliminare¹

Pentru că Dionisie Păscuțiu era greco-catolic și adept al Școlii Ardelene, se impune să reamintim împrejurările în care a apărut greco-catolicismul în sânul Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, de care s-a separat, devenind Biserică nouă, de sine stătătoare; ce se înțelege prin Școala Ardeleană și care au fost principalele ei reprezentanți ș.a.

După respingerea asediului Vienei în anul 1683, austrieicii au devenit stăpâni pe fostul Pașalâc de la Buda, reînființând Ungaria în cadrul Imperiului Habsburgic și Principatul Autonom al Transilvaniei, căruia îi recunoaște același statut, de principat, în cadrul imperiului.

Pentru austriecci, marea problemă a devenit ortodoxismul românilor, care constituiau marea majoritate a populației, mai ales că, de curând, Atanasie Anghel a venit sfințit ca mitropolit, din Țara Românească. În felul acesta, Biserica Ortodoxă Română din Transilvania a ajuns dependentă de Mitropolia de la București. Măsurile prin care s-a încercat desprinderea românilor ortodocși

---

¹ Mulțumesc, și pe această cale, fiului meu ing. Ioan Bebe Cipu, pentru trecerea pe suport electronic a textului, prof. Dr. Dumitru Tomoni, pentru mijlocirea unui sprijin din partea profesorilor Ștefan Borș și Etelca Groza, care au tradus, selectiv, din limba maghiară o parte a textului lui Dionisie Păscuțiu, făcându-mi-l accesibil.

de dependența Bucureștiului au fost, pe de o parte, atractive, ademenitoare, pe de altă parte represive, prin utilizarea forței.

Cele ademenitoare erau de ordin religios, social-politic și cultural și anume: pe tărâm religios, li s-a cerut ortodocșilor să recunoască doar cele 4 principii care au separat Biserica Romano-Catolică de Biserica Ortodoxă în 1056: prioritatea papei ca șef al Bisericii, pentru că primul episcop al creștinilor a fost Sfântul Apostol Petru cu reședința la Roma; Filioque, adică Sf. Duh derivă și de la Fiul [lui Dumnezeu], nu numai de la Tatăl [Dumnezeu]; existența Purgatoriului între Iad și Rai, menirea lui fiind de a purifica de păcate pe morții care au suferit în Iad diverse pedepse pentru toate păcatele săvârșite în timpul vieții. Cea de-a patra și ultima cerință a fost recunoașterea împărțășaniei și cu pâine dospită, nu numai cu azimă, cum cer ortodocșii.

Dacă românii vor recunoaște aceste patru cerințe, toate celelalte forme de organizare a vieții religioase vor rămâne în continuare asemenea ortodocșilor: serviciile religioase se vor face în limba maternă, preoții se vor putea căsători, alcătuindu-și familii proprii, dar nu vor mai purta plete și bărbi, ca preoții ortodocși. Pentru că au recunoscut dependența de Roma/papă, Biserica lor se va numi Biserica Greco-Unită, iar fiecare credincios va fi greco-unit².

Dacă vor deveni greco-uniti, Curtea de la Viena [Guvernul habsburgic] s-a angajat că va recunoaște pe greco-uniti ca cea de-a patra națiune [egală în drepturi cu maghiarii, sașii și secuii], iar credința greco-unită, ca cea de-a cincea religie receptă/recunoscută ca funcționând legal, adică egală cu celelalte religii recepte de până atunci: religia romano-catolică, religia luterană (mai ales a sașilor), religia reformată (a majorității maghiarilor) și religia unitariană/evanghelică.

Prin recunoașterea greco-unitiilor egali în drepturi cu ceilalți cetățeni, ei vor putea ocupa în viitor orice funcție publică.

---

² După anul 1860, când au fost înființate noi episcopii (una dintre ele fiind cea de la Lugoj) și a avut loc reorganizarea Bisericii Greco-Unite, aceasta a devenit Biserica Greco-Catolică, fiecare credincios numindu-se greco-catolic.

În ceea ce privește drepturile culturale, școlile greco-uniților vor fi sprijinite financiar de către stat și, în plus, cei mai buni intelectuali greco-uniți se vor putea califica prin cursuri speciale la Roma.

În acest context, mitropolitul Atanasie Anghel și 38 de protopopi semneză la 12 iunie 1697 „Declarația de Unire cu Roma”, în numele lor și ale celor 2270 de preoți. Odată cu semnarea Declarației se poate considera ca înființată Biserica Greco-Unită, devenită Biserica Greco-Catolică după anul 1860.

Lasând la o parte opoziția celor trei națiuni față de încercarea autorității habsburgice de a pune în aplicare drepturile promise greco-uniților, să precizăm doar faptul că, prin Pacea de la Karlowitz cu Turcia din anul 1699, Imperiului Habsburgic i se recunosc drepturile de stăpânire a tuturor teritoriilor la nord de Mureș, Mureșul devenind hotarul natural dintre Austria și Turcia.

Școala Ardeleană este o profundă mișcare ideologică inițiată și dezvoltată de către intelectualii greco-uniți în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea vizând emanciparea politică și socială a tuturor românilor din Transilvania, deci fără a se ține seama de apartenența lor religioasă. Înscriș pe linia iluminismului german (Aufklärung), iluminismul Școlii Ardelene este superior iluminismului iozefinist (al împăratului Iosif al II-lea) care a subsumat culturalizarea popoarelor intereselor pur economice ale imperiului.

Într-adevăr, Școala ardeleană nu și-a limitat țelul urmărit la ridicarea, prin școală, a nivelului de cultură a românilor, ci și-a propus să dovedească ”celor 3 națiuni” că națiunea română nu le este cu nimic inferioară pentru că românii sunt urmașii romanilor colonizați aici. Tocmai de aceea se impune ca, pe plan politic, românii să fie recunoscuți ca cea de-a patra națiune în Imperiul Habsburgic, iar pe plan social, să fie eliberați de iobăgie, această stare înjositoare pentru un popor de origine nobilă, cum sunt românii.

Desigur, se poate afirma astăzi că originea pur romană a românilor este o falsificare a adevărului, dar nu este unica de acest fel în istorie³.

---

³ Se știe că Iancu de Hunedoara a fost fiul lui Voicu, adică al unui român de origine nobilă modestă. Ca să-i fie recunoscute meritele militare, s-a

Fiind descendenți ai romanilor, românii au două obligații importante: să nu mai fie pasivi, acceptând cu supunere nedreptățile și înjosirile la care erau supuși pe atunci, ci să reînvie spiritul combativ, al romanilor, sub deviza *Virtus Romana Recidiva* (Reînvierea Virtuții [de luptător]a Romanilor), fruntașii Școlii Ardelene dând dovadă de acest spirit combativ și de sacrificiu propriu pentru cauza generală a românilor; limba română, derivând din limba latină vorbită de coloniștii romani, trebuie purificată de cuvintele de altă origine decât cea latină și înlocuite cu cuvintele corespunzătoare latine sau cu altele cât mai apropiate de acestea.

La scurtă vreme după cunoașterea ideilor de bază ale Școlii Ardelene, și intelectualii români otodocși, în frunte cu preoții, au militat pentru introducerea grafiei latine în locul celei chirilice, ”romanizându-și” totodata prenumele lor și dând noilor născuți prenume romane, ce nu existau în nomenclatorul maghiar care începuse să înlocuiască forma românească cu cea maghiară (Vasile devine Vazul, Petru–Péter, Pavel–Pál, Ștefan–Istvan, Maria–Mariska, Ileana–Ilonka etc.). ”Romanizări”: Vasile–Vasiliiu, George–Georgiu, forme cu **u** final mut Iosifu, Constandinu, Mihaiu sau se dau noilor născuți prenume romane: Romulus, Iulius, Iulian, Remus, Octavian și Octavia, Septimiu și Septimia ș.a. Este cunoscut cazul tatălui lui Lician Blaga, preot, care a dat celor șase copii ai săi (băieți și fete) numai nume de origine latină, toate începând cu inițiala **L**.

Cei mai de seamă reprezentanți ai Școlii Ardelene au fost: Samuil Micu, Petru Maior și Gheorghe Șincai. Cu toții erau, inițial, călugări greco-uniți, unii dintre ei pierzând ulterior această demnitate. În calitate de militanți greco-uniți, au fost trimiși la Roma să urmeze cursurile unității de învățământ ”De Propaganda Fide”. În paralel cu frecventarea cursurilor, au cercetat arhivele din Roma și ale școlii și au copiat documente pe care le-au utilizat, la revenirea în Transilvania, în redactarea volumelor cu

---

inventat legenda că este fiul regelui maghiar, care și-a recunoscut fiul, dându-i ca emblemă un corb ținând inelul în cioc. Dacă Iancu nu a folosit acest argument, l-a folosit fiul său, Matei, care, pentru a fi recunoscut ca rege legitim al Ungariei, a devenit Matei Corvin (Matyas Korvinus).

caracter istoric și lingvistic dovedind puritatea originii romane a românilor și, mai ales, latinitatea limbii române.

O altă caracteristică comună a celor trei corifei ai Școlii Ardelene a fost preocuparea lor, ca inspectori/directori școlari ai învățământului greco-unit primar, înființarea de noi școli elementare, alături de cele existente (de pildă, Gheorghe Șincai a înființat peste 300 de unități școlare noi). Pentru adulți, au scris cărți de popularizare a cunoștințelor științifice cu privire la cultivarea viței de vie și prelucrarea produselor din struguri; pentru combaterea diferitelor boli la cornute (Petru Maior).

Câteva cuvinte despre fiecare dintre cei trei reprezentanți de seamă a Școlii Ardelene.

MANIU MICU, devenit prin călugărie **SAMUIL MICU**/Samuil Micu/Klein, s-a născut în luna septembrie 1745 în Sadu, azi jud. Sibiu și a decedat la 13 mai 1806 în Buda, azi Budapesta, Ungaria. Nepot al episcopului unit Inocențiu Micu, a urmat cursurile la Gimnaziul din Beiuș, iar după călugărire (8 octombrie 1762), ca ieromonah, la Seminarul de călugări, înființat de către episcopul unit al Blajului Petru Pavel Aron.

Opera sa cuprinde mai multe volume cu caracter teologic (ca autor ori ca traducator), cea mai importantă fiind *Biblia, adecă Dumnezeiască a Legii vechi și a ceii Nouă* (1240 pp.), a doua traducere în limba română (1793-1795), după *Biblia de la București* din 1788; lucrări cu caracter filosofic și – ceea ce ne interesează pe noi – lucrări filologice, precum: *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena 1780; scrisă în colaborare cu Gheorghe Șincai, ea este prima gramatică tipărită în limba română și prima gramatică scrisă cu litere latine; *Brevis historica et notitia originis progressu nationis Daco-Romanae* (ramasă în manuscris); el a fost inițiatorul și redactorul mării lucrări lexicografice, continuată și dezvoltată de mai mulți cărturari, tipărită la Buda în anul 1825 sub titlul *Lesicon românesc-latinesc-unguresc-nemțesc* (prescurtat *Lexiconul de la Buda*) etc.

Scrise în limba latină, unica limbă de circulație mondială pe atunci, aceste scrieri aveau menirea să informeze pe oamenii de știință din domeniile respective despre originea romană a poporului român și despre originea latină (latinitate) a limbii române.

GHEORGHE ȘINCAI, născut la data de 28 februarie 1754 în Râciul de Câmpie, Comitatul Turda (azi jud. Mureș) – decedat la data de 02 noiembrie 1816 în Bobota sau Sinia (astăzi în Slovacia). Familia Șincai era originară din satul Șinca Veche din Țara Făgărașului. Studii la Colegiul Reformat din Târgu-Mureș, Cluj, Bistrița, Blaj, iar, împreună cu Samuil Micu, la Viena și la Colegiul Urban Pontifical ”De Propaganda Fide”. În acest ultim loc, cei doi au putut copia multe documente cu privire la descendența romană a românilor și latinitatea limbii române. Colaborarea dintre cei doi a continuat și după revenirea în Transilvania, întocmind împreună prima gramatică în limba română scrisă cu caractere latine.

Calitate sa de poliglot (vorbea cursiv, în afară de limba română, limbile: latină, maghiară, germană, greaca veche, italiana și franceza), i-a permis să ocupe funcția de bibliotecar al Colegiului ”De Propaganda Fide” din Roma, cu permisiunea de a cerceta orice fel de documente din arhivele din Italia, din Ungaria și din Austria (Viena). Transcriind, cu fidelitate, tot felul de documente care se refereau la istoria românilor, el a reușit să încheie, înainte de a muri, opera sa fundamentală *Hronica românilor și a mai multor neamuri în cât ele au fost amestecate cu românii cât lucrurile, întâmplările și faptele unora față de a altora nu se pot scrie pre înțeles, din mai multe mii de autori, în cursul a 34 de ani culese*, cu titlul prescurtat *Hronica românilor și a mai multor neamuri*.

PETRU MAIOR, născut la data de 01 ianuarie 1756, în Târgu-Mureș - decedat la data de 14 februarie 1821 Buda/Budapesta. Studii mai importante: Colegiul Reformat din Târgu-Mureș, Blaj, Colegiul ”De Propaganda Fide” din Roma, studii de drept la Universitatea din Viena. Profesor de logică, metafizică și dreptul firii la Gimnaziul din Blaj; protopop al Gurghiului; ”Crăiesc Revizor” și corector al cărților românești tipărite la Buda (1809–1821), unde și moare.

Dintre lucrările sale cu caracter religios meritorii sunt propovedaniile și didahiile, pe care le-am menționat deja, iar dintre lucrările istorico-filologice sunt de reținut *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812 și *Ortographia româna și latino-valachica...*, Buda, 1815.

De asemenea, am amintit deja că Petru Maior a fost un popularizator al cunoștințelor științifice în cultivarea viței de vie și al combaterii bolilor la animalele domestice, mai ales la cornute. De aceea se poate afirma că întreaga sa activitate și viață au fost puse în slujba poporului român.⁴

În spiritul concepției Școlii Ardelene și al scrierilor reprezentanților acesteia și-a desfășurat întreaga activitate științifică **DIONISIE PĂSCUȚIU**, deși profesiunea sa nu a avut întotdeauna tangență cu ideile Școlii Ardelene.

În prezentarea vieții și activității lui Dionisie Păscuțiu voi folosi ca sursă principală de informare volumul *Făget, monografie istorică* al domnului prof. dr. Dumitru Tomoni⁵.

Dionisie Păscuțiu s-a născut în anul 1825 într-o familie de greco-uniți din Beiuș. Aici a urmat numai cursurile primare preferând să urmeze pe cele gimnaziale la Oradea Mare, iar pe cele superioare (Teologia) la Târnavia.

După terminarea studiilor, nu a devenit preot pentru că a fost numit profesor de limba română la gimnaziul din Beiuș. De aici a fost transferat, tot ca profesor de limba română, la gimnaziul greco-unit de la Oradea. Spre deosebire de situația monotonă de la Beiuș, la Oradea a găsit o puternică emulație spirituală în cadrul "Societății literare a junimii române studioase la Academia de drepturi și la arhigimnaziul⁶ din Oradea Mare".

---

⁴ Surse bibliografice informative:

https://ro.wikipedia.org/wiki/Scoala_Ardeleana;

https://ro.wikipedia.org/wiki/Samuil_Micu;

https://ro.wikipedia.org/wiki/Gheorghe_Sincai;

https://ro.wikipedia.org/wiki/Petru_Maior; Academia R.S.R., Institutul de lingvistică, istorie literară și folclor al Universității "Alexandru Ioan Cuza" Iași, *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei RSR, 1979, Maior Petru, pp. 535-538; Micu Samuil pp. 565-568; Micu Klein, pp. 568-569; Șincai Gheorghe, pp. 829-832.

⁵ Dumitru Tomoni, *Făget monografie istorică* Ed. "Dacia Europa Nova", Lugoj, 1999, pp. 296-299.

⁶ Arhigimnaziul era pe atunci o formă de învățământ superioară gimnaziului complet (8 clase și maturitatea) și inferioară învățământului superior. Deci, era o școală postliceală. Asemenea studii academice au

Plecând de la convingerea că viabilitatea unei limbi se manifestă prin capacitatea ei de versificare, Dionisie Păscuțiu tipărește o antologie cu versurile apărute la mijlocul secolului al XIX-lea, din toate zonele românești. Este vorba de almanahul din 1854 intitulat *Versuinții români adică culesiune versuaria din foile Naciunale de la anul 1838*, cuprinzând poezii de I.Barac, V. Cârlova, I. Heliade-Rădulescu etc. Era, în același timp, prima realizare mai importantă a societății literare din Oradea.

În anul 1855, tot prin grija sa, apare almanahul *Diorile [Zorile] Bihorului, Almanac Nacional de la Societatea de lectură a Junimei române studinte la școlile orădene*. În cele peste 300 de pagini sunt cuprinse creații originale ale membrilor societății.

Tot în anul 1855, Dionisie Păscuțiu a publicat și o creație personală: o gramatică a limbii române pentru vorbitorii de limbă maghiară.

Datorită unor neînțelegeri cu colaboratorii săi, părăsește catedra de limba română și conducerea Societății literare din Oradea, devenind protopop în comuna Ghitea. Părăsește și preoția, studiază Dreptul și depune cenzura avocațială la Arad (august 1866), în urma căreia i s-a permis să profeseze avocatura la Buteni.

Pentru că, în acei ani, se punea problema transformării Societății Literare Române din București în Academia Română, care să cuprindă cele mai valoroase personalități din toate domeniile de activitate și din toate provinciile românești, printre candidați a figurat și Dionisie Păscuțiu. Nu a fost ales el, fiind preferat Iosif Hodosiu / Hodoș.

---

existat la Oradea pentru absolvenții greco-uniți care aveau gimnaziul complet și la Sibiu pentru absolvenții greco-răsăriteni sau neuniți (ortodocși) ai gimnaziului complet. Bănuiesc că ambele forme academice aveau aceeași structură: durata cursurilor de 2 ani. La Sibiu, în primul an se studia filosofia, iar în anul al doilea, teologia. De aceea arhigimnaziul de la Sibiu pregătea mai ales preoți și tot de aceea i s-a spus și Academia Teologică. (O astfel de academie a studiat și Sebastia Olariu, viitorul protopop al Făgetului). Probabil că la Oradea accentul a căzut pe pregătirea juridică a cursanților și de aceea i s-a spus Academia de Drepturi.

Pe când era avocat la Buteni, a tipărit la Arad, în anul 1881, în limba maghiară, lucrarea (cu caracter polemic) ce face obiectul cercetării de față. De la Buteni se transferă ca avocat la Făget cel târziu la începutul anului 1884, pentru că în acel an el a întocmit răspunsurile la Chestionarul lui B.P. Hasdeu pentru viitorul său dicționar etimologic al limbii române⁷.

Fiind greco-catolic, numele său nu este cuprins în conscripția membrilor sinodului parohial al Bisericii ortodoxe române din Făget, iar în arhiva parohiei romano-catolice nu am găsit o asemenea conscripție. De aceea nu știm unde a locuit Dionisie Păscuțiu la Făget și nici, cu exactitate, anul în care a părăsit Făgetul.

În schimb, avem câteva informații despre preocupările sale lingvistice și despre inițiativele concretizării lor. În anul 1892, Dionisie Păscuțiu tipărește la Lugoj volumul *Originea limbii române (valahe)*⁸ cu răspunsuri polemice la volumul publicat în anul 1887 de către istoricul maghiar Réthy László, *Clarificări cu privire la originea limbii și a națiunii valahe*.⁹

Tot pe când era la Făget, a încercat, în anii 1884 și 1902, să înființeze revista bilunară "Filologul român", dar fără succes, pentru că nu a obținut numărul necesar de abonați care să acopere

---

⁷ O selecție a acestor răspunsuri am prezentat în studiul: *Răspunsurile lui Dionisie Păscuțiu, avocat în Făget, la Chestionarul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu (1884 - ian. 1885), "Restituiri bănățene"*, nr. III, Timișoara, Edit. Eurostampa, 2015, p. 132-169

⁸ Titlul exact al volumului lui Păscuțiu este *Originea limbii române (valahe)*. Subtitlul: *Formarea națiunii; limba română, ca limbă maternă, baza limbii latine clasice, prin aceasta, peste toate limbile romanice din vest; explicarea acestor fapte din punct de vedere lingvistic și istoric*. Răspuns critic la lucrarea lui Dr.Ladislau Rethy, cu titlul: „Formarea poporului valah și a limbii sale”, publicată în anul 1887.

⁹ Dr. Réthy László, *s-a născut la data de 21 nov. 1851 la Szarvas și a decedat la data de 20 nov.1914 la Arad*. Etnograf, numismat, poet, membru al academiei Maghiare de Știință. Principalele lucrări publicate sunt: *Az oláh nyelv és nyelvezet megalakulása*. Budapest. 1872; *Anonymus az erdélyi oláhokról*, Budapest. 1880; *A romanismus illyricumban*, Budapest, 1896.

cheltuielile de tipărire și de desfacere ale revistei. În ea, Dionisie Păscuțiu și-a propus să contribuie la «unificarea ortografiei române conform geniului ei, poleind totodată și limba, scoțând cuvintele străine [care nu erau de origine latină] și formând altele noi». Cu asemenea program, era firesc să nu găsească susținători, precizează Virgil Vintilescu¹⁰.

În anul 1892 Dionisie Păscuțiu părăsește Făgetul. După afirmațiile lui Liviu Jurchescu,¹¹ singurul său exeget, ”nu-i găsim ca rival în Banat [în ce privește cultura sa generală] decât pe Paul Iorgovici”. Într-adevăr, adaugă D. Tomoni, Dionisie Păscuțiu cunoștea - pe lângă limbile română, maghiară și germană - greaca, portugheza, latina, franceza, italiana și spaniola¹². Trecând în Ungaria, acolo publică, tot în anul 1902, broșura cu denumirea *Contemplație apocaliptică aut meditație intrareligioasă et religio futuri*. Va rămâne în memoria făgețenilor ca cea mai proeminentă personalitate culturală ce și-a desfășurat activitatea în această zonă”¹³.

II. DIONISIE PĂSCUȚIU, Originea romană a poporului român (valah) și latinitatea limbii [române]. Răspuns lui: Dr. RÉTHY LÁSZLÓ și tovarășilor săi

Pentru început să amintim câteva caracteristici esențiale ale modului în care Dionisie Păscuțiu a conceput și a realizat întregul volum, precum și fiecare din părțile sale.

- Începe cu o introducere mai mult sau mai puțin dezvoltată, după care urmează tratarea pe larg a ideilor enunțate anterior și încheie cu concluziile de cuviință;

- De asemenea, în combaterea afirmațiilor lui Réthy László și ale altora, adeseori li se adresează la persoana a doua, deci purtând un fel de dialog cu fiecare;

---

¹⁰ Virgil Vintilescu, *Secvențe literare. Repere literare bănățene (1880 – 1918)*, Timișoara, Ed. Facla, 1987, p. 29. (citatul inclus în textul lui Vintilescu este preluat din ”Familia”, an. 1892, nr. 78).

¹¹ Liviu Jurchescu, *Dionisie Păscuțiu*, în ”Analele Banatului”, Timișoara, an. 4, 1931, p. 156.

¹² Dumitru Tomoni, *op. cit.*, p. 299.

¹³ *Ibidem*.

- Structurat, volumul are următoarea formă: Introducere, pp. 3-4; Tratare/Conținut cu titlul Suum cuique [Să acordăm] (Fiecărui ce i se cuvine) are introducerea pp. 5-7; partea I, pp. 7-16; partea a II-a, pp. 16-20; partea a III-a, pp. 20-27; partea a IV-a, pp. 27-32 și partea a V-a, care servește și ca drept concluzie, pp. 32-35.

- Cine încearcă să traducă în limba română textul maghiar al lui Dionisie Păscuțiu, fie și reținând numai esența unui aliniat, va întâmpina mari dificultăți din mai multe motive. Înainte de toate, o serie de cuvinte sau de expresii nu se mai folosesc astăzi și trebuie să citești o bună parte din aliniatele următoare pentru a înțelege corect acel aliniat. În al doilea rând, menținerea textului sub formularea sa abstractă, fără exemplificări. De pildă, în partea a doua, după ce prezintă rugăciunea ” Tatăl nostru” în limbile română și valonă, Păscuțiu afirmă că specificitatea acestor două limbi este existența vocalelor duble, fără a spune care sunt acestea. De aceea eu am considerat că este vorba de grupul vocalelor **oa, ea, ee**, ... Abia după ce am citit uimirea lui Păscuțiu că în vorbirea valonă nu se întâlnesc aceste vocale duble, ci numai în scrierile literare valone, fără ca ei să fi cunoscut vreodată scrierea chirilică, am dedus că este vorba de vocalele **ă** și **â/î** existente în alfabetul valon, dar separat, nu ca vocale duble (alăturate, împreună). Iată cum exprimarea ”vocale duble”, în loc de ”două vocale diferite” a produs interpretarea greșită a afirmației lui Păscuțiu. Ulterior, în alte părți, am dat exemple pentru a înțelege afirmația sa de ordin general, fără a fi sigur că exemplele date de mine sunt corecte.

- Și cuvintele românești sunt scrise tot cu grafia maghiară pentru că întreaga lucrare se adresează maghiarilor.

- Intervențiile proprii în modul de scriere și de exprimare ale autorului vizează: actualizarea modului de scriere a denumirii popoarelor, zilelor și lunilor, cu inițiale minuscule, nu majuscule. Totuși, când aceste denumiri sunt însoțite de denumirile lor latine, am respectat forma lui Păscuțiu cu inițiala majusculă; am înlocuit prescurtarea **v.** = versus, cu forma românească **sau**; prescurtarea maghiară **stb** cu românescul **etc.**; am încercat să traduc liber expresiile sau textul latin întâlnit; întrucât, de multe ori mi s-a

părut că Păscuțiu nu și-a dus până la capăt ideea, am intervenit în text, toate intervențiile mele fiind introduse între paranteze dreapta [ ]; pentru că pe atunci greco-uniții/greco-catolicii au fost primii români care au trecut la grafia latină, prin consens tacit și prin imitație, sunetele pentru care nu existau semne grafice proprii, în alfabetul latin, acestea au fost scrise astfel: **si** = ș; **ti** = ț; **dz** = z; de asemenea, ei au adăugat, la sfârșitul substantivelor care se terminau în consoană, un **u mut**, scris uneori ca **u cu căciula de la ă**. După câteva exemple de acest fel, am suprimat pe **u mut**. La Păscuțiu vocalele **ă** și **î** apar scrise sub următoarea formă: **î**, **â** = **ă** și **ô** = **â** și **î**. Substantivele românești care derivă din corespondentele lor latine pot fi derivate fie din cazul nominativ singular **N**; fie din cazul acuzativ singular **A**. [această ultimă formă îmi aparține întrucât derivarea este mai evidentă]; am grupat – dând titlul corespunzător – substantivele care se referă la același domeniu, atunci când Păscuțiu a încercat să dovedească originea latină a cuvintelor care aparțin fondului lexical de bază din limba română.

Introducere

Este omeneste să greșești, dar nu este permis să atragi [în mod conștient/intenționat] și pe alții în greșeala ta, așa cum a procedat Dr. Réthy László, care s-a făcut de râs, în încercarea sa de a convinge și pe alții despre lucrurile greșite pe care le-a afirmat în lucrarea sa. De pildă, în antichitate, marele filosof Platon, într-o disertație a sa, a făcut următoarea afirmație: ”*Homo est animal bipes et implumme* [Omul este un animal biped și fără fulgi/pene]”, încercând să-și convingă ucenicii de acest adevăr. La următoarea întâlnire, învățăceii săi au adus un cocoș care nu avea fulgi pe el. [Se știe că toamna păsările de curte ”năpârlesc”, adică își pierd fulgii de vară, pentru ca în locul lor să crească alții mai deși și mai mulți care să le apere de frigul iernii]. Platon a râs de surpriza pe care i-au făcut-o ucenicii și și-a recunoscut afirmația anterioară ca fiind greșită. De aceea învățăceii săi i-au apreciat lecțiile, pe care le-au ascultat pe mai departe cu atenție. ”*Ecce homo Platonis!*” [Iată un om ca Platon (ar trebui să fie fiecare)].

Așa voi proceda și eu, zice Păscuțiu: ”*Voi recunoște că Dr. Réthy este un om cult, chiar dacă susține că limba română,*

(*valahă, olah*) este o limbă preluată de la arнауți, pecenegi, huni, traci și daci [nu de la romani], ceea ce mă face pe mine să zâmbesc, eu, care cunosc bine originile corecte ale limbii române”.

Păscuțiu afirmă că, de mai multe ori, a citit în publicațiile maghiare afirmații neadevărate despre limba română dar că nu a răspuns de fiecare dată la ele fiind convins că tot ce va scrie va ajunge la coșul de gunoi. O dată nu a mai avut răbdare și a trimis un articol la publicația arădeană ”Alföld”. În nr. 35 i se aduce la cunoștință că i se va restitui materialul, nefiind publicabil. Într-un fel acest gest l-a bucurat, zice Păscuțiu, pentru că s-a convins că trebuie să scrie [această carte] pentru ca ideile sale să fie cunoscute de cercuri mai largi [de cititori].

Atrage cititorilor atenția că va folosi în continuare denumirea de ”Olah” atât pentru a denumi națiunea română cât și limba română pentru că această denumire au folosit-o cercetătorii [maghiari] Tolvajt și Lencsot, iar dintre cercetătorii străini, Babington, Makolay și Cantu Caesart.

Denumirile ”Olah” și ”Walach” sunt denumiri care nu ne fac de răs, pentru că ”Olah” este o terminologie înrudită cu cea de ”Olasz” (Italian), iar cea de ”Walach”, de cea de ”Walles” (Valon).

Cuprins: Suum unique

În revista ”Alföld” din anul 1880, numerele 254 și 255 a fost pusă întrebarea: ”Sunt românii de origine romană?”. La această întrebare a fost publicat răspunsul dat de Prof. Goldiș János [Ioan/Iosif Goldiș]¹⁴. Iată răspunsul acestuia: ”*Limba*

---

¹⁴ Iosif Goldiș s-a născut pe data de 17 febr. 1836, în Socodor, jud. Arad și a decedat la 23 mart. 1902 în Arad. Studii la gimnaziile din Szarvas (Ungaria) și Arad, Institutul teologic la Arad, Academia de Drept din Debrețin, Facultatea de Filosofie a Universității din Pesta. Funcționar în administrația de stat (1864 - 1869), călugărit în 1869 la Hodoș-Bodrog sub numele Iosif, hirotonit ierodiacon și ieromonah (1875), apoi protosinghel; devine profesor la Institutul teologic din Arad (1869-1873), profesor de Limba și literatura română la Liceul de Stat din Arad (1873 - 1892), administrator protopopesc la Arad (1878-1880), director al Institutului teologic-pedagogic (1885-1886), președinte vicar (și arhimandrit) al

rumună” nu este de origine latină, după cum nici poporul român nu este de origine romană, pentru că limba română [subl. n.] este o formațiune nouă diferită de limba vorbită de Traian. În această formațiune [lingvistică] nouă au intervenit factorii istorici, mai ales influențele din partea bulgarilor, rutenilor și hunilor”. ”Nu sunt de acord cu această afirmație”, se grăbește să afirme Păscuțiu. ”Nu sunt de acord pentru că cele câteva cuvinte de origine slavă aduse ca argumente de către Prof. Goldiș nu sunt convingătoare. De aceea îmi mențin ferma convingere că, din punct de vedere istoric și lingvistic, aparținem ca națiune grupului limbilor latine și că atât poporul român este de origine romană cât și limba română este de origine romană [latină]. Aduă, că limba română are la bază limba latina clasică și toți care susțin contrariul se înșeală”.

-I-

Este un adevăr istoric [ce nu poate fi contestat] că împăratul Traian [care nu era originar din Peninsula Italică ci din provincia Hispania/Spania] și care a domnit între anii 98-117 d.H., a cucerit Dacia așa cum afirmă zicala ”*Mai mult datorită [istețimii] minții decât a forței [militare]*” (*”többet eszszel, mint erővel”*).

După cucerirea Daciei, pe teritoriile ocupate s-au așezat mai ales ostașii veterani [și, pentru că armata romană era formată din toate popoarele care făceau parte, pe atunci, din Imperiul Roman] coloniștii au vorbit ”*lingua latina vulgaris sive rustica*” [limba latină vulgară sau rustică], provenită din dulcea lor limbă maternă [amestecată cu limba latină clasică, pe care trebuia să o cunoască, în calitatea lor de ostași].

[În orice societate umană, zice Păscuțiu] primele denumiri pe care trebuie să și le formuleze membrii unei familii sunt cele referitoare la fiecare membru al familiei; urmează cele ale părților propriului corp, cele privind viețuitoarele, uneltele și obiectele din mediul înconjurător, fie el cel natural, material, de rudenie sau de orice alt fel. În ce privește denumirile lunilor și zilelor din

---

Consistoriului ortodox român din Oradea (1892-1899), episcop al Aradului (ales 2/14 mai 1899, instalat 20 iul. 1899) până la moarte.

calendar, există două calendare paralele: unul oficial, altul popular care exprimă mai fidel geniul fiecărui popor referitor la relațiile sale cu fenomenele naturii.

[Or, toate denumirile amintite până acum – cu excepția calendarului popular – derivă din limba latină clasică, nu din limba latină vulgară, așa cum vom arăta imediat].

Să exemplificăm cele afirmate mai sus. Vom pune mai întâi cuvântul în limba maghiară, urmat de cuvântul în limba română, scris cu caractere cursive/italice și, în final, cuvântul corespunzător din limba latina.

• **denumiri privitoare la membrii familiei:** az ember, *omu*, lat. homo; asszony, *femeie*, lat. femina; férj, *bărbat* [*soț*], lat. barbatus; feleség, *muiere* [*soție*], lat. mulier.

• **denumiri referitoare la părțile corpului omenesc:** a fő, *cap*, lat. caput; a homlok, *frunte*, lat. frons [A. frontem]; a haj *per/păr*, lat. pilus; az orr, *nas*, lat. Nassus, a száj, *gură* [sau] *rost*, lat. rostrum; a fül, *ureche*, lat. auris; a fog, *dinte*, lat. dens [dentem]; szakál, *barbă*, lat. barba; szem, *ochi*, lat. oculus; szemhéj, *gene*, lat. genae; szemöldök, *sprinceană*, lat. supercilia; váll, *umer*, lat. humerus; kéz, *mână*, lat. manus; kebel, *bratIU* [*braț*], lat. brachium; könyök, *cot*, lat. cubitus; ujj, *deget*, lat. digitus; ér, *vână*, lat. vena; köröm, *unghie*, lat. unguis; tenyér, *palma*, lat. palma; ököl, *pumn*, lat. pugnus; has, *pânțece*, lat. pantex; vér, *sânge*, lat. sanguis; vellő, *medua* [*măduvă*], lat. medulla; bőr, *pele*, lat. pellis; láb, *picioar*, lat. peciolus; térd, *genunche*, lat. genu; sarok, *câlcâi*, lat. calcaneus; talp, *talpă*, lat. planta.

• **denumiri de animale:** oroszlány, *leu*, lat. leo; farcas, *lup*, lat. luppus; róka, *vulpe*, lat. vulpès [sic!]; ló, *cal*, lat. caballus; ökör, *bou*, lat. bos; bika, *taur*, lat. taurus; tehén, *vacă*, lat. vacca; tinó, *junc*, lat. juvencus; üsző, *junincă*, lat. juvenca; szaru, *corn*, lat. cornu [sic!]; kecske, *capră*, lat. capra; juh, *oaie*, lat. ovis; nyúl, *iepure*, lat. lepus [A. leporem]; gyapju, *lână*, lat. lana; fonal, *fir*, lat. filum; föld, *pământ*, lat. pavementul [sau] lat. terra.

• **denumiri privitoare la obiecte din jur și din natură:** tűz, *foc*, lat. focus sau lat. ignis; viz, *apă*, lat. aqua; levegő, *aer*, lat. aer; nap, *soare*, lat. sol [A. solem]; hold, *lună*, lat. luna; csillag, *stea*, lat. stella; iv, *arc*, lat. arcus; medve, *urs*, lat. ursus;

ház, *casă*, lat. gaz [sic!]; asztal, *miasă/masă*, lat. mensa; szék, *scaun*, lat. scamnum; párna, *perină*, lat. pulvium [etc.].

• **denumiri ale păsărilor și ale animalelor domestice:** tyuk, *găină*, lat. gallina; kakas, *cocosiu/cocoș*, lat. gallus, franc. le coq; csirke, *pui*, lat. pullus; disznó, *porc*, lat. porcus; malacz, *purcel*, lat. porcellus [sau] nefrens; kutya, *câne*, lat. canis [A. canem].

• **denumiri privitoare la relațiile de rudenie:** após, *socru*, lat. socer; anyós, *soacră*, lat. socera; testvér, *frate*, lat. frater; nővér, *soră*, lat. soror; sógor, *cumnat*¹⁵, lat. cognatus; meny, *noră*, lat. nurus etc.

• **denumiri de pomi fructiferi, de copaci etc.:** diófa, *nuc*, lat. nucus; körtefa, *pîr*¹⁶/*păr* [pomul fructifer care ne dă para/pere], lat. pirus; cseresznyefa, *cereș/cireș*, lat. cerasus; szilvafa, *prun*, lat. prunus; megyfa, *vișin*, lat. bissinum; almafa, *măr*, lat. malus; körösfa, *frapsin/frasin*, lat. fraxinus; nyárfa, *plop*, lat. populus [sic!]; bikfa, *fag*, lat. fagus; szilfa, *ulm*, lat. ulmus; borostyánfa, *iederă*, lat. hedera; kender, *cânepă*, lat. canabis; tök, *cucurbetă*, lat. cucurbita; mogyoró, *alună*, lat. avellana; eperfa, *frăgari/dud*, lat. fragus etc.

• **denumiri de unelte agricole și de alte utilități făcute de om:** szekér, *car*, lat. currus; tengely, *osie*, lat. axis; löcs, *leucă*, lat. obliqua; hájo, *nae/navă*, lat. navis; kut, *funtână/fântână*, lat. fontana [sau] puteus, însă românescul *puț* [care se apropie de lat. puteus] este magh. neveztetec.

• **denumiri de păsări [zburătoare] cunoscute de om:** sas, *vulture*, lat. vultur [sic!]; holló, *corb*, lat. corvus; madár, *pasăre* [în general], lat. passer; banka, *pupășă*, lat. upupa; bagoly, *buha/bufniță*, lat. bubo; fecske, *rândunea*, lat. hirundo; olaszul, *rondine* [?], lat. [?]; varju, *cioară*, lat. corax etc.

---

¹⁵ În Banat (Torac, Serbia) denumirea de cumnat are două sensuri: a) cei doi sau mai mulți tineri căsătoriți cu surori sunt, între ei, șogori, nu cumnați; b) cumnat este numai fratele soțului pentru soția acestuia. Soțiile aceluiași frați sunt tătașe una față de cealaltă/celelalte, iar sora soțului este cumnată pentru soția acestuia. Deci, știm cu mai multă precizie despre ce fel de cumnați este vorba.

¹⁶ După cum am menționat deja, Păscuțiu a notat pe **ă** cu **î** sau **â**.

• **denumiri de metale:** arany, *aur*, lat. aurum; ezüst, *argint*, lat. argentum; réz, *aramă/cupru*, ital. rame; ólom, *plumb*, lat. plumbum; vas, *fer*, lat. ferrum; kényeső, *argint viu [mercur]*, lat. argentum vivum; köolay, *petroleum, rom. (valahă) oloi de piatră*, lat. [?], szén, *cărbune*, lat. carbo [A. carbonem]; gőz, *abure*, lat. vapor; sütökemencze, *cuptori*, lat. coptuarium etc.

• **denumiri de legume, cereale, plante furajere cultivate, etc. :** petrezselyem, *petrengel/pătrunjel*, lat. petroselinum; répa, *nap[sfeclă]*, lat. napus; lóhere, *trifoi*, lat. trifolium; fü, *iarbă*, lat. herba etc.; buza, *grâu*, lat. granum; rozs, *secară*, lat. secale; árpa, *ordiu/ardei*, lat. hordeum; kukoricza, *mălai [porumb]*, lat. mais¹⁷; liszt, *farina/făină/fănină*, lat. farina; kenyér, *pâne*, lat. panis [A. panem]; hagyma, *ceapă*, lat. cepa; fokhagyma, *ai/usturoi*, lat. alium etc.

• **denumiri ale uneltelor pentru măcinat:** malom, *moară*, lat. mola; kerék, *roată*, lat. rota; kö, *piatră [de moară]*, lat. petra; fejsze, *secure*, lat. securis; orsó, *fus [axul roții de moară]*, lat. fusum etc.

• **denumiri ale unităților de măsură pentru timp:** év, *an*, lat. annus; hó, *lună*, lat. luna [sau] mensis; hét, *săptămână*, lat. septimana [sic]. Denumirile oficiale ale lunilor anului sunt: Télhó, *Ianuariu*, lat. Ianuarius, Télutó, *Februariu*, lat. Februarius; Tavaszelő, *Martisor/Martie*, lat. Martius; Tavaszhó, *Prier/April*, lat. Aprilis; Tavaszutó, *Mai*, lat. Majus; Nyárelő, *Iunie*, lat. Iunius; Nyárhó, *Iulie*, lat. Iulius; Nyárutó, *August*, lat. Augustus; Öszelő, *Septembre*, lat. September; Öszhó, *Optovre*, lat. October; Öszutó, *Noemvrie*, lat. November; Télélő, *Dechembrie*, lat. December.

În timpul Marii Revoluții Burgheze Franceze din 1789-1794, revoluționarii au schimbat denumirile lunilor din calendar, înlocuindu-le cu altele noi, legate de anumite momente importante ale revoluției. Ele nu s-au impus pentru că au fost înlăturate imediat după înăbușirea revoluției.

---

¹⁷ Întrucât pe vremea romanilor nu era cunoscut porumbul (magh. kukoricza), deci nici mălaiul, forma corectă ar fi fost eliminarea denumirii maghiare și menționarea doar a rom. *hamei/mei*, lat. mais.

Și zilele săptămânii sunt de origine latină în limba română. Astfel: Hétfő, *Luni*, lat. Dies Lunae [ziua satelitului natural al Pământului, Luna]; Kedd, *Marți*, lat. Martis; Szerda, *Mercuri*, lat. Mercurii; Csütörtök, *Joi*, lat. Jovis; Péntek, *Vineri*, lat. Veneris¹⁸;

Și denumirea culorilor este tot cea a romanilor: fehér, *alb*, lat. album; fekete, *negru*, lat. nigrum; narancsszin, *auriu/portocaliu*, lat. aurantius; vörös, *roșu [rubiniu]*, lat. rubrum; kék, *ceriu [albastru, culoarea cerului senin]*, lat. ceruleus; zöld, *verde*, lat. viridis; sötétkék, *vântat [albastru închis]*, lat. venetus; violaszin, *vilolă [vioriu, viole]*, lat. violaceus; sárga, *galben*, care nu se poate raporta la lat. flavus. În schimb, lat. galbinus semnifică palid [la față].

În continuare, Păscuțiu abordează câteva probleme de istorie, tot prin prisma aspectelor lingvistice.

Referindu-se la retragerea aureliană din nordul în sudul Dunării (271-274), el afirmă că din Dacia nu a plecat toată populația, ci numai armata și, eventual, câțiva înalți funcționari romani. Acest adevăr ni-l confirmă Binfinius, atunci când susține că băștinașii au opus rezistență goșilor pe la anul 300.

Chiar dacă popoarele migratoare care au stat temporar pe teritoriul fostei Dacii au lăsat câteva cuvinte ale lor în limba localnicilor, aceste cuvinte nu au înlocuit, ci s-au adăugat fondului lexical principal [latin], îmbogățind vocabularul. Oricât de sărac [puține cuvinte] ar fi vocabularul unui popor, acesta se transmite de la o generație la alta odată cu continuarea obiceiurilor și a tradițiilor.

---

¹⁸ Primele cinci zile ale săptămânii sunt la genitiv, însemnând: Luni este ziua închinată Lunei, Marți este ziua închinată zeului Marte [al cărui genitiv este Martis]; Miercuri este ziua închinată zeului Mercur [forma genitivă este Mercurii]; Joi este ziua închinată zeului principal Jupiter [al cărui genitiv este Jovis]; Vineri este ziua dedicată zeiței Venera [cu forma la genitiv este Veneris]. Denumirea zilei de Sâmbătă derivă din ebraicul Sabbath, ziua de odihnă închinată lui Iehova/lahve/Dumnezeu, deci ea este ultima zi a săptămânii ebraice. Creștinii au închinat prima zi a săptămânii ebraice lui Iisus Hristos, ea devenind pentru ei ziua de odihnă – ziua Domnului (Iisus) - Dominica/Duminica.

„Nu, domnule Mithosez, nu ai dreptate atunci când afirmi că noi, românii, nu suntem o națiune bine structurată pentru că nu avem învățământ în limba maternă și nici nu suntem egali în drepturi cu celelalte națiuni [din Ungaria]. În explicarea provenienței limbii române trebuie luate în considerare numai sursele istorice și aspectele lingvistice, nu și alți factori.

Ca lingviști, să luăm în considerare și să analizăm situația limbilor din Italia (Olasz), Franța (Franczia), Spania (Spanyol), Portugalia (Potugal), limba Rhaeto-romana (magh. Rhaeto-roman), Provencala (magh. Provencza), Valonia (magh. Walesi), Sardinia (magh. Szard) și Valahia (magh. Olah), limbi care provin toate din trunchiul [lingvistic] latin. Bine-nțeles, așa cum au arătat și Quintilian și alții fiecare cuvânt din limbile amintite are anumite caracteristici proprii datorită unor adăugiri (prefixe, sufixe) sau omisiuni (schimbarea unor litere ș.a.) care atrag după sine schimbarea sensului aceluiași cuvânt din fondul lexical principal, de la un popor la altul.

Urmează câteva exemple de cuvinte care derivă din același cuvânt comun latin cu forme variate de la un popor la altul. [Primul cuvânt este cel maghiar, al doilea cuvânt este cel comun (latin), al treilea este cel din limba română]: hegyes [ascuțit, (sunet) înalt], acutus, *acut* [și, prin extinderea sensului] acutus devine magh. kés, *cuțit*; kút, fons [A. fontem], *fântână*; isten [divin], deus, *Dumnezeu* sau Dominus Deus, care corespunde lui Zeustól la păgâni; în dialectul sicilian se spune Domeneddio; könyök, cubitus, *comt* [cotul mâinii]; értelem, intellectus, *înțelepciune* [rațiune/intelect/minte]; közép, medius locus, *mijloc sau mijloc*; kezdet, coeptus, *inceput*; öv [brâu/mijlocul corpului/talie], cingula, *cingă/încingătoare*; nyúl, lepus [A. leporem], *iepure*; öz, capriolus, *căprioară* [căprior]; kar, brachium, *braț*; liszt, farina, *făină/fărină*; vas, ferrum, *fier, hier*, spaniola hierro; róka, vulpes, *vulpe sau hulpe*; hangya, formica, *furnică*; méh, apis, *albină*; darázs, vespa, *viespe*; galamb, columba, *porumb[el]*; fecske, hirundo, *rândunea*; kigyó, serpes, *șarpe/sierpe*; köldök, umbilicus, *buric* [ombilic]; váltani, cambiare, *schimbare*; rezzelés, tremor, *cutremur*; hójak, vesica, *beșică*; sürü, densum, *des*; szarvas, cervus, *cerb*; fa, lignum, *lemn* etc.

În analiza unei limbi (continua Păscuțiu) mare importanță are numărul vocalelor și cel al consoanelor care formează acel cuvânt. Este bine-cunoscut faptul că limbile romanice sunt limbi în care fiecare cuvânt are cel puțin o vocală, în timp ce limbile slave sunt limbi de consoane. Să luăm lat. *soror* ”soră”. În limba latină, primul **o** este pronunțat prelung tot ca și **o** [aceeași situație o are **o** și rom. **soră**]. În schimb, în limba franceză, acel **o** devine **oe** [soeure (sic!)], deci o formă intermediară între **o** și **e**, ceea ce nu înseamnă că franceza nu derivă acest cuvânt din trunchiul latin comun.

În schimb, limbile slave au puține vocale [ori chiar nu conțin niciuna] într-un cuvânt. Păscuțiu aduce ca exemplu cuvântul **Stwrtczky** care ar trebui să se pronunțe **Sturtțki**¹⁹. Deși Dr. Réthy cunoaște aceste diferențe, el ne trimite să ne căutăm originea în părțile Volgăi [de unde au plecat slavii de sud și cei din centrul Europei, sub presiunea popoarelor migratoare]. Limba maghiară provine de la Ugor, Vogul, Oszjek sau Turiling, adică de la trunchiul lor comun, așa cum limbile germanice provin din trunchiul Teuton. Deși limba maghiară a înglobat în vocabularul ei cuvinte străine precum, **sógor** sau **bakter** (boactăr, paznic de noapte sau de câmp), **telegraphische Depesche** (de la germani) ș.a., nimeni nu neagă caracterul ugric al limbii maghiare. În aceeași situație se află și limba germană: caracterul ei nu se modifică prin asimilarea unor cuvinte de origine latină și greacă, mai ales în limbajul științific.

Nicio limbă nu este pură: limba italiană este influențată de longobarzi, quazi și marcomani; limba franceză conține cuvinte moștenite de la celți și de la gali, popoare care au fost asimilate de către coloniștii romani; limba spaniolă a asimilat cuvinte ale maurilor (arabilor) care au stăpânit peninsula câteva secole; limba valonilor s-a îmbogățit cu cuvinte preluate de la scoțieni și englezi.

---

¹⁹ Iată câteva substantive sau adjective care în limba sârbă sunt alcătuite numai din consoane sau din consoane și cel mult o vocală: **Krk** (denumirea unei insule); **Prst** = deget; **Tvrđ** = tare sau **Srpski jezik** = limba sârbă (am introdus vocala **â**)

Cum a fost influențată limba română (olah) de limba greacă [sârbă/slavă] sau turcă a arătat prof. Goldiș în revista "Alföld" nr. 280, 281, 282, 283, 285 și 286 din anul 1880. Trebuie să menționez, zice Păscuțiu, că o parte din aceste cuvinte nu se mai folosesc astăzi, adică după ce stăpânirea sârbescă din biserică și cea de stat turcă au dispărut. Noi, românii de dincoace de Carpați, avem puține cuvinte preluate de la turci. Nu-mi amintesc decât de unul: divan. "am venit la domnul să divănim" adică să ne sfătuim [în Banat, **divan** mai înseamnă "**canapea cu spătar**" pe care se așează oaspeții dornici de a conversa cu gazda și tot divan/palatzizat **givan**, este turvinul, adică statul la taclale, mai ales pe scaunul implantat în fața casei, pe stradă].

-II-

[Adresându-se Dr.-ului Réthy, D. Păscuțiu scrie:]
"Explicați-mi, Va rog, cum este posibil ca, în cantonul Valon [Walles],²⁰ așa-numiții valoni (Wellsi) să vorbească limba noastră până astăzi aproape identic. Pentru a dovedi mai bine acest adevăr, inserez aici rugăciunea Domnului [Tatăl nostru] scrisă în limba lor, apoi pe cea din limba română. În acest fel, vă pun la dispoziție o mărturie că gramatica, structura propoziției și utilizarea tuturor componentelor vorbirii sunt aceleași în cele două limbi".

„Parintele nostru ceta esti en cher, spintsascaese numele teu, vie emperetziae ta. Facaese voe ta cum en tzer ase si pre paementa. Paene nostra tza saetzioace dae noa astezi. Si lase noaa datoriiile nostre, cum si noi si laesam datornitzilor nostri. Si nu dutze pre noi la ispitire. Tze ne mentuaeste pre noi de vielianul [vicleanul]. Amin.”

Iată aceeași rugăciune în limba română sau vlahă: "Tatălu sau Parintele nostru care esci in ceriu, sfințiascâse numele têu, vina imperatiea ta, fia voea ta, precumu in ceriu a sîa si pre pâmentu. Panea noastra cea Satiosa cea de toate dilele da ni o noa astadî; si ne iarta noa pecatele noastre precumu si noi iertamu peccatosiloru nostri; Si nu ne duce pre noi in ispita, ci ne mantuesce pre noi de cel reu. Aminu".

---

²⁰ Valonii sunt populația veche a actualei țări Belgia.

[Se observă că în scrierea valona lipsesc semnele diacritice pentru **ă** și pentru **â**; **cer** se scrie în două feluri: **cheri** și **tzer**; rezultă că **tz = ce**; **ae = ă**, **ae = î**; **datorie = păcat**. În schimb în scrierea română, modul de scriere este cel deja cunoscut: **â = ă**; **ti = ț**; **si = ș**; **di = z**.

Caracteristicile comune ale celor două limbi (valonă și română) sunt vocalele duble [adică **ă**, **â**, **î**]. Aceste caracteristici comune nu le întâlnim la niciuna dintre celelalte limbi de origine latină. Or, ele asigură o fluentă, continuitate plăcută.

*”După ce am respins literele chirilice impuse în ortodoxism – continuă Păscuțiu - , și noi [greco-catolicii], când am trecut la grafia latină, am întâmpinat mari dificultăți în dezvoltarea literaturii române: pe de o parte, pentru că nu aveam în trunchiul latin semne grafice pentru toate sunetele existente în limba română [**ă**, **â**, **î**, **ț** ...] sau pentru silabe compuse **ce, ci, ge, gi, ghe, ghi** etc., iar pe de altă parte, pentru că în cuvintele de origine latină, aceeași vocală nu se păstrează, de cele mai multe ori [în cuvintele românești], ci ea se schimbă [ex. lat. **farina** îi corespund rom. **fărină, fărină, făină**; în schimb, lat. **panem** dă **pâine/pâne** etc.].*

*Pentru a înțelege [maghiarii] mai bine transformările la care ne-am referit dau următoarele exemple. Primul: una din cele două vocale [**ă**] se aseamăna cu cea pe care bunii vorbitori slavi de limba maghiară o scot involuntar atunci când vor să pronunțe cvocala maghiară **a** și orice lingvist maghiar talentat își poate da imediat seama că interlocutorul său este slav, nu maghiar. Cea de-a doua vocală [**â**] o pronunțăm involuntar atunci când rostim **”hm”**; ea ar trebui să se găsească între **h** și **m** [**hâm**] nu **hmî**. În afară de limba română, nu este obligatoriu ca cele două vocale să se regăsească în celelalte limbi de origine latină. Particularitatea pronunțării celor două vocale poate fi însușită de către străini numai în pruncie, nu și de către adulți. Surprinde faptul că cele două vocale le întâlnim la valoni, deși ei nu au cunoscut niciodată literele chirilice, scrierea și citirea cu ele”. [În continuare, Păscuțiu trece la combaterea afirmațiilor Dr. Réthy, adresându-i-se la persoana a doua plural].*

[Pentru că nu folosiți cele două vocale, specifice vorbirii românilor] *”Dumneavoastră ne numiți pe noi «rumuni», ceea ce*

reprezintă o stângăcie fără margini, dacă ea provine din neștiință; sau este răutate, dacă are la bază o ironie intenționată. Poporul nostru își spune «român»; clasa intelectualilor (inteligenta) își zice/scrie «roman».(...) Vă rog [domnule Réthy], să explicați de ce, în istoria maghiară, poporul nostru este numit «olah», iar poporul italian apare sub forma «olasz»? Eu văd această asemănare între cele două denumiri ca o înrudire între cele două popoare și limbi. Or, până acum, nu a trecut prin minte nimănui să respingă sau să conteste originea romană a limbii italiene. [Același lucru ar trebui să fie recunoscut și în ce privește limba valaha/limba română].

[Alt exemplu]. Cum altfel se explică prezența denumirilor «Walach» și «Walles» în limba germană decât ca o asemănare între cele două limbi?, ceea ce este corect; pentru că în trecut nu se atribuiau popoarelor nume de batjocură [ca astăzi] de genul rusznyak, slovac, ratz etc., ci popoarele se denumeau corect, după denumirea lor și a limbii lor proprii.

Dumneavoastră ne recomandați să ne căutam originea printre arnăuți, ruteni, bulgari, traci, armeni etc. [nu printre romani]. Asemănarea dintre «Walach» și «Walles» ar însemna să-i trimitem și pe valoni să-și caute originea lor și a limbii pe care au vorbit-o printre popoarele pe care ni le recomandăm nouă. Ați întâlnit într-o istorie asemenea afirmații? Deci, ceea ce afirmați despre originea poporului român și a limbii române sunt niște aberații și nimic altceva.

Așadar, pe bună dreptate, ne putem întreba: de unde totala identitate, nu simpla asemănare cu rudele noastre de sânge aflate departe de noi, în nord, de acum 1800 de ani, pe care noi nu le-am văzut niciodată, dar nici ele pe noi? Este ca și cum valonii s-ar fi desprins din trupul poporului nostru și s-ar fi stabilit în altă parte. Cele spuse reprezintă un adevăr palpabil, verificabil.

Un alt adevăr este acel cuvânt cu care se încheie rugăciunea [Tatăl Nostru]. Numai la noi, românii, și la valoni cea de-a doua vocală este **i**, precum ai un singur **m**. La toate celelalte popoare de origine romană, Amin se scrie mai ales cu Ammen, deci cu **m** dublu și cu **e** nu cu **i**.”

În continuare, Păscuțiu relatează următoarea întâmplare:

„Consider potrivit să amintesc, cu acest prilej, și ceea ce mi s-a întâmplat în Oradea Mare în anul 1856: am întâlnit două călugărițe care, cu aprobarea autorităților locale, adunau, prin cerșit, fonduri pentru mănăstirea careia aparțineau. Știind că la noi, în Imperiul Habsburgic, nu există călugărițe [care să cerșească], am crezut că sunt din Vlahia. Am intrat în vorbă cu ele și m-a surprins limbajul lor, care se aseamăna foarte mult cu cel pe care îl vorbim noi, atât de mare și de curată era asemănarea. Continuând discuția, surpriza a fost și mai mare, când ne-au mărturisit că ele nu sunt din Vlahia, ci din Valonia. Discuția a continuat cu lacrimile în ochi din partea ambelor părți. Nici ele nu se așteptau să întâlnească pe cineva cu care să converseze în limba lor, dar nici eu, în limba mea. În plus, această întâmplare a fost, pentru mine, un stimulent puternic în înclinația mea nativă de a lărgi neconținut informațiile cu caracter lingvistic. Din documentele pe care mi le-au prezentat cele două călugărițe, a reeșit că ele provin din mănăstirea Sion din Valonia.

Descoperirea de mai sus, pe care am făcut-o întâmplător, m-a bucurat și pentru alt motiv. Până atunci, tot timpul m-am întrebat cum este posibil ca în toate celelalte limbi de origine latină negația „**nem** = **nu**” stă înaintea [părții care se neagă; ex. ”Nu, n-am fost”] iar în limba noastră negația se pune după (sic!) [de fapt, în partea care se neagă; ex. ”Eu nu te-am văzut”]. Am presupus că este o particularitate a limbii române moștenită de la gepizi, pecenegi sau daci. Dar, întâlnirea cu călugărițele m-a convins de două adevăruri: că numai noi, românii, și numai ei, valonii, avem – în afara celor cinci vocale pe care le au toate popoarele latine – două vocale în plus (**ă**, **â**) care existau, de fapt, și în limba latină, fiind preluate de la sabini (care au fost asimilați de către romani, devenind un singur popor, cel roman, după cucerirea Capitoliului de către Titus Tacitus în anul 718 î.Hr.) și că numai românii și valonii au negația **nu** la urmă și nu la început”.

-III-

Limbile romanice nu pot fi asemănațe și, cu atât mai mult, nu pot fi identificate cu ușurință la popoarele care au

temperamente diferite, exemplul cel mai concludent fiind rhaetoromana din Elveția. Aici, există mai multe cantoane: Latin sau Ladin-ul sau Engadini-ul de Jos și Engadini-ul de Sus precum și cantonul Valon cu limba valonă. Vorbitorii acestor limbi s-au stabilit în aceste cantoane în sec VI î.Hr. venind din Italia.

[Deși exemplele privind rugăciunea Tatăl Nostru sunt interesante, le omitem pentru că sunt alte aspecte mai importante din această parte care trebuie tratată pe larg].

Domnul Dr. Réthy ne recomandă să căutăm originea limbii române pe la arnăuți, traci, slavi (sârbi), pecenegi, cumani etc. Adică printre popoarele migratoare venite aici de prin părțile Volgăi. Nu cunoștem rugăciunea "Tatăl Nostru" decât cea a slavilor și a cumanilor. Iată-le:

La slavi (sârbi): *"Otce nas khery isi na nebesich. Posvet se meno tve; Prîjd knem kralowstwi tve. Bud wule twa, jako wnebytak i na zemi, jako i-my ot paustisime nassim winnikum. A neuwvodnas wpokussenni. Alle zbae nas od zleho"*.

La cumani: *"Bezen atamaz kendekikte: szenleszen szenadon, dozson szenkuklon; miczigen gerde ali kikte bezen akomozne, okne mezne bergezge; pitbutor kungo, il dozson meszamezne neszembezde; jezmezbezge utrogergene olgya manga kukor boka csali bocson igyi tengere. Amen"*.

"Comparați, Vă rog, d-le Dr. Réthy, aceste două rugăciuni cu cea din limba română ori cu orice altă rugăciune cum ar fi cea a valonilor și dovediți-ne că aceeași rugăciune (Tatăl Nostru) din limba valahă (olah) se apropie mai mult de rugăciunile slavilor ori a cumanilor decât cele din trunchiul comun latin".

Dar, cel mai convingător argument contra afirmațiilor Dr. Réthy László este manifestarea de la Montpellier din anul 1878 a tuturor țărilor cu limbi romanice, printre acestea aflându-se și limba română.

[Antecedentele evenimentului sunt următoarele. În anul 1876, provensalii și catalanii, întrunindu-se la Avignon, cu ocazia *Sărbătorilor latine* (pe care le organizau anual) au hotărât să organizeze, din patru în patru ani, o mare manifestare socio-culturală, la care să participe toți vorbitorii de limbă romanică din Europa și din restul lumii, pentru a conștientiza *spiritul latin*.

Prima sărbătoare de acest fel urma să aibe loc la Montpellier în anul 1878, cu ocazia Jubileului bimilenar al cetății orașului, organizându-se mai întâi concursul literar internațional cu tema ”*Cântecul latinului*” având ca trofeu o cupă de argint, apoi, după cunoașterea textului câștigător și compunerea muzicii la el, să se desfășoare o grandioasă manifestare pentru acordarea distincțiilor internaționale.]

În 1878, la Montpellier, au avut loc două acțiuni distincte. La începutul anului, au fost înaintate toate poeziile care participau la concurs. Pentru a fi cunoscut și apreciat corect de către Aeropag²¹ conținutul fiecărei pezii, ea trebuia tradusă în limba franceză și închisă în plic cu parolă.

[Printre cei 56 de participanți la acest concurs literar, au fost și trei romani: Vasile Alecsandri, Romulus Scriban și un poet din Târgu Mureș, al cărui nume se pare că l-a uitat chiar și istoria. Mult mai numeroși erau participanții din spațiul italian, francez, spaniol, portughez și chiar sud-american, vorbitori ai limbilor și dialectelor romanice.

După ce Aeropagul a stabilit poezia câștigătoare, s-a deparolat autorul poeziei căreia juriul tocmai îi acordase premiul, și, spre surpriza tuturor, a apărut numele lui Vasile Alecsandri, cu titlul poeziei sale: ”Cântecul Gintei Latine²²”. Odată cunoscută

---

²¹ Comisia care a selectat textele propuse a deveni imn al *Societății pentru studiul limbilor romanice* era alcătuită din poeții francezi Frédéric Mistral și Charles de Tortolon, din filologii Alfred de Quintane și Graziano Ascoli precum și din românul Mihai Obedianu.

²² ”Latina gintă e regină / Între-ale lumii ginte mari; / Ea poartă-n frunte-o stea divină / Lucind prin timpii seculari. / Menirea ei tot înainte / Măreț îndreaptă pașii săi. / Ea merge-n capul altor ginte / Vărsând lumină-n urma ei. // Latina gintă e vergină, / Cu farmec dulce, răpitor; / Străinu-n cale-i se înclină / Și pe genunchi cade cu dor. / Frumoasă, vie, zâmbitoare, / Sub cer senin, în aer cald, / Ea se mirează-n splendid soare, / Se scaldă-n mare de smarald. // Latina gintă are parte/ De-ale pământului comori / Și mult voios ea le împarte / Cu celelalte-a ei surori. / Dar e teribilă-n mânie / Când brațul ei liberator / Lovește-n cruda tiranie / Și luptă pentru-al său onor. // În ziua cea de judecată, / Când față-n cer cu Domnul sfânt / Latina gintă-a fi-ntrebată / Ce a făcut

poezia câștigătoare, compozitorul Italian Filippo Marchetti a compus melodia pe versurile bardului de la Mircești. Principala manifestare, organizată între 22 și 30 mai 1878, la care au participat peste 60000 de persoane, a fost inaugurată de Frédéric Mistral. În prima zi, 22 mai, a fost acordat premiul poetului Vasile Alecsandri fiind prezentă și melodia compozitorului Marchetti. La finalul fiecărei zile de manifestare, se intona melodia câștigătoare.]

Presa universală a comentat pe larg evenimentul. Numai presa maghiară a tăcut. ”Oare de ce, d-le Réthy?”

Pe baza celor de mai sus – zice Păscuțiu -, nu se poate accepta afirmația Dr. Réthy că limba română s-a format abia în secolele al XIII-lea și al XIV-lea mai ales când este vorba de un popor de 8-10 milioane de suflete. Și afirmația sa că prin Olah/Vlach se înțeleg mai multe popoare și limbi, trebuie respinsă pentru că numai nouă, românilor, ni s-a spus așa. A se vedea, în această privință, și dicționarul lui Bernolák Antal, tipărit la Buda în 1827, în șase limbi, sau Calepinus, tipărit în zece limbi la Lugduni, în anul 1586.

-IV-

Și schimbarea formei substantivelor prin declinare, adică ”mutatio nominis per casus” sau a ”neveknet valtoztasa esetenkint” este preluată de la romani de către români. De pildă, declinarea cuvântului latin *homo* (rom. *om*) este următoarea [la singular] în limba latină: *homo, hominis, homini, hominem, homo, a homine* cu corespondente în limba română: *om, a omului, omului, pre om, omule, de la om*. Aceeași declinare în limba maghiară a aceluiași cuvânt este următoarea: *ember, embere, embernek, embert, ember, embertol*.

Același substantiv, precedat de adjectivul demonstrativ lat. *hic* = rom. *acest*, se declină astfel: *hic homo, huius hominis, huic (sic!) homini, hunc hominem, o homo, ab hoc homine*. În limba română (cu adjectivul demonstrativ după *om*) declinarea are următoarea formă: *omul acesta, a omului acestui[a], pre omul*

---

pe-acest pământ? / Ea va răspunde sus și tare: / „O! Doamne,-n lume cât am stat, / În ochii săi plini de-admirare / Pe tine te-am reprezentat!”

acesta, (vocativ nu are), de la omul acesta. În limba maghiară declinarea este următoarea: ez az ember, eze az embere, ennek az embernek, ezt az embert, o ember, ettol az embertol.

În continuare, Păscuțiu abordează câteva probleme esențiale ale raportului și influenței dintre două limbi [și culturi]; componența/structura unei limbi; problema posibilității existenței unei limbi naționale pure etc.

[Ca și în alte cazuri, tratarea acestor probleme s-a făcut la nivel general/abstract, fără exemplificări concrete și fără a prezenta contextul istoric al problematicii, care îngreunează înțelegerea a ceea ce vrea să afirme/demonstreze. Este, de pildă, cazul discutării raportului dintre limba/cultura latină și limba/ cultura greacă].

În acest raport – adăugăm noi – există două etape. Prima vizează raporturile limbii elene cu limba latină înainte de secolul al II-lea d.Hr., când romanii cuceresc Grecia și când cultura greacă a fost superioară culturii romane, ceea ce a dus, de pildă, la împrumutarea de către romani a politeismului grec, dând zeilor greci alte denumiri, proprii limbii latine, dar cu aceleași atribuții ca și la greci: Zeus devine Deus, apoi, în creștinism Dominus Deus/Dumnezeu; Ares, zeul războiului la greci, devine Marte la romani etc. Deci, limba/cultura mai dezvoltată se regăsește în limba/cultura mai puțin dezvoltată cu unele modificări.

A doua etapă (pe care o amintește Păscuțiu), este domnia împăratului Constantin cel Mare. În tratarea acestei probleme, Păscuțiu nu amintește deloc contextul istoric în care Constantin se hotărăște să înființeze ”a Doua Romă” drept capitală a Imperiului Roman [de Răsărit] pe locul fostei cetăți grecești Bizanț, ceea ce a dus, în final, la denumirea rămășițelor acestui imperiu ca Imperiul Bizantin și la influența grecilor pe tărâm religios. Adică, n-a amintit despre împărțirea Imperiului Roman în Imperiul Roman de Apus, care s-a și prăbușit la anul 476 sub atacurile popoarelor migratoare, și Imperiul Roman de Răsărit, al cărui conducător a ajuns Constantin. Fără cunoșterea acestor elemente cu caracter istoric și fără a aminti că și Roma a fost ocupată de către migratori, am putea ajunge la concluzia greșită că împăratul Constantin cel Mare a întemeiat ”a Doua Romă” nu ca o constrângere istorică, ci din capriciu.

Să reamintesc deja folositul exemplu: lat. *farina* care dă rom. *fărină* (**a** devine **ă**), *fănină* (în plus **r** devine **n**) sau *făină* (când **r** este suprimat).

În ceea ce privește structura unei limbi dezvoltate, Păscuțiu distinge următoarele trei componente: fondul lingvistic de bază, care rămâne constant pe toată durata existenței acelei limbi; componenta clasică a limbii respective, alcătuită de către principalii literați (mai ales poeți) prin limbajul pe care l-au folosit. [La noi, Mihai Eminescu a devenit poet național, pentru că a putut exprima și idei, fapte ireale, nu doar situații concrete, reale, așa cum întâlnim la Coșbuc]. Cea de-a treia componentă a unei limbi este limba vulgară sau rustică a oamenilor de rând. După cum a remarcat și Quintilianus și această limbă și-a avut poezii săi în limba latină (Sommonius, Clinius ori Szent-Girolomo). [Ei îi corespunde, de pildă, actuala literatură în grai bănățean, care a luat mare avânt în ultimile decenii]. În ceea ce privește limba clasică latină, ea s-a format începând cu Tacitus și s-a impus prin creațiile poezilor Horațiu, Vergiliu și Ovidiu.

În continuare, Păscuțiu pune următoarea întrebare retorică: pot exista limbi pure [fără cuvinte preluate din alte limbi]? Și tot el dă următorul răspuns: cu vreo 400 de ani în urmă, continuă el, lingviștii italieni au început să-și purifice limba prin eliminarea cuvintelor moștenite de la tistitani, simitani și idomitani. [Nu aflăm rezultatul, dar el continuă:] în secolul al XIX, când italienii au luptat pentru formarea statului național unitar, ei au înglobat și provinciile din nordul Peninsulei [care se aflau, până atunci sub dominație habsburgică], în care limba italienilor cuprindea și cuvinte germane, precum și sudul Peninsulei și insula Sicilia [care s-au aflat mult timp sub ocupația Franței] cu elemente franceze în limba acestor italieni. Concluzia este simplă: nu poate exista limbă pură, fără cuvinte sau influențe ale altor limbi. [Să ne gândim că, în prezent, secuii sunt considerați maghiari. Deoarece secuii au și cuvinte sau expresii specifice limbii lor, rezultă că limba maghiară a inclus, implicit, și pe acestea].

În concluzie, vocabularul unei limbi este alcătuit din fondul lexical de bază care rămâne constant și din restul cuvintelor,

printre acestea aflându-se și cuvinte preluate din alte limbi dar cu unele adaptări/modificări.

-V-

[Polemica cu Dr. Réthy continuă].

Domnul Dr. Réthy László susține că poporul român s-a format în secolele XIII-XIV. Cum se explică atunci faptul că pe timpul existenței Regatului Ierusalimului [al cruciaților] din anii 1000-1187, pentru cruciați au fost adunate multe animale [porcine]²³ de la olahi/valahi și din Ardeal, nu numai din Ungaria?

Mai mult, poetul clasic latin Torquato Tasso are o poezie a sa închinată unui erou cu numele *Argillan* [*Ardeleanul*], care, în *secolul al IX-lea* (subl. n.), a murit luptând vitejește pe câmpul de bătălie.

[Fără a-l numi pe Argillian erou național al valahilor], Păscuțiu trece imediat la wallezii [valonii] rhaeto-romani din cantonul cu același nume și din Dél-Tirol/Tirolul de Sud care au avut eroul lor național, dedicându-i poemul "Cântec despre Wilhelm Tell". În acest poem este preamărită lupta sa pentru independență. Din această apropiere între faptele de vitejie ale valahilor, prin Argillian, și ale wallezilor, prin Wilhelm Tell, s-a reluat ideea similitudinii dintre valahi și wallezi.

„Despre niciunul dintre cei doi, Dr. Réthy nu amintește niciun cuvânt. De ce? Pentru că oricât de merituos ar fi un principe/conducător de stat sau altcineva, atunci când dorești să-l umilești, să nu-i acorzi nicio atenție, desconsiderându-l să creadă [el și alții] că nu-i valoros. Nu am dreptate, domnule Dr. Réthy?”

Polemica încetează în ultimul aliniat, în care Păscuțiu îl laudă pe Dr. Réthy cu rmătoarele cuvinte pe care i le adresează direct:

„Cine este acela care a îndrăznit să scrie corect și sincer despre un istoric și lingvist care și-a obținut, pe merit, aceste calificări? [cine este cel care a îndrăznit să scrie] despre un om căruia Areopagul [Comisia de acordare a titlului de doctor] i-a

---

²³ Se știe că cruciatele au urmărit eliberarea Ierusalimului de sub "păgânii" mahomedani, cărora religia [Coranul] le interzice să consume carne și preparate de porc.

acordat pe drept, titlul de doctor [în științe]? Este un compatriot al Dumneavoastră, care Vă roagă să acceptați înalta sa considerație pentru tot ceea ce ați realizat.

*Cu sincere felicitări din partea compatriotului
Păscuțiu Dionisie”*

BANATUL MONTAN ȘI INDEPENDENȚA ROMÂNIEI SOLIDARITĂȚI DE IDEAL NAȚIONAL LA 1877-1878

Ionel Bota

1877 este, cu siguranță, încă unul din anii de cotitură pentru români.¹ Pe măsură ce evenimentele în desfășurarea lor indicau această finalitate obiectivă, la unison se inculca în conștiința etnică adevărul că independența este a tuturor românilor.² Ca și în cazul Unirii de la 1859, solidaritatea de ideal se manifestă puternic în toate provinciile noastre, de-o parte și de alta a Carpaților. Și e atât de mare jertfa comună și atât de uriașă în efecte obținerea independenței încât alianța cu vecinul hrăpăreț de la răsărit e văzută în culori mai puțin sumbre: „Numai de nevoie, numai în cea mai mare strâmtoare pot românii să-și lege soarta de a Rusiei, care nu are nici un interes ca să existe neamul românesc.”³ Dar e bine înțeleasă conjunctura: „De aceea inimile noastre s-au înveselit când Ioan Brătianu venise în ajunul războiului la Sibiiu și au fost cuprinse de adâncă întristare când el a fost nevoit să se ducă la Livadia.”⁴ Într-un faimos „apel” se elogiază eroismul recunoscut al națiunii care a determinat dorința rușilor de a fi ajutați și militar de

---

¹ N. Bocșan, *Ideologia politică a Memorandului*, în volumul *Memorandul, 1892-1894. Ideologie și acțiune politică românească*, cu o introducere de I. Rațiu, București, Editura Progresul Românesc, 1992, p. 224.

² V. Căndea, *Conceptul de independență la români*, în „Magazin Istoric”, XI, nr. 4 (121), aprilie 1977, p. 8.

³ I. Slavici, „*Tribuna*” și *tribuniștii*, Orăștie, „Minerva”, Institut Tipografic, Societate pe Acții, 1896, p. 27.

⁴ *Ibidem*, p. 27.

noi: „Cunoscând rușii vitejia românilor, i-au provocat și pre ei a lua parte împreună cu dânsii la această luptă dreaptă, care este în interesul civilizațiunii și a creștinismului.”⁵

Încă din 1844, în Transilvania, în „Foaie pentru Minte, Inimă și Literatură” se scriau aceste cuvinte, nu doar însuflețitoare de ideal românesc dar și prevestitoarele unor evenimente care vor marca magistral cele două etape importante din istoria modernă și contemporană a țării: „Unirea și Uniunea națională sunt bunuri mari, importante și însuflețitoare care nu cer mai mult decât voința tare de a fi și a rămâne un singur popor (...) Fie ca năzuința aceasta a celor mai deștepte popoare să dea pildă bună și bine înțeleasă unui popor care prea îndelung zăcu în apatie și într-o fatală nemișcare (...)”⁶ Tot sub semnul mării așteptări, am putea încadra efortul unei gazete românești inconfundabile precum „Albina” bănățeanului Vincențiu Babeș, titlu valoros între publicațiile din Austro-Ungaria, atunci: „Soarta românilor, prin cumplitele păcate ale Austro-Ungariei moderne, a devenit acum în strânsă legătură cu a slavilor din Orient. Românii trebuie să priceapă aceasta la momentul decisiv.”⁷ Iată și un anticipator genial, precum George Barițiu, la 7 mai 1855, în „Gazeta Transilvaniei”: „Principatelor li se cuvine și le trebuie înăuntru o neatârnare cu totul suverană, proprie, națională, a lor (...) și să se unească într-un singur stat românesc.”⁸

Asocieri de fizionomie moral-etnică românească, de conștiință și de pitoresc al habitatului pentru fiecare din provinciile noastre găsim și în percepția unui participant la ostilități, Nikolai Mihnevici, comandantul unei companii din regimentul de gardă Semionovski, ofițer inteligent care nota la 1877: „A doua zi, pornim spre Ploiești. Drumul amintește de Basarabia, dar locurile sunt mai frumoase. Pe partea dreaptă se văd Carpații.”⁹ Ofițerul finlandez

---

⁵ „Familia”, XIII, 15/27 mai 1877.

⁶ E. Borugă, „Unirea și uniunea națională sunt bunuri mari...”, în „Renașterea Bănățeană”, nr. 686, miercuri 3 iunie 1992, p. 5.

⁷ Vezi în „Albina”, XI, nr. 24, 17/19 martie 1876

⁸ C. C. Giurescu, *Drumul de lupte și jertfe al independenței*, în „Magazin Istoric”, XI, nr. 2 (119), februarie 1977, p. 5.

⁹ N. Mihnevici, *Iașiul cel frumos și europenizatul București*, text restituit de V. Buzu în „Magazin Istoric”, XL, nr. 5 (470), mai 2006, p. 21.

Victor Tuderus, nota și el în memoriile sale de război despre moldoveni și munteni, despre „fîrea meridională, vie a locuitorilor, care se manifestă pretutindeni, creând o atmosferă de veselie constantă.”¹⁰ Medicul militar finlandez F. Wahlberg, și el participant la conflicte, vorbea în legătură cu poporul nostru elogiind „marea lui ambiție națională.”¹¹

Se împlineau anticipările de la 1848, prezente în presa română de dincoace de munți, de pildă din „Foaie pentru Minte, Inimă și Literatură”: „Cel mai sigur și mai bun criteriu al maturității unui popor este dacă același e în stare a se governa și administra pe sine și prin ai săi bărbați, fără epitropia și de-a dreptul conducerea vreunei alte puteri străine (...).”¹² Treptat, efortul românilor va ajunge să reprezinte, cum citim într-o publicație de la finele aceluiași „secol al națiunilor”, „o importantă chestiune în complexul chestiunilor naționale din imperiul Habsburgilor.”¹³

Evenimentele lui 1877 sunt urmărite atent, în toate etapele desfășurărilor politic-militare. Sunt bine controlate zvonurile, sunt calculate, cântărite toate informațiile primite, auzite, oferite din surse varii dar fundamentul național al problemei rămâne pivotul atenției în mentalul perceptiv al românului din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș, Bucovina: „(...) de asemenea nu ne surprinde nici știrea adusă de jurnalele străine, că România ar fi ajuns de a se proclama independentă de Turcia și domnitoriul Carol de a se încorona rege al Românilor, căci toate se pot întâmpla.”¹⁴ Mult înainte de a deveni act oficial Convenția din aprilie, Consulul austriac de la Iași raporta la Viena că în Transilvania, Bucovina și Banat în mediile românești se discută de războiul iminent al

---

¹⁰ I. Nivănescu, *Mărturii finlandeze despre participarea armatei române la războiul din 1877-1878*, în „Magazin Istoric”, I, nr. 9, decembrie 1967, p. 57.

¹¹ *Ibidem*.

¹² E. Borugă, lucr. cit., p. 5.

¹³ Cf. „Liga Română”, nr. 22, 1 iunie 1897; C. C. Giurescu, *Drumul de lupte și jertfe al independenței*, în „Magazin Istoric”, XI, nr. 1 (118), ianuarie 1977, p. 2-5.

¹⁴ „Gazeta Transilvaniei”, XL, nr. 31, 14 aprilie/6 mai 1877; L. Maior, *Transilvania și războiul pentru independență (1877-1878)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, p. 155.

României, alături de ruși, cu turcii și de prepararea unei proclamații tipărite ce urma a fi răspândită discret în provinciile imperiale.¹⁵ „Gazeta Transilvaniei” anunța cu entuziasm pregătirile românești: „România a mobilizat nu numai toată armata stabilă, cea teritorială și rezervele, ci și milițiile și gloatele sau garda civilă. Trupele române s-au concentrat în România mică și anume la Calafat, unde românii au vreo 70 de tunuri „Krupp”.¹⁶ La 8 aprilie 1877, în aceeași gazetă, articolul vădește forță de pătrundere a realității factice, intuiție: „Drept aceea, poporul român, serbând Paștile Învierii Domnului și ale învierii naturii, nu va întrelăsa să serbeze și paștile redeșteptării simțului și ale conștiinței sale românești și apoi conștiu de sine, de forțele și vitalitatea sa, va năzui să ajungă și acel moment în care să poată serba și marea sărbătoare a reconstituirii unității sale.” În *apelul* lansat de Ersilia Sturza se insistă asupra motivării intrării noastre în conflictul militar direct, bombardarea malului românesc de către otomani: „Între acestea, turcii au început a bombarda cetățile de lângă Dunăre ale României, la ce tot românul cu suflet voinicel a pus mâna pe armă și astăzi se luptă pe viață sau moarte alături de ruși contra turcilor.”¹⁷ „Telegraful Român” face o revistă a presei și conchide: „Alte foi susțin că România, îndată ce turcii s-ar încerca să calce pământ românesc, s-ar declara independentă și și-ar întoarce armele contra Turciei.”¹⁸

Momentul declarării independenței beneficiază de o atenție deosebită și este interpretat, firesc, din perspectiva celei mai mari realizări pentru națiunea română din secolul XIX.. Iată ce relatează „Familia”, 22 mai/3 iunie 1877: „Luni 9/21 mai, dară, s-a petrecut în capitala României un fapt dorit de seculi și care va fi înscris cu

---

¹⁵ I. Nistor, *Consecințele războiului pentru neatarnare asupra românilor din Bucovina și Basarabia*, în „Războiul neatarnării 1877-1878”, București, 1927, p.168-175 ; I. Lunčan, W. Marin, I. Munteanu, Gh. Oancea, *Independența României. Participări bănățene*, Timișoara, Editura Facla, 1977, p. 43.

¹⁶ „Gazeta Transilvaniei”, XL, nr. 28, 14/26 aprilie 1877, p. 2; la L. Maior, *op. cit.*, p. 152.

¹⁷ I. Lunčan, W. Marin, I. Munteanu, Gh. Oancea, *op. cit.*, p. 66.

¹⁸ „Telegraful Român”, XXV, nr. 29, 14/26 aprilie 1877; L. Maior, *op. cit.*, p. 156.

litere de aur în analele române. Ideea pentru care au luptat atâția domni iluștri, atâția mari patrioți și atâtea generațiuni s-a împlinit.” Sau numărul dinaintea cu o săptămână din aceeași „Familia” (15/27 mai 1877): „România s-a proclamat independentă și totodată a declarat război Turciei.”¹⁹ Se reproduc discursurile oamenilor politici susținute în Cameră sau în Senat, un tratament entuziast i se rezervă ministrului român de Externe, totul e bucurie, speranță, sentiment al renașterii: „D-l Kogălniceanu, ministrul de externe, a declarat că națiunea română e liberă și independentă, însă se recere încă, ca proclamarea de independență a României să fie recunoscută și de Europa. (...) Să trăiască România liberă și independentă !...”²⁰; „ (...) ministrul de esterne român numai constată, că de oarece Turcia a rupt legăturile cu România, ea a devenit independentă; adaugă însă că pozițiunea aceasta nouă trebuie să fie acceptată de Europa. Alte date mai sigure și mai lămurite ne lipsesc în momentul când scriem acestea (...)”²¹

Adesea, independența, act istoric, e văzută mai mult decât un ideal, e idealizată: „Mai nou, Independența absolută a României este oficial consacrată și proclamată, atât în Camera Deputaților, cât și de Senat în 9/21 mai (Florariu). Totodată starea de răzbel a României față cu Imperiul otoman e oficial proclamată ! – Toți românii strigă: „Să trăiască România absolut independentă !!!” „Să trăiască domnitorul ei, Carol !!!”²²; „Noutatea cea mai mare pentru noi se rezumă la cuvintele: România s-a proclamat independentă și totodată a declarat război Turciei.”²³; „Actul acesta a produs pretutindeni o bucurie de nedescris. Până în cele mai îndepărtate colțuri ale teritoriilor locuite de români, pătrunsesse vestea despre declararea de neatârnamare și intrarea României în război, pentru

---

¹⁹ V. Netea, *Lupta românilor în Transilvania pentru libertate națională, 1848-1881*, București, Editura Științifică, 1974, p. 160-165; I. Lunčan, W. Marin, I. Munteanu, GH. Oancea, *op. cit.*, p. 43-44

²⁰ „Gazeta Transilvaniei”, XL, nr. 36, 12/24 mai 1877; L. Maior, *op. cit.*, p. 160.

²¹ „Telegraful Român”, XXV, nr. 38, 15/27 mai 1877; L. Maior, *op. cit.*, p. 165.

²² *Ibidem*, L. Maior, *op. cit.*, p. 161.

²³ „Familia”, XIII, nr. 19, 1877, p. 227.

pecetluirea cu sabie și sânge a actului de neatârnare.”²⁴ Independența românilor e un început pe drumul regăsirii de sine a nației: Iată ce scrie “Gazeta Transilvaniei”, citată de “Românul”, din București, în numărul din 18/30 mai 1877: “Salutăm cu inima plină de bucurie această știre, căci ea se grăbea a ne spune că de azi încolo România începe o epocă nouă, o viață nouă de libertate și independență.” „Și acum România întregă, sub lovitura puternicei emoțiuni ce face a bate orice animă română, înălțând glas de mulțumire către ceriu, imploră pe D-zeu, care a scăpat-o până acum din furtunile ce amenințau în atâtea rânduri de a o nimici, să-i deie și astă dată sprijinul său pentru întemeierea unei Români independente și fericite.”²⁵

Solidaritatea de ideal este augmentată de esența acestui insolit, nou descălecat românesc, reiterând în mentalul colectiv etape din tradiția făuririi unității etnice. „Acum – ne-am zis – Carpații nu ne mai despart; cătanele și curcanii una sunt, ca odinioară când Michaiu-Vodă își apera țara, luptând contra dușmanilor Împeratului.”²⁶ În „Familia”, intrarea efectivă în focalul luptei echivalează cu o nouă pagină de istorie, istorie anticipând aceeași lumină izbăvitoare pentru toți românii: „Armata română a trecut Dunărea... Mame, surori, soții și copiii au șters lacrima ce le brăzda fața după fiul, fratele, soțul sau părintele plecat peste hotare și au strigat cu țara întregă: „Trăiască armata română. !”²⁷

Fapte, idei, sentimente confraterne traversează, într-un miraculos clivaj mental conștiința etnică românească, indiferent cât de impenetrabile s-ar fi arătat capricioasele fruntării care, atunci,

---

²⁴ „Familia”, XIII, 15/27 mai 1877: V. Netea, *op. cit.*, p. 171-172; I. Luncan, W. Marin, I. Munteanu, Gh. Oancea, *op. cit.*, p. 44.

²⁵ „Familia”, XIII, nr. 21, 22 mai/3 iunie 1877, p. 251-252; cf. și *Independența României. Documente*, volumul I. Documente și presă internă, București, Editura Academiei, 1977, p. 88-89.

²⁶ I. Slavici, „*Tribuna*” și *tribuniștii*, Orăștie, „Minerva”, Institut Tipografic, Societate pe Acții, 1896, p. 27-28; S. Pușcariu, *Răsunetul războiului pentru independență din Ardeal*, București, 1927, p. 12-20.

²⁷ „Familia”, XIII, nr. 58, 28 august 1877; *Istoria României*, IV, București, 1964, p. 613; V. Bologa, *Ajutorul românilor ardeleni pentru răniții războiului independenței*, Sibiu, 1941, *passim*.

separau nefericit națiunea.²⁸ „Gazeta Transilvaniei” lansa la 29 mai 1877, apelul *La arme*, cu adresă directă pentru foștii ofițeri austro-ungari de a veni în Țară și a se înscrie voluntari în armata României. Imboldul survine, desigur, din percepția celor care știu că vin „în ajutorul fraților transcarpatini”, cum se exprimă un cercetător al problemei.²⁹ La 12 iunie 1877, Agenția Diplomatică Austro-Ungară din București anunța pe ministrul de Interne și primul ministru Koloman Tisza de Ineu cum trec tineri, studenți, elevi prin vămile Orșova, Turnu Roșu-Câineni și Timișul de Sus (Valea Prahovei), cel mai adesea în clandestinitate, să se înroleze,³⁰ Uneori austro-ungarii invocă extrădări,³¹ întăresc paza frontierei, iau măsuri polițienești și de siguranță în comitatele de la graniță. Motivele sunt corect intuite de comunitatea românească de peste munți. “Gazeta Transilvaniei” nota sub pana unui viforos român, în nr. 36, din 12/24 mai 1877: “(...) se tem de agitațiuni naționale românești. Târziu s-au deșteptat. Agitațiunile noastre în Transilvania și Ungaria contra tiraniei nu datează de la principele Carol I, ele sunt seculare și își află expresiune însutită în adevăr contra țierei, în legile ei, în care olah natio e condamnată la sierbitute barbară.” Tot foaia, replicând vienezilor de la „Neue Freie Presse”, speriați că turcii vor împinge, prin victoria lor, trupele române în Transilvania, recurgea la nevinovate eufemisme: „Noi nu contestăm că așa ceva nu s-ar putea întâmpla, ba credem că tot între

---

²⁸ C. Gh. Marinescu, *Contribuția maselor populare în cucerirea independenței de stat a României*, în “Cercetări agronomice în Moldova”, II, p. 169-171; N. Adăniloiaie, *Contribuția maselor populare la susținerea războiului de independență*, în “Studii”, tom 20, nr. 3, 1967, p. 410; R. Rosetti, *Participarea populației civile la războiul din 1877-1878*, București, 1941, p. 5-19; N. Popescu, *Armata română în războiul pentru independență, 1877-1878*, București, Editura Militară, 1972, p. 126 sq.

²⁹ Vezi la I. Iliescu, *Cultura și cărturarii bănățeni în deceniile independenței*, Timișoara, 1977, p. 3.

³⁰ P. Abrudan, *Aspecte ale sprijinului acordat de românii din Transilvania războiului pentru cucerirea independenței de stat a României*, în „Revista de Istorie”, tom 29, nr. 4, 1976, p. 587-588.

³¹ N. Iorga, *Corrèspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er*, Paris, 1923, 269-173.

marginile posibilității rămânem și atunci când admitem că dorobanții și călărașii români pot porni către Transilvania și fără să fie alungați de turci.”³² La obrăznicia contelui Tisza, o frază răutăcioasă în parlament la adresa celor nemulțumiți că nu li se îngăduie să plece să lupte în cadrele armatei românești („Dacă nu vă place aici la noi, duceți-vă la București, drumul vă este deschis!”).³³ mai elegant în opinie, Partenie Cosma interpela impetuos: „Dar apoi se poate împiedica acest lucru ? Și apoi nu este aceasta o crimă atât de mare. Dacă este ceva căruia îi stă în interes că acolo să se înființeze staturi consolidate, cu popoare mulțumite, apoi noi suntem mai cu seamă aceia, pentru că noi încă avem popoare de un sânge cu cele de dincolo și de cumva după declarațiunea domnului ministru-president, nici chiar soldatului nu i se poate denega dreptul de a avea simpatii și antipatii, cu atât mai puțin se poate cere de la un cetățean liber ca să nu nutrească simpatii pentru consăngenii săi.”³⁴ S-a indus conștiinței popoarelor neromânești din aceste provincii, de pildă prin ziarele „Kelet”, „Del Kelet”, „Die Presse” spaima că vor asista la revenirea voluntarilor, victorioși și înarmați.³⁵ Barițiu se arată revoltat, în *Spre folosul românilor răniți*, „disprețuind orice metehne ale tiraniei și egoismului ucigător de patrie.”

Războiul de la 1877-1878, care a avut ca rezultat obținerea independenței de stat a României, a reprezentat un moment istoric în care solidaritatea națională a fraților din Transilvania, Crișana și Banat cu armata care lupta dincolo de Dunăre, s-a manifestat în

---

³² „Gazeta Transilvaniei”, XL, nr. 28, 14/26 aprilie 1877; apud L. Maior, *op. cit.*, p. 17-18; V. N. Alexandrescu, *Figuri de conducători militari ridicăți din mase în lupta pentru libertatea poporului*, în volumul „România și tradițiile luptei armate a întregului popor”, București, 1972, p. 79-87; *Asalt la redute*, București, Editura Militară, 1967, p. 3-4.

³³ „Gazeta Transilvaniei”, XL, nr. 26, 2/14 aprilie 1878.

³⁴ Citat din Păcățian, la I. Luncan, W. Marin, I. Munteanu, Gh. Oancea, *op. cit.*, p. 55.

³⁵ Citat în „Gazeta Transilvaniei”, XL, 3 iunie 1877, cf. I. Luncan, W. Marin, I. Munteanu, Gh. Oancea, *op. cit.*, p. 64; V. Diculescu, *Războiul pentru cucerirea independenței de României – prilej de manifestare a unității de conștiință națională*, în „Studii de Istorie”, XII, 1968, p. 25-30.

forme active³⁶: „ (...) dacă iubirea frățească ne face să implorăm de la cel de sus că frații noștri din România să se întoarcă de pe câmpul de onoare încărcăți de izbândă și glorie, aceeași iubire ne impune a veni în ajutorul acelor care au căzut pentru gloria și viitorul neamului românesc.”³⁷

Declarații, demonstrații de solidaritate, sprijin material, moral, înrolări de voluntari, apeluri, comitete de ajutorare fiind și dinamizând astfel de solidarități în Cluj, Sibiu, Brașov, Cernăuți, Suceava³⁸ sunt tot atâtea argumente ale acestui corpus național acționând la unison la constructul propriei istorii pentru „a da fiecare obolul său pentru alinarea suferințelor fraților noștri din România răniți în război.” Premisa e explicit-implicită, ajutorul fratelui de către frate nu se condiționează, par a spune apelurile din presă, declarațiile liderilor unor comitete și grupuri de caritate: „Cauza ostașului român e o cauză generală română, victoria lui e a întregii națiuni, fie aceea risipită în oricare parte a lumii.”³⁹ Se invocă „(...) legăturile de sânge în care suntem cu frații noștri cei de dincolo de Carpați.”⁴⁰ „simțământul umanității, iubirea și legătura de sânge” care „nu se dizolvă decât odată cu viața.”⁴¹

---

³⁶ G. Neamțu, *Mihail Kogălniceanu și Transilvania*, în „Studii”, XX, nr. 5, 1967, p. 915-932; Șt. Pascu, *Transilvăneanul*, p. 42; V. Popeangă, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, Editura Facla, 1978, p. 115 ; cf. și „Românul”, 14 mai 1877.

³⁷ „Apel la români !”, în „Gazeta Transilvaniei”, XL, „nr. 45, 12/24 iunie 1877.

³⁸ L. Maior, *Contribuții documentare la ecoul războiului de independență în Transilvania*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, nr. 1, 1973, p. 79-80.

³⁹ „Gazeta de Transilvania”, XL, nr. 42, 2/14 iunie 1877; C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *Războiul pentru independență*, în volumul p. 573; V. Vișinescu, *Trăsături angajante ale mesajului publicistic în anii premergători independenței naționale a României*, în volumul „V. Vișinescu, Mesajul militant al presei române”, București, Editura Politică, 1979, p. 61; I. I. Nistor, *Războiul neatârării, 1877-1878*, București, 1927, p. 67-70, p. 98-102.

⁴⁰ „Gazeta Transilvaniei”, XL, nr. 37, 15/27 mai 1877, reluând citate din „Der Osten”.

⁴¹ *Vezi Apel la români*, în „Gazeta Transilvaniei”, XL, 9 iunie 1877.

Românii din provinciile Vienei „ (...) urmăreau cu sentimente de cea mai intimă participare sufletească acest război glorios al fraților lor (...)”⁴² Patriotism și conștiință, textele sunt declarații de conștiință națională ajunsă la stadiul maturității depline: „Frații noștri de dincolo sunt puși în dura necesitate de a-și apăra cu arma averea și existența. Vocea carității vine și reclamă de la umanitate ajutor și alinare (...) este totodată vocea sângelui pentru că ei sunt frații noștri.”⁴³ George Barițiu e convins că „dacă nu am mai avea altă probă despre ferma decizie a locuitorilor țării de a se apăra pe viață, pe moarte, ne-ar fi de-ajuns acele liste lungi de oferte extraordinare.”⁴⁴ Multe *Apeluri* sunt publicate și în „Familia”,⁴⁵ tot „Familia”⁴⁶ lansează inițiativa spitalului pentru răniți, cu mulțumiri din partea președintei Comitetului Doamnelor din București, Maria C. A. Rosetti. Ambulanța „Doamnele Române din Transilvania” pornește la 23 iunie 1877 spre frontul din Bulgaria.

În ciuda măsurilor restrictive, a interdicțiilor oficiale, a șicanelor produse de autoritatea austro-ungară, motiv care l-a determinat în mai multe rânduri pe ministrul Kogălniceanu să se adreseze agentului diplomatic român din Viena, rugându-l să mediatizeze în cercurile politice și la câteva ministere imperiale cum românele din Banat, Crișana, Maramureș, Transilvania și Bucovina sunt oprite abuziv să realizeze colecte pentru ambulanțele noastre, pentru răniții luptelor cu turcii,⁴⁷ în pofida unor atitudini, e drept, răzlețe, prin care în mod ostentativ comunități de maghiari trimit oficial ajutoare otomanilor,⁴⁸ bilanțul acestor solidarități dintre românii locuind provinciile noastre istorice, atunci neunite *in*

---

⁴² I. Gheorghiu, C. Nuțu, p. 38.

⁴³ „Gazeta de Transilvania”, XL, 18/30 mai 1877.

⁴⁴ Apud ȘT. Pascu, *Transilvăneanul, bănățeanul, bucovineanul*, în „Magazin Istoric”, XI, nr. 5 (122), mai 1977, p. 43.

⁴⁵ Vezi cel din 12 august 1877, lansat de Aurelia Crișan, Carolina Pop, I. Boiu-Moldovan, *Totul pentru ostașii români răniți*; cf. M. Totu, *Femeia*, p. 48.

⁴⁶ 10/22 iulie 1877.

⁴⁷ ȘT. Pascu, *Transilvăneanul*, p. 42.

⁴⁸ „Telegraful Român”, XL, 26 mai/6 iunie 1877, 164-166; I. Luncan, W. Marin, I. Munteanu, Gh. Oancea, *op. cit.*, p. 65.

integrum, arată strălucit. S-au desfășurat peste 400 de acțiuni legate de colecte, valoarea sumelor adunate depășind 125.000 de franci aur,⁴⁹ peste 350 de comitete de sprijin au activat cu folos și entuziasm național în Transilvania și Banat, „Monitorul Oficial” din România Vechiului Regat indicând la totalul de 1540 de liste de subscripție un quantum de 9.247.000 lei reprezentând valoarea donațiilor de peste munți.⁵⁰ Un tabel al acestor acțiuni de caritate înregistrează și multe gesturi și atitudini de solidarități inter-etnice. Lajos Lakos, în *Amintiri despre Turcia*, realități surprinse între anii 1875-1878, are cuvinte elogioase despre români, despre armata română,⁵¹ o scrisoare a meșterilor maghiari din București, publicată chiar în „Kelet”,⁵² e o demonstrație că popoarele din Centrul și Sud-Estul Europei își pot asuma și afirma în mod solidar programele de emancipare fiind noțiunile și idealurile de libertate, dreptate și egalitate sunt bunuri comune tuturor. Adevăruri exprimate, de pildă, de Lazslo Sami, la Adunarea din august 1878, de la Cluj care saluta rezultatele Congresului de la Berlin și modificarea articolului 7 din Constituția României de la 1866, modificări care anulează puseurile de vag antisemitism de care erau suspectați românii, atunci, prin echivalarea statutului de creștin cu dreptul la cetățenie: „ (...) noi dorim și în interesul nostru, și pentru libertatea noastră, ca România, Serbia și celelalte țări din sud-estul Europei să fie libere și puternice.”⁵³

Așadar, solidaritatea dintre provinciile încă nelibere și România vechiului Regat, pe tot parcursul evenimentelor de la 1877-1878, s-a făcut iarăși ecoul asumării conștiinței identitare: „Dorințele cele mai bune și fierbinți ale fraților voștri de dincoace de Carpați vă acompaniază”, citim într-un jurnal transilvănean, „ (...) „să cânte libertatea pe maluri dunărene.”⁵⁴ Ce frumos sintetiza

---

⁴⁹ M. Constantinescu, ȘT. Pascu (coordonatori), *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, București, Editura Academiei, 1968, p. 46-47, p. 49.

⁵⁰ ȘT. Pascu, *Transilvăneanul*, p. 43.

⁵¹ I. Kovacs, *Maghiarul*, p. 52.

⁵² I. Kovacs, *Maghiarul*, p. 51-52.

⁵³ I. Kovacs, *Maghiarul*, p. 52.

⁵⁴ „Gazeta Transilvaniei”, XL, 25 iunie/3 iulie 1877.

această realitate, în parlamentul pestan, viforosul Partenie Cosma, deputat român: „Și când a bătut ora pentru eluportarea independenței patriei tot românul ca unul a sărit înaintea redutelor inexpugnabile ale celui mai cumplit și viteaz inamic, ce e drept însoțit de surâsul curios și compătitor al Europei, dar în curând s-a reîntors întâmpinați în calea lor de triumf, de admirare și stima Europei, pentru că au dovedit în mod eclatant, dinaintea lumii, că acolo jos, la Dunăre, există un popor harnic și tânăr, care-și cunoaște chemarea sa europeană și este în stare a și-o împlini, un popor a cărui alianță poate fi prețioasă pentru oricine.”⁵⁵

Independența e o realizare a tuturor românilor, nu doar a muntenilor și moldovenilor: „Bubuitul tunului a anunțat lumea întregi că există un stat la Dunăre care voește să fie liber și independent pentru totdeauna.”⁵⁶ Iar „Gazeta Transilvaniei”, prin condeiul remarcabililor săi redactori, saluta metaforic renașterea spiritului românesc integral : „Ziua proclamării independenței României a produs în inimile fiecărui român sentimente de bucurie, că după atâția secolii (...) România este redată sieși.”⁵⁷

---

⁵⁵ Apud 1877 cum l-au văzut ei. 95 de ani de la proclamarea independenței de stat a României, în „Magazin Istoric”, VI, nr. 5 (62), mai 1972, p. 3.

⁵⁶ „Gazeta Transilvaniei”, XL, nr. 102, 30 decembrie 1877.

⁵⁷ ȘT. Pascu, *Transilvăneanul*, p. 42; AL. Matei, *Războiul de independență în documente. Aspecte ale manifestării solidarității românilor din Transilvania*, în „Almanah Tribuna ,76”, Cluj, 1975, p. 71 sq; C. Bodea, *L'idée d'unité et de continuité dans la conscience du peuple roumain*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, VII, nr. 6, 1968, p. 853-876.

CONTRIBUȚIA ROMÂNILOR DIN BANAT LA AJUTORAREA SINISTRAȚILOR ITALIENI (1909)

Preot Gh. Naghi

Relațiile româno-italiene sunt vechi și se bazează pe însăși romanitatea poporului român, pe afinitățile de limbă și înrudire spirituală. În cele ce urmează vom încerca să le ilustrăm referindu-ne la un fapt petrecut spre sfârșitul anului 1908 și începutul anului 1909 când un groaznic cutremur a lovit sudul Italiei transformând în ruină multe orașe și sate din Sicilia și Calabria, distrugând aproape complet Messina. Ravagiile produse de această calamitate au fost însemnate și pierderile suferite de poporul italian imense.

Cutremurul a înmormântat în ruinele caselor prăbusite o mulțime de oameni, cei rămași în viață ajungând într-o situație material dificilă. Situația deosebit de grea în care s-au aflat numeroase familii italiene a avut un puternic ecou printre românii bănățeni. “Întreaga lume s-a cutremurat în fața acestei groaznice nefericiri” – precizează vicarul episcopiei de la Caransebeș, Arhim. Filaret Musta, în circulara dată din ședința consiliului eparhial ținută la 29 Decembrie 1908. Se cuvine deci – spune mai departe circulara¹ ca și noi să tindem mână de ajutor aceluia pe care bunul Dumnezeu i-a pus la așa cercare înspăimântătoare și să le alinăm și noi durerile...luînd parte la acțiunea umanitară pornită în toată lumea. Procedând așa vom da dovadă de iubirea noastră față de

---

¹ Arhiva Mitropoliei Banatului, *fond Caransebeș*, Nr. 7631/1908.

aproapele, de simțămintele noastre creștinești și de nobilitatea inimii noastre și mai mult că răspundem simpatiei italienilor².

S-a dispus ca în toate bisericile din Banat – ortodoxe și gr. catolice – să se adune printr-un “tas” (scil. disc.) special instituit în acest scop o colecță la sărbătoarea Sfintilor Trei Ierarhi.

O serie de documente inedite pe care le consemnăm pentru ca negura vremurilor să nu-si depună colbul uitării peste ele, în semn de omagiu pentru jertfelnicia lor, pentru înțelegerea marilor idealuri ale umanității. Dintr-o situație statistică care ni s-a păstrat rezultă că 1. Protopopiatul Caransebeș a donat 314 cor. 52 fil., prin protopopul Andrei Ghidiu; 2. Protopopiatul Bocșa a donat 246 cor. 40 fil. prin protopopul Petru Ieremia; 3. Protopopiatul Buziaș a donat 182 cor. 20 fil. prin protopopul Ioan Pepa; 4. Protopopiatul Oravița a donat 118 cor. 70 fil. prin protopopul Alexandru Popovici; 5. Protopopiatul Lugoj a donat 124 cor. 24 fil. prin protopopul dr. Gheorghe Popovici; 6. Protopopiatul Vârșeț a donat 118 cor. 79 fil. prin protopopul Traian Oprea; 7. Protopopiatul Satu-Nou a donat 108 cor. prin protopopul Trifon Miclea; 8. Protopopiatul Biserica Albă a donat 263 cor. 79 fil. prin protopopul Filip Adam; 9. Protopopiatul Ciacova a donat 98 cor. 84 fil. prin protopopul Ioan Pinciu; 10. Protopopiatul Făget a donat 171 cor. 28 fil. prin protopopul Sebastian Olaru³.

În afară de colecta din fiecare protopopiat documentele mai consemnează sumele adunate de la parohiile din Târnova, preot Ioan Turnea – 5 cor.; Doman, preot nesemnăt-1 cor. 60 fil.; Broșteni, 20 cor. 80 fil.; Vrăniuț 15 cor.; Iablanița 21 cor.; Iena 1 cor.; Ieșelnița 9 cor. 71 fil.; Partoș 1 cor.; Cubin 3 cor. 26 fil⁴. Deci, episcopia Caransebeșului va trimite pentru ajutorarea sinistraților italieni suma de 1840 cor. 17 fil., sumă confirmată la 4 Decembrie 1909⁵.

---

² *Drapelul* (Lugoj), 1905, V, Nr. 121, 20 Octombrie /2 Noiembrie, p. 3.

³ Arhiva Mitropoliei Banatului, *fond Caransebeș*, Nr. 2808, 2328, 1911, 2956, 3562, 1208, 1163, 1103, 1496, 1502, 1429/1909.

⁴ Arhiva Mitropoliei Banatului, *fond Caransebes*, Nr. 3010, 3044, 3141, 1131, 741, 3650, 1325, 1533, 1580/1909.

⁵ Arhiva Mitropoliei Banatului, *fond Caransebes*, Nr. 7422/1909.

Din episcopia gr. cat. a Lugojului situația este prezentată nu numai pe protopopiate ci ni s-au păstrat documente care atestă donațiile pe parohii. Sunt menționate și parohiile din Transilvania care aparțineau de eparhia Lugojului. Situația este prezentată pe parohii dintre care amintim: Lugoj, 38 cor. 20 fil; Igriş 4 cor. 58 fil; Iladia 13 cor. 20 fil. preot Octavian Madincea; Timișoara 9 cor. 70 fil; Comloșul Mare 11 cor. preot George Munteanu; Icloda 5 cor. 02 fil; Parța 12 cor. 4 fil, preot Petru Muntean; Budinț 15 cor. 8 fil. Emiliu V. Degan; Vermeș 4 cor. 98 fil. preot Nicolae Bolboca; Clopodia 8 cor. preot Ilie Cutera; Zorlentu Mare 3 cor. 90 fil., preot Iosif Popa, ca și multe parohii din Transilvania. După un tabel întocmit la 12 Iunie 1909 s-a realizat o sumă de peste 1100 cor.⁶. Episcopul Vasile Hossu al Lugojului comunică în 25 Martie 1909⁷ cardinalului Raffaele Mervy-dell-Val, secretarul Vaticanului că trimite respectiva sumă de 1100 cor. adunată din eparhia sa în favoarea celor năpăstuiți din Sicilia și Calabria. În urma mulțumirilor primite de la Vatican pentru ajutorul acordat, episcopia Lugojului le va menționa în circulara din 11 Iunie 1909⁸.

Presa din Banat română, maghiară și germană ca și din alte părți locuite de români, va menționa de asemenea aportul bănațenilor pentru ajutorarea sinistraților italieni, ca un semn al sentimentelor de fraternitate între cele două națiuni.

Periodicul *Drapelul* din Lugoj pe lângă menționarea distrugerilor provocate de cutremur, arată instituirea unui comitet central pentru ajutorarea sinistraților din care fac parte, pe lângă ierarhii români, Coriolan Brediceanu, Vasile Goldis, Vasile Lucaciu, Ștefan C. Pop, Dr. George Popovici și alții. Totodată continuă ziarul, "*invităm... onoratii.....cetitori să binevoiască a contribui fiecare cu ce pot pentru alinarea sortii celor atinși de o așa nenorocire*". Primii care au contribuit au fost "călțunarii" români din Lugoj cu 20 cor.⁹. Tot acest ziar mai publică, după

---

⁶ Arhiva Mitropoliei Banatului, *fond Lugoj*, Nr.797/1909.

⁷ Arhiva Mitropoliei Banatului, *fond Lugoj*, Nr. 1310/1909.

⁸ Arhiva Mitropoliei Banatului, *fond Lugoj*, Nr. 1422 1909.

⁹ *Drapelul* (Lugoj), 1909, IX, Nr. 3, 8/21 Ianuarie, p. 2.

Viitorul din Bucuresti, impresiile medicului dr. Constantin Rădulescu, trimis la Messina de societatea de salvare¹⁰.

Întâmplările din sudul Italiei le consemnează și *Candela* din Cernăuți¹¹ cât și alte ziare. Periodicul maghiar budapestan *Néptanitók Lapja*¹² și cel timișorean *Temesvári Ujság*¹³ arată că pe seama sinistraților se întreprind acțiuni de ajutorare iar periodical german *Temesvárer Zeitung*¹⁴ publică un articol de fond și mai multe însemnări despre situația dezastruoasă din Italia. În același sens publică și *Südongarischer Bote* din Lugoj¹⁵.

Legăturile multiple româno-italiene existente de-a lungul vremii pe baze politice, culturale, comerciale continuă și la începutul secolului al XX-lea de românii din Banat, ca semn al prieteniei și stimei dintre cele două națiuni prietene.

---

¹⁰ *Drapelul* (Lugoj), 1909, IX, Nr. 5, 13/26 Ianuarie, p. 2-3; *Ibidem*, Nr. 6, 15/28 Ianuarie, p. 1-2; *Ibidem*, Nr. 7, 17/30 Ianuarie, p. 1-2.

¹¹ *Candela* (Cernăuți), 1909, XXVIII, Nr. 3, p. 197-198.

¹² *Néptanitók Lapja* (Budapest), 1909, XLII, Nr. 5, 4 Februar, p. 20; *Temesvári Ujság*, 1909, I, Nr. 1, 1 Februar, p. 3.

¹³ *Temesvári Ujság*, 1909, I, Nr. 1, 1 Februar, p. 3.

¹⁴ *Die Erdbeben katastrophe in Süd-Italien*, in *Temesvárer Zeitung*, 1909, LVIII, Nr. 3, 5 Ianuaris, p. 1.

¹⁵ *Südongarischer Bote* (Lugos), 1909, XI, 29, 7 Februar, p. 2; *Ibidem*, Nr. 33, 12 Februar, p. 2; *Ibidem*, Nr. 37, 17 Februar, p. 2

Trebuie să precizez că am folosit notele făcute de mine în 1980.

ASPECTE DIN ACTIVITATEA CULTURALĂ A REUNIUNILOR DE CETIRE ȘI CÂNTĂRI DIN COMITATUL CARAȘ-SEVERIN, PÂNĂ LA 1918

Prof. dr. Gabriela Hajdu

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în întregul areal geografic al Comitatului Caraș-Severin au existat numeroase Societăți (reuniuni) de lectură sau Casine române, în special în localitățile urbane, Lugoj și Caransebeș dar și în multe alte localități rurale mai mari: Făget, Reșița, Oravița, Bozovici, Domașnea etc. Scopul lor viza, în principiu, culturalizarea și perfecționarea membrilor acestora, mai ales prin lectură și conversație în limba română. În restul localităților rurale, acest scop a fost suplinit, în special, de către Reuniunile de cetire și cântări care, alături de lectură, conversație, organizarea unei biblioteci sătești, au inclus în activitatea lor și cântările corale, atât bisericești cât și laice, declamările de poezii, producțiunile teatrale, petrecerile populare etc. Astfel, începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea când au apărut primele Reuniuni de cetire și cântări, țaranii din satele comitatului Caraș-Severin «se adunau regulat la repetiții, învățând după note, mii și mii de cântări și citind pe întrecute, mii și mii de cărți, reviste și ziare din biblioteca corului, realizând astfel, în Banat, acea „cultură etnografică anonimă, populară, atât de diferențiată”, despre care vorbea Lucian Blaga.»¹ De aceea, „săteanul plugar – după ce se întorcea seara de la lucrul câmpului frânt de oboseală și după ce își îngrijea vitele –

---

¹ V. Vărădean, *Cântecul la el acasă...*, Timișoara, 1985, p. 190.

se simțea la el acasă, citind foi românești și cântând cântece străbune, care-i întăreau speranța realizării visurilor sale, ascunse în inima sa.”² «Însuflețirea bănățenilor pentru „cântare și lectură” (...) n-a fost determinată numai de predispozițiile lor muzicale deosebite ci și de instinctul de autoapărare împotriva tentativelor de înăbușire a conștiinței lor etnice, ca și de curentul democratic european al vremii, în creștere vertiginosă, care a străbătut până în Banat.»³

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea «n-a rămas aproape nici un sat bănățean care să nu fi înființat corul său bisericesc sau Reuniunea sa de cântare și citire, cum se numeau pe atunci cele mai multe din corurile bănățene sătești. O statistică a acestor coruri, publicată în „Calendarul Minervei” de la București pentru anul 1907 (...) arăta nominal 76 de coruri sătești, existente în Banat, până în anul 1906.»⁴ Din statistica publicată în 1907, aflăm despre existența Reuniunilor de citire și cântări din: Dalboșeț (1902), Fizeș (1895), Iertof (1886), Mercina (1884), Sasca Montană (1903), Ticvaniul Mare (1882) etc. Pe lângă acestea, au mai existat și altele care nu sunt amintite în statistica „Calendarului Minerva” din 1907, fie că n-au răspuns la chestionarul cerut, fie din alte motive. Bineînțeles, au existat și Reuniuni de citire și cântări care s-au înființat după 1907, nefiind cuprinse în calendarul amintit.⁵

Din localitățile rurale ale Comitatului Caraș-Severin în care exista o Societate sau o Reuniune de citire și cântări, amintim pe următoarele: în anul 1888, la Ciclova Montană, s-a constituit o **Societate muzicală** sub conducerea preotului Petru Petrovici și a învățătorului Nicolae Băiaș. În anul 1891, aceasta s-a transformat în **Reuniune de citire și muzică** și s-au pus bazele unei biblioteci cu cărți potrivite pentru săteni. La Dalboșeț, în anul 1902, intelectualii satului au înființat **Reuniunea de citire și cântări**. În 1906, la București, această reuniune a fost distinsă cu Diploma de merit. La Eșelnița, în 1895, teologul Gheorghe Costescu a pus bazele **Reuniunii de citire și cântare** pe lângă care a funcționat și o

---

² *Ibidem*, p. 128.

³ *Ibidem*, p. 122.

⁴ *Ibidem*, p. 92.

⁵ *Ibidem*, p. 92-95.

importantă bibliotecă. În Fizeș, învățătorul Martin Țapu a inițiat constituirea, în anul 1894, a **Societății de lectură și cântare**. La Greoni existau două coruri îndrumate de țăranii și intelectualii din sat. De asemenea, funcționa **Reuniunea de citire și cântare**. La Iertof, din anul 1882 activa un **cor bisericesc** care desfășura și activități în spirit laic. În 1901 s-a întemeiat **Reuniunea de cetit și cânt** condusă de preotul Teodor Panciovan și de învățătorul local. Sătenii din Iertof s-au arătat mereu dornici de cultură, o mare parte dintre ei fiind abonați la ziarele românești. La Oravița Română, în anul 1888, s-a întemeiat **Reuniunea de citire și cântări ortodoxă**, sub conducerea învățătorului Gheorghe Jianu. La Ramna, în 1884, învățătorul greco-catolic Iosif Miclău a pus bazele **Societății de citire și cântare** care în anul 1912 și-a înființat și o fanfară. Astfel, în localitatea Ramna se desfășurau intense activități culturale în rândul sătenilor. La Răcăjdia, în 1894, învățătorul Emilian Novacovici a organizat **Societatea de citire și cântare** care a desfășurat o bogată activitate cultural-națională. Din 1908, conducerea a fost preluată de învățătorul Nicolae Mircea. Societatea a desfășurat numeroase concerte, serate muzicale, serbări populare care au impus-o ca o apreciată instituție de cultură, atât în localitate cât și în satele învecinate. Corul acestei societăți a participat și la marile serbări de la București din anul 1906. La Slatina Nera, învățătorul Tudor Murgu a întemeiat în anul 1908 un cor mixt iar în 1912 a pus bazele unei **Reuniuni de citire** care era dotată și cu o bibliotecă pentru săteni. Biblioteca, care cuprindea numeroase cărți, ziare și reviste românești, și-a adus o contribuție însemnată la ridicarea nivelului cultural al populației sătești din localitate. La Ticvaniul Mare, învățătorul Iuliu Birou a înființat în 1882 **Reuniunea română de cântări „Armonia”** care a desfășurat o intensă activitate cultural-națională, impunându-se ca o remarcabilă instituție de cultură în societatea din această așezare precum și în satele învecinate. Statutele Reuniunii au fost respinse de trei ori de către autoritățile vremii fiind aprobate abia în 1888. Reuniunea a purtat diferite denumiri de-a lungul timpului: Corul vocal român, Reuniunea de lectură, cânt și muzică (din 1901- războiul mondial). La Vrani, în deceniul șapte din secolul al XIX-lea s-a constituit un **cor bisericesc** condus inițial de învățătorul Iosif Ciulin, apoi de

învățătorul Gheorghe Lungu. Activitatea corului s-a amplificat și s-a laicizat, acesta transformându-se în **Reuniunea de cetire, cânt și muzică** care a organizat importante acțiuni culturale.⁶

Menționăm că exemplele prezentate mai sus reprezintă doar societățile sau reuniunile de citire și cântări conduse de preoți, învățători sau directori școlari, dar în realitate, numărul acestor Societăți sau Reuniuni a fost mult mai mare existând zeci de localități în care acestea au fost organizate și conduse și de alte categorii sociale precum cântăreți în strana bisericească, meseriași, țărani și alții.⁷

În continuare vom prezenta mai detaliat câteva din cele mai reprezentative Societăți sau Reuniuni de cetire și cântare din comitatul Caraș-Severin precum și unele aspecte din prodigioasa lor activitate inserate în articole purtând titluri semnificative publicate în presa vremii.

REUNIUNEA DE CETIRE ȘI CÂNTĂRI DIN CICLOVA MONTANĂ își are începuturile în anul 1888 când „ciclovenii pun baza și plămădesc (...) pentru prima dată, o Societate muzicală sub numirea de cor vocal (...)”⁸. Se cântau cântece bisericești și populare. La anul 1891, corul dornic de a se civiliza și lumina își primește botezul și se transformă în Reuniune de cetire și cântări. În anul 1905, luna aprilie, sunt dezbătute de către toți coriștii și fruntașii comunei, Statutele Reuniunii, care înaintate forurilor administrative, au fost aprobate la 11 martie 1906, cu Nr. Ministr. 14167/1906. În baza statutelor, la 8 iulie 1906, Reuniunea s-a constituit legal. Conducător de cor rămâne și pe mai departe învățătorul Vasile Jianu. Acum, în baza statutelor, membrii erau obligați să cerceteze regulat atât probele corale cât și teatrale.⁹

La serbările sfințirii steagului, care s-au ținut duminică, 5/18 iunie 1911, au participat reuniunile surori: Reuniunea greco-ortodoxă de cetire și cântări din Oravița Română, Reuniunea română

---

⁶ I. Munteanu, *Banatul istoric. 1867-1918. Școala. Educația*, vol. III, Ed. Excelsior Art, Timișoara, 2008, p. 486-499.

⁷ *Ibidem*, p. 500.

⁸ I. Crețu, *Istoricul Reuniunii de cetire și cântări din Ciclova Montană. 1888-1938*, Tipografia Felix Weiss, Oravița, 1938, p. 6.

⁹ *Ibidem*, p. 6-10.

de cântări și muzică din Oravița Montană și Reuniunea „Concordia” greco-catolică de cântări din Oravița Română. Programul serbărilor sfințirii steagului reuniunii a cuprins mai multe evenimente dintre care amintim: sâmbătă, 4/17 iunie 1911 s-a dat serenadă nașei steagului, Maria Urdărean; duminică, 5/18 iunie 1911 s-a ținut concertul festiv cu participarea tuturor reuniunilor, concert care a avut următorul program: I. Vidu, „Pui de lei”; C. Porumbescu, „Romanță”; I. Vorobchievici, „Mănăstirea Putnei”; G. Dima, „Fântâna cu trei izvoare”; N. Oancea, „Sârba doctorilor”; I. Vidu, „Preste deal”; C. Savu, „Dragostea dintâi”; A. Sequens, „Codrule, codruțule”; T. Popoviciu, „Pe-al nostru steag” ș. a. Tot conținutul programului demonstrează faptul că sfințirea steagului acestei Reuniuni a fost o veritabilă manifestație de vitalitate românească.¹⁰

Din presa vremii, respectiv „Drapelul” din Lugoj, aflăm și alte aspecte din activitatea Reuniunii. În articolul „Concert și teatru în Ciclova Montană” se precizează că la 15/28 august 1901, în ziua Adormirii Născătoarei de Dumnezeu, Corul vocal greco-ortodox român va organiza în localul berăriei din localitate, următorul program: V. Vasilescu, „Puiculița mea”; I. Vidu, „Logojana”; C. Porumbescu, „Cisla”, operetă comică; I. Vidu, „Marșul lui Mihai eroul”; „Mama soacră”, operetă în 3 acte de Th. D. Speranță. După programul artistic va urma joc. În finalul articolului se precizează și faptul că venitul ce se va obține este destinat sfințirii bisericii ortodoxe din localitate.¹¹ Din articolul „Concertul și producțiunea teatrală din Ciclova Montană” aflăm despre succesul obținut de membrii acestei reuniuni al cărei conducător este harnicul învățător din localitate, Vasile Jianu. Aceste precizări sunt făcute de un corespondent ocazional care se semnează „Un oaspe”.¹²

În anul 1908, intelectualii născuți în Ciclova Montană au donat cărți pe seama bibliotecii pentru a se putea înjgheba și o bibliotecă în bune condiții care să fie întreținută în permanență la dispoziția membrilor. Astfel, Dr. Gheorghe Crăinicianu a donat cărți în valoare de 300 coroane, urmat fiind de locuitorii: Muntean

---

¹⁰ *Ibidem*, p. 15-17.

¹¹ *Drapelul*, Lugoj, I, 1901, Nr. 62 din 4/17 august, p. 3.

¹² *Idem*, I, 1901, Nr. 66 din 18/31 august, p. 3.

Ion, Damian Isverniceanu, Ecaterina Renoi, Alexandru Frâncu, N. Călnicean, Leonte P. Purde, Ion Isac, Francisc Moldovan, Gheorghe Isvernicean, Nicolae Băiaș și Vasile Jianu. S-au colectat o mulțime de cărți și prin inimosul inspector financiar, Mihai Roșianu Covrig. De asemenea, s-au făcut și diverse abonamente la unele ziare și reviste românești. Pe această cale, gustul cititului a început să se dezvolte prin numărul mare de cărți care se puneau la dispoziția poporului, scrise anume pentru el. Studenții citeau alături de bătrâni gazete strecurate din România. În complexa activitate a Reuniunii, biblioteca a avut, așa cum și trebuia, un însemnat loc și rol.¹³

După numeroase activități culturale organizate de Reuniunea de cetire și cântări din Ciclova Montană, în primii ani ai secolului al XX-lea, până în 1914, când în urma izbucnirii primului război mondial, conducătorul Vasile Jianu și majoritatea coriștilor au fost mobilizați, activitatea corului din anii 1915, 1916 și 1917 s-a redus la unele baluri, petreceri și maialuri făcute de cei rămași acasă.¹⁴

REUNIUNEA DE CETIRE ȘI CÂNTĂRI „DOINA” DIN GRĂDINARI (CACOVA) a fost înființată în anul 1908 de către învățătorul Ioan Cioc, fiind al doilea cor la Grădinari, numit corul Reuniunii române de cetire și cântări „Doina”. Acest cor a dobândit personalitate juridică abia în anul următor când Ministerul de Interne Ungar i-a aprobat statutul cu Nr. 90313/1909. Se pare că acest statut aprobat în 1909 a fost redactat după modelul celui redactat de învățătorul Ioan Bogdan, dirijorul corului din Oravița Română, care era socrul lui Ioan Cioc.¹⁵ În acest sens, Statutul, conceput în două părți, „prevedea clar scopul Reuniunii, drepturile și îndatoririle membrilor, modul de funcționare, atribuțiile adunării generale și ale comitetului etc.”¹⁶

Scopul Reuniunii de cetire și cântări „Doina” din Grădinari (Cacova) prevedea: „a) dezvoltarea artei muzicale în toate ramurile ei; b) promovarea culturii și moralului în popor; c) înaintarea vieții

---

¹³ I. Crețu, *op. cit.*, p. 13.

¹⁴ *Ibidem*, p. 19.

¹⁵ P. Oallde, *Corul din Grădinari*, Reșița, 1973, p. 35.

¹⁶ *Ibidem*, p. 36.

sociale.”¹⁷ Tot din statut aflăm că «reuniunea era alcătuită din patru categorii de membri: onorari, fondatori, ajutători și activi. Corul propriu-zis era alcătuit numai din membri activi, acestora cerându-li-se să fie înzestrați cu „calitățile recerute de cântare”. Membrii activi, coriștii adică, erau obligați cel puțin cinci ani „atât la solvarea taxei cât și la cercetarea regulată a orelor de instrucție precum și la participarea întreprinderilor Reuniunii.”»¹⁸ Despre modul de organizare și funcționare a reuniunii aflăm că acesta «a avut un caracter profund democratic, asigurând drepturi și obligații egale pentru toți membrii săi, facilitând în același timp, accesul acestora la realizarea și consumarea actului de cultură. Între altele, toți membrii „fără diferență” puteau împrumuta gratuit cărți din Biblioteca Reuniunii, cu obligația de a le restitui în cel mult 14 zile.»¹⁹

Motto-ul noului cor era compus de Ion Vidu: „Lasă-ți, române, sapa și carul/ Și-n loc de coasă ia lira în mâini.” Corul condus de Ioan Cioc s-a afirmat practic începând din 1910. A realizat producțiuni mai ales cu elevii săi care mai târziu vor cânta și în corul adulților. Pentru început era nevoie de un repertoriu foarte bine pus la punct. Astfel, „se impunea stringent alcătuirea unui fond de partituri. În toți acești ani, între 1909 și 1914, îl vedem pe Ioan Cioc copiind partiturile necesare, fie ajutat de unii dintre elevii și coriștii săi, fie mai ales de bibliotecarul reuniunii, Achim Danciu.”²⁰ În acest mod, corul reuniunii și-a asigurat necesarul de partituri pentru toți coriștii, atât copii cât și adulți.

Din activitatea corului Reuniunii de cecire și cântări „Doina” din Grădinari, amintim participarea acestuia la sfințirea steagului Reuniunii de cântări și muzică a plugarilor din Reșița Română, la 20 noiembrie 1910. Solemn a fost mai ales evenimentul sfințirii propriului steag, în 1911. Festivitățile sfințirii «au început din 22 aprilie/5 mai, printr-o serenadă la Iuliana Bălan, nașa steagului și printr-o „convenire socială ... neobligată.” A doua zi, în 23 aprilie/6 mai, a avut loc inaugurarea propriu-zisă a steagului, festivitate care

---

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem*, p. 37.

- așa cum apreciază „Progresul” din Oravița - „s-a desăvârșit în mod demn.”»²¹ Acest moment solemn desfășurat la 23 aprilie/6 mai 1911 a beneficiat de o amplă cronică publicată în „Drapelul” din Lugoj. Aflăm că «începutul s-a făcut printr-o vizită la locuința nașei steagului.(...) Actul inaugural s-a desfășurat într-un loc anume, din mijlocul comunei. Andrei Ghidiu, prezent la festivitate „a îndemnat pe coriști să-și iubească plugul și cântarea, că prin astea ni s-a conservat individualitatea; să-și iubească limba, portul și datinile și să cultive cântarea care nobilează inimile...” A urmat apoi predarea steagului. Acest moment s-a voit simbolic. Festivitatea s-a încheiat cu „Baterea cuinelor” nu însă înainte ca vicepreședintele Reuniunii, Veniamin Bălan, să rostească un cuvânt de mulțumire. Se înțelege că în după masa zilei respective a avut loc ruga anuală. Curtea școlii – locul de desfășurare a acestei serbări populare - a fost însă „prea mică pentru atâta lume.”»²² Din cele prezentate în cronică „Drapelului” constatăm astfel amploarea acestui eveniment de o deosebită importanță pentru românii din Grădinari și din împrejurimi.

Din aprecierea corespondentului „Drapelului” aflăm și faptul că punctul de vârf al acestei zile a fost concertul festiv care «„a reușit pe deplin” fiind prezenți numeroși oaspeți. Sala „de altfel, destul de spațioasă, a fost arhiplină”. Din „invitarea” tipărită cu această ocazie, rezultă că au fost interpretate de către corul bărbătesc dirijat de Ioan Cioc, melodiile „Drapelul” și „Brâncoveanu”, ambele de I. Mureșan (...). La inaugurarea steagului (...) a venit la Grădinari și Corul bărbătesc din Reșița Română spre a coopera la festivitatea doiniștilor. Corul lui Ioan Marila a interpretat două melodii de A. Popovici: „Dorul ardeleanului” cu solo de bariton și tenor și „Doinitorii români”(…). În încheierea concertului cele două coruri au executat, sub conducerea lui Ioan Marila, cântecul patriotic „Pe-al nostru steag” de Ciprian Porumbescu.»²³ Observăm astfel nu doar amploarea acestui eveniment ci și o adevărată manifestare a românismului în acele vremuri vitrege pentru românii din Monarhia Austro-Ungară.

---

²¹ *Ibidem*, p. 40-41.

²² *Ibidem*, p. 41.

²³ *Ibidem*, p. 41-42.

În esență, Reuniunea de cetire și cântări „Doina” din Grădinari (Cacova), „cu statutele aprobate, cu steagul inaugurat, cu un repertoriu bogat și variat, (...) a avut toate condițiile ca să desfășoare o activitate intensă, să se impună în mișcarea corală bănățeană. Izbucnirea primului război mondial a curmat dureros însă, afirmarea corului „Doina”.²⁴ După încheierea primului război mondial și după un moment de acalmie, între 1919 și 1920, corul „Doina” și-a reluat activitatea organizând concerte împreunate cu teatru sau participând la diferite evenimente culturale din Banat.²⁵ A fost o situație asemănătoare cu cea a reuniunii de cetire și cântări din Ciclova Montană în anii primului război mondial.

REUNIUNEA DE CETIRE ȘI CÂNTĂRI DIN GĂVOJDIA este prezentă în presa vremii în mai multe articole, din care amintim pe cel publicat de „Foaia Diecezană” din Caransebeș cu titlul „Dare de seamă și mulțumită publică”. Descria concertul împreună cu petrecere de joc aranjat la 2/15 februarie 1902. În articol se precizează că la acest eveniment s-au făcut numeroase oferte și suprasolviri, între care: notarul din localitate, Alesandru Mureșan, a dăruit pe seama reuniunii, un dulap cu sticlă pentru cărțile bibliotecii, în valoare de 50 de coroane și a completat biblioteca cu numeroase cărți în valoare de vreo 40 de coroane. Preotul local, Nicolae Groza senior a dăruit cărți folositoare în valoare de vreo 20-30 de coroane. Administrațiunea ziarului „Tribuna Poporului” trimitea Reuniunii gratuit această foaie de mai bine de un an. Informațiile publicate în articol erau încredințate din partea Comitetului Reuniunii, prin persoana lui Ion Voica, casariu și al lui Pavel Blidariu, bibliotecar.²⁶

REUNIUNEA DE CETIRE ȘI CÂNTĂRI DIN DALBOȘEȚ a desfășurat, de asemenea, o bogată activitate culturală, consemnată în presa bănățeană a vremii din comitatul Caraș-Severin. A organizat un concert, împreună cu teatru, la data de 8/21 septembrie 1903, la Ospătăria Văluțan din localitate, după cum rezultă din articolul publicat în „Foaia Diecezană” din Caransebeș

---

²⁴ *Ibidem*, p. 43.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XVII, 1902, Nr. 7 din 17 februarie, c.v., p. 5.

cu o zi înainte.²⁷ Un alt eveniment organizat de Reuniunea de cetire și cântări din Dalboșeț avea să se desfășoare la 23 mai st.v. (5 iunie st.n. 1904), în ziua de zăpostit a postului de Sf. Petru. Evenimentul urma să fie un maial împreună cu concert, declamări și joc în lunca de la Podul Nerganului, lângă Dalboșeț. În articol se preciza și faptul că dacă timpul va fi nefavorabil, petrecerea se va ține în Ospătăria Văluțan.²⁸ Deducem, că la Dalboșeț funcționa la începutul secolului al XX-lea, respectiv atât în 1903 cât și în 1904, o Reuniune de cetire și cântări dar nu cunoaștem dacă aceasta avea sau nu un local propriu.

REUNIUNEA DE CETIRE ȘI CÂNTĂRI DIN BOLDUR a organizat numeroase manifestări culturale care au fost consemnate mai ales în „Drapelul” din Lugoj. Din activitatea acestei reuniuni aflăm că în ziua de rugă a anului 1909, la sărbătoarea nașterii Maicii Domnului, s-a organizat teatru și concert după cum rezultă din articolul publicat în „Drapelul” din Lugoj. Pe lângă concertul obișnuit deja de câțiva ani, tânăra Reuniune de cetire și cântări din Boldur a pus în scenă, prin figuranți aleși, prima piesă teatrală în acest sat, „Norocul în casă”. Reprezentația a început cu cinci piese cântate de corul bărbătesc sub conducerea învățătorului I. Murgu (din localitate), a urmat declamarea anecdotelor lui Speranță iar ultimul punct a fost piesa teatrală „Norocul în casă”. Venitul curat de vreo 132 coroane a fost alăturat fondului Reuniunii de cetire și cântări din Boldur. Se precizează meritul președintelui acestei reuniuni, Vasile Vodă, preot în localitate și a neobositului învățător, I. Murgu.²⁹ Articolul menționat ne informează că Reuniunea de cetire și cântări din Boldur era recent înființată și sub conducerea preotului și a învățătorului din localitate prezenta cu ocazia diferitelor evenimente concertate împreună cu reprezentații teatrale și declamațiuni.

REUNIUNEA ROMÂNĂ DE CETIRE ȘI CÂNTĂRI DIN SASCA MONTANĂ a desfășurat o rodnică activitate cultural-artistică sub îndrumarea directă a harnicului învățător Damian

---

²⁷ Idem, XVIII, 1903, Nr. 36 din 7 septembrie, c.v., p. 8.

²⁸ Idem, XIX, 1904, Nr. 21 din 23 mai, c.v., p. 7.

²⁹ *Drapelul*, Lugoj, IX, 1909, Nr. 96 din 12/25 septembrie, p. 3.

Izverniceanu. Majoritatea evenimentelor organizate au fost consemnate de presa vremii. Din activitatea acestei reuniuni aflăm că aceasta a aranjat la 8/21 noiembrie 1909 (de ziua Sf. Arhanghel Mihail) în sala hotelului Victor Kokesch din localitate, un concert împreună cu declamațiuni sub conducerea învățătorului Damian Izverniceanu. Programul prezentat a fost următorul: Motto; „Marșul lui Tudor”, cor bărbătesc de A. Popoviciu; „Orfanii”, poezie de G. Simu; „Doina română”, cor bărbătesc; „Era noaptea”, cor bărbătesc de Dima; „Suspinarea bețivului”, cor bărbătesc de Vidu; „Baba Anghelușa”, monolog de Alecsandri; „Ș-asa” și „Suspinarea unei floricele”, coruri bărbătești de Vidu.³⁰ În articol se precizează că Reuniunea avea un cor exclusiv bărbătesc care interpreta lucrări corale românești sub bagheta lui Damian Izverniceanu și includea numeroase declamațiuni (poezii, monologuri etc.) în limba română.

Rolul acestor reuniuni „n-a fost numai educația muzicală a bănătenilor, ci întărirea și păstrarea conștiinței lor patriotice și sociale prin care s-a păstrat de-a lungul anilor chiar și a celor mai vitregi, autenticitatea și frumusețea aceluiași patrimoniu spiritual bănățean care constituie originalitatea și distincția lui specifică. Contribuția atât de bogată și de hotărâtoare a acestor Reuniuni de citire și cântare pentru dezvoltarea civilizației și a culturii bănățene sătești și însemnătatea lor pentru cultivarea și îmbogățirea tradițiilor culturale și artistice bănățene, a fost dintre cele mai însemnate.”³¹ Reuniunile de citire și cântări au avut un rol deosebit de important în culturalizarea membrilor acestora, mai ales în mediul rural bănățean din comitatul Caraș-Severin, de la începutul secolului al XX-lea, prin organizarea de activități multiple, facilitând în acest mod lectura și conversația în limba română precum și prin includerea în programul lor a cântărilor corale, atât bisericesti cât și laice, a declamărilor de poezii, a producțiilor teatrale, a petrecerilor populare ș.a.

---

³⁰ Idem, IX, 1909, Nr. 118 din 3/16 noiembrie, p. 3.

³¹ V. Vărădean, *op. cit.*, p. 129.

DIN ISTORIA MARELUI RĂZBOI - ORAȘUL LUGOJ ÎNTRE ANII 1914 - 1919

Prof. dr. Șipoș Ibolya

Împlinirea unui secol de la încheierea primului război mondial a însemnat sfârșitul unui capitol de istorie a Banatului și zorii începutului de integrare a provinciei în cadrul Regatului Român. Prin semnarea acordului austro – ungar din 17 februarie 1867, act finalizat odată cu încoronarea împăratului Franț Josef și ca rege al Ungariei la Buda în 8 iunie 1867, formarea Monarhiei Dunărene a devenit o realitate istorică.

După reanexarea Banatului la Ungaria în 1860 se refac vechile comitate - Timiș, Caraș, Torontal - autoritățile imperiului impunând o structură administrativă rămasă neschimbată până la 1918. În noua formă de organizare teritorială drepturile politice și naționale ale românilor bănățeni au fost apărute de Partidul Național Român din Transilvania și Partidul Național Român din Banat (unite la 1881) și de trei mari ziare românești din care „Luminătorul” și „Dreptatea” au apărut la Timișoara și „Drapelul” la Lugoj.

Asasinarea prințului moștenitor al Austro - Ungariei Franț Ferdinand la Sarajevo în 28 iunie 1914 de către studentul sârb Gavrilo Princip a prilejuit oficialităților vieneze să planuiască un atac militar asupra Serbiei în vederea lichidării mișcărilor naționale din Balcani. Vestea uciderii prințului moștenitor a sosit la Lugoj chiar în ziua asasinatului. Primii au aflat autoritățile comitatense și bisericești. atentatul era descris astfel în chenar negru de ziarul „Drapelul”: „Nimeni n-a voit să dea crezământ groaznicelor vești. Era prea teribil. Și apoi a urmat confirmarea oficială. S-au arborat steaguri negre, s-a pornit svonul clopotelor și jale nespusă a cuprins

toate sufletele. Și jalea ține mereu. Cu resignație mută se primeau știrile ce urmau, care nu mai spuneau nimic nou, nu aduceau nici o mângâiere, ci confirmau numai cruntul adevăr”. Scrisori de condoleanțe au fost trimise guvernului de la Budapesta de către episcopul greco - catolic de Lugoj Valeriu Traian Frențiu și o circulară internă a eparhiei ordona tragerea clopotelor de trei ori pe zi până la înmormântare¹.

Motivele asasinatului erau bine înțelese de intelectualitatea română din Lugoj. Valeriu Braniște într-un articol de fond desemnat punea cauzele uciderii de la Sarajevo pe o serie de motive mai adânci. De vină erau „stările deplorabile din Monarhie”, unde ideea de stat nu era cristalizată². Pentru românii din monarhia austro - ungară moartea membrului Casei de Habsburg a însemnat pierderea speranței de reformare a sistemul constituțional și adoptarea de legi care, să aducă mai multă autonomie și libertate milioanei de români din Banat, Transilvania și Bucovina. În cercurile românești din provincia bănățeană se vorbea că Franz Ferdinand ar fi dorit înlăturarea supremației maghiare din imperiu și formarea unei Monarhii Dunărene sub forma federației³. Ideea aparținuse anterior tot unui român născut la Lugoj A.C. Popovici care, la 1906 a propus ideea federalizării monarhiei pe baze naționale⁴. Concepția politică era agreată inițial de oamenii politici din Lugoj și susținută chiar în Congregația comitatului Caraș-Severin. Deputatul Valeriu Braniște la două săptămâni de la tragicul asasinat a declarat că românii din Austro - Ungaria doreau reforme adoptate pe căi legale. Românii trebuie să fie solidari „numai cu aceea politică a popoarelor de aceeași soartă cu noi care caută a se afirma în spirit constituțional și cu arme legale. Prințul moștenitor întruchipa o problemă de stat pentru viitor” ce permitea popoarelor

---

¹ *Atentatul*, în „Drapelul“, XIV, 1914, nr. 66, 17/30 iunie, p. 1.

² † *Arhiducele clironom Francisc Ferdinand*, în Idem, XIV, 1914, nr. 67, 19 iunie/2 iulie, p. 1.

³ *Arhiducele și trialismul*, în Idem, XIV, 1914, nr. 70, 26 iunie/9 iulie, p. 2.

⁴ Aurel C. Popovici, *Die Vereinigten Staaten von Groß - Österreich*, Leipzig 1906.

din monarhie să aibă o viață națională liberă⁵. Un alt susținător al ideii federaliste a fost Caius Brediceanu, viitorul diplomat român, și el un apropiat al prințului, după cum o mărturisea în propriile memorii, dar și adeptul unei noi strategii politice după începerea războiului „îndreptate decât spre București”⁶.

Ambițiile de hegemonie a cercurilor conducătoare din Viena nu au mai lăsat cale negocierilor diplomatice. Ultimatul de 48 ore adresat de ambasadorul austriac la Belgrad baronul Giesl von Geislingen guvernului sârb exprima în termeni energici condiții umiltoare pentru suveranitatea Serbiei. Se reproșa guvernului de la Belgrad nerespectarea declarației din 31 martie 1909, prin care se obliga să recunoască anexarea Bosniei și Herțegovinei de către monarhia austriacă și faptul că a tolerat propaganda panslavă contra împăratului. Totodată liderii politici sârbi erau obligați să aresteze pe toți complicii atentatului de la Sarajevo. Răspunsul era așteptat până la 25 iulie 1914 orele 17⁷.

Serbia nu a acceptat condițiile ultimatumului imperial, personalul ambasadei austriece părăsind Belgradul. Imediat au intrat în vigoare condițiile excepționale de război în toate teritoriile comitatelor din Ungaria, Banat și orașelor cu drept municipal în frunte cu Timișoara. A fost suspendat dreptul de a elibera pașapoarte, de a trece frontiera cu România la Orșova și de a pleca în alte părți. Alte măsuri aveau în vedere restrângerea libertății presei, prin introducerea cenzurii și îngrădirea libertății de întrunire și semnare a mișcărilor armate⁸. În garnizoanele bănățene erau obligați să se prezinte toți bărbații până la 42 ani. Înainte de plecarea pe front au depus jurământul de fidelitate față de împărat și armata austro - ungară noii recruți în cadrul unor ceremonii militare impresionante asistate de un public numeros. La Caransebeș a depus jurământ regimentul 43 infanterie, la Lugoj regimentul 8 de honvezi și regimentul 21 de artilerie format în mare parte din

---

⁵ *Comemorarea fericitului Arhiduce clironom Francisc Ferdinand*, în Idem, XIV, 1914, nr. 73, 3/16 iulie, p.1-2.

⁶ Caius Brediceanu, *Amintiri din viața mea*, Lugoj, 1936, p. 10.

⁷ *Demersul Monarhiei la Belgrad*, în Idem, XIV, 1914, nr. 73, 12/25 iulie, p. 1.

⁸ *În stare de război*, în Idem, XIV, 1914, nr. 78, 15/28 iulie, p. 1.

români⁹. Printre oficialitățile prezente la Lugoj s-au remarcat comitele Dr. Zoltan Medve și episcopul greco - catolic Valeriu Traian Frențiu. Drept încheiere s-a strigat de trei ori „Trăiască suveranul !” în limbile română, maghiară și germană.

După intrarea în război a României de partea puterilor Antantei la 1916 toți fruntașii românilor au început să fie persecutați și urmăriți datorită activității desfășurate pe tărâm național și politic. Autoritățile au pornit un val de persecuții împotriva românilor. Sub pretexte ca: spionaj în favoarea României, înaltă trădare, agitații contra statului, un număr mare de români bănățeni au fost arestați, întemnițați, deportați și puși sub pază politică. Prima persoană considerată indezirabilă de către autoritățile austriece a fost Ion Vidu iubit și apreciat de către toți lugojenii pentru modestia, spiritul de toleranță, ideile și activitatea culturală desfășurată în cadrul Reuniunii de Cânt și Muzică din Lugoj. În 16 august 1916 s-a deplasat la domiciliul compozitorului o comisie de anchetă formată din șeful siguranței din Budapesta, doi procurori de la Timișoara și Lugoj, doi ofițeri de siguranță și 20 jandarmi. Au fost reținute toate lucrările muzicale ce purtau denumirea de „horă” și „doină”, Vidu fiind somat să predea „imnul pregătit pentru intrarea armatei române în Banat”. La învinuirile aduse el a răspuns clar și răspicat: „Că am făcut muzică românească e adevărat, dar era natural fiindcă sunt român”. Curajul compozitorului a uimit organele de ordine. La 14 septembrie 1916 Vidu este arestat și întemnițat la Sopron și eliberat abia după doi ani. Adus din Ungaria pentru cercetare la Lugoj în cauza de laese majestatis, închis fără o sentință definitivă, este cercetat¹⁰, achitat¹¹ și cu procesul suspendat la cererea lui¹². În cele din urmă este declarat nevinovat de Tribunalul din Timișoara la 21 iunie 1918¹³,

---

⁹ *Jurământul*, în Idem, XIV, 1914, nr. 81, 22 iulie/4 august, p. 2.

¹⁰ Procesul pornit pentru cercetarea în comitetul administrativ a comitatului Caraș -Severin, în S. J. A. S. Timiș, Fond *Prefectura Caraș Severin*, registre, reg. 11/1918, protocolul 2218/1917, f. 6.

¹¹ *Ibidem*, reg. 12/1918, protocolul 117, f. 137; *Achitat*, în „Drapelul”, XVIII, 1918, nr. 18, 3/16 februarie, p. 3.

¹² *Ibidem*, reg. 12/1918, protocolul 877, f. 137v.

¹³ *Achitat*, în „Drapelul”, XVIII, 1918, nr. 63, 13/26 iunie, p. 3.

procurorul Árpád Sulyok considerând, după studierea dosarului, că Vidu nu poate fi condamnat: „Se vede că inspectoratul școlar îl învinăvățește pe profesorul confesional ortodox Ion Vidu de crima de a se fi născut român. Deoarece legislația ungară nu recunoaște asemenea crime, cer achitarea lui”¹⁴.

Reușește după ce este eliberat să-și vadă un vis împlinit. Participă ca delegat la Adunarea de la Alba Iulia în 1 Decembrie 1918 alături de alte personalități lugojene. A fost un dușman înverșunat al regionalismului și compune plin de însuflețire în cinstea evenimentului prezent „Răsunetul României Mari”¹⁵. Meritele culturale îi sunt recunoscute de Consiliul Dirigent de la Sibiu care, printr-o rezoluție semnată de Valeriu Braniște îl numește pe Ion Vidu profesor titular la liceul „Coriolan Brediceanu” din Lugoj.

La puțin timp de la eliberarea lui Vidu este închis un alt mare luptător al mișcării naționale, Valeriu Braniște. Se stabilește definitiv la Lugoj în anul 1900 datorită activității fructuoase desfășurate de un grup de patrioți români în frunte cu Coriolan Brediceanu, avocatul George Dobrin și protopopul Gheorghe Popovici. După înființarea ziarului „Drapelul” la 1901, orașul de pe Timiș devine centrul mișcării și luptei naționale din Banat în toți anii premergători primului război mondial. Refuzând să semneze angajamentul de credință față de guvernul ungar, Braniște răspunde categoric: „Viața mi-o puteți lua, dar iscălitura, care să-mi necinstească numele, nu veți putea niciodată stoarce de la mine”¹⁶. Motivul arestării lui Braniște s-a datorat unui apropiat, Alexandru S. Iorga, născut la Lugoj în 1899, căruia îi obține o bursă de studii la facultatea tehnică din Viena. Braniște era învinuit că ar fi colaborat cu Al. S. Iorga în favoarea României și în detrimentul armatei austro - ungare. Percheziția ordonată de tribunalul militar de honvezi din Seghedin s-a făcut la 1/14 februarie 1918 cu două zile înainte de arestarea lui Braniște de judecătorul de instrucție din Lugoj. În total s-au făcut

---

¹⁴ Constantin Tufan Stan, *De la Reuniunea Română de Cântări și Muzică la corul „Ion Vidu”*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2010, p. 88.

¹⁵ Pr. Oreste Gherasim, *Patriotismul lui Ioan Vidu (IV)*, în „Răsunetul” (Lugoj), XXIV, 1945, nr. 26, 24 iunie, p. 2.

¹⁶ Prof. Dr. Aurel E. Peteanu, *Din galeria marilor dispăruți ai Banatului. Prof. dr. Valeriu Braniște*, vol. IV, Editura Autorului, Lugoj, 1938, p. 20.

perchiziții la 10 persoane, fiind cercetați de spionaj în favoarea României învățătorul Ion Vidu, avocatul George Dobrin, Sempronia Terfaloga,¹⁷ și alții, căutându-se mai ales corespondența cu Șt. Ciurcu în problema plasării doamnei Sempronia Terfaloga ca bonă la copii atașatului militar român Stârcea de la legația română din Viena¹⁸.

Arestat la 3/16 februarie 1918, Valeriu Braniște este închis alături de profesorul supleant din Caransebeș Ion Clopoțel, de învățătorul dirigent Bucureescu, de catihetul Oțoi și părintele Raica. Primește celula cu numărul 14, o încăpere „spațioasă, curată, cuprinde 65,25 metri cubici, după cum arată inscripția de deasupra ușei. După mine au mai fost aduși aici: părintele Pop (?) din Orlat, plasat sub n-rul 18....și părintele dr. Manu de la Gherla, plasat sub n-rul 20”¹⁹. Valeriu Braniște este eliberat abia la 1 octombrie 1918, când imperiul austro - ungar era zguduit de protestele și revoltele populațiilor doritoare de drepturi și libertăți. Simțindu-se vinovat de arestarea omului politic, Iorga adresa o scrisoare Mariei Braniște în ultimele zile de viață ale soțului ei, cerând iertare pentru faptele săvârșite cu zece ani în urmă: „Mult stimată doamnă....am fericita ocazie de a vă ruga atât pe domnia voastră cât mai cu seamă pe mult stimatul domn dr. Braniște de a-mi acorda creștineasca iertare pentru ceea ce conștiu sau inconștient am greșit împotriva domniilor voastre. Vă rog a mă crede că dacă atitudinea mea a fost pe timpuri incorectă, ea s-a produs după târârea mea de către fosta putere de stat prin atâtea temnițe. Efectele dezastruoase ale acestui tratament asupra psihicului meu, care în acel timp eram un tânăr, au fost întreg cortegiul de nenorociri, care în primul rând și mai grav și pe mine m-au lovit. Nu, nu pentru oareșicari favoruri materiale vă rog să-mi acordați iertare, ci pentru ca sufletul meu rănit să-și găsească definitiv echilibrul, pe care acele nenorocite întâmplări de acum zece ani l-au răscolit”²⁰.

---

¹⁷ S. J. A. Statului Timiș, Fondul *Parchetul Tribunalului Severin*, dos. 7/1918, f. 7 - 8.

¹⁸ Dr. Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare. Însemnări contemporane și autobiografice*, Editura Minerva, București, 1972, p. 471 – 472.

¹⁹ *Ibidem*, p. 470.

²⁰ Valeriu Braniște, *Scrisori din închisoare (Seghedin, 1918)*, Editura Banatica, Reșița, 1996, p. 52 - 53.

Printre primii chemați pe front a fost și sublocotenentul Caius Brediceanu care, într-o scrisoare din 26 iulie 1914 trimisă ziarului „Drapelul“ menționa că se desparte de vechii colegi „cu cele mai frumoase aduceri aminte“²¹.

Mobilizarea generală a creat atât la nivelul regional cât și local numeroase greutăți economice, multe gospodării rămânând fără mână de lucru. La mai puțin de o lună de la chemarea pe front, prefectul comitatului Caraș - Severin Zoltan Medve face un călduros apel ca fiecare localnic din Lugoj să ajute după posibilități pe locuitorii nevoiași din comitat²². Acțiunea de ajutorare a populației a fost coordonată de primărie care, în clădirea prefecturii a pus la dispoziție un spațiu de colectare a produselor. Astfel, șeful firmei Németh & Klein (Câinele Negru) prin patronul Alfred Klein a donat 100 kg. ovăz și 100 kg. sare. Un ajutor în bani de 1.216 coroane a venit de la Reuniunea Femeilor Române Lugoj, cele mai mari sume, de 200 coroane fiind donate de episcopul greco - catolic Valeriu Traian Frențiu și 100 coroane de Banca „Poporul” din localitate²³. Raportul primarului Ioan Băltescu menționa că din banii strănși au fost ajutate 364 familii cu 1.149 membrii. La nivel local s-a format o comisie care să coordoneze acțiunile umanitare în frunte cu Daniil Nikolics, Dr. Henric Berdach, Dr. George Dobrin și Ferd Rieger. Banca ipotecară ungară a oferit un împrumut anticipativ de 10.000 coroane cu o dobândă de 9½ %²⁴.

Alte măsuri urgente au fost luate pentru îngrijirea și ajutorarea răniților de pe front. Sub coordonarea Crucii Roșii locale s-au format patru comisii, fiecare cu atribuții diferite de la primirea răniților la gară, îngrijirea, alimentarea și transportul la spitalul comitatens²⁵. Opt clădiri oficiale au fost transformate în spitale

---

²¹ *Redacțional*, în „Drapelul“, XIV, 1914, nr. 78, 15/28 iulie, p. 2.

²² *Apel către publicul comitatens*, în Idem, XIV, 1914, nr. 81, 22 iulie/4 august, f. 1.

²³ *Acțiunea de ajutorare în Lugoj*, în Idem, XIV, 1914, nr. 82, 24 iulie/6 august, p. 2; nr.83, XIV, 1914, 26 iulie/8 august, p. 3.

²⁴ *Orașul Lugoj pentru cei rămași acasă*, în Idem, XIV, 1914, nr. 83, 26 iulie/8 august, p. 3.

²⁵ *Pentru primirea răniților în Lugoj*, în Idem, XIV, 1914, nr. 86, 4/16 august p. 2.

militare pe durata războiului. La nevoie s-a luat în calcul clădirea gimnaziului de stat unde puteau fi instalate 246 paturi, seminariul greco-catolic cu 201 paturi, școala poporală cu 102 paturi, mănăstirea catolică cu 60 paturi, școala izraelită cu 61 paturi, fostul spital orășenesc cu 44 paturi, școala civilă cu 40 paturi și spitalul comitatens cu 300 paturi. Un spital auxiliar putea fi instalat la tribunal și azilul săracilor, fiecare dispunând de un spațiu pentru 50 paturi²⁶. Răniții de pe front, tratați în aceste spitale nu au fost uitați de sărbători de populația locală. Indiferent de naționalitate și credință românii lugojeni i-au vizitat pe toți suferinzii aflați în spital. Sub conducerea maestrului Ion Vidu, de Crăciun au fost organizate două grupe de colindători, unul de copii condus de învățătorul George Onae, și altul de adulți, care au vizitat cele 15 spitale din oraș. Au fost împărțite pachete răniților și personalului medical la un număr de 1.300 persoane. Coordonarea acțiunii s-a făcut de către membrele corului Reuniunii de Cânt și Muzică în frunte cu Sidonia Vidu soția dirijorului²⁷. Tot ziarul „Drapelul” menționează în primele luni de conflict faptele de vitejie, dificultățile și poveștile de front ale răniților. Relatările apărute sub formă de jurnal, scrisori și memorii reprezintă o imagine vie și cronică mărunță a românilor din Lugoj și Banat, nevoiți să lupte pentru o cauză străină. Mulți dintre lugojeni, răniți pe frontul din Galiția și Serbia ajung să fie tratați în spitalele din Viena și Timișoara. O scrisoare a unui artilerist din Lugoj ce semna cu inițialele V. D., menționează la 1914 că a fost dislocat să lupte cu regimentul la Biserica Albă și Belgrad împotriva sârbilor și ulterior în Galiția. Rănit la ambele picioare ajunge în capitala imperiului fiind „transportați trei zile pe coccii păorești (țărănești), nemâncăți, nebăuți. Acum mulțam Domnului este totul bine și-n curând voi revedea sănătos pe deplin Lugojul”. Unele relatări sunt cutremurătoare din partea celor scăpați teferi. Alți

---

²⁶ Pentru îngrijirea răniților în Lugoj, în Idem, XIV, 1914, nr. 122, 28 octombrie/10 noiembrie, p. 3.

²⁷ Colinda răniților, în Idem, XIV, 1914, nr.147, 27 decembrie 1914/9 ianuarie 1915, p. 2. Un alt număr din „Drapelul” arată că femeile din Lugoj au adunat 600 nuci, 115 mere, 200 țigări pentru răniți, cf. *Daruri de Crăciun pentru răniții din spitalele Lugojului în anul 1914*, în Idem, XV, 1915, nr. 13, 31 ianuarie/13 februarie, p. 3.

supraviețuitori scriu despre graba cu care erau săpate mormintele colegilor de regiment răpuși de gloanțele dușmanilor. În mormântarea de cele mai multe ori se făcea fără pompă, preot și sicriu. Altul asistă la o înmormântare a trei soldați uciși cu o zi înainte și au fost puși într-o singură groapă „unul lângă altul, fără cisme. Am făcut o scurtă rugăciune, căci nu mai era timp de ceremonie. Un rotar le-a făcut trei cruci de lemn din pădurea învecinată și ofițerul a scris cu plai (creion) trei nume pe cruci”²⁸. Majoritatea soldaților menționați în scurte rânduri dorul de familie, de pace și dorința de a se întoarce sănătoși din război. Un tată a cinci copii ce semna cu inițiala V. scria la 1915: „Din 22 sunt iarăși cătană. Doamne ce schimbare iară să lase omul casă și masă, nevastă și copiii (5) și să se însire din nou între cătane la disciplină, la poruncă, dar ce să facem dacă soarta e așa, țara ne cerem și așteptăm însă și cisul (ceasul - n. n.) răsplătirei”²⁹. Purtător de mesaje și jurnal de război pentru românii din Banat, redacția ziarului „Drapelul” încerca să satisfacă toate cererile pentru ca știrile să ajungă la toți românii din monarhia austriacă. În scurt timp cerințele mari au făcut imposibil îndeplinirea tuturor solicitărilor, Braniște acordând prioritate răniților aflați în diverse spitale³⁰. Faptele de vitejie, decorațiile și avansările de pe front erau menționate zilnic în cronica mărunță a fiecărui număr. Astfel, Caius Brediceanu și Dr. Virgil Bejan fiul marelui luptător național Mihai Bejan de la regimentul 21 artilerie au fost avansați în 1915 la rangul de locotenent³¹. Veștile de pe front nu erau totdeauna bune. Un episod dureros are loc în anul 1915 când au murit în luptele din Galiția împotriva rușilor numeroși lugojeni. Mulți dintre cei care au depus jurământul de onoare față de împărat și patrie într-o ceremonie militară impozantă din Lugoj, cu un an înainte numai trăiau, găsindu-și sfârșitul în modestul orașel polon Przemysl din inima Galiției. Chiar dacă românii bănățeni au făcut față asaltului rusesc, nu au reușit să lupte cu mizeria și lipsa de

---

²⁸ *Lugojenii în război*, în Idem, XIV, 1914, nr.108, 25 septembrie /8 octombrie, p. 2 – 3.

²⁹ *Mângâierea soldatului român*, în Idem, XV, 1915, nr. 16, 7/20 februarie, p. 3.

³⁰ *Lectura răniților*, în Idem, XV, 1915, nr. 16, 7/20 februarie, p. 3.

³¹ *Avansări*, în Idem, XV, 1915, nr. 17, 10/23 februarie, p. 2.

alimente. Înconjurați de rușii care luptau în Galiția vestică, liniile de aprovizionare au fost închise pentru armatele austriece. Fortul a fost aruncat în aer pentru ca muniția să nu ajungă pe mâna rușilor. O mare parte din garnizoana ajunsă prizonieră la ruși era formată din români. Soldații din Lugoj și satele bănățene trimiteau în primăvara anului 1915 o scrisoare de salut „în numele Romei eterne și divului Traian” la redacția ziarului *Drapelul*³². Conform unor mărturii depuse de soldații bănățeni, se aflau acolo „întreaga divizie de la Vârșeț, batalioane de la Lugoj, Orșova și Oravița, de la Arad și Sătmar, milițieni austrieci din Bucovina toți români”. Printre cei împresurați s-au aflat acolo vicecolonelul Petru Babeu, căpitanul de honvezi din Lugoj Silviu Bordan, care „cetise cu înaltă și accent energetic jurământul românește pe câmpul de corvadă din Lugoj, când 6.000 de români concentrați la honvezi puneau votul solemn al credinței către steag, care simbolizează Tronul și Patria”. Tot acolo era și căpitanul Petru Jucu din Lugoj unul dintre cei mai buni ofițeri ai garnizoanei³³. Despre el s-a aflat primul că este în viață³⁴. Emoțiile lugojenilor au durat până la obținerea veștii că mulți conaționali sunt în viață și au fost luați prizonieri de armata rusă. Cedarea fortului a făcut să cadă prizonieri la Przemysl 44.000 soldați ai garnizoanei, 45.000 lucrători militari și 28.000 bolnavi și răniți, un total de 107.000 prizonieri³⁵. După o călătorie de opt zile, prizonierii lugojeni ajung în orașul rusesc Penza³⁶. Corespondența de multe ori telegrafică se făcea pe adresa redacției ziarului din Lugoj. O scrisoare din 25 aprilie 1915 din Simbirsk semnată de ofițerii și soldații din Lugoj menționa că sunt sănătoși – preotul militar Rista, locotenent colonelul Babeu, căpitanii Bordan și Petru Jucu, locotenentii Alexiu Mureșan și dr. Nestor Blaj. Sublocotenentul Valeriu Muțiu, stegarii Emil Petrovici, Danciu, Ciosa, Liuba, Gheția, Ionescu, Lugojan, Cornel Milutinovici³⁷.

---

³² *Lugoj, 12/25 martie*, în Idem, XV, 1915, nr. 30, 12//25 martie, p. 2.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *De la prizonierii din Przemysl*, în, Idem, XV, 1915, nr. 42, 11/24 aprilie, p. 2.

³⁵ *De-ale războiului*, în Idem, XV, 1915, nr. 32, 17/30 martie, p. 3.

³⁶ *Știri de la prizonierii noștri din Przemysl*, în Idem, XV, 1915, nr. 43, 14/27 aprilie, p. 2.

³⁷ *Ibidem*.

Prizonieri ruși aduși de armata austriacă au fost și la Lugoj. Pentru ei a fost amenajată o tabără la marginea orașului sub Dealul Viilor. Supravegheați de regimentul de honvezi din Lugoj, prizonierii ruși se confruntau cu lipsa de haine, încălțăminte și hrană. Un comunicat dat de regimentul din Lugoj făcea apel la locuitori să doneze lenjerie de pat și mâncare pentru că erariul militar nu dispunea de fondurile necesare pentru hrana prizonierilor. Vizitarea taberei de prizonieri se putea face conform comunicatului dat de prefectura Caraș – Severin doar de lugojenii care donau bani și alimente³⁸. Un ajutor substanțial a venit și din partea autorităților locale. Astfel, în anul 1916 primăria Lugoj acorda un avans de 96 coroane pentru cumpărarea a patru perechi de ghetete necesare prizonierilor ruși. Se dorea restituirea avansului din bugetul pe anul 1919, pentru achitarea sumei ordonate sub nr. 37/1916³⁹. Alte 540 coroane au fost alocate pentru cumpărarea albiturilor de pat necesare pentru prizonierii care lucrau la pădure⁴⁰. Relația prizonierilor ruși cu lugojenii era o problemă de moralitate investigată de poliția locală. Nu de puține ori primăria a cerut informații de la poliție pe această temă. Astfel, erau în atenția organelor legii, femeile Magina Maria, de pe str. Guran nr. 14, Pecza Elisabeta cu trei copii, cu domiciliul tot pe str. Guran nr. 14, Pappi Elisabeta, de pe str. Maniu, nr. 8, Poienari Maria, de pe str. Guran nr. 35 și Miloș Franciska cu domiciliul neprecizat⁴¹.

O întâmplare relatată de un redactor de la ziarul „Drapelul” menționa că lugojenii nu i-au privit pe prizonieri cu dușmănie, ci au sărit imediat în ajutor. Parohia ortodoxă locală a oferit asistență religioasă mai ales că și rușii erau de aceeași confesiune cu românii. Cu prilejul sărbătorilor pascale din anul 1915 prizonierii ruși au cerut să poată veni la Biserica cu două turnuri de la Lugoj, mulți dintre ei nemaiasistând la vreo slujbă religioasă timp de nouă luni. Un moment deosebit a fost când 500 de glasuri au cântat la sfârșitul slujbei în limba rusă „Hristos a înviat”, iar cuvântul preotului

---

³⁸ Pentru prizonierii ruși din Lugoj, în Idem, XV, 1915, nr. 43, 14/27 aprilie, p. 2.

³⁹ S.J.A. S. Timiș, *Primăria orașului Lugoj*, doc. 157/1917, f. 1.

⁴⁰ *Ibidem*, doc. 158/1917, f. 1.

⁴¹ *Ibidem*, doc. 168/1917, f. 2.

Mihăiescu a fost tradus de un român din Basarabia. Știrea prezenței prizonierilor ruși s-a răspândit rapid în tot orașul. O parte din locuitori s-au adunat în fața bisericii. Chiar atunci un alt cortegiu de soldați români aștepta trecerea rușilor ca să meargă pe frontul din Galiția și Serbia. Plecați și luptând pe fronturi diferite, românii lugojeni dislocați pe spații geografice diverse, păstrau legătura prin intermediul cronicii scurte de război cu ajutorul ziarului „Drapelul”. Privindu-i pe „rușii” de aici, mulți români din Lugoj se gândeau la prizonierii aflați departe pe meleagurile siberiene⁴².

Obligațiile războiului a făcut autoritățile să treacă la rechiziționarea principalelor produse agricole. La 14 ianuarie 1915, guvernul a dat ordonanța potrivit căreia, fiecare producător era obligat să anunțe la autoritatea locală cantitățile de grâu, secară, orz și ovăz care, chipurile, îi prisoseau, pentru a fi achiziționate de stat la prețurile stabilite⁴³. O comisie economică formată la nivel central, cerea comitatelor din Banat să cumpere cantități însemnate de grâu și porumb. Până la 1 martie 1915 dacă nu se atingea cifra dorită se trecea la rechiziționarea forțată a porumbului și se plătea cifra maximală fixată. Guvernul dorea să cunoască de ce rezerve de făină dispunea, plănuid și rechiziționarea cartofilor. Măncarea tot mai puțină a devenit căutată și de dușmani atunci când războiul s-a prelungit. Din acest motiv primarul orașului Lugoj aducea la cunoștință, că în urma informațiilor primite Serbia are intenția de a pune mâna pe depozitele de cereale și atrăgea atenția proprietarilor să fie atenți la propriile depozite⁴⁴. În anul 1917 s-a trecut la rechiziționarea făinii, iar peste câteva luni și la grăsimi (slănină și untură). Producătorii aveau voie să păstreze 4 kg slănină și 5-8 kg untură de persoană pe timp de un an⁴⁵. Împotriva speculanților de alimente primăria Lugoj a venit în sprijinul populației, stabilind prin ordonanță tarife maxime la produsele de bază și oprind exportul la carne, lapte, ouă, vânzarea alimentelor cu o zi înainte de târg și cele efectuate pe stradă de speculanți. Cei care nu respectau

---

⁴² *Slujbă pentru prizonieri*, în „Drapelul”, XV, 1915, nr. 43, 14/27 aprilie, p. 2 - 3.

⁴³ *Rechiziționarea cerealelor*, în Idem, XV, 1915, nr. 17, 10/23 februarie, p. 3.

⁴⁴ *Păziți cerealele*, în Idem, XV, 1915, nr. 86, 1/14 august, p. 3.

⁴⁵ Vasile Dudaș, *Banatul în anii primei mari conflagrații mondiale*, Editura David Press Print, Timișoara, 2014, p. 35.

prețurile stabilite de primar în sensul ordonanței ministeriale 5.600 din 1914 riscau să fie închiși pe 15 zile sau să fie amendați cu 200 coroane⁴⁶.

Problema cotelor de achiziție de la populație a trezit protestul comitatelor bănățene. Convocată în ședință extraordinară, adunarea comitatului Timiș la 18 ianuarie 1917 raporta comisiei economice centrale de rechiziție că din cele 210.000 măji metrice de grâu cerute s-au putut aduna doar 45.000 măji⁴⁷. Situația creată în comitatul Timiș a trezit protestul deputaților județeni din cauza periclitării situației agricole. În ședința menționată, deputatul I. Csiki arăta că doar a patra parte a contingentului repartizat pe comitat, adică 210 vagoane au putut fi strânse, principalii păgubiți fiind agronomii care nu puteau continua muncile câmpului⁴⁸.

Nici în comitatul vecin Caraș - Severin de care aparținea Lugojul situația nu era mai bună. Comitetul administrativ prin vicecomitele Aurel Issekutz informa oficiul central că s-au repartizat comitatului Caraș - Severin 400 vagoane cereale, cartofi și alte produse agricole. Recolta slabă și inundațiile au împiedicat adunarea cantităților cerute. Până la 6 ianuarie 1917 s-au rechiziționat pe teritoriul comitatului 174 vagoane și se spera creșterea la 250 vagoane⁴⁹. Recolta slabă din anul 1916 a dus la scăderea rezervelor pentru populație și raționalizarea pâinii, care nu mai era coaptă numai din grâu, ci dintr-un amestec de 75% grâu și 25% porumb⁵⁰. Un alt aliment de lux, raționalizat încă de la începutul războiului a fost cafeaua. Primarul orașului Lugoj a dat un comunicat prin care aducea la cunoștință hotărârea centralei de cafea că începând cu 15 ianuarie 1917 nu se putea vinde lunar unei persoane decât o cantitate minimală. Comercianții en gros nu

---

⁴⁶ *Prețurile pieței Lugoj*, în „Drapelul“, XV, 1915, nr. 32, 17/30 martie, p. 3.

⁴⁷ *Congregația comitatului Timiș*, în Idem, XVII, 1917, nr. 1, 1/14 ianuarie, p. 3

⁴⁸ *Contra exagerărilor rechiziționării*, în Idem, XVII, 1917, nr. 4, 10/23 ianuarie, p. 2.

⁴⁹ *Rechiziționarea în comitatul nostru*, în Idem, XVII, 1917, nr. 2, 3/16 ianuarie, p. 3

⁵⁰ *Reducerea rațiunei de făină de grâu*, în Idem, XVII, 1917, nr. 4, 10/23 ianuarie, p. 3.

puteau vinde produsul en detail decât celor care fac comerț cu cafea. Cel mult se putea da între 4 - 12 kg. Comerciantul en gros era obligat să raporteze zilnic vânzările făcute⁵¹. Cantitățile date unui cumpărător erau așa de mici încât la 1.300 kg primite de orașul Lugoj se acorda unei persoane în prăvălii doar 25 grame cafea⁵².

Intrarea în război a României de partea puterilor Antantei în vara anului 1916 a dus la aplicarea de măsuri excepționale specifice zonelor de conflict. Ca teritoriu de graniță cu România, spațiul bănățean a fost împărțit într-o zonă liberă și una de război, circulația liberă pe teritoriul ultimului perimetru urmând să fie sistată. Teritorii militare de război au fost în Torontal (Becicherecul Mare, Panciova), Timiș (cercurile Cubin, Vârșeț, Biserica - Albă) și Caraș-Severin (Orșova, Moldova Nouă, Bozovici și Teregova)⁵³. Orașele Lugoj și Caransebeș au fost socotite zone libere până la 12 septembrie 1916, după această dată locuitorii putând să călătorească numai cu aprobarea autorităților militare. Toate cererile de călătorie se rezolvau în 10 - 12 zile⁵⁴. Introducerea restricțiilor a îngreunat viața și privațiunile materiale care erau tot mai greu suportate de populația urbei. Într-un comunicat al primarului din Lugoj Ioan Băltescu din ianuarie 1917, proprietarii de prăvălii și localuri erau informați că erau obligați să respecte ordonanța ministerului de interne Nr. 4470/1916 care dispunea reducerea consumului de iluminat în localuri, prăvălii și baruri, precum și reducerea iluminării vitrinelor. Acolo unde s-au întrebuițat până acum două surse de lumină urma să se folosească doar una, unde s-au folosit cinci, iluminatul se va reduce la a treia parte⁵⁵. Restricții s-au făcut și în circulația trenurilor⁵⁶, armata trecând și la rechiziționarea

---

⁵¹ *Rațiunile de cafea*, în Idem, XVII, 1917, nr. 5, 12/25 ianuarie, p. 3.

⁵² *Cafea*, în Idem, XVII, 1917, nr.31, 16/29 martie, p. 3.

⁵³ *Ordonanța ministerială despre teritoriul de război*, în Idem, XV, 1915, nr. 100, 5/18 septembrie, p. 2.

⁵⁴ *Lugojul teritoriu intern de război*, în Idem, XVI, 1916, nr. 99, 27 august/9 septembrie, p. 2.

⁵⁵ *Economie cu luminatul*, în Idem, XVII, 1917, nr. 5, 12/25 ianuarie, p. 3.

⁵⁶ „Publicul este invitat atât în interesul său propriu, cât și mai ales în interesul comun, să renunțe la toate călătoriile, care nu sunt indispensabile. Astăzi e o datorință patriotică a nu face greutatea transporturilor militare și

obiectelor de aramă (încuietoare uși și ferestre)⁵⁷, căldări⁵⁸, cazane de țuică și clopotele bisericilor⁵⁹.

Toate privațiunile din spațiul bănățean au trezit nemulțumirile muncitorilor care încep demonstrații și greve. La Lugoj acțiuni de protest au fost făcute de muncitorii de la fabricile de textile și filatura de mătase din oraș. Evenimentele revoluționare declanșate în Rusia sunt receptate cu interes. Ziua de 1 mai 1917 este sărbătorită la Timișoara, Lugoj, Anina, Reșița. Cu ocazia întrunirilor care au avut loc, cei care au luat cuvântul au făcut referiri la solidaritate, intensificarea luptei pentru pace, curmarea războiului, drepturi și libertăți democratice.

Situația Banatului la sfârșitul primului război mondial, retragerea trupelor austro-ungare, înfăptuirea României Mari, ocupația sârbă, franceză și intrarea trupelor române în comitatul Caraș – Severin sunt menționate de Jakabffy Elemér într-o carte⁶⁰ ce descriu evenimentele importante de la frontiera bănățeană în pragul desprinderii provinciei de Ungaria și trecerea într-o nouă etapă istorică de unire cu Țara Mamă. Memorialistica omului politic maghiar asupra evenimentelor din anii Marelui Război, deși prezintă pe alocuri puncte de vedere contrare intereselor românești, merită a fi luate în seamă, atât ca martor direct asupra ultimelor luni de stăpânire maghiară în Banat, cât și pentru relațiile avute în

---

celor economice pe liniile ferate. Cine nu are trebuință urgentă de călătorit, să rămână acasă.” Cf. *Reducerea circulației trenurilor*, în Idem, XVII, 1917, nr. 13, 2 /15 februarie, p. 3.

⁵⁷ *Rechiziționarea clempeilor de alamă*, în Idem, XVII, nr. 19, 16 februarie /1 martie, p. 3.

⁵⁸ *Rechiziționarea căldărilor din mașinile de fier*, în Idem, XVII, nr. 22 28 februarie/8 martie, p. 3.

⁵⁹ La 25 și 26 august 1916 s-au rechiziționat la Lugoj clopotele de la bisericile gr. ortodoxe. De la biserica mare, 3 clopote, de la biserica Sf. Nicolae un clopot și de la cimitir tot un clopot, lăsându-se pentru nevoile credincioșilor la fiecare biserică câte un clopot. Cf. *Inscripțiile de pe clopotele rechiziționate de la bisericile române gr. or. din Lugoj*, în Idem, XVI, 1916, nr. 95, 18/31 august, p. 3.

⁶⁰ Dr. Jakabffy Elemér, *A magyar államhatalom utolsó hónapjai Krassó-Szörény vármegyében* (Ultimele luni ale puterii de stat maghiare în comitatul Caraș Severin), Lugoj, [1940].

cercurile guvernamentale din Ungaria, Jakabffy Elemér fiind respectat și apreciat de conducătorii mișcării naționale din Lugoj pentru vastele cunoștințe de istorie, cultură, sociologie, publicistică și atitudine moderată față de majoritatea populației din provincie. În toate descrierile asupra principalelor întâmplări din anii 1918 – 1919, se transpune dorința încheierii războiului, ideile liberale de conlucrare și deschidere cu majoritatea românească, îndeosebi cu Valeriu Braniște și George Dobrin, principalii artizani de unitate națională pe plan local în concepția lui Jakabffy Elemér.

Izbucnirea revoluției la Budapesta în 30 octombrie 1918 pe fondul comunicatului dat de împăratul Carol al IV-lea de organizare a imperiului pe baze federale, încercare eșuată de salvare a monarhiei, a însemnat venirea la putere a Consiliului Național Maghiar condus de contele Károly Mihály, și, totodată, dezlegarea militarilor față de jurământul de credință depus, ei putând de acum înainte să se pună la dispoziția propriilor consilii naționale.

Evenimentele petrecute pe cuprinsul monarhiei a produs uimire și bucurie printre soldații, ofițerii și jandarmii aflați la Lugoj, ei înlocuind rozetele cu semnele împăratului de pe chipiuri și săbii. Pe fondul dezmembrării armatei situate în cazarma de honvezi de la Lugoj, orașul și satele de pe cuprinsul comitatului Caraș-Severin au fost cuprinse de haos, violențe, jafuri, mulți soldați demobilizați plecând acasă cu arma din dotare. La 2 noiembrie 1918 vicecomitele Aurel Issekucz a convocat la sediul prefecturii o ședință la care au participat: Ioan Băltescu, episcopul Valeriu Traian Frențiu, dr. Valeriu Braniște, dr. George Dobrin, dr. George Popovici, Vasile Dobrin, dr. Dobó Jenő, dr. Fényes József, dr. Fränkl Nándor, Haberehrn Antal, dr. Hausz József, Dr. Jakabffy Elemér, Kóky Layos, dr. Makay Ágoston, Magyar János, Daniel Nicolici, Oregyán József, Dominic Rațiu, Schieszler Zsigmond, Sulyok Árpád, Török Lajos și Partenie Jianu, pentru a discuta asigurarea ordinii și bunurile cetățenilor⁶¹.

Încercarea eșuată a lui Otto Roth de a proclama Republica bănățeană la 31 octombrie 1918, chiar în aceeași zi când se desfășura la Lugoj o altă adunare națională a întâlnit opoziția lui

---

⁶¹ Dr. Jakabffy Elemér, *op. cit.*, p. 18.

Valeriu Braniște proaspăt ieșit din detenția maghiară. Dorința noii structuri de putere de a obține autoritate asupra întregului Banat a creat un protest ferm în spațiul public, omul politic respingând ideea atât în cadrul adunării de la Lugoj, dar chiar și în următoarele zile⁶², când declara că aranjamentele locale și regionale pun în pericol unitatea națională a poporului român. Un Consiliu Național Militar local s-a format la Lugoj în ziua de 3 noiembrie 1918 având în componență pe colonelul Réthy Zsolt, maiorul Rémus Dobo, căpitanul Márton Albert, locotenentul Ács Nagy Zoltán, stegarul Iancu Jianu și pirotehnistul Kiss Lajos. Acest consiliu militar a funcționat doar cu numele, noua structură punându-se în subordinea forțelor de poliție⁶³.

În ziua de 3 noiembrie 1918 conducătorii mișcării naționale din Lugoj au convocat o adunare pentru constituirea Gărzii Naționale. Întâlnirea a avut loc în grădina hotelului Concordia, de față fiind prezenți și 50 de ofițeri și subofițeri români⁶⁴. S-a hotărât formarea unui batalion românesc ce urma să funcționeze începând cu 5 noiembrie 1918. Cu acest prilej Valeriu Braniște a rostit o cuvântare emoționantă consacrată luptei românilor pentru libertate și unitate. Au mai rostit cuvântări prof. dr. Victor Bârlea, desemnat notar al adunării, avocații dr. George Gârda din Făget și dr. George Dobrin din Lugoj, precum și episcopul greco-catolic Valeriu Traian Frențiu ales în unanimitate președinte al întrunirii. În după - masa aceleiași zile, socialiștii lugojeni au ținut în sala prefecturii o altă ședință condusă de Wunder Béla. Au ținut cuvântări în limba maghiară, Oregyán József, în germană Dobó Jenő și română Gheorghe Urzică, reprezentanții socialiști cerând condiții de lucru mai bune, cei prezenți fiind informați de viceprefectul Aurel Issekucz despre situația politică din țară și formarea gărzii naționale, cerându-se înrolarea lor în formațiunea militară⁶⁵. Pe 7 noiembrie 1918 s-au creat structurile de comandă și au fost luate în primire toate obiectivele militare și armamentul din orașul Lugoj,

---

⁶² *Ibidem*, p. 21.

⁶³ *Ibidem*, p. 22.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 23.

interesul fiind asigurarea liniștii și neutralizarea elementelor turbulente⁶⁶.

În anul 1918 au loc schimbări importante pe toate fronturile de luptă. Ofensiva armatelor austro - ungare a eșuat pe frontul din vest, iar în est pe fondul înaintării trupelor Antantei se amplifică acțiunile revendicative în fiecare localitate din Banat împotriva autorităților ungare. După destrămarea unităților militare din monarhie, zeci de mii de soldați și ofițeri au început să se reîntoarcă acasă. Un raport al prefectului de Caraș - Severin din 6 noiembrie 1918, adresat guvernului ungar, descrie ultimele zile ale vechii stăpâniri din Lugoj, înainte de preluarea puterii de către administrația românească. „Armata, în întregul comitat, s-a împrăștiat și este minim numărul acelor soldați care ne mai stau azi la dispoziție. Degeaba am cerut ajutor de la Comandamentul Militar teritorial din Timișoara, ni s-a răspuns că nu ni-l pot da... A pornit deja o mișcare pentru a se organiza o armată gen miliție cu caracter național român, formată din atâția oameni câți sunt necesari pentru asigurarea ordinii interioare”⁶⁷.

Pe fondul preluării controlului de batalionul românesc, o încercare de răspândire a știrilor false, în scopul provocării haosului și dezordinii se trimit de cercurile guvernamentale din comitatul Caraș – Severin știri mincinoase ziarelor vieneze că „Lugojul a ajuns pe mâna olahilor” și „românii înarmați au atacat pe maghiari și cari au scăpat cu viața s-au refugiat”⁶⁸, culminând cu dezinformarea că orașul a fost ocupat de români prin uciderea soldaților maghiari⁶⁹. Atitudinea manipulatoare a fost condamnată

---

⁶⁶ *Batalionul românesc*, în „Drapelul“, XVIII, 1918, nr. 114, 25 octombrie/7 noiembrie 1918, p. 2.

⁶⁷ Vasile Dudaș, *op. cit.*, p. 79.

⁶⁸ *Instigătorii*, în „Drapelul“, XVIII, 1918, nr. 115, 27 octombrie/9 noiembrie 1918, p. 3.

⁶⁹ *Einbruch der Rumänen in Südungarn. Die ungarische in Soldaten in Lugos niedergemacht*, în *Neues Wiener Journal*, 26, 1918, nr. 8986, p. 1. Tot pe prima pagină a ziarului o corespondență venită de la Budapesta pe 7 noiembrie arăta „românii au pătruns la Lugoj din Ungaria de Sud și au ucis acolo toți soldații maghiari. De prezent orașul e în mâinile lor”, cf. *Ibidem*.

ferm de către ziarul „Drapelul” care îndemna la calm, pentru a nu se declanșa incidente și motive că românii sunt de vină⁷⁰.

Conform Convenției militare din 13 noiembrie 1918 trupele militare maghiare urmau să se retragă la nord de Mureș, urmând a fi înlocuite de trupele Antantei, reprezentată de armata sârbă. La începutul lunii noiembrie 1918 trupele sârbești înaintau spre comitatul Caraș-Severin, ocupând localitățile Neoplanta, Petrovaradin, Biserica Albă, Vârșeț și pe teritoriul comitatului Caraș - Severin la Moldova Nouă și Berzasca⁷¹. La 14 noiembrie 1918 un batalion de sârbi formați din 180 de soldați au sosit în Lugoj. Primarul Ion Băltescu a condus trupele la cazarma batalionului românesc, cerând insistent păstrarea ordinii și siguranței în oraș⁷². A doua zi de la ocuparea orașului de trupele sârbești, comandantul batalionului a cerut viceprefectului Aurel Issekucz ca în termen 24 ore soldații garnizoanei de honvezi să părăsească orașul. Căpitanul sârb a luat sub comandă proprie cele două companii românești, garda națională maghiară și comanda de piață. Au fost ocupate toate obiectivele militare, magazinele și gara, poșta și telegraful funcționând cu mari întârzieri.

Retragerea armatei austro - ungare a provocat mare dezordine, agitație și înghesuială, micile străzi ale orașului fiind umplute de numeroase căruțe și mașini pline cu mobilă, bagaje și alte obiecte personale ale celor care se îndreptau spre Ungaria. Trupele de ocupație au considerat garda națională prea mare și au impus micșorarea efectivelor militare la doar 100 de ofițeri români și 100 de sârbi⁷³. Efectivele sârbești au fost întărite cu noi trupe la 18 noiembrie 1918, noul comandant, locotenentul colonel Silvi poruncind încetarea activității gărzilor române și maghiare. Totodată a fost suspendat serviciul de poștă, telefonic și telegrafic⁷⁴. Ocuparea orașului Lugoj de trupele străine a însemnat izolarea atât

---

⁷⁰ *Instigatorii*, în „Drapelul”, XVIII, 1918, nr. 116, 30 octombrie/12 noiembrie 1918, p. 3.

⁷¹ *Trupe de-ale Antantei în Caraș-Severin*, în Idem, XVIII, 1918, nr. 116, 30 octombrie/12 noiembrie 1918, p. 3.

⁷² *Lugojul ocupat de sârbi*, în Idem, XVIII, 1918, nr. 118, 3/16 noiembrie, p. 3.

⁷³ Dr. Jakabffy Elemér, *op. cit.*, p. 47- 48.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 50.

față de alte localități bănățene, cât și de cele din Ungaria, ruperea comunicațiilor și posibilitatea localnicilor de a călători afectând în mod direct aprovizionarea cu alimente și dezvoltarea economică a urbei de pe Timiș⁷⁵. Scumpirea prețurilor, lipsa de pe piață a produselor de bază și împărțirea pe cartele a unor articole de îmbrăcăminte și încălțăminte, la mare căutare în anii de război a creat cozi interminabile din partea populației, acolo unde ele erau vândute. Așa s-a întâmplat în după-masa zilei de 6 decembrie 1918 când lugojenii au atacat magazinul de pantofi „Turul“ situat în piața Isabella și în mai puțin de jumătate de oră au vandalizat întreg magazinul. Nemulțumirea a fost creată de împărțirea bonurilor pentru pantofi și modul de distribuire a mărfii, localnicii acuzând autoritățile locale că nu se implică suficient în distribuirea produselor căutate de populație. În timp ce o delegație de lugojeni se afla la primărie pentru a-și exprima nemulțumirile, locuitorii ce așteptau la coadă, pierzându-și răbdarea, au spart vitrina și au furat toată marfa⁷⁶. Strigătele celor din fața magazinului a trezit atenția unui ofițer sârb prezent călare pe acolo care, nervos a început să lovească mulțimea. Toți s-au împrăștiat repede, dar metodele tot mai autoritare ale comandanților sârbi au creat tensiuni în rândurile populației din Lugoj, mulți fiind nevoiți să îndure pe lângă traiul greu din timpul războiului și privațiuni impuse de ocupanții străini. Revelator asupra modului cum înțelegeau sârbii din tabăra Antantei să administreze arealul bănățean, un teritoriu aliat, poate fi explicat prin ordonanțele date de armata sârbă din Lugoj. Astfel, la 29 noiembrie 1918 s-a dat ordinul numărul 2 al comandantului sârb staționat în capitala comitatului Caraș -Severin. Comunicatul interzicea orice activitate politică și militară în rândurile cetățenilor, răspândirea de știri false, fiind interzise adunările publice și întrunirile. Orice nesupunere venită din partea populației înseamna aducerea în fața tribunalului militar. Erau interzise sabotarea căilor de comunicație, în special a căii ferate, a firelor de telegraf și telefon. Ordinul era semnat de comandantul Svetozar S.

---

⁷⁵ *Tăiați de lume*, în „Drapelul“, XVIII, 1918, nr. 119, 6/19 noiembrie 1918, p. 3.

⁷⁶ Dr. Jakabffy Elemér, *op. cit.*, p. 58.

Stankovic⁷⁷. O mică întâmplare vine să confirme modul de comportament al armatei sârbe staționate la Lugoj. În seara zilei de 14 decembrie 1918 la cafeneaua Corso din localitate cu ocazia unei petreceri românești era amestecat printre participanți și un sârb. În momentul când s-a cântat imnul românesc, un anume Constantin Grozăvescu i-a cerut celui de naționalitate sârbă să cânte cu ceilalți români. El nu a vrut să îndeplinească cererea și, a replicat tăios că în Banat nu cunoaște decât două imnuri oficiale, cel sârbesc și maghiar. La asemenea vorbe românii au început să-l atace pe sârb care, a fugit repede după ajutor. Până să vină forțele de ordine, românii au plecat din cafenea. Incidentul de la local a avut și urmări. Comandantul sârb l-a arestat pe Constantin Grozăvescu și l-a trimis în fața instanței militare din Vârșeț⁷⁸.

Lugojenii au fost prezenți în număr mare și la Adunarea Națională de la Alba Iulia. Au plecat spre capitala Marii Uniri reprezentanți din toate categoriile sociale. Dieceza Lugojului a fost reprezentată din oficiu de P. S. Sa. Dr. Valeriu Traian Frențiu episcop; Teofil Crișan vicar foraneu episcopal și 15 protopopi. Delegați aleși prin capitlu au fost: Ioan Boroș prepozit consistorial și Valeriu Giurgiu acestor consistorial, iar seminarul teologic de dr. Ioan Magyar profesor. Din partea preparandiei a plecat dr. Victor Bârlea, profesor. Reuniunea de Cântări „Lyra“ a fost reprezentată de Ioan Bacău. Din partea cercului electoral al Lugojului au fost aleși: Adam Groza, preot în Coșteiul Mare; Ioan Jurca învățător în Părul; G. Rusalin, econom din Lugoj; Iosif H. Barbu, comerciant din Lugoj; Porfir Orișoni, măestru din Lugoj. Din partea Societății de Lectură din Lugoj a fost ales pictorul academician Virgil Simonescu⁷⁹. Reuniunea de Femei din Lugoj a delegat pentru Alba Iulia pe doamnele Ersilia Dr. N. Petrovici și Valeria Dr. V. Pintea; din partea Reuniunii de Cânt și Muzică pe Virgil Luca, Virgil Boc și Nicolae Popescu; din partea tinerimii studențești din Lugoj pe Vasile Mircu, student la medicină și Victor V. Iovița, student la

---

⁷⁷ S. J.A. N. Timiș, *Prefectura Județului Severin*, doc. 23/1918 - 1919, f. 1.

⁷⁸ Dr. Jakabffy Elemér, *op. cit.*, p. 62 - 63.

⁷⁹ *Lugoj*, 26 Nov. n. *La Alba Iulia*, în „Drapelul“, XVIII, 1918, nr. 121, 13/26 noiembrie 1918, p. 3.

drept; reuniunea meseriașilor români a fost reprezentată de Pera Pastila și Constantin Bogdan; societatea economilor români de Vasile Iacob și Toma Sintescu; comuna bisericească gr. ortodoxă de domnii Dr. Nicolae Ioanovița și Dr. D. Nistor; din partea Reuniunii de Cânt și Muzică au mai plecat dirijorul Ion Vidu și soția; redacția ziarului „Drapelul“ a fost reprezentată de Alex. C. Vasilie. Un prim grup s-a deplasat spre Alba Iulia în frunte cu episcopul Valeriu Traian Frențiu. Altă delegație din cauza aprobărilor de călătorie impuse de trupele de ocupație sârbe a plecat în ziua următoare. Permisele de călătorie au fost eliberate de comandantii sârbi din Lugoj și Banat, aprobând lui Valeriu Braniște să meargă la Alba Iulia cu o delegație restrânsă de 60 persoane. Din tot Banatul s-au deplasat circa 1.000 de persoane, ziarul „Drapelul” menționând că 300 de persoane au călătorit din gara Lugoj cu un tren format din șase vagoane. Întoarcerea era preconizată a doua zi, luni, orele 11. „Pe toți un gând îi poartă și un dor îi mână. Să călătorească în pace și să se înapoieze cu bine. Trăiască libertatea națională a poporului român”⁸⁰. Duminică, în timp ce la Alba Iulia avea loc marea Adunare Națională, la Lugoj s-a bătut toaca la amiază pe ambele biserici românești ca semn al învierii naționale. Lugojenii, la auzul toacei au început să facă semnul crucii ca mulțumire, că au putut să prindă această zi. Steaguri tricolore au fost arborate la unele case ale fruntașilor politici români și câteva sedii de bănci⁸¹. Jakabffy Elemér menționează⁸² că Valeriu Braniște și George Dobrin nu au plecat la Alba Iulia și nu au arborat tricolorul la casele lor. În cazul lui George Dobrin nu cunoaștem de ce fruntașul politic român nu a plecat la Alba Iulia, dar despre Valeriu Braniște știm că era grav bolnav după cum menționa ziarul Drapelul⁸³ și se recupera după eliberarea din închisoarea de la Seghedin.

Dorind să se informeze asupra situației din Transilvania și Banat și totodată să vadă dezarmarea trupelor germane din Ungaria, în decembrie 1918 generalul Henri Berthelot este trimis din partea

---

⁸⁰ *La Alba-Iulia*, în Idem, XVIII, 1918, nr. 123, 17/30 noiembrie, p. 3.

⁸¹ Dr. Jakabffy Elemér, *op. cit.*, p. 56.

⁸² *Ibidem*, p. 57.

⁸³ *Depunerea jurământului D-lui Dr. Valeriu Braniște*, în „Drapelul“, XVIII, 1918, nr. 137, 27 decembrie/9 ianuarie 1919, p. 2.

conducerii Antantei în aceste părți. Călătoria prin Banat s-a făcut pe calea ferată ce lega Orșova de Timișoara. Deosebit de călduroasă a fost oprirea generalului în gările din Caransebeș și Lugoj, unde a fost întâmpinat de locuitorii români, alături de oficialitățile locale, ierarhi ai bisericii, preoți, coruri și steaguri. La 26 decembrie 1918 Valeriu Braniște, acum ministru al Consiliului Dirigent are o discuție cu viceprefectul comitatului Caraș Severin Aurel Issekucz în legătură cu sosirea la Lugoj a generalului Berthelot pe baza informațiilor primite de la guvernul din Sibiu. Seara pe la ora 8 a ajuns trenul cu înaltul oaspete în gara Lugoj. Notabilitățile orașului își puneau întrebarea înainte de sosirea generalului francez cine îl va saluta prima dată pe înaltul oaspete, Caius Brediceanu ca reprezentat al Consiliului Dirigent venit special de la Sibiu sau Aurel Issekucz ca reprezentant al guvernului maghiar? În cele din urmă s-a hotărât ca după cunoașterea oficialităților române, să fie prezentați lui Henri Berthelot și grupul societății civile maghiare formate din Nikolits Daniel, Makay Ágoston, dr. Fényes József și Jakabffy Elemér⁸⁴. O mulțime mare de oameni purtând steaguri române și franceze, în prezența Reuniunii de Cânt și Muzică conduse de dirijorul Ion Vidu a cântat „La Marseillaise“. La oprirea trenului s-au prezentat în fața generalului Berthelot episcopul Valeriu Traian Frențiu și dr. Caius Brediceanu. Lia Vidu, fiica maestrului Ion Vidu a oferit generalului Berthelot un buchet de lauri cu fontă în culorile tricolorului român și francez. O jerbă de palmier s-a înmânat generalului francez de domnișoara Alma Pop în numele fetelor române din Lugoj. După discursul în franceză⁸⁵ ținut de Caius

---

⁸⁴ Dr. Jakabffy Elemér, *op. cit.*, p. 67.

⁸⁵ Ziarul „Drapelul“ a publicat următoarea cuvântare ținută de Caius Brediceanu: „Excelență! De la Orșova, până lângă Timișoara treceți peste comitatul Caraș - Severin locuit aproape în totalitate de acel popor românesc, pe care a-ți avut ocazia de a-l cunoaște, așa de bine, acel popor care a avut ocazia să lupte cu un dușman de multe ori mai mare și pregătit de decenii a distruge și subjugă civilizația Europei. Grație însă geniului marelui popor francez, care ne-a dat pe unul dintre cei mai distinși fii ai sei de conducător și beliduce – pe Excelența Voastră – lanțurile seculare au căzut de pe noi și la 1 Decembrie poporul românesc și din aceste ținuturi a proclamat într-un elan de entuziasm indescriptibil Unirea sa definitivă și

Brediceanu corul român a cântat la despărțire melodiile „Pe-al nostru steag”, „Pui de lei” și, printre alte aclamații pe buzele tuturor era numele eroului de la Mărășești și unitatea dintre cele două popoare. Ziua primirii generalului francez Henri Berthelot a rămas mult timp vie în memoria lugojenilor cei prezenți aclamând ulterior într-un glas strigătul „Vive la France!”⁸⁶

Vizita generalului francez Henri Berthelot în Banat a avut urmări în teritoriul până la încheierea Conferinței de Pace de la Paris. Români i-au cerut prin memorii să intervină pentru retragerea trupelor de ocupație sârbe la guvernul francez din Paris.

La sfârșitul lunii ianuarie 1919, autoritățile militare franceze cantonate în Banat primesc ordinul de a înlocui, în partea de est a zonei, trupele sârbe. La 27 ianuarie au sosit la Lugoj primii soldați francezi⁸⁷, fiind întâmpinați de primarul Ioan Băltescu care a cerut în numele locuitorilor respectarea ordinii publice și avutul populației⁸⁸. Trupele franceze intrate în Lugoj au aparținut diviziei XI orientale, o parte dintre ei având cartierul general la Timișoara. Cei 30 de ofițeri francezi au fost cazați în marea lor majoritate în casele particulare ale românilor. Colonelul Henri Lemoigne comandantul trupelor franceze a fost găzduit în casa văduvei Sidonia Dr. I. Major aflată în piața din centrul orașului⁸⁹. În schimb,

---

eternal cu Regatul Român, iar acum poporul românesc din toate părțile își are dispuse destinele sale în mâinile regelui Ferdinand I României. Prin vocea mea românii din aceste părți vă aduc Excel[enței] Voastre prinosul recunoștinței pentru munca neobosită la realizarea idealului nostru național luat în programul Antantei și garantat de marile puteri aliaste. În numele Consiliului Român Dirigent din Sibiu și a poporului român din Lugoj și jur, de pe acest pământ acum pe veci românesc, vă zic: bine a-ți venit la noi mare apostol al culturii, al libertății și a culturii franceze. Trăiască Franța!“ cf. *Berthelot în Banat*, în „Drapelul“, XVIII, 1918, nr. 133, 15/28 decembrie 1918, p. 2 - 3. Discursul lui Caius Brediceanu este publicat și de Dr. Jakabffy Elemér, *op. cit.*, p 69 -70.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ Ioan Munteanu, *Situația Banatului la sfârșitul primului război mondial*, în „Apulum“, XXXIV, 1997, p. 575.

⁸⁸ *Trupe franceze în Lugoj*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 7, 17/30 ianuarie 1919, p. 3.

⁸⁹ *Ibidem*, nr. 6, 15/28 ianuarie 1919, p. 3.

1.000 de soldați francezi au fost cazați în bărcile militare de sub dealul viilor⁹⁰. După două luni și jumătate de ocupație militară, trupele sârbești au părăsit orașul Lugoj, controlul edificiilor publice fiind preluate de francezi. Doar gara și căile ferate au rămas încă sub comanda trupelor sârbe⁹¹.

Recunoștința orașului Lugoj față de Antanta și Franța a fost sărbătorită de români într-un cadru festiv la casa comandantului Henri Lemoigne. La serenda organizată cu acest prilej au participat ambele coruri românești, Reuniunea de Cânt și Muzică condusă de Ion Vidu și corul „Lira” sub conducerea dirijorului Ioan Bacău. Corurile românești formate din meseriași, economi și intelectuali, având în mâini steaguri, felinare, lampioane au plecat din curtea școlii greco - ortodoxe până la casele Sidoniei Dr. I. Major unde domiciliia colonelul Lemoigne. S-a cântat în franceză Marseillesa și domnul secretar dr. Victor Bârlea din partea Casinei Române a ținut în limba franceză un discurs în onoarea oaspeților, publicat de ziarul „Drapelul”⁹². Serenada s-a terminat cu intonarea unor cântece

---

⁹⁰ *Ibidem*, nr. 7, 17/30 ianuarie 1919, p. 3.

⁹¹ *Trecerea din Lugoj a trupelor de ocupație sârbești*, în *Idem*, XIX, 1919, nr. 8, 19 ianuarie/1 februarie 1919, p. 3.

⁹² „Domnule Colonel! Calea, - ce au parcurs-o neînvinșii soldați francezi de la Dunăre, până aci, călcând pe urmele glorioaselor legiuni romane, cari au ocupat și populat prima dată teritoriul acesta vast, - va fi pentru noi, succesorii lor și pentru toată populațiunea română din aceste părți ale României Mari, calea dreptului și a adevăratei libertăți, pentru care s-au luptat bravii soldați francezi și puternicii lor aliați. Noi nu vom uita niciodată gestul acesta de nobleță și mării națiuni franceze, sora noastră. Noi știm, cât îi datorăm pentru ajutorul și sacrificiile făcute pentru poporul român în războiul acesta înfricoșat. Și noi o prevedem, că și viitorul nostru va fi legat indestructibil de destinul norocos al mării națiuni franceze. Pentru aceea, în momentul acesta solemn, când populațiunea română a acestui oraș vine să Vă aducă omagiile sale, ca reprezentantul glorioasei națiuni franceze, noi n-avem altă dorință decât ca în cursul popasului Vostru între noi, să ne puteți cunoaște sentimentele profunde de loialitate și de admirațiune, ce avem și vom avea în veci pentru marea națiune franceză. Bine ați venit între noi! Trăiască Franța și aliații săi. Trăiască bravii soldați francezi frații noștri liberatori. Trăiască domnul colonel!” , cf.

patriotice în frunte cu „Eroi au fost”, „Pe-al nostru steag”, „Ștefan domn cel Mare“, „Deșteaptă-te Române“ în timp ce piața era înconjurată de cele două coruri. La finalul serenadei au fost invitați la locuința comandantului francez episcopul Valeriu Traian Frențiu, dr. George Dobrin, primarul Ion Băltescu împreună cu alți fruntași români din Lugoj. Autoritățile locale erau interesate să ceară de la francezi deschiderea căilor de comunicație pe calea ferată cu Transilvania, mai ales pe tronsonul Ilia – Lugoj, pentru a scăpa de izolare și a reîncepe schimburile economice cu alte zone⁹³. Deja la 14 martie 1919 se știa la Lugoj că va avea loc înlocuirea conducerii trupelor aliate, urmând să vină în oraș un nou stat major francez format din 70 de ofițeri în frunte cu generalul Leon Farret. Spre deosebire de colonelul Henri Lemoigne, noul comandant era un simpatizant al maghiarilor⁹⁴. Pentru primăria Lugoj a reprezentat o mare problemă găzduirea ofițerilor francezi, îndeosebi a generalului Leon Farret care, l-a rugat pe viceprefectul Aurel Issekucz să-i găsească o casă cu proprietari maghiari⁹⁵. Aproximativ comandanții francezi de maghiari s-a datorat secretarului personal Kovács Brunn și preotului reformat din Timișoara Szabolcs Mihály⁹⁶.

La 22 martie 1919 s-a îndepărtat din Lugoj cea mai mare parte a garnizoanei franceze, trupele aliate fiind înlocuite o zi mai târziu de un alt stat major condus de generalul de divizie Leon Farret⁹⁷. Armata franceză era formată acum din divizia XI colonială, noul comandant dând Banatului prin ordinul nr. 418/2 o nouă organizare administrativă, întinsă de la Orșova, până la Mureș și hotarul județului Hunedoara. Dispoziția mai arăta că până la deciziile finale ale Conferinței de Pace de la Paris Banatul ocupat va aparține Ungariei, administrația fiind alcătuită din funcționari care repre-

---

Sărbătorirea francezilor, în Idem, XIX, 1919, nr. 9, 22 ianuarie/4 februarie 1919, p. 3.

⁹³ *Comunicația pe linia Lugoj-Ilia Mureșană*, în Idem, XIX, 1919, nr. 9, 22 ianuarie/4 februarie 1919, p. 3.

⁹⁴ Dr. Jakabffy Elemér, *op. cit.*, p. 82.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 84.

⁹⁷ *Schimbul garnizoanei franceze*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 28, 13/26 martie 1919, p. 3.

zentau guvernul maghiar. Teritoriul de ocupație francez circumscris Banatului alcătuia o unitate teritorială distinctă numită „județul Lugoj”, cuprinzând două orașe - Lugoj și Caransebeș - și 15 districte⁹⁸. Cercul Lugoj a fost condus de maiorul Papillon comandantul detașamentului de artilerie nr. 21. Sediul era la Lugoj și includea districtele: Lugoj, Buziaș, Făget, Bega, Timiș, Caransebeș și Recaș⁹⁹.

Ocupația franceză în județul Lugoj a însemnat subordonarea instituțiilor administrative și militare armatei aliate, populația fiind obligată să se abțină de la orice manifestație, întrunire și asociere. Era interzisă arborarea drapelului național pe clădirile publice și purtarea oricărei cocarde tricolore. Numai jandarmeria și poliția puteau purta cocarda maghiară. Ziarele erau cenzurate, iar crimele, delictele și agresiunile, răspândirea bolșevismului erau pedepsite de Curtea marțială franceză¹⁰⁰.

La scurt timp după retragerea armatei franceze din Banat, era nevoit să plece la Sibiu și Valeriu Braniște, omul politic fiind numit la 1 decembrie 1918 membru fără portofoliu în Consiliul Dirigent al Transilvaniei, iar peste câteva luni șef al Resortului de Instrucțiune Publică și Culte¹⁰¹. Prin intermediul ziarului „Drapelul” Valeriu Braniște îi anunța pe lugojeni de cedarea periodicului pe mâna unui consorțiu, el urmând să rămână un simplu membru. Își asigura cititorii că nu se va îndepărta de ziar așa cum s-a întâmplat când a fost reținut „cu forța de la masa mea de scris, am fost ținut șapte luni și jumătate în mușegaiul temniței tăiat de orice legătură cu lumea de afară, precum și pe timpul gravului meu morb cu care m-am ales ca moștenire din umezeala temniței”¹⁰².

---

⁹⁸ Districtele erau: Bega, Bozovici, Buziaș, Făget, Caransebeș, Lipova, Lugoj, Mureș, Orșova, Reșița, Staierlac-Anina, Timiș, Recaș, Teregova și Aradul Nou, cf. *Zonă franceză în Banat*, în Idem, XIX, 1919, nr. 32, 28 martie/5 aprilie 1919, p.3.

⁹⁹ *Zonă franceză în Banat*, în Idem, XIX, 1919, nr. 32, 28 martie/5 aprilie 1919, p. 3.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ Dragoș Lucian Curelea, Daniela Curelea, *Valeriu Braniște un portret pentru educație*, Editura A.T.U, Sibiu, 2013, p. 156.

¹⁰² *Către onorații cetitori*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 40, 20 aprilie/3 mai 1919, p. 1.

Preluarea orașului Lugoj de către autoritățile române are loc la 23 mai 1919, atunci când au intrat în localitate venind de la Deva 550 de jandarmi¹⁰³. Într-un entuziasm de nedescris românii au arborat tricolorul pe acoperișul primăriei, la balcoane și alte instituții publice fiindcă „petecul acesta binecuvântat al României Mari în sfârșit și-a găsit adevăratul stăpân după-ce în șapte luni și-a schimbat de trei ori stăpânul”¹⁰⁴.

Atmosfera vieții politice și schimbărilor din anii 1918 - 1919 este menționată cel mai bine de viitorul dirijor Filaret Barbu, pe atunci adolescent care, într-un jurnal prezenta astfel intrarea primilor soldați români în oraș: „Am căpătat știre că la Lugoj va sosi un regiment (500) de jandarmi. Cu mic cu mare am fost la gară, corul greco - ortodox și toți frunțașii din Lugoj. Corul greco - catolic nu a putut să ieie parte fiind dus cu mai multi intelectuali și membrii de «Casina româna» la Békéscsabá, întâmpinând Familia Regala. Trupa au sosit la 3 oare după amiaza. Din departare se auzea cântarea: «Ne trebuie Banatul să știm că ne-ngropăm de vii». Domnul Băltescu primarul i-a întâmpinat și după multe urale au plecat trupele în oraș, tot cântând. De pe fața poporului s-au putut ceti bucuria cea mare. După jumătate de oră nici o cocarda n-au mai fost unguerească ci tot română și steagurile fâlfâiau care foarte de mult au stat în poduri și așteptau ziua cea mare - unde să iasă și ele la lumina. (...) În decursul acesta m-am dus eu la Lupea și cerând un steag național l-am pus «CU MÂNA MEA PROPRIE» pe liceul unguerească unde 5 ani de zile nici o vorba nu auzam românească. Și acum fâlfâia steagul nostru tricolor pe Gimnaziu”¹⁰⁵.

Tot la 23 mai 1919 pleca în Ungaria, la Békéscsaba, o altă delegație de lugojeni ca să-l salute pe regele României Ferdinand

---

¹⁰³ *Cinci sute cincizeci jandarmi români în Lugoj*, în Idem, XIX, 1919, nr. 48, 11/24 mai 1919, p.3; *Jandarmii români în Lugoj*, în „Banatul” (Lugoj), I, 1919, nr. 20, 25 mai, p. 1 - 2.

¹⁰⁴ Dr. V. Bârlea, *Sfaturi de zile mari*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 49, 14/27 mai 1919, p. 1.

¹⁰⁵ Filaret Barbu, *Jurnal de adolescent: 1918 - 1920*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2003, p. 14 - 39.

I¹⁰⁶. Din delegație făceau parte episcopul Valeriu Traian Frențiu, dr. George Dobrin, protopopul dr. George Popovici, octogenarul Titus Hațeg și corul „Lyra“. Lugojenii au fost primiți A doua zi în audiență, doleanțele micului grup din Banat fiind expuse de frunțașii politici români, protopopul Dr. George Popovici înaintând regelui cu acest prilej și un memoriu. pe drumul de întoarcere românii bănățeni au aflat de numirea ca prefect de Caraș - Severin a lui George Dobrin, bătrânul om politic depunând jurământul de fidelitate în fața episcopului Valeriu Traian Frențiu. Cu acest prilej noul prefect a promis că va rămâne pe mai departe ceea ce a fost „un muncitor cinstit în slujba neamului său”¹⁰⁷. Într-un comunicat adresat locuitorilor din județul Caraș - Severin imediat după numire și publicat de ziarul „Drapelul“, George Dobrin făcea o pledoarie despre necesitatea unificării și părții bănățene cedate sârbilor așa cum s-a votat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia¹⁰⁸. La 24 mai 1919 generalul Tournandre cu o parte a statului major își stabilea din nou reședința la Lugoj. Solidaritatea română - franceză, simpatia lugojenilor pentru aliații din cadrul Antantei s-a exprimat în oraș odată cu primirea francezilor. Arta, muzica corală condusă de maestrul Ion Vidu au dat tonul primirilor trupelor franceze la Lugoj. Toate pregătirile românilor din Lugoj au fost descrise în cuvinte mișcătoare de ziarul „Banatul“: „S-a început cu o cântare religioasă, după care în accente de un elan superb, a urmat „La Marsellaise” cântat numai de bărbați. La „Deșteaptă-te Române” remarcăm admirabila armonizare a d-lui Vidu...A fost pentru noi o adevărată sărbătoare - numai vorbim de aplauzele entuziaste ale numerosului public. D-l Ioan Vidu este un artist de rasă. Totul poartă pecetea personalității sale. Corurile rearmonizate, disciplina și dragostea cu care e ascultat și înțeles de către coriști. Și toate au

---

¹⁰⁶ *Bănățenii la Békéscsaba*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 48, 11/24 mai 1919, p.3; *Românii bănățeni la Ciaba*, în „Banatul“ (Lugoj), I, 1919, nr. 21, 28 mai, p. 1 - 2.

¹⁰⁷ Rip. v. Vinale, *Bănățenii la Bichiș-Ciaba*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 49, 14/27 mai 1919, p. 2.

¹⁰⁸ *Cuvântarea domnului prefect al județului Caraș Severin, dr. George Dobrin la întâmpinarea M. M. L. L. Regale la Bichiș Ciaba*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 50, 18/31 mai 1919, p.1.

contribuit la un efect limpede și ciselat de arta aleasă¹⁰⁹. Jandarmeria română a stat sub comanda militară franceză, dar controlul era formal, majoritatea populației așteptând predarea puterii către ofițerimea române. În zilele următoare s-au purtat discuții între viceprefectul Aurel Issekucz și generalul francez despre necesitatea predării prefecturii către români și depunerii jurământului de credință către regele Ferdinand I. În dimineața zilei de 28 mai 1919 la sediul generalului Tournandre a avut loc ceremonia predării județului către noul prefect român George Dobrin.

Odată cu numirea primilor funcționari români comitatensi¹¹⁰ au fost date jos de pe instituțiile publice din Lugoj toate semnele care aminteau de vechiul regim maghiar, simbolurile și pancardele fiind distruse sau aruncate în Timiș. Așa s-a întâmplat cu simbolurile existente la palatul de justiție, poliție și prefectură¹¹¹. La 30 iunie 1919 românii au preluat palatul de justiție, plasele, instanțele judecătorești, toate instituțiile de învățământ. Liceele din Lugoj și Caransebeș au fost luate în primire de profesorul Victor Bârlea¹¹². În cursul lunii iunie 1919 trupele franceze s-au retras din Lugoj, iar la 22 iulie armata română condusă de colonelul Jitianu își făcea intrarea în oraș¹¹³. Un comunicat semnat de prefectul George Dobrin la 3 august 1919 menționa încetarea funcționării județului Lugoj și liniei demarcaționale trasate de generalul Farret¹¹⁴.

---

¹⁰⁹ C.P., *În onoarea generalului francez de Tournandre*, în „Banatul“ (Lugoj), I, 1919, nr. 21, 28 mai, p. 2.

¹¹⁰ Noii funcționari comitatensi au fost: viceprefectul Ioan Băltescu; dr. Cornel Lupea, arhivar; dr. Virgil Bejan, secretar al prefecturii; dr. Alexandru Vasile, al doilea secretar al prefecturii; dr. Nicolae Proștean, președintele sedrei orfanle, dr. Cornel Jurca prim procurorul județean, Ioan Harambașa primar al orașului Lugoj, dr. Cornel Gindu șeful poliției, Vasile Petrovici, administrator financiar, Ladislau Brădicean percepător, Alexandru Grozăvescu președintele curții de conturi, Augustin Cîmpian directorul silvic, Nicolae Sedan, directorul poștei, Vasile Stupariu șeful gării.

¹¹¹ Dr. Jakabffy Elemér, *op. cit.*, p. 118.

¹¹² *Ibidem*, p. 148.

¹¹³ Al. Georgescu Vâlcea, *Douăzeci de ani de la intrarea oștirii românești în Banatul eliberat (22 iulie 1919-22 iulie 1939)*, Tipografia „Corvin” Lugoj, 1939, p. 15.

¹¹⁴ S. J. S. Timiș, *Prefectura Județului Severin*, doc. 27/1919, f. 2.

Ocupațiile străine în Banat, atât în timpul Marelui Război, cât și după anul 1918¹¹⁵, prin stăpânirile sârbe și franceze asupra urbei de pe Timiș, au însemnat un lung șir de suferințe, obligații, pierderi umane și materiale pentru oraș. La cererea Consiliului Dirigent, fiecare localitate din Banat și-a făcut propriile evaluări asupra pagubelor suferite în perioada anilor 1914 – 1919, pe baza estimărilor făcute de particulari, comercianți și firme. Astfel, o primă evaluare în cazul orașului Lugoj era finalizată la 23 august 1919, când viceprefectul județului Caraș - Severin trimitea o adresă Consiliului Dirigent pentru a ști unde să trimită actele de obținere a despăgubirilor¹¹⁶.

Dintr-un tabel asupra pierderilor suferite de lugojeni și înregistrate de primărie la 30 iunie 1920¹¹⁷, se arăta că dintr-un total de 33 de locuitori ce au suferit pierderi, 13 oameni au fost internați și întemnițați¹¹⁸, nouă locuitori au suferit din cauza armatei austro – ungare,¹¹⁹ nouă din cauza armatei sârbești¹²⁰ și alți patru locuitori¹²¹

---

¹¹⁵ Un certificat oficios eliberat de primăria orașului menționa că „în baza constatării oficiale adeverim, că teritoriul orașului Lugoj a fost pe timpul de la 13 noiembrie 1918 până la 1 februarie 1919 sub ocupație sârbească. De la 1 februarie 1919 fiind evacuat de sârbi a trecut sub ocupație sârbească, care s-a menținut până 28 mai, când s-a preluat de partea României. Document dat la Lugoj, septembrie 1920“, cf. S. J. A. S. Timiș, Fond *Primăria orașului Lugoj*, doc. 193/1920, f. 1.

¹¹⁶ S. J. A. S. Timiș, Fond *Prefectura Județului Severin*, doc. 8/1919, f. 4.

¹¹⁷ *Ibidem*, f. 35 - 36.

¹¹⁸ Alexandru Damaskin, autentificator de măsuri, pierdere de 14.560 coroane Ioan Albușescu, păpucar, 31. 250 coroane, Iosif Borlovan, comerciant, 17.000 coroane, Ioan Borlovan, zidar, 6.900 coroane, Dr. Petru Mladin, medic, 33.800 coroane, Traian Giura, comerciant, 24.140 coroane, Ioan Miculescu, drumar, 1.280 coroane, Maria Barbu, 9.600 coroane, Ilie Nișulescu, croitor bărbătesc, 35.360 coroane, I. Victor Ioviția, notar la sedria orfanală județeană, 23.500 coroane, Alexandru Biriescu, avocat, 12.500 coroane, Nicolae Biriescu, jurist, 2.500 coroane, Ioan Vidu, învățător, 15.000 coroane.

¹¹⁹ Gizela Krivan, văduvă, fostă proprietară de cantină, 4.654 coroane, soția lui dr. Victor Alexandru, văduvă (născută Hermina Patzl), 5.918 coroane, soția lui Iuliu Hochmann, văduvă, 500 coroane, comuna bisericească gr. ort. Lugoj, 104.573 coroane, Aureliu Cocis, învățător,

din cauza furturilor venite din partea populației. Cele mai grele pierderi materiale s-au înregistrat în anii primului război mondial, păstrându-se și câteva cereri făcute de locuitorii orașului Lugoj pentru pagubele făcute de armata austro - ungară. Astfel, Ilie Nișulescu, croitor din Lugoj a fost arestat de guvernul austro - ungar timp de 13 luni în perioada 8 septembrie 1916 - 12 octombrie 1917 pe motiv că „am fost supus român și nu am vrut să renunț la protecția străină”. Se plângea că are deja 33 de ani și pe timpul internării toată agoniseala a pierdut-o și a suferit pagube ireparabile. Datele menționate în cerere se refereau la cheltuieli de întreținere în valoare de 9.360 coroane, daune interese în valoare de 26.000 coroane, rezultând un total de 35.360 coroane. În petiția înaintată prefectului de Caraș - Severin la 21 august 1919, Ilie Nișulescu cerea ca plângerea să fie trimisă comisiei județene pentru despăgubiri¹²².

O altă cerere a fost înaintată comisiei județene de control și despăgubiri de război la 22 noiembrie 1920 de Helena Preda, văduva lui Constantin Preda, domiciliat în Lugoj, căruia i-a fost rechiziționat de armata austro - ungară o trăsură, o pereche de cai împreună cu harnașamentele necesare, el fiind trimis în căraușie pe frontul sârbesc și apoi în Albania, unde a rămas până în toamna anului 1918 când a intervenit demobilizarea. La încheierea războiului, caii, harnașamentele și trăsura au fost luate de comandantul armatei austro - ungar. După moartea soțului, rămasă singură cu două fete dorea să fie despăgubită, mai ales că singura ei avere era

---

4.500 coroane, Alexandru F. Iorga, Maria Iorga, Constantin Buciu, Veturia Buciu născută Iorga, 103.600 coroane.

¹²⁰ Alfred Klein, comerciant mare, 200.000 coroane, Dănilă Nikolits, proprietar, 750 coroane, Ferdinand Rieger, proprietar, 7.320 coroane, Carol Kiszela, comerciant mare, 51.858 coroane 50 cr., Iustina Dimitrian, bârjar, 3.000 coroane, Ioan Franți, oficiant la județ, 1.000 coroane, Ana Iurcea, economă, 2.500 coroane, Samson Crâșciu, profesor de liceu, 950 coroane, Iosif Pálffy, oficiant, 1.000 coroane.

¹²¹ Ana Patzl, 9.216 coroane, Iosif Pálffy, oficiant, 1.000 coroane, Roza Schwarcz, comerciant, 24.902 coroane 80 fileri, fabrica Turul din Timișoara, cu reprezentanță în Lugoj unde nu se menționează nicio sumă.

¹²² S. J. A. S. Timiș, Fond *Prefectura Județului Severin*, doc. 8/1919, f. 8.

căsuța în care locuia și o mică bucată de pământ¹²³. Dintr-un alt referat al primăriei Lugoj către prefectura Caraș Severin din 18 mai 1921, aflăm că armata sârbească a confiscat și transportat în Serbia „alimente, caii, armele, munițiunea, aeroplanelle și caii a fostei garnizoane austro - ungare din Lugoj, cari la descompunerea formațiunilor acestei armate au fost predate de către fostul comandant al garnizoanei Batalionului românesc înființat atunci în Lugoj și care reprezentau o valoare de peste 20 milioane coroane¹²⁴. Suma de bani calculată de direcția financiară a primăriei Lugoj în anul 1921 pentru întreținerea cu alimente a oștirii sârbești în timpul ocupației militare se ridică la 17.230 lei 45 bani¹²⁵. Pe lângă pierderile materiale, locuitorii orașului Lugoj au fost nevoiți să cedeze o parte din spațiul locativ pentru oamenii refugiați din calea războiului. Astfel, dintr-o adresă a primăriei Lugoj din 18 martie 1920, se arăta că locuința lui Caius Brediceanu de pe strada Făgetului nr. 4 era ocupată de familiile lui Dr. Nestor Porumb și Dr. Pachomir Avramescu venite din Iugoslavia¹²⁶.

Lupta pentru dobândirea întregului Banat și unitatea provinciei,¹²⁷ reprezintă o nouă fază a luptei diplomatice la Conferința de Pace de la Paris, dusă de intelectualitatea din Lugoj în frunte cu Caius Brediceanu, Traian Vuia, George Popovici, Avram Imbroane în anul 1919.

Contribuția orașului Lugoj la evenimentele din anii 1914 - 1919 au fost importante. O dovedesc documentele de epocă, jertfa și lupta personalităților istorice lugojene arestate pentru atitudinea

---

¹²³ *Ibidem*, f. 33.

¹²⁴ *Ibidem*, f. 76.

¹²⁵ *Ibidem*, f. 126.

¹²⁶ S. J. A. S. Timiș, Fond *Primăria orașului Lugoj*, doc. 178/1920, f. 1.

¹²⁷ Vezi în acest sens, *Transilvania, Banatul, Crisana, Maramureșul (1918 - 1928)*, București, 1929; C. Grofșorean, *Banatul de altădată și de totdeauna. Sinteza problemelor istorice și social – politice*, Timișoara, 1946; George Popoviciu, *Memorii cu privire la integritatea Banatului*, Caransebeș, 1929; Petru Nemoianu, *Sârbii și Banatul*, Craiova, 1930; Pompiliu Ciobanu, *Unirea Banatului și încorporarea Timișoarei la România*, Timișoara, 1943.

patriotică, iubirea de neam și țară. Lupta lor a fost apreciată de-a lungul timpului, atât prin cinstirea memoriei, ridicarea de monumente și redactarea de cărți, principiile politice stârnind și acum, la o sută de ani de la Marele Război recunoștință pentru dovada de unitate și solidaritate românească.

BREAZOVA ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Prof. dr. Dumitru Tomoni

Situată la 10 km de Făget, Breazova avea la începutul războiului în jur de 460 de locuitori¹, în proporție zdrobitoare români, în ciuda unor încercări a autorităților maghiare de a aduce coloniști maghiari la începutul secolului XX².

Izbucnirea primului război mondial, la 28 iulie 1914, prin atacarea Serbiei de către Austro-Ungaria, a înrăutățit considerabil și situația localităților din nord-estul Banatului. Războiul a avut urmări dintre cele mai grele asupra populației sătești, din cauza dificultăților materiale multiple pe care le-a generat și a intensificării politicii de deznaționalizare promovate de cercurile dominante austro-ungare. Potrivit legilor adoptate în 1914, guvernul și autoritățile locale puteau interveni în producerea și desfacerea mărfurilor, în stabilirea prețurilor și repartizarea forțelor de muncă, potrivit necesităților producției de război. Începând din anul 1915 au fost formate comitete comunale conduse de solgăbirăi (pretori), cu sarcina de a susține prin toate mijloacele producția de război și cu dreptul de a recurge în acest scop la forța armată³.

Printr-o ordonanță dată de contele Tisza, șeful guvernului maghiar, la 14 ianuarie 1915 fiecare producător era obligat să

---

¹ *Recensământul din 1910. Transilvania*, coordonator Traian Rotariu, București, Edit. Staff, 1999, p. 572

² "Drapelul", an. III, nr. 50 din 1/14 mai 1903, p. 2

³ *Relații agrare și mișcări țărănești în România 1908-1921*, București, Edit. Politică, 1967, p. 242

anunțe cantitățile de grâu, secară, orz și ovăz care-i prisoseau, pentru a fi vândute, cu prețurile stabilite de autorități. Cei care le ascundeau urmau a fi pedepsiți cu închisoare – 2 luni – și amendă – 600 coroane⁴.

În ianuarie 1916 s-a hotărât rechiziționarea rezervelor de făină și grâu⁵, iar la sfârșitul anului s-a trecut și la rechiziționarea slăninei și unturii din toate gospodăriile. Se lăsau doar 4 kg slănină și 5-8 kg untură de persoană pe timp de un an⁶. Acțiunea de rechiziționare se desfășura fără milă și nord-estul Banatului, fiind de multe ori însoțită de abuzurile autorităților locale.

Starea de nemulțumire era sporită și de specula efectuată de unii comercianți cu produsele de strictă necesitate pentru gospodăriile țărănești, cât și de distribuirea nedreaptă a produselor naționalizate și a pușinelor ajutoare acordate de stat văduvelor și orfanilor de război.⁷ Specula se făcea în colaborare cu unii comercianți, în cea mai mare parte evrei, prin prăvăliile cărora se desfășeau mărfurile deficitare, la prețuri mult ridicate, deși se primeau direct de la stat, cu prețuri fixe. Nu întâmplător, în toamna anului 1918, printre primii care au căzut victime violențelor populației revoltate s-au numărat astfel de comercianți din Făget și din alte comune învecinate.⁸

Pentru a evidenția participarea locuitorilor la Marele Război și starea de spirit la sfârșitul războiului, prezentăm trei documente.

*

*   *

---

⁴„Drapelul”, an. XV, nr. 3 din 6/19 ianuarie 1915, p. 3

⁵*Ibidem*, nr. 3 din 5/18 ianuarie 1916, p. 2

⁶*Ibidem*, nr. 11 din 26 ianuarie/8 februarie 1917, p. 3

⁷Ioan Munteanu, „Noi date privind mișcarea socială și națională a țărănimii bănățene în toamna anului 1918”, în *Studii de istorie a Banatului*, Timișoara, nr. 6-7, 1981, p. 115

⁸Dumitru Tomoni, *Nord-estul Banatului și Marea Unire*, Timișoara, Ed. Mirton, 2003, p. 12-18

Primul document, datat la sfârșitul anului 1918, este o cronică parohială scrisă de preotul ortodox Ioan Alexandrescu la solicitarea episcopului Caransebeșului, Miron Cristea, care prin adresa nr. 4989/1914 îi îndemna pe preoți să consemneze cele mai importante evenimente întâmplare în anii războiului⁹.

Cronica prezintă teroarea exercitată de garda maghiară la începutul lunii noiembrie 1918, contribuția și jertfele locuitorilor din Breazova la Marele Război.

„Sub nr. 4989/1914 am primit înalta ordinațiune a Preasfințitului Domn Episcop Dr. Miron Cristea pentru a procura o condică parohială, în care să se adune toate datele referitoare la războiul european. Comuna de sub păstorirea mea nefiind direct atinsă de focul beligeranților, mă voi sili a însemna numai lucruri adevărate.”

Brezova, la 28 nov. 1914

Ioan Alexandrescu, preot gr.[eco]- ort.[odox] rom.[ân]

„În decursul războiului, având armata lipsă de metal, s-au rechiziționat în anul 1916 două clopote de la biserică (cele mici), pentru al treilea clopot am făcut rugare la comanda militară ca să ni-l lase, fiind donat de un parochian, Iosif Lăsoni. S-au lăsat un timp, dar, mai târziu, în 1917 s-au rechiziționat și acest al treilea clopot, rămânând Sfânta biserică numai cu toaca un an de zile, până când, apoi, parochianul Eftimie Titel (nr. 129), din adevărata dragoste creștinească au cumpărat pe spesele lui proprii un clopot de la turnătoria de fier din Reșița, cu suma de 2 400 coroane.

Tot în decursu războiului, în anul 1916, în luna lui februarie, parochianul Iosif Tuștean, nr. 3, donează sf.[intei] biserici 100 cor[oane](una sută cor.) în amintirea fiului său Ion, mort pe câmpul de luptă la frontul italian, rămânând după dânsul văduva cu doi orfani.”

---

⁹ Arhiva Parohiei Ortodoxe Breazova, Ioan Alexandrescu, *Condică parohială cu privire la soldații duși în război* (manuscris nepaginat); vezi și Mărioara Ceașescu, *Amintiri... care dor*, Editura Dacia Europa Nova Lugoj, 2001, p. 45-47

„În data de 24 octombrie 1918, la orele 8 dimineața, au venit garda maghiară (în nr. de 25) în comuna noastră Breazova, căutând pe Arsene Gligor, fost servitor la fabrica din Margina, fiind denunțat că cu știrea lui s-ar fi jefuit fabrica, l-au prins, l-au bătut cu puștile, apoi l-au legat.

În timpul până l-au ținut legat, unii din gardiști au umblat prin sat, zicând că vreau să caute obiectele furate de la fabrică. Cu ocaziunea aceasta, la locuitorul Ilie Opreșcu au aflat în ladă 8 300 cor., aducând banii la casa comunală, împreună cu muierea lui Ilie Opreșcu, care mereu să ruga să-i dea banii înapoi. Banii îi aveau câștigați din vânzarea unor vite ale lor. După ce s-au vorbit gradiștii între ei, i-au predat banii înapoi în sumă de 2 380 cor., spunând că atâția au fost și așa Ilie Opreșcu au rămas în pagubă cu suma de 5 980 cor.

Cam pe la 9 ore am fost chemat și subsemnatul la casa comunală, unde am fost întrebat despre purtatea lui Arsene Gligor; am răspuns că au fost copil sărac, dar onest, că ar fi comis ceva la jaful de la fabrica din Margina, nu s-au putut adevări. Pe la 10 ore din nou am fost chemat la casa comunală ca să împărtășesc pe numitul Arsene Gligor cu Sfinte[le] Taine, spunând c-au să-l împuște. Nu l-am putut împărtăși cu Sfinte[le] Taine, fiind din bătaie tot plin de sânge, i-am făcut o scurtă rugăciune și, fără să i se spună sentința pentru ce are să moară, a fost întrebat cine să-i lege ochii. La voința dânsului i s-au legat ochii de judele comunal Ilie Opronî, când apoi au fost împușcat în vale lângă casa comunală, cu trei gloanțe de pușcă. Din locul de unde l-au împușcat, mâine zi, în 25 oct. 1918 au fost înmormântat. A fost june în vârstă de 28 de ani, necăsătorit.”

„Tot în data de 24 oct. 1918, pe la jumătate la opt oare venind garda mai sus numită în hotarul Marginei, au întâlnit pe locuitorii, țigani Ioachim Poneavă și soră-sa Elena, măritată Imbrescu, aducând lemne cu caru de la fabrica bătrână, pe susnumitul Ioachim Poneavă l-au împușcat în picior și [l-au] bătut cu puștile, l-au lăsat aproape mort acolo, soră-sa Lena au fost bătută

și împușcată pe 9 locuri, dar ca prin minune au scăpat cu viață, iar fratele său, Ioachim, după un chin de 8 zile au murit. În învâlmășeala lor, gardiștii s-au împușcat și ei, unu dintre ei rămânând mort pe loc.”

Ioan Alexandrescu, preot gr.[eco]- ort.[odox] rom.[ân]

Nr. curg.	Numele soldatului	Eta- tea	Soldat activ. sau rezervist	Căsă- torit sau ba?	Căți copii are	Ce are are	Observare
1.	Vichente Minișan Nr. casei 5	37	Reserv.	da	1	Casă, 3¼ jug. păm. 2 vite	[a] l-la o[ai]ră dus
2.	Serafin Lasconi Nr. casei 7	30	Reserv.	da	-	-	
3.	Ioan Lasconi Nr. casei 7	24	Activ	nu	-	-	
4.	Ștefan Honaie Nr. casei 8	36	Reserv.	da	2	Casa, plațu și 13 jug. pământ, 5 vite	
5.	Terențe Honaie Nr. casei 60	26	Activ.	da	1	Casa și plațu 4 ½ jug. pământ, 3 vite	Prizonier în Rusia
6.	Ioan Titel Nr. casei 9	22	Activ.	da	1	-	Mort în spital de tifos
7.	Trifon Rapoltian Nr. casei 16	33	Reserv.	da	1	Casa și plațu și 2 ½ jug. pământ	Mort în Galiția
8.	Iosif Rapoltian Nr. casei 18	35	Reserv.	da	1	Casa și plațu 4 jug. pământ, 4 vite	
9.	Samson Gîgor Nr. casei 20	26	Activ.	da	1	Casă, 2¼ jug. pământ	A l-la oară dus
10.	Simion Mihoc Nr. casei 21	33	Reserv.	da	3	Casa și plațu, 2 vite și 3 jug. de pământ	Prizonier în Siberia
11.	George Pasculescu Nr. casei 22	31	Reserv.	da	2	Casa și plațu de 1 ½ jug. 2 vite	Rănit la picionul drept (șchiop)
12.	Ion Lăpușean Nr. casei 25		Reserv.	da	-	Casa și plațu și 4 jug. pământ	
13.	Iustin Honaie Nr. casei 33	31	Reserv.	da	3	Casa, plațu și 7 jug. pământ, 6 vite	Rănit la mâna dreaptă
14.	Lazar Lazaroniu Nr. casei 34	31	Reserv.	da	2	Casa și plațu și 5 jug. pământ, 4 vite	Prizonier în Rusia
15.	Alexandru Andreiu Nr. casei 35	33	Reserv.	da	2	3 ½ jug. pământ	Rănit în piept

Nr. curg.	Numele soldatului	Eta-tea	Soldat activ. sau rezervist	Căsătorit sau ba?	Câți copii are	Ce avere are	Observare
16.	Filimon Lazaroniu Nr. casei 34	21	Activ	nu	-	-	Prizonier în Rusia
17.	Petru Măciuca Nr. casei 36	25	Activ.	nu	-	-	Nu știe de el
18.	Iosif Banoia Nr. casei s/36		Reserv.	da	1	-	Rănit în cap, prins la Italia
19.	Toma Ionuțoni Nr. casei 38		Reserv.	da	1	-	
20.	Emilian Crăciunescu Nr. casei 41	41	Reserv.	da	2	Casa și plațu 3 ½ jug. pământ, 3 vite	Mort în Serbia
21.	Trifu Iimbrescu Nr. casei 44 ^s		Reserv.	da	3	Casa, 40 sta. pământ. 1 vită	A II-a oară dus, rănit
22.	Lazăr Mastecanian	23	Activ	nu	-	-	Prizonier în Rusia
23.	Adam Ursulescu Nr. casei 46		Reserv.	da	-	-	Prizonier în Rusia
24.	Ioachim Tuștean Nr. casei 47	28	Reserv.	da	1	Casa și plațu, 8 jug. pământ, 5 vite	Rănit în față
25.	Ioan Măciuca Nr. casei 53	35	Reserv.	da	2	Casa, plațu, 4 ½ jug. pământ, 4 vite	
26.	Nistor Florea Nr. casei 55	27	Reserv.	da	1	Casa, plațu și 6 jug. pământ, 3 vite	
27.	Simon Homoștean Nr. casei 58	26	Reserv	da	2	Casa, plațu și ½ jug. pământ	Prizonier în Italia
28.	Ion Răpolțian Nr. casei 59	27	Reserv.	da	2	Casa, plațu și 8 jug. pământ	
29.	Florea Homoștean Nr. casei 61	38	Reserv	da	-	Casă, 3 ½ jug. pământ, 3 vite	A doua oară duși
30.	Trifon Azgur Nr. casei 66	30	Reserv.	da	1	Casa, plațu și un jug. pământ	Mort în spital la Oraștie
31.	Ion Andrași Nr. casei 69	40	Reserv	da	3	Casă, 8 jug. pământ. 6 vite	A II-a oară duși
32.	Ion Lăpușean Nr. casei 70	39	Reserv.	da	4	Casa, plațu și 9 jug. pământ	

Nr. curg.	Numele soldatului	Eta-tea	Soldat activ. sau rezervist	Căsătorit sau ba?	Câți copii are	Ce are are	Observare
33.	Iosif Ișifănescu Nr. casei 71	37	Reserv.	da	2	Casă, ¾ jug. păământ, 2 vite	A. Il-a oară duși
34.	Efimie Măciuca Nr. casei 72	31	Reserv.	da	1	Casa, 5 ½ jug. păm., 2 vite	A. Il-a oară duși
35.	Acsenite Ardelean Nr. casei 75	37	Reserv.	da	-	9 jug. păământ, casa și plațu 8 vite	Nu să știe de lei
36.	Filimon Anuțu Nr. casei 78	25	Activ	da	1	Casa, plațu și trei jug. păământ	Mort la granița Italiei
37.	George Andrași Nr. casei 79	36	Reserv.	da	2	Casa, plațu și 2 ½ jug. păământ	Prizonier la Rusia
38.	Filimon Ardelean Nr. casei 80	29	Reserv.	da	1	Casa, plațu și 3 jug. păământ, 3 vite	
39.	Adam Gligor Nr. casei 81	21	Activ	nu	-	Nu are nimic	
40.	Elisel Giava Nr. casei 82	36	Reserv.	da	1	Casa, plațu și 3 ½ jug. păământ, 3 vite	Prizonier la Rusia
41.	George Seracin Nr. casei 83	39	Reserv.	da	2	Casa, 4 ½ jug. păământ, 4 vite	A. Il-a oară duși
42.	Zăchari Măciuca Nr. casei 84	29	Reserv.	da	-	Casa și plațu cu ½ jug. de păământ	
43.	George Andraș Nr. casei 87	21	Activ	nu	-	Casă, 3 ½ jug. păământ, 3 vite	A. Il-a oară duși, prins în Rusia
44.	Iosif Măciuca Nr. casei 88	32	Reserv.	da	2	Casa, plațu și 4 ½ jug. păământ, 4 vite	Prizonier la Rusia
45.	Ion Borilțoni Nr. casei 89	21	Activ.	da	-	Casă, 5 jug. păământ, 2 vite	A. Il-a oară duși, mort în luptele din Italia
46.	Trifon Giava Nr. casei 93	32	Reserv.	da	2	2 ½ jug. păământ	rănit de trei ori
47.	Serafin Capotescu Nr. casei 94	31	Reserv.	da	3	Casa, plațu de două jugăre	Nu să știe de lei
48.	Zachei Gligor Nr. casei 95	31	Reserv.	da	2	Casa, plațu și trei jug. păământ	Prizonier în Rusia
49.	Avram Gidilă Nr. 96 ^s	32	Reserv.	da	1	Casa și plațu de 40 sf. o.	

Nr. curg.	Numele soldatului	Eta-tea	Soldat activ. sau rezervist	Casă-torit sau ba?	Câți copii are	Ce are	Observare
50.	Filimon Mihoc Nr.101	27	Reserv.	da	-	Casa și plațu de un jug. pământ	
51.	Ion Mihoc Nr. s/101	22	Activ	da	-	Casă, 1 ½ jug. pâm.	A lla oară duși, prins în Italia
52.	Samson Tuculescu Nr. 107	35	Reserv.	da	2	Casa, plațu și două jug. pământ, 3 vite	Prizonier în Rusia
53.	Simon Izdrescu Nr. 109		Reserv.	da	1	Nu are nimic	Prins în Rusia
54.	Ion Anuțu Nr. 112	23	Activ	nu	-	Casa și plațu și 2 ½ jug. pământ, 3 vite	Prizonier la sărbi în Valjevo
55.	Lazăr Mihoc Nr. casei 114	41	Reserv	da	1	Casa, plațu și 4 ½ jug. pământ	Mort în spital la Petru Varadin 1916
56.	Ion Pacelat Nr. casei 127		Reserv.	da	1	Casa, plațu și 3 ½ jug. pământ	Născ. din Margine Mort pe câmpul de luptă
57.	George Văcariu Nr. casei 137		Reserv.	da	2	Un jug. pământ	Din Curtea
58.	Ion Grozescu Nr. casei 139	24	Reserv.	da	-	Casa, plațu și 4 ½ jug. pământ, 4 vite	Mort în Polonia rusașă Nu să știe de iel
59.	Ilie Isac Răpoltian Nr. casei 146	32	Reserv.	da	2	Casa, plațu și 4 jug. pământ	Orb de ochiu drept din mitralieră
60.	Elisei Oproniu Nr. 50	37	Activ.	da	2	-	Dus în 15/III 1915, a lla-oară dus.
61.	Ion Grecu Nr. casei 54	37	Activ.	da	1	Casa și 2 ½ jug. pământ	"
62.	Petruțu Lăpugean Nr. casei 74		Activ	da	2	Casa, 3 jug. pământ, 2 veci	"
63.	Filimon Jivulescu Nr. casei 48		Activ	da	3	-	"
64.	Ion Tuștean Nr. casei 3	35	Activ	da	2	Casa, 18 jug. pământ, 10 vite	Mort la granița Italiei
65.	Filimon Homoștean Nr. casei 10	35	Activ	da	2	Casa și 5 jug. pământ, 8 vite	"
66.	Ioachim Moșteor Nr. casei 85	20	Activ	-		Casa, plațu și 3 ½ pământ, 4 vite	2/15 mai 1915, mort în Italia

Nr. curg.	Numele soldatului	Etatea	Soldat activ. sau rezervist	Căsătorit sau ba?	Câți copii are	Ce avere are	Observare
67.	Fillimon Honaie Nr. casei 32	20	Activ	-			2/15 mai 1915, mort în Italia
68.	Valeriu Titel Nr. casei 9	20	Activ	da		-	Rănit greu la mâna dreaptă în luptele cu italienii
69.	Trăian Mihoc Nr. 4	20	Activ.			-	Invalid la mâna dreaptă, lupta cu Italia
70.	Samson Răpoolean	20	Activ.	-		-	Rănit la mâna stângă
71.	Ion Lăzăroni Nr. casei 76	20	Activ.	-		-	Prizonier în Italia
72.	George Pasăre Nr. 106		Reserv.	da		Casa, plațu de ½ jug.	Prizonier în Rusia
73.	Ion Bancea Nr. casei 68	43	Reserv.	da		Casa, plațu și 2 jug, pământ, 4 vite	Rănit la picioru stâng, lupta cu rușii
74.	Iosif Anuț Nr. casei 26	46	Reserv.	-		Casa, plațu și 1 jug, pământ	
75.	Serafin Mastecanian Nr. casei 29	20	Activ.	-			
76.	Vasile Togerîș Nr. casei 39	18	Activ.				
77.	Fillimon Mastecanian Nr. casei 45	18	Activ.				
78.	Ion Togerîș Nr. casei 39	20	Activ				
79.	George Mastecanian Nr. casei 45	20	Activ.				
80.	Vichente Giava Nr. casei 46	39	Reserv.	da	1	Casa, plațu și 4 ½ jug, pământ, 5 vite	
81.	Ilie Nicolae Mihoc Nr. casei 51	46	Reserv.	da	2	Casa, plațu și 2 jug, pământ, 2 vite	
82.	Ion Grecu Nr. casei 54	38	Reserv.	da	1	Casa, plațu, 2 jug, pământ, 3 vite	Din eroare e inclus aici, să afiă sub nr. curg. 61 inclus

Nr. curg.	Numele soldatului	Eta-tea	Soldat activ sau rezervist	Căsătorit sau ba?	Câți copii are	Ce avere are	Observare
83.	Ioachim Mosteor Nr. casei 85	48	Reserv.	da	1	-	
84.	Ion Aureș Nr. casei 87	41	Reserv.	da	4	Casa, plațu și 3 jug. pământ, 4 vite	
85.	George Borîțoni Nr. casei 89	50	Reserv.	da	3		
86.	Efîmie Mihoc Nr. 114	19	Activ.	da			
87.	Livius Seracin Nr. 83	18	Activ.				

Din acest tabel rezultă că la Marele Război au participat 87 de locuitori ai satului Breazova, 55 rezerviști, cu vârste între 26 și 50 de ani și 32 activi, cu vârste între 18 și 25 de ani. Dintre cei participanți la război, 68 au fost căsătoriți, 7 necăsătoriți, iar la 12 nu se precizează starea civilă. Dintre cei căsătoriți, 23 aveau un copil, 22 doi copii, 7 trei copii și 2 patru copii. În ceea ce privește starea materială, 55 aveau câte o casă și suprafețe diferite de pământ: unul avea 18 jugăre de pământ, unul 13 jugăre, 11 între 5 și 10 jugăre și 48 sub 5 jugăre. Cei cu pământ aveau și vite în gospodărie: unul o vită, 9 câte 2 vite, 9 câte 3 vite, 7 câte 4 vite, 4 câte 5 vite, 2 câte 6 vite, 2 câte 8 vite și unul câte 10 vite. Dintre cei mobilizați, 9 au murit pe front, 3 în spital, 4 au fost considerați dispăruți, 12 răniți și 18 prizonieri: 14 în Rusia, 4 în Italia și unul în Serbia.

*
*   *

Cel de-al doilea document este un tablou privind participarea, contribuția și jertfele locuitorilor din Breazova în Marele Război.

Încă din primăvara anului 1915, când se contura ideea unui război de durată și sângeros, în presa românească din Ardeal se vorbea despre oportunitatea adunării „la timp și cu exactitate” a datelor statistice referitoare la jertfele de „sânge și avere” date de români pentru „patrie”. Prin aceste statistici se dorea ca în situația rămânerii românilor în imperiul dualist „să ne înarmăm din bună vreme, adunându-ne toate argumentele, toate dovezile, cu care să arătăm contrariilor politici în luptele pe care le vom mai avea de purtat cu ei, că după ce noi ne-am făcut și de astă dată, ca totdeauna în trecut, datorința față de patrie, aducând jertfe însemnate pentru ea, cuvinesc ca patria, care până aci nu era și a noastră, să nu mai fie zgârcită față de noi, ci să ne dea drepturile politice-naționale...ca unui popor de peste trei milioane de suflete, alcătuitor și el de stat, întocmai ca și maghiarii”¹⁰.

---

¹⁰Teodor Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Bănat, Crișana, Sătmar și Maramurăș aduse în Războiul Mondial*, Sibiu, Ed. „Asociațiunii”, 1923, p. 3

Datorită rolului jucat în promovarea culturii și spiritualității românești, modelului de organizare și acțiune¹¹, precum și prestigiului de care se bucura Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA), ei i se va încredința sarcina de a realiza aceste statistici.

De aceea, în ședința din 10 iulie 1915, Comitetul Central al „Astrei” a hotărât ca secțiunea istorică să întocmească un chestionar cu peste 50 de întrebări, care să consemneze contribuția românilor din fiecare localitate la război.¹²

Situația excepțională provocată de război a afectat profund și activitatea „Astrei”, secțiile științifice-literare nu au mai putut desfășura nicio activitate. Ele s-au întrunit în prima ședință plenară abia în 2 august 1920, când, printre alte probleme, s-a discutat și problema conscripțiilor nominale a celor participați la război. Cu această ocazie s-a hotărât să i se încredințeze unui membru al secției istorice colectarea datelor despre jertfele românilor în război.

Sarcina conceperii unui „TABLOU NOMINAL despre locuitorii români, care au luat parte la războiul mondial din anii 1914-1918” i-a revenit istoricului Teodor Păcățian, președintele secției istorice, care l-a prezentat în ședința secției, ținută la Cluj în 18 iunie 1921. Cu această ocazie, Păcățian a mai propus ca odată cu tabloul nominal să se solicite de la fiecare primărie comunală și un raport scurt „despre felul cum a decurs revoluția din toamna anului 1918 (cum, prin cine s-a urzit, cum s-a dezvoltat, ce devastări, și ce sticăciuni s-au făcut, fost-au vărsări de sânge și cum a fost în fine sufocată revoluția)”¹³.

---

¹¹Nu întâmplător ea va constitui un model de organizare și acțiune pentru cea mai mare parte a societăților culturale înființate în această perioadă, unele consfințind în statute că, în cazul încetării activității, întreaga avere va reveni Asociațiunii: Societatea Transilvania din București, Societatea “Carmen-Sylva” din Graz, Societatea literară “Petru Maior” din Budapesta, Societatea “Iulia” a studenților români din Cluj etc. (Dumitru Tomoni, *Societate, cultură, și politică. “Astra” în Banat (1896-1948)*, Timișoara, Editura Înviearea, 2009, p. 22)

¹²Teodor Păcățian, *op.cit.*, p.4

¹³ *Ibidem*, p. 8

Prin adresa trimisă în 23 noiembrie 1921 Directoratului de Interne din Cluj, Păcățian solicita să se ceară prin intermediul prefectiilor sau subprefectiilor județeni, „din fiecare comună, urbană și rurală, câte un tablou nominal despre toți aceia, care au luat parte la război în o formă oarecare: ca soldați mobilizați, ca întrebuițați la servicii auxiliare, sau mobilizați pe loc, ca arestați, internați, sau refugiați din motive politice, însemnându-se la fiecare, prin umplerea rubricii corespunzătoare, că ce s-a întâmplat cu el: a murit ca erou pe câmpul de luptă, a murit în pribegie, în închisoare, la locul de internare, acasă, în urma boalelor contractate în război, a venit acasă ca invalid, bolnav, rănit, dar s-a însănătoșit, sau a venit acasă deplin sănătos? E dispărut până astăzi ? Cu ce medalii a fost decorat în cursul războiului? După cei morți și dispăruți au rămas văduve și câți orfani ?”¹⁴. Pe lângă tabelul solicitat, formularele întocmite de Teodor Păcățian mai conțineau și patru întrebări, de asemenea obligatorii, referitoare la evenimentele revoluționare din toamna anului 1918:

- „1. Care e valoare aproximativă a contribuțiilor benevole, făcute de românii din comună în natură în cursul războiului?
2. La care sumă se urcă toate pagubele de război pe care le-a avut comuna?
3. În toamna anului 1918 fost-a revoluție în comună? Cum s-a urzit , cum sa dezvoltat? S-a format gardă națională în comună? Sub a cui conducere?
4. La adunarea mare de la Alba-Iulia, ținută la 1 decembrie 1918 câți locuitori din comună au participat, la a cui îndemnare și sub a cui conducere?”

La începutul lunii noiembrie 1922 au ajuns la Teodor Păcățian tablourile completate din 22 de județe, 7 municipii, 33 de orașe și 4183 de comune rurale, care le-a centralizat și le-a publicat în broșura: *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramurăș aduse în războiul mondial din anii 1914-1918*, tipărită la Sibiu în anul 1923 în editura „Asociațiunii”.

---

¹⁴ *Ibidem*, p. 9

Printre cele 358 de localități din județul Caraș-Severin a căror jertfe date în Marele Război sunt consemnate în fondul Astei a Arhivelor Naționale din Sibiu, se află și localitatea Breazova din plasa Făget, azi localitate componentă a comunei Margina. Acest tablou îl prezentăm și îl analizăm mai jos.

TABLOU NOMINAL
Despre locuitorii români, care au luat parte la răzbiul din anii 1914-1918

Numărul curent	Numele și prenumele	Născut în comuna	Ocupațiunea civilă	Gradul avut la miliție	A fost decorat cu medalia	A luat parte la mișcările impuse de război						Soarta îndurată în timpul războiului					Urmașii deceda- tului sau rănitului		Obs
						7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
						Chemat fiind	La partea sedentară pentru servicii auxiliare sau mobilizat pe loc	Pentru a fi arestat sau internat	A fost refugiat	Mort pe câmpul de luptă	Mort în temniță, în prăegie, sau rănitilor	Ca invalid	Rănit, bolnav însă în present sănătos	Deplin sănătos	Dispărut	Văduva	Nunrăniți orfanilor		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
	1	Breazova	Plugar	Soldat	Nu	/								/					
	2	Borționi Gheorghe	"	"	"	/								/					
	3	Bancea Ioan	"	"	"	/								/					
	4	Mloc Ilie	"	"	"	/								/					
	5	Meștor Ioachim	"	"	"	/								/					
	6	Ticula Gheorghe	"	"	"	/								/					
	7	Rapollean Ioan	"	"	"	/								/					
	8	Capotescu Petru	"	"	"	/								/					
	9	Mloc Trăian	"	"	"	/								/					
	10	Rapollean Samson	"	"	"	/								/					
	11	Honale Filimon	"	"	"	/				/									
	12	Lazaroni Ioan	"	"	"	/								/					
	13	Meștor Ioachim	"	"	"	/				/									
	14	Andraș Gheorghe	"	"	"	/								/					
	15	Mloc Rudolf	"	"	"	/								/					
	16	Tilii Valeriu	"	"	"	/								/					

Numărul curent	Numele și prenumele	Născut în comuna	Ocupațiunea civilă	Gradul avut la mișcile	A fost decorat cu medalia	A luat parte la mișcările impuse de război				Soarta îndurată în timpul războiului				Umeșii decedatului sau rănitului				
						Chemat fiind	La partea sedentară pentru servicii auxiliare sau mobilizat pe loc	Pentru a fi arestat sau internat	A fost refugiat	Mort pe câmpul de luptă	Mort în temniță, în prigoană, în spitale, în urma boalelor sau răniților	Ca invalid	Rănit, bolnav însă în prezent sănătos	Deplin sănătos	Dispărut	Văduvă	Numărul orfanilor	Obs
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
33	Lazaroni Lazăr	..	..	..	Nu	/								/				
34	Andraș Gheorghe	..	..	..	..	/								/				
35	Homojdean Flore	..	..	..	..	/								/				
36	Lasconi Serafim	..	..	..	Caporal	/								/				
37	Lasconi Ioan	..	..	..	Soldat	/								/				
38	Honae Ștefan	..	..	..	Plutonier	/								/				
39	Rapollean Trifon	..	..	..	Soldat	/				/						/	/	
40	Rapollean Iosif	..	..	..	Nu	/								/				
41	Mioc Simion	..	..	..	..	/								/				
42	Lăpujan Ioan	..	..	..	..	/								/				
43	Honae Iustin	..	..	..	..	/								/				
44	Andrei Alexandru	..	..	..	..	/								/				
45	Măcuță Petru	..	..	..	..	/								/				
46	Bancă Iosif	..	..	..	..	/								/				
47	Ionițan Toma	..	..	..	..	/								/				
48	Crăciunescu Emilian	..	..	..	..	/								/				
49	Ursulescu Adam	..	..	..	..	/								/				
50	Tuslian Ioachim	..	..	..	..	/								/				
51	Măcuță Ioan	..	..	..	..	/								/				
52	Florea Niștor	..	..	..	..	/								/				
53	Homoșdian Simion	..	..	..	..	/								/				
54	Rapollean Ioan	..	..	..	..	/								/				

Numărul curent	Numele și prenumele	Născut în comuna	Ocupațiunea civilă	Gradul avut la mișcările	A fost decorat cu medalia	A luat parte la mișcările impuse de război				Soarta îndurată în timpul războiului						Urmașii deceda- tului sau rănitului		Obs
						Chemat fiind	La partea sedentară pentru servicii auxiliare sau mobilizat pe loc	Pentru a fi arestat sau internat	A fost refugiat	Mort pe câmpul de luptă	Mort în temniță, în prăznie, în spitale, în urna boalelor sau rănitilor	Ca invalid	s-a reîntors acasă		Văduvă	Numărul orfanilor		
													in prezent sănătos	Depin sănătos				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
55	Azgur Tripon	..	..	..	Da (bronz)	/				/						/	/	
56	Lăpujan Ioan	..	..	..	Nu	/								/				
57	Ardelean Aventile	..	..	..	..	/								/				
58	Glava Elisie	..	..	..	..	/								/				
59	Măcuță Iosif	..	..	..	..	/								/				
60	Glava Tripon	..	..	..	..	/								/				
61	Gligor Zaharie	..	..	..	..	/								/				
62	Ghidia Abudan	..	..	..	..	/								/				
63	Capotescu Serafin	..	..	..	..	/								/				
64	Ciuculescu Samson	..	..	..	..	/								/				
65	Izdurescu Simon	..	..	..	..	/								/				
66	Mioc Lazăr	..	..	..	..	/				/				/		/	/	
67	Pateiat Ioan	..	..	..	..	/				/				/		/	/	
68	Măcuță Zaharie	..	..	..	..	/								/				
69	Văcar Gheorghe	..	..	..	..	/				/				/		/	/	
70	Grozescu Ioan	..	..	..	..	/								/				
71	Mioc Filimon	..	..	..	..	/								/				
72	Rapoitean Ilie Ioan	..	..	..	-//-	/								/				
	Total:					70	2			8		4		59	1	6	5	

Breazova, la 31 martie 1922

Notar public
Ioan Bulugiu

Din tabel rezultă că la Marele Război au participat 72 locuitori, toți născuți în Breazova, membri ai următoarelor familii: Anuț, Andraș, Andrei, Ardelean, Azgur, Bancea, Borițoni, Capotescu, Ciuculescu, Crăciun, Crăciunescu, Florea, Ghidila, Glava, Gligor, Grecu, Grozescu, Homojdean, Honae, Ionuțan, Istvanescu, Izdrescu, Lasconi, Lăpujan, Lazaroni, Măciucă, Mioc, Moștior, Nemeșan, Pasculescu, Patelat, Rapoltean, Ticula, Titel, Tuștean, Văcar și Ursulescu. Cele mai numeroase familii au fost: Rapoltean 6, Mioc 6, Măciucă 5, Honae 4, Andraș 3 etc.

Toți participanții la Marele Război au fost țărani, ceea ce explică și gradele militare purtate: 68 soldați, 2 caporali, un sergent și un plutonier.

În privința decorațiilor primite, informațiile sunt incomplete, consemnându-se doar metalul din care au fost confecționate decorațiile. Astfel, plutonierul Ștefan Honae, caporalul Ioan Titel și soldații Ioan Lasconi și Trifon Rapoltean au primit o decorație de argint, iar caporalul Serafim Lasconi și soldații Terentie Honae, Filimon Ardelean, Trifu Izdrescu, Iosif Istvanescu, Tripon Azgur și Gheorghe Pasculescu au primit o decorație de bronz.

În Austro-Ungaria, la încorporare, tinerii au fost selectați în funcție de înălțime, greutate, dezvoltarea fizică, fie ca soldați „de linie”, adică luptători pe front, și făceau instrucția în limba germană, fie ca trupe auxiliare (honvezi) instruiți în limba maghiară. De altfel, și mobilizarea s-a făcut pe etape; la început erau chemați sub drapel contingentele de tineri, apoi, pe măsură ce era nevoie de mai multe trupe de front, sau în spatele frontului, și seriile mai vârstnice. Ținând cont de această realitate, rezultă din tabel că 70 de militari au luptat pe front, iar 2 au fost trimiși la partea sedentară, pentru servicii auxiliare.

Dintre cei 70 de militari trimiși pe front, 8 au murit pe câmpul de luptă – Filimon Honaie, Ioachim Moștior, Ioan Titel, Trifon Rapoltean, Tripon Azgur, Lazar Mioc, Ioan Patelat și Gheorghe Văcar –, iar Lazaroni Lazăr a fost dat dispărut.

Din cei întorși acasă, 59 au fost deplin sănătoși, iar 4 invalizi: Trăian Mioc, Valeriu Titel, Iosif Istvanescu și Gheorghe Pasculescu.

În urma celor căzuți pe câmpul de luptă, dispăruți și morți până în anul 1922, au rămas 6 văduve și 5 copii orfani. Deci, 2

bărbați fie că n-au fost căsătoriți, fie că au fost văduvi, fie că erau divorțați: Filimon Honaie și Ioachim Moștior.

În ciuda faptului că acest tabel este completat în 31 martie 1922 de către notarul cercul Ioan Burlugliu, când preot era tot Alexandrescu, notarul ignoră evenimentele petrecute în Breazova la începutul lunii noiembrie 1918, cu toate că ele erau încă proaspete în memoria localnicilor și consemnate de preotul local în cronică aflată în arhiva parohiei ortodoxe Breazova. Mai mult, evenimente similare, chiar mai dramatice au avut loc și în alte localități din zona Făgetului.

Din păcate, la sfârșitul anului 1918, s-au confruntat două lumi. Una constituită, în cea mai mare parte, din reprezentanții autorităților maghiare și ai comunității evreiești din Făget, se afla în agonie și acționa în disperare de cauză. Cealaltă, formată din reprezentanții populației majoritare, era insuficient organizată și se manifesta anarhic sub impulsul acțiunilor vindicative a celor întorși de pe front cu un mare orizont de așteptare și a celor care, rămași acasă, au simțit greutatea războiului și umilința unor autorități ce acționau discreționar de parcă puterea lor era veșnică. Confruntarea a fost dramatică, cu episoade de-a dreptul tragice, cu acțiuni, de-o parte și de alta, condamnabile.¹⁵

Tăcerea notarului poate fi explicată prin imposibilitatea de a cataloga acele evenimente: revolte populare împotriva unor abuzuri făcute în ani războiului sau furturi și jafuri. Și într-un caz și în altul, abuzurile făcute de garda maghiară în Breazova, ca de altfel în toată zona Făgetului erau condamnabile. Nu întâmplător, pentru a forma aceste abuzuri se vor constitui în zilele următoare gărzi românești în această zonă.

*

*   *

Cel de-al treilea document este răspunsul dat în 18 iunie 1934 de către preotul Ioan Alexandrescu la chestionarul profesorului Nicolae Ilieșiu de la Liceul C.D.Loga din Timișoara¹⁶. Cum era de

---

¹⁵ Dumitru Tomoni, *Nord-estul Banatului și Marea Unire...*, p.24-25

¹⁶ Muzeul Banatului Timișoara, *Fond Ilieșiu*, inventar nr. 6883, dosar Breazova

așteptat, preotul reia informațiile consemnate în condica parohială întocmite de el în anul 1918.

“Domnule Profesor!

Primind apelul dvoastră, vin cu toată stima a substerne următoriiu “Memoriu” din com. Breazova, jud. Severin, plasa Făget. Spiritul populației locale la 1918 era că, treminându-se războiul mondial, să fie realipiți la patria mamă și de a aștepta , nu era pregătită ca de-odată ,așa brusc, să se termine războiul mondial și să fie realipită la patria dorită. Și tocmai pentru această bruscă întâmplare s-au ivit și unele evenimente de tristă aducere aminte, și anume: În urma recvirării alimentelor, populația suferea de foame; deci pretingeau restituirea grâului ce era înmagazonat în Margina.

Magazionerul Pangl Iosif, de teama populației înfometate, a promis restituirea grâului, dar pentru bani, populația s-a învoit.

Tot așa au procedat cei cu lemnele de la fabrica Margina, au îmbiat cu un preț redus lemne de foc. (Notez: com. Breazova nu are păduri deloc). În timpul ce distribuiau bucate și lemne, populației locale, asupritorii noștri au cerut ajutoare de la garda maghiară, care s-a și prezentat la Margina, la 23 oct. 1918, unde au deținut pe locuitorul din Breazova Arsene Gligor, fost servitor și presupus vânzător a fabricii din Margina. În 24 oct. 1918, la oarele 8 dim., Garda maghiară, în nr. de 25 persoane, venind spre Breazova, au întâlnit pe Ioachim Poneavă și pe soră-sa Elena, măritată Imbrescu, aducând lemne cu carul, cumpărate de la fabrică. Ambii au fost împușcați; Ioachim, după 8 zile de chin, a încetat din viață, iară soră-sa, care a fost împușcată pe 9 locuri, a mai trăit chinuind 5 ani.

Ajunși în comună, au adus la primărie pe sus numitul Arsene Gligor, legat și, fără multă vorbă, a fost osândit la moarte. La oara 9 am fost chemat și subscrisul la primărie și, întrebat despre purtarea lui, am răspuns că a fost sărac, dar onest. Că ar fi contribuit Arsene Gligor la devastarea fabricii, nu s-a putut adeveri, și, cu toată nevinovăția lui, la oarele 10 a.m. a fost împușcat în vale, la primărie, de unde, în 25 oct., a fost înmormântat. Tot în aceeași zi au mai fost bătuți până la sânge locuitorii Adam Grecu, Traian Mihoc și Serafim Crăciunescu.

Populația, în lipsă de arme, fiind recvirate și acestea de postul de jandarmi, au trebuit să sufere în tăcere, orice teroare din partea gardiștilor, care erau înarmați cu puști și mitraliere.

Realizându-se alipirea către patria mamă, populația locală, în entuziasmul ei de nedescris, și-a procurat un steag național, primul steag care s-a văzut în comună, a fost sfințit, și s-a numit steagul “desrobirii”

Soldații de pe frontul de luptă, s-au reîntors acasă, ca niște elemente pacinice, neîntâmplându-se nici un incident mai important.

TABLOU

Despre cei căzuți în front, spitaluri și morți acasă, în urma rănilor, în războiul 1914-1918

Nr. crt.	Numele și prenumele	Gradul	Regimentul	Frontul	Observatii
1	Ioan Tuștean	-	43	-	Mort în Italia
2	Ioan Titel	-	-	-	Mort în spital, la Vincovici-Slavonia
3	Ioan Grozescu	-	43	-	Dispărut
4	George Văcariu	-	43	-	Mort în Polonia rusească
5	Ioachim Moștior	-	43	-	Mort în Italia
6	Filimon Honae	-	43	-	Mort în Italia
7	Petru Măciuca	-	-	-	Dispărut
8	Ioan Boriton	-	43	-	Mort pe frontul italian
9	Ioan Păcelat	-	43	-	Mort la Semislo
10	Ioan Anuț	-	43	-	Mort în Serbia la Valjevo
11	Filimon Anuț	-	43	-	Mort la granița Italiei
12	Trifon Azgur	-	43	-	Mort la Polonia rusească
13	Serafim Capotescu	-	43	-	Mort în Rusia
14	Lazăr Mihoc	-	43	-	Mort la Petrovaradin în Serbia
15	Emilian Crăciunescu	-	43	-	Mort în Serbia
16	Trifon Rapoltean	-	43	-	Mort în Galîția
17	Samson Rapoltean	-	43	-	Mort în Arad
18	George Andraș	-	43	-	Dispărut
19	Florea Homoșteanu	-	43	-	Dispărut
20	Axente Ardeleanu	-	-	-	Dispărut
21	Trifon Imbrescu	-	-	-	Mort acasă în urma rănilor primite în război

Cele trei documente se completează reciproc și oferă o imagine nuanțată privind participarea și jertfele locuitorilor în timpul Primului Război Mondial și evenimentele dramatice petrecute în luna noiembrie a anului 1918.

ANEXE

Nr. ord.	Numele soldatului.	clasa	Soldat activ sau rezerv.	cauza	nr. de zile	Locul	Observații
1.	Vichente Mîmiza. <small>Nr. cas. 5.</small>	37	rezerv.	da	1	Casa 34 jug. pînă 208 mite	În viață
2.	Serafin Lasevici. <small>Nr. cas. 3.</small>	31 ani	rezerv.	da	-	-	-
3.	Ioan Lasevici. <small>Nr. cas. 7.</small>	24 "	activ	nu	-	-	-
4.	Stefan Honari. <small>Nr. 28.</small>	36 "	rezerv.	da	2	Casa și plată 34 jug. pînă 208 mite	-
5.	Grigore Honari. <small>Nr. cas. 60.</small>	26 "	activ	da	1.	Casa și plată 34 jug. pînă 208 mite	primaverii. Rusia
6.	Ioan Titel. <small>Nr. cas. 9.</small>	22 "	activ	da	1.	-	înverna alungat, în județul de țară
7.	Trifon Popolțian. <small>Nr. cas. 16.</small>	33 "	rezerv.	da	1.	Casa și plată 34 jug. pînă 208 mite	mort în Cablita
8.	Dosif Popolțian. <small>Nr. cas. 18.</small>	35 "	rezerv.	da	1.	Casa și plată 34 jug. pînă 208 mite	-
9.	Samson Gligor. <small>Nr. 20.</small>	26 "	activ	da	1.	Casa 34 jug.	a II. cor.
10.	Simion Mihoc. <small>Nr. cas. 21.</small>	33 "	rezerv.	da	3.	Casa și plată 34 jug. pînă 208 mite	primaverii în Siberia
11.	George Păsculescu. <small>Nr. 22.</small>	31 "	rezerv.	da	2.	Casa și plată 34 jug. pînă 208 mite	venit la pușcărie (1. sept.)
12.	Ion Lapugean. <small>Nr. cas. 25.</small>	rezerv.	da	-	-	Casa și plată 34 jug. pînă 208 mite	venit la pușcărie
13.	Iustin Hone. <small>Nr. cas. 33.</small>	34 "	rezerv.	da	3.	Casa și plată 34 jug. pînă 208 mite	venit la pușcărie
14.	Lazar Lăpăruș. <small>Nr. cas. 34.</small>	37 "	rezerv.	da	2.	Casa și plată 34 jug. pînă 208 mite	primaverii în Rusia
15.	Alexandru Andruș. <small>Nr. cas. 35.</small>	39 "	rezerv.	da	2.	34 jug. pînă 208 mite	venit în sept.
16.	Filimon Lăpăruș. <small>Nr. cas. 34.</small>	21 "	activ	nu	-	-	primaverii în Rusia
17.	Petr. Măciuc. <small>Nr. cas. 36.</small>	25 "	activ	nu	-	-	nu se știe de el
18.	Ion Măciuc. <small>Nr. cas. 36.</small>	rezerv.	da	1.	-	-	venit în cap. (1. sept.)
19.	Ioana Juncuțiu. <small>Nr. cas. 38.</small>	rezerv.	da	1.	-	-	-
20.	Emilian Crăciunescu. <small>Nr. cas. 41.</small>	41 "	rezerv.	da	2.	Casa și plată 34 jug. pînă 208 mite	mort în Serbia
21.	Trifon Găbrău. <small>Nr. 42.</small>	rezerv.	da	3.	108 zile.	Casa și plată 34 jug. pînă 208 mite	venit la pușcărie
22.	Lazar Măciuc. <small>Nr. cas. 46.</small>	29 "	activ	nu	-	-	primaverii în Rusia
23.	Adau Ursulescu. <small>Nr. 49.</small>	rezerv.	da	-	-	-	primaverii în Rusia
24.	Ioachim Iuteș. <small>Nr. cas. 49.</small>	28 "	rezerv.	da	1.	Casa și plată 34 jug. pînă 208 mite	venit în june
25.	Ioan Măciuc. <small>Nr. cas. 50.</small>	38 "	rezerv.	da.	-	Casa și plată 34 jug. pînă 208 mite	-

În timpul jănu' lui trimis legat, unui din gardisti sau unul din
primar, zicând că caută obiecte furate dela fabrică, cu oca-
siunea aceasta la locuintorul Ilie Opitescu, au aflat în ladă
8300 cor. aducând banii la casa comunală, împreună cu moșă
lui Ilie Opitescu, care surse să năga să i - să Das banii negri. Amii
i orcan căștigat din vinderea unui vite alor. - După ce s-au vorbit
gândiți între mine, i-au pedat banii negri, în suma de 2320 cor. fiind
că atâta au fost. și așa Ilie Opitescu au ramaș în jafu' cu
suma de 5980 cor.

Cum pe la 9 ore am fost chemat în subscensul la casa comunală,
unde am fost întrebat despre surtarea lui Arsene Gligor, am răspuns
că au fost cogil soțac, dor onest, că ar fi comis ceva la jafu'
dela fabrică din Margine un sau putut adveni. - pe la 10 ore
de nou am fost chemat la casa comunală, ca să înjătașore
pe numitul Arsene Gligor în spitalu', spunind că au sel în-
puște. nu lam putut înjătașore în spitalu' fiind din bătaia la
tât sânge, i-au făcut o scurta ingășare și jora ca să i - să
șura scurtașore pentru ce are să moșă; au fost întrebat cum
săi lege ochi; la vorinta colanului, i-au legat ochii de judec
comunal Ilie Opitescu, când apoi au fost înjăcat în vale lășore
casa comunală, cu trei gloanță de pușca. - Din loc de unde
său puseat, moșă și în 15 octombrie au fost înmormântat. (au
fost jurași vrăsta de 28 ani necășatort.)

Joan Alexandrescu
preș. gr. or. șor.

Tot în dta de 24 octombrie 1918, pe la 8 ore venind gorda mar-
șor nenumită; în katon Margine, au întâlnit pe locuintorul Șorani
Șorcin Boșcava și sorăsa Elena înăntată Tăbrosă, aducând lemne
cu cam dela fabrică bătrănu; pe sus numitul Șorcin Boșcava lam
înjăcat în jafu', și bătut cu puștile, lam lăsat aproape mort aclo,
sorăsa Elena au fost bătută, și puseată pe nouă locuși, dlor ca și
șurina au scapat cu viață, iar fratele de Șorcin, dlușă un chin
de - 8 zile au murit. În înălțurașore lor, gardisti sau puseat și
iei, unul dintre iei, ramănuand mort pe loc.

Joan Alexandrescu
preș. gr. or. șor.

Gravura

Gravura

7

Ind. Ivaru

despre cei căzuți în front, spitale și morți, acasă, în urma războiului, în războiul 1914-18.

Ordin	Numele Prenumele	Gradul	Regimentul	Frontul	Observații
1.	Ioan Tustean	-	43	-	Mort în Italia
2.	Ioan Titel	-	-	-	Mort în spital, la Vincedin Slavonia.
3.	Ioan Groescu	-	43	-	(Lisipănt)
4.	George Tătaru	-	43	-	Mort la Sackara în Belgia
5.	Ioachim Mosteor	-	43	-	Mort în Italia
6.	Filimon Honae	-	43	-	Mort în Italia
7.	Petru Măciuca	-	-	-	(Lisipănt)
8.	Ioan Borțoni	-	43	-	Mort pe frontul Italiei
9.	Ioan Găcelat	-	43	-	Mort la Sambo
10.	Ioan Anut	-	43	-	Mort în Serbia la Belgia
11.	Filimon Anut	-	-	-	Mort la grădina Italiei
12.	Ioan Fzgu	-	43	-	Mort la Prima Jassana
13.	Serafim Ciapotașu	-	43	-	Mort în Rusia
14.	Lazar Mihoc	-	43	-	Mort la Retruvedin în fr.
15.	Emilian Crăciunescu	-	43	-	Mort în Serbia
16.	Ioan Rapoștean	-	43	-	Mort în Galizia
17.	Samson Rapoștean	-	43	-	Mort la Grad
18.	George Andras	-	43	-	(Lisipănt)
19.	Gloria Homosteanu	-	43	-	(Lisipănt)
20.	Prute Ardeleanu	-	-	-	(Lisipănt)
21.	Ioan Ambre	-	-	-	Mort acasă în urma războiului scris în 1918

SOCIETĂȚI CULTURALE ÎN LUGOJ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

Dr. Oana-Roxana Ivan*

„Banat – țara simțământului artistic unde cântecul e la el acasă și unde un suflet cald palpită la toate atingerile, ca o minunată harpă.”

Octavian Goga

Lugojul este unanim apreciat ca un vechi centru de cultură românească: “De la început Lugojul a fost un focar de unde s-au pornit multe inițiative folositoare culturii și progresului național și unde s-au păstrat până în zilele noastre o seamă de frumoase obiceiuri strămoșești!” – spunea în 1932 fiul lui Coriolan Brediceanu, Tiberiu. Nu există domeniu al culturii și artei în care lugojenii să nu se fi afirmat ca oameni pasionați și înzestrați totodată.

În ceea ce privește societățile culturale, există la Lugoj o îndelungată tradiție. Încă din 1825 se înființează societatea secretă “Constituția” a românilor “aparținători clasei inteligente și mijlocii (preoți, măiestrii)”, având drept scop “mântuirea poporului din starea cea dejositoare și apăsătoare și ridicarea la o poziție cu drepturi, cât se poate egale, cu păturea veche feudale”¹.

Descoperită în 1830, “Constituția” este târâtă în nenumărate procese de către autorități, iar membrii ei sunt prizoniți: Iosif și Damaschin Nedelcu, Ivancea, G. Bercean, G. Rodul, preoții D.Petrevici, C.Popovici, I.Lăpădat, Șt. Bercean. Ei sunt însă “apărați” de opinia publică, care îi consideră “întru toate pildă

---

* Universitatea de Vest din Timișoara

¹ “Constituția – societate secretă română în Lugoj”, București, 1825, pag. 89

frumoasă de moralitate”.² Activitatea acesteia este interzisă, însă influența ideilor de progress va rodi neîncetat în solul fertil al preocupărilor culturale ale lugojenilor.

“Constituției” îi urmează “Societatea Națională Română”, înființată în 1848 pentru educarea poporului și a tineretului: Să se poată mădularii (membrii - n.n.) astrânge laolaltă, despre întâmplări și despre unirea scopurilor sfătui, acolo întâmplările și metamorficile din masele a citi și așa cu aceasta, poporul mai deaproape cunoscut să-l facă” și “pentru adunarea gândurilor laolaltă și pentru unire a tuturor stângacelor puteri din capetele crudului popor”.³

Numărul societăților crește mereu, astfel, încât, în raportul primarului orașului din 1913, la capitolul al 9-lea (“Viața socială și cauzele presei”), alături de reuniuni politice, de binefacere, economice, de sport și industrie, sunt notate și reuniunile culturale:

1. Casina maghiară lugojeană
2. Reuniunea română de lectură
3. Reuniunea maghiară de cânt și muzică
4. Reuniunea română de cânt și muzică
5. Reuniunea de cântări a industriașilor
6. Societatea și reuniunea de cântări a junilor comercianți
7. Reuniunea de cântări “Lyra”
8. Reuniunea muzeului din comitatul Caraș-Severin
9. Societatea “Otthon” a oficianților din Lugos
10. Societatea oficianților privați din Lugos⁴

După cum se observă, reuniunile maghiare sunt citate alături de cele române, alături au trăit în bună înțelegere și au pregătit multe spectacole comune. Pe scena teatrului maghiar din Budapesta, drama “Năpasta” tradusă de dr.G.Alecsici, are un success deosebit. Poporului roman îi e caracteristică ospitalitatea și omenia și niciodată nu a avut intenții șovine. Întâlnim piese de teatru și muzicale traduse din maghiară pe scena românească și invers, lucrări cu autori români traduse în maghiară, mai ales, cu

---

² *Ibidem*, pag. 41

³ “Societatea Națională Română”, Lugoj, 1848, pag.1

⁴ “Drapelul”, nr.32, 1903, pag. 3

prilejul festivităților jubiliare, prilejuite, de exemplu, de aniversarea a 50 de ani de existență a Reuniunii maghiare de cânt și muzică din Lugoj.

Cu prilejul festivalului coral al reuniunilor maghiare de cânt și muzică desfășurat la Timișoara în august 1903 participă 25 de coruri din Ungaria și 6 coruri din Timișoara cu 184 de membri. În timp ce “politicienii maghiari subjugă popoară sub popoară, fiii desmierdați ai musei fac să răsunе cantecele lor. Nu cei dintâi vor croi soarta popoarelor, ci popoarele își vor croi soarta prin progresul în cultură”⁵ – exclamă cu acest prilej Ion Vidu. La concertul de gală, cuvintele patriotului român Ion Vidu sunt pline de înflăcărare, bucurându-se sincer de succesul celorlalte coruri. Pentru corul din Lugoj (premiat cu locul I), aclamat de timișoreni și pe stradă, are numai cuvinte de laudă, neuitând să-i felicite și pe ceilalți participanți: “Felicitați pe colegii noștri maghiari! Înainte, copii! Cu curaj înainte!” Au fost la Timișoara “zile de sărbătoare, zile de însuflețire și bucurie pentru compatrioții noștri maghiari. Ne-am bucurat și noi împreună cu ei. Unde e cântare, mergi cu drag, căci acolo numa de inimi bune dai”.⁶

Societățile create începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea sunt constituite după modelul societăților studenților români de la Viena și Budapesta: “România Jună” și “Petru Maior”. Ele vor avea un rol deosebit nu numai în viața spirituală, ci și în cea politică a Transilvaniei și Banatului. Într-o perioadă când românii erau amenințați cu deznaționalizarea, aceste societăți culturale erau depozitarele unei culturi naționale și totodată focare de răspândire a ei, cu scopul menținerii și afirmării ființei noastre naționale.

Societățile de lectură, reuniunile de lectură, reuniunile de cântări și muzică sau corurile, au fost preocupate de

- a) înființarea bibliotecilor culturale
- b) crearea și răspândirea literaturii române
- c) conferințe cu subiecte științifice și literare
- d) spectacole de teatru cu subiecte diverse din dramaturgia română și universală

---

⁵ “Drapelul”, nr. 43, 1903, pag. 4

⁶ Idem pag. 5

Rolul lor este important, mai ales că filialele Astrei și S.F.T. erau prea academice, prea puțin accesibile marelui public, categoriilor largi ale poporului. Adunările acestor societăți erau anunțate cu data și ordinea de zi în “Drapelul” de Lugoj: “Societatea de lectură Ion Popasu a elevilor de la Institutul teologic –pedagogic din Caransebeș, Societatea de lectură din Făget, Reuniunea română de lectură din Bocșa Română, Reuniunea română de cânt și muzică din Bocșa Română, Reuniunea de lectură din Ticvaniul Mare consideră adunarea generală ca o zi de sărbătoare pentru că ne scoate din obișnuința zilei și ne transpune sufletele și inimile spre idei mărețe care ne întăresc, ne înviorează, ne fortifică și ne dau convingerea nestrămutată a biruinței idealului”⁷

Despre armonia și buna înțelegere le vorbește într-un avântat discurs Coriolan Brediceanu membrilor Reuniunii Române de lectură din Lugoj. La sfârșitul anului 1903 aflăm că numărul membrilor Casinei Române din Lugoj a crescut cu cinci inși, că s-a realizat un venit de 390 coroane și 29 de bani (cu 287 coroane și 47 de bani mai mult ca în 1902), iar biblioteca Reuniunii numără 480 opuri în 690 volume, bibliotecar fiind ales Mihail Gașpar.⁸

Societatea de lectură a elevilor din Lugoj, poartă numele lui Mihai Viteazul și manifestă permanent, ca și celelalte organizații lugojene “pe plan politic, administrativ și cultural o ostilitate deschisă față de ocupația maghiară”. Printre elevii pedepsiți cu exmatricularea, ca “elemente neînfrânable anti-maghiare”, care au format reuniuni periculoase în afară de școală, se numără și Victor Vlad Delamarina, care răspunde demn autorităților maghiare:

“- De ce nu vă duceți acolo jos, în Valahia, acei cărora nu le place Ungaria?

- Nouă și Banatul ne place foarte mult, deoarece este tot pământ românesc!”⁹

Apoi, “depărtații plecarăm în mijlocul strigătelor de <<Să trăiască!>> ale entuziaștilor români necondamnați și zidurile școlii

---

⁷ *** *Adunarea Generală a Reuniunii de Lectură din Ticvaniul Mare*, în “Drapelul”, nr.18, 1904, pag. 2

⁸ *** *Casina Română din Lugoj*, în “Drapelul”, nr.6, 1904, pag. 2

⁹ V.V.Delamarina, *Cartea vieții mele* în vol. “Documente Literare”, colecție îngrijită de V.Vintilescu, Timișoara, 1971, pag. 205

răsunau puternic de cântecul nostru <<Deșteaptă-te române!>>”, pe care trebuia să-l asculte, fără voia ei, spumegând de furie întreaga comisie profesorească!¹⁰

În Reșița Montană activează I.Velcean care desfășoară o activitate intensă în cadrul “Reuniunii Române de Cânt și de Muzică”. La adunarea generală a reuniunii din 2 aprilie 1903 se face elogiul cântecului românesc: “Cântarea a fost, este și va rămâne pentru totdeauna cel mai puternic mijloc, prin care mai cu succes se poate influența asupra sentimentelor omului. Dacă acest talisman puternic cultivat a fost de popoarele culte încă din vechime, poporul nostru românesc, deja din leagăn a crescut cu duiosul său cântec, iar astăzi, constituindu-se în reuniuni de cântări, apreciază mereu năzuințele acestor instituțiuni nobile și grăbește a ține și în privința muzicei pași cu alte națiuni civilizate”.¹¹ Alături de cântece românești, “reuniunile de cântări sunt în poziția de a aduce cel mai bun serviciu culturei neamului, îndreptându-și activitatea și asupra teatrului”¹² La această adunare participă Gavril Muzicescu, directorul Conservatorului de Muzică și Declamațiuni și șeful Corului Metropolitan din Iași, ca membru de onoare, George Dima, din Brașov și Ion Vidu din Lugoj, care vor dona Reuniunii mai multe bucați muzicale. I.Velcean și G.Marișescu au pictat gratuit cortina, culisele, decorurile, iar doamnele române din Reșița au donat costumele pentru reprezentația ce a urmat adunării.

În acest an, 1903, Reuniunea a prezentat șase concerte împreună cu reprezentații teatrale, iar în anul următor, 1904, își va sărbători 32 de ani de existență: “Lucrăm cu râvnă și însuflețire și cu inima voioasă ne încălzim la umbra desfătătoare a muncii ce am prestat”.¹³ În repertoriul formației figurează, mai ales, piese muzicale ale lui Ion Vidu:

- Răsunet de la Crișana
- Răsunetul Ardealului
- Nainte Români

---

¹⁰ *Ibidem*, pag. 206

¹¹ ****Adunarea Generală a Reuniunii Române de Cânt și Muzică din Reșița Montană*, în “Drapelul”, nr.33, 20 martie/2 aprilie 1903, pag. 2

¹² *Idem*, în “Drapelul”, nr.34, 22 martie/4 aprilie, 1903, pag. 3

¹³ ****De la Reșița Montană* în “Drapelul”, nr.32, 1904, pag. 2

- Negruța
- Pui de Lei
- Auzi Valea
- Ștefan și Dunărea
- Ana Lugojana

La adunarea învățătorilor din Reșița în 1902 și concertul împreună cu reprezentațiune teatrală al reuniunii de lectură din ianuarie 1903, I.Velcean, talentatul elev al magistrului Vidu, a încântat prin corul său “sute de inimi românești adunate de pe șes, văi și munți ce au tresăltat de plăcere înaltă”.¹⁴

La aniversarea a 30 de ani de existența a reuniunii, “magistrul său, dl.I.Velcean este sărbătorit pentru jertfele, truda, perseverența și marea răbdare a sa, pentru buna armonie și înțelegere între măestru și coriști [...] Să nu slăbiți, iubite maestre, din zelul, dragostea și energia cu care ne-ați condus până acum cu un succes atât de frumos!”¹⁵

Aprecierea unanimă a activității lui I.Velcean este evidentă. Când este îndepărtat din postul de învățător confesional, poporul îl cere înapoi: “Velcean să fie al recițenilor! Disensiunile să dispară din afacerile noastre școlare. Acest bărbat de elită și-a jertfit viața și a muncit cu perseverență în interesul și binele școalei!”¹⁶ Numărul concertelor organizate de reuniunile bănățene în perioada 1900-1914 este impresionant. Numai în anii 1903-1904 au avut loc peste 100 de concerte, baluri, carnavaluri, serate și alte petreceri în Lugoj, Reșița, Caransebeș, Oravița, Bocșa Montană și Română, Băile Herculane, Sănmiclăușul Mare, Lipova, Mănăștiur, Nerău, Grebenaț, Cacova, Vărădia, Zgribești, Hitiaș, Racovița, Silagiu, Izgar, Mercina, Ghilad, Dalboșeț, Cenadul Sârbesc, Coștei, Doman, Boșneag, Jdioara, Petrovaselo, Cornereva, Topolovătu Mare, Chizătău, Iabucco, Criciova, Gioroc, Voivodinț, Săliște, Comlăuș, Jebel, Hodoș, Nerău, Vermeș, Căpâlnaș și alte localități.

---

¹⁴ ****O seară în Recița* în “Drapelul”, nr.3, 9/22 ianuarie 1903, pag. 1

¹⁵ ****Serbarea cântării*, în “Drapelul”, nr.48, 26 aprilie/9 mai, 1903, pag. 3

¹⁶ ****O seară în Recița* în “Drapelul”, nr.3, 9/22 ianuarie 1903, pag. 2

În repertoriul acestor concerte împreunate cu teatrul figurau piese originale din dramaturgia locală și națională, precum și traduceri și prelucrări. Este vorba de piese ale lui Vasile Alcsandri:

- *Rusaliile*
- *Arvinte și Pepelea*
- *Piatra din Casă*
- *Coana Chirița în voiaj*
- *Iorgu de la Sadagura sau Nepotu-i salba dracului*
- *Nuntă țărănească*
- *Cinel cinel*
- *Secerătorii*
- *Lipitoriile satului*
- *Florin și Florica*
- *Paracliserul*

De asemenea, piesele lui Iosif Vulcan:

- *Ruga de la Chizătău*
- *Sărăcie lucie*
- *Mâța cu clopot*
- *O sâmbătă norocoasă*
- *Ștefan Vodă cel tânăr*

Precum și piesele:

- *Baba hârca*, de Matei Milo
- *Cârlanii* de Costache Negruzzi
- *În cămin* de Victor Vlad Delamarina
- *La maial* de Sofia Vlad Rădulescu
- *Martiriul cătanelor și Rai și Iad* de Casian R. Munteanu
- *Lecuit, Junii bătrâni și Nița Panjen* de Coriolan Brediceanu, care “a pășit pe scenă ca declamator și diletant, cântăreț de operete și regizor de teatru”.

Foarte des jucată în această perioadă este *Ruga de la Chizătău*, de Iosif Vulcan, care figurează și în repertoriul muncitorilor reșițeni, “acei voinici, cari ziua-noaptea tocesc fierul cald, oțelul rece și care au pătruns perfect în viața sufletească și modul de a simți al țaranului plugar de la șes.”¹⁷

---

¹⁷ ****O seară în Recița*, în “Drapelul”, nr. 3, 9/22 ianuarie, 1903, pag. 1

În programele reprezentațiilor Reuniunilor culturale figurează și poezii de Coșbuc, Alecsandri, Goga, Eminescu, A.Mureșan, Șt.O.Iosif, G.Gârda. Dintre compozitori sunt preferați Ion Vidu, cu piesele citate mai sus, Ciprian Porumbescu (*Crai nou, Trei culori, Sosirea Primăverii*), Gavril Muzicescu (*Dorule, Marș, Ileana, Baba și moșneagul*), Tiberiu Brediceanu (*Doine și jocuri românești, La șezătoare.*), George Enescu (*Cântec de zori*), George Dima (*Hai la hora, Mândruliță de la munte*), T.Popovici (*Hațegana, Știi, mândro, când ne iubeam*), G.D.Kiriac, dar și compozitori străini: Verdi, Bach, Rossini, Schubert, Liszt, Strauss, Bellini, Brahms, Schumann, Beethoven, Wagner și Berlioz.

Despre opereta *Crai nou* de Ciprian Porumbescu, I.Velcean spunea cu prilejul montării ei la Lugoj, că a fost pentru diletanți, o munca uriașă și “satul întreg ieșise pe scenă să se închine Craiului Nou [...] Au răsunat atunci coardele vibratoare ale artei izvorâte din inimă curată românească.”¹⁸

Se subliniază de asemenea “deosebita importanță culturală, națională a acestor reprezentații neaoșe românești, ce au atras public românesc numeros.”¹⁹ Sala se dovedește, de multe ori, prea mică pentru a-i cuprinde pe toți. O mare parte asculta din ușă și din coridor. Faptul acesta este îmbucurător, căci dovedește “interesul viu al poporului pentru mișcările artistice, mai ales când sunt alese piese populare, potrivite și țăranul nu trebuie să facă pe avocatul sau pe redactorul, iar țărana pe dama de salon.”²⁰ Pe lângă reuniunile culturale existau reuniunile meseriașilor din Lugoj. Astfel “măiestrii cojocari” țin de Sfântul Ilie, patronul breslei, o petrecere reușită la care participă și inteligența română, alături de clasa de mijloc: “Da, sigur, nicăieri nu-s la noi legăturile între diferitele clase de oameni mai strânse ca aici la Lugoj, ceea ce face onoare românilor de aici. Petrecerea a avut un caracter strict național românesc. Dovadă cocardele tricolore, dovadă și mai

---

¹⁸ ****Reprezentatie cu Crai Nou și trei doctori*, în “Drapelul”, nr. 39, 1/14 aprilie 1904, pag. 1

¹⁹ Idem

²⁰ ****Teatru și Concert la Recița Română*, în “Drapelul”, nr. 21, 1904, pag. 2

eclatantă taraful de lăutari români, dovadă publicul exclusiv românesc.”²¹

Reprezentăția teatrală a tinerimii comerciale din Lugoj (1904) este însă mai puțin în atenția publicului și “Drapelul” consemnează, cu părere de rău, această lipsă de interes. Multe din reprezentații erau în scop filantropic: pentru orfani, văduve, cei lipsiți de lucru, darul de Anul Nou, masa învățăceilor, bibliotecii, haine și cele trebuincioase copiilor săraci (1909), pentru Crucea Roșie (1916) în favorul diferitelor socieați Astra și SFT), uneori cu concursul unor artiști și cânteți celebri. Elena Teodorini, care a efectuat turnee la Milano, Barcelona, Paris și In America de Sud (Privighetoarea celebră a românilor), a susținut la Lugoj, în 8 mai 1903 un concert împreună cu Corul Ion Vidu, având în repertoriu Ion Vidu, Rossini, Donizetti, Verdi și Gounod. În august 1903 concertează la Lugoj tenorul George S.Vasilu, premiat la concursul internațional din Italia cu mai multe compoziții proprii. Atât la Lugoj, cât și în celelate orașe bănățene, seara concertului a fost “sărbătoarea învingerii glorioase a artei române în Bănat.” În august 1903 este anunțat turneul artistei române Aristița Romanescu prin orașele Transilvaniei.

Petrekerile românilor sunt, când șezători literare, când serate artistice, când carnavaluri și baluri costumate, când baluri, când festivaluri și chiar reprezentații de cabaret, cu program decent și familiar, urmate după ora 23 de proiecțiuni cinematografice. Unele au loc cu prilejul unor sărbători cum ar fi Anul Nou: “veselă, ca românul când își uită de necazuri, trecut-a societate a noastră peste pragul Noului An. Cu dans și cântec, vorbă deșagă și serioasă, luat-ne-am rămas bun de la anul ce a pierit și vecinic plin de speranțe pentru Noul An.”²²

La balul “restauratorilor și cafegiilor”, sala hotelului “La Regele Ungariei” este “decorată splendid, mai bine zis transformată într-o grădină de plante exotice, tufișe de brazi și boschete de

---

²¹ ****Petrecerea cojocarilor*, în “Drapelul”, nr.85, 1903, pag. 3

²² ****Seara de Sân-Văsi*, în “Drapelul”, nr.1, 1903, pag. 2

smochin și trandafir, cu sute de lumini electrice în toate culorile ce au dat un aspect grandios grădinei improvizate.”²³

Festivalul are o petrecere mai amplă cu “un concert, cabaret, concurs de tenis, tombolă, concurs de frumusețe, foc bengalic, bătaie cu flori și multe distracții hazlii: fuga în saci, urcatorul pe prăjini, șampionate, fontene improvizate”²⁴ Venitul este destinat Crucii Roșii și invalizilor garnizoanei Lugoj. Balul, serata sau carnavalul costumat, prilejuiește cronicarului o atitudine de înflăcărat patriot: “pe lângă diferitele costume (zi, noapte, auroră, țigancă, rococo, nobil spaniol), costumul popular este la mare preț, mai plăcut și mai frumos ca pitorescul costum național român, cu deosebire cel femeiesc, împodobit cu mândrul tricolor, parcă nu poate să existe. Acesta strălucea între celelalte ca niște stele lucitoare.”²⁵

În lunile mai și iunie se făceau ieșiri festive la pădure cu muzică, numite maiial și iunial. Serbările școlare erau în favoarea elevilor și studenților săraci și pentru înființarea de biblioteci. La toate petrecerile, jocurile populare se bucură de succes: “Lin și sărbătorește se începe <<hora>>, apoi mereu se întinde în cercuri tot mai mari, tot mai vesele, tot mai încântătoare. Ca o cunună frumoasă, împletită din flori, salbă lângă salbă, comori lângă comori. Hora strânge în rândurile ei toată primăvara, tot farmecul vieții.”²⁶

Călușerul, bătuta și ardeleana sunt jucate de fete mândre și draguțe și feciori zdraveni și viguroși. La serbarea frăției, flăcăii sunt îmbrăcați călușeri, cu clăbețe negre, cu cocarde tricolor, pene și eșarfe roșii, ciorapi albi și opincuțe. Era ceva înălțător.”²⁷

De fapt, elevii dădeau examen din dansurile învățate în școală. Dansul Romana este o sinteza de dansuri naționale, un dans de coloană, pe care pasionații folclorului au căutat să-l restabilească și să-l aducă la strălucirea de altă dată.

---

²³ *Balul restauratorilor și cafeگیilor*, în “Drapelul” nr. 22, 22 februarie/7 martie, 1903, pag. 3

²⁴ ***Festival în “Drapelul” nr.68, 1916, pag. 3

²⁵ ****Serată costumată în Vărădia* în “Drapelul”, nr.37, 1915, pag. 2

²⁶ ****De la Ticnaviul Mare-impresii* în “Drapelul”, nr.99, 23 august/1 septembrie, 1903, pag. 2

²⁷ ***Serbarea frăției în “Drapelul”, nr.51, 3/16 mai, 1903, pag. 3

Dintre cântece, doina se bucură de cea mai vie apreciere: “Închinați-vă cu cucernicie la Altarul Sfânt al Doinei românești, căci cu ea ne-am născut, cu ea am străbătut veacuri multe de orgie și prin ea ne afirmăm ca români!”²⁸

La sate se organizau spectacole cu prilejul rugilor și nedeilor.

“Drapelul” publică, de asemenea, articole despre evenimentele culturale importante și din alte orașe ale Transilvaniei.

Rezumând cele enunțate mai sus, trebuie să subliniem vechile tradiții ale societăților culturale din Lugoj, numărul lor mare, dar, mai ales, rolul lor “ca depozitare ale conștiinței naționale și focare de răspândire a acesteia.”

---

²⁸ ****Din Bocșa Montană Sfințirea Steagului Reuniunii Române de Cânt și Muzică* în “Drapelul” nr.110, 1912, pag. 2.

MARTIRI ȘI MĂRTURISITORI AI DREPTEI - CREDINȚE ÎN TIMPUL REGIMULUI COMUNIST. 70 DE ANI DE LA REÎNFIINȚAREA MITROPOLIEI BANATULUI

Preot prof. dr. Vasile Muntean

Tema întâi: preliminarii. Cum îndeobște se știe, în trecutul său zbuciumat, poporul nostru – nemaiputând răbda asuprirea – nu o dată s-a ridicat contra opresorilor, împotriva celor ce îi voiau răul. Bunăoară, la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, au apărut primele acte de împotrivire față de cei care – după întoarcerea armelor din partea armatei române – “făceau tot posibilul pentru instaurarea comunismului, interzicerea religiei și desființarea Bisericii” pe pământul românesc, cum scria în anul 2006 regretatul mitropolit Nicolae Corneanu, într-un material intitulat *Rezistența anticomunistă în Banat*¹. Dânsul totodată releva faptul că această “luptă a fost inegală, iar forța brutală a celor susținuți de tunurile, tancurile și tot arsenalul ocupanților sovietici a înfrânt până la urmă rezistența românilor. Au urmat arestările, schingiuirile, crimele cu lungul lor șir de victime”². Metodele împrumutate de la cei din Răsărit, inventivitatea torționarilor autohtoni, lichidarea cu precădere a intelectualilor, umplerea închisorilor, deportările; toate acestea merită a fi cunoscute detaliat, considera la vremea sa același cap al Bisericii bănățene³, ca unul ce a suferit recluziunea, e adevărat

---

¹ Nicolae Sebeșan (= Nicolae Corneanu), în “Altarul Banatului” (prescurtat: AB), nr. 10-12/2006, p. 144.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem*, pp. 144-145.

un timp mai scurt. Cum era de așteptat, în acel documentar ex-mitropolitul nostru a vorbit de măsurile restrictive și prigonitoare, îndreptate împotriva Bisericii și monahismului, împotriva deservenților Sf. Altar, descriind în aceleași pagini suferințele a peste 30 de clerici bănățeni care – prin pierderea libertății – au fost îndepărtați din parohiile în care au slujit⁴. Unii erau numiți legionari, alții acuzați că i-au ajutat pe partizani, că sunt “dușmani ai poporului”, cu vina de “uneltire împotriva ordinii sociale”; au fost și cazuri de preoți ajunși în detenție fără să li se spună pentru ce au fost întemnițați.

La rândul său, Părintele acad. Mircea Păcurariu, în ultima ediție a *Istoriei Bisericii ortodoxe române*, din 2013⁵, preciza că actul de la 23 august 1944 și îndeosebi cel din 6 martie 1945, când s-a instaurat alt regim în România, au adus adânci transformări politice, sociale și economice, schimbări care au afectat și viața Bisericii românești și a celorlalte culte din patria noastră. Spre a nu se întâmpla ca în Albania - unde religia a fost interzisă totalmente - cârmuirea Bisericii de la noi a acceptat unele compromisuri⁶, a renunțat la anumite laturi ale lucrării sale, însă în acest chip – subliniază același cunoscut herodot bisericesc – a fost salvată însăși existența ei și, concomitent, aceeași Biserică și-a putut continua misiunea chiar dacă în îngrădirile știute⁷. Efectiv, după anul 1944, mai exact după 1948, când puterea totalitară s-a instalat plenar în țară, după ce a fost abolită monarhia în 30 decembrie 1947, Biserica majoritară a fost înlăturată deplin din viața statală, acțiunea sa mărginindu-se absolut la cadrul parohial și la lăcașul cultic din fiecare parohie. Au fost suprimate „Oastea Domnului”, așezămintele filantropice ecleziale, învățământul religios, asistența duhovnicească

---

⁴ *Ibidem*, pp. 145-151.

⁵ Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București 2013, p. 511.

⁶ Un istoric mai tânăr, Dragoș Petrescu (în vol. *Teologie și politică. De la Sfinții Părinți la Europa unită*, coord. Miruna Tătaru-Cazaban, Ed. Anastasia, București 2004, p. 208) scrie unele ca acestea: „O abordare responsabilă și autocritică, la nivelul ierarhiei BOR, a compromisurilor făcute de Biserică în perioada comunismului târziu ar duce, fără îndoială, la vindecarea rănilor trecutului recent, ceea ce i-ar folosi, în primul rând, Bisericii”.

⁷ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 511.

în spitale, azile și cazărmi. De asemenea în 1948 au fost lichidate mai toate periodicele eparhiilor, după aceea majoritatea instituțiilor de învățământ superior și mediu (legate de Biserică); la fel, au fost desființate câteva eparhii, precum și numeroase mănăstiri (în anul 1959)⁸.

Victime ale noii orânduiri. După ultimele cercetări, cu rezultate departe de a fi definitive, între 4000 și 6000 de clerici ortodocși (uniți 235, inclusiv ierarhii lor, romano-catolici 172; protestanți 67, mozaici 13 *et alii*) au fost tracasați, schinguiți sau condamnați din 1946 până în 1965, în unele situații și după acel an; peste 250 au fost exterminați, între care distinsul mitropolit al Moldovei, Irineu Mihălcescu (în 1948)⁹, înlocuit cu arhiepiscopul vicar Iustinian Marina¹⁰. Deja în 1946, ex-mitropolitul Bucovinei și „al Transnistriei”, Visarion Puiu, a fost condamnat la moarte „în contumacie” (va deceda ca refugiat, în 1964, în Franța). În 1950, la numai 47 de ani, este înlăturat eminentul episcop al Oradei, Nicolae Popovici (cărui i s-a prezis un viitor mare dacă ar fi fost mai maleabil); i-a urmat Valerian Zaharia, element „supus Partidului”¹¹. În 1961 va fi pensionat forțat mitropolitul bănățean Vasile Lazarescu¹². E realmente șocant – remarcă un istoric din Stat¹³ – cum tocmai în sânul Mitropoliei, în rândul celor mai apropiați colaboratori ai mitropolitului s-au aflat colaboraționiști care și-au oferit serviciile Securității pentru îndepărtarea sa din funcție; într-un raport al Securității din 1953 se apreciază că unul

---

⁸ *Ibidem*, pp.511-513.

⁹ V. Muntean, *Istoria creștină generală*, I, Ed. Patriarhiei, București 2008, pp. 348 și 362-363: bibliografie.

¹⁰ Cristian Vasile, *Ingerințe politice în viața Bisericii ortodoxe în primii ani ai regimului comunist*, în vol. „Teologie și politică...”, p. 214 (a se vedea și p. 273, unde apare o declarație a patriarhului Iustinian).

¹¹ A. N. Petcu, *Cazul Episcopului Nicolae Popovici*, în „Teologie și politică...”, pp. 219-281 și în special pp. 237 și 280.

¹² Pr. Petrică Zamela, *Mitropolitul Vasile Lăzărescu al Banatului (1894-1969). Monografie istorică*, Ed. Universității din Oradea, 2011, p. 193 și urm.

¹³ Mihai Drecin, în *Prefața tezei părintelui P. Zamela*, p. 9.

dintre aceștia, ca „informator calificat”, fiind în subsidiar și cult, a furnizat până atunci material „de valoare”¹⁴.

Vom încheia această succintă comunicare (partea I), prezentând o listă cu numele clericilor obișnuiți¹⁵, care au suportat calvarul claustrării, într-o formă de guvernământ zisă „democrată”:

Adam Andrei (1922-1998; născut la Zervești, jud. Caraș-Severin) a frecventat Academia teologică din Caransebeș, fiind angajat funcționar la Episcopie, până în anul 1948 când este arestat și închis. Va fi eliberat în 1953, după care va ocupa inițial slujbe civile; revine în cler în 1958.

Petru Bulea (1912-1993; născut la Ferendia, jud. Timiș) a absolvit Teologia la Caransebeș și la Blaj. Activează ca preot în anii 1942-1948, apoi ocupă posturi civile până în 1959 când e arestat și condamnat la 6 ani închisoare. Eliberat în 1964, va păstori ca preot ortodox la Gad și în alte parohii. În 1983 se va pensiona.

Dimitrie Blidar (1907-1992; născut în Jdioara, jud. Timiș). După absolvirea Academiei teologice caransebeșene, funcționează ca preot în satul natal până în 1958 când este arestat și osândit la 9 ani temniță. Eliberat în 1964, va sluji în parohiile Coșava și Jdioara până în 1976.

Iosif Coriolan Buracu – preot, ofițer superior, istoriograf, înfocat militant pentru Unire – s-a născut în anul 1888 în localitatea Prigor din jud. Caraș-Severin. Cel ce cunoscuse temnițele Seghedinului și Vațului, cel ce a fost deputat și senator în parlamentul României Mari,

---

¹⁴ Pr. P. Zamela, *op. cit.*, p. 283. Radu Preda (*Amnezia unui continent. Raportul Biserică-Stat între laicism și relativism*, în „Teologie și politică...”, p. 340) face următoarea observație: „Comunismul a instaurat cu forța amnezia istorică și a obligat Bisericile ortodoxe (și nu numai) să practice dureroasa sfășiere între colaboraționism și martiriu”.

¹⁵ Datele esențiale, pentru fiecare medalion, le-am împrumutat din articolul mitropolitului Nicolae Corneanu, citat *ab initio*, și din cartea scoasă de Arhiepiscopia Timișoarei, *Slujitori și apărători ai Ortodoxiei bănățene*, Ed. Astra Museum-Sibiu și Ed. Partoș-Timișoara, 2017, *passim*. Respectivii preoți sunt amintiți și de Pr. dr. Marius Florescu, *Evoluția Arhiepiscopiei Timișoarei din 1948 până în actualitate*, în „Monografia Arhiepiscopiei Timișoarei”, II, Ed. Învierea, Timișoara 2014, pp. 52-53. Câteva informații am preluat și de pe internet.

va fi arestat și sub comuniști în 14 octombrie 1948 și întemnițat un an; rearestat în 1952, s-a eliberat în 27 iunie 1953. A mers la Domnul în anul 1964¹⁶

Pavel Ciucur a văzut lumina zile în 1918 lângă Caransebeș. După ce a luptat pe frontul de vest, a urmat teologia la Caransebeș ajungând preot în Plugova. A fost arestat în 1948 și eliberat din închisoare în 1951, întorcându-se ca și cleric la Plugova.

Monahia, stareța și profesoara Patricia Codău (1915-2013) s-a născut la Șicula, jud. Arad. Arestată în 1959, se va elibera în 1964. A slujit cu dăruire și cu sacrificii Biserica lui Hristos.

Gheorghe Coman, tatăl Anei Blandiana, s-a născut în localitatea Pișchia (jud. Timiș). A studiat Teologia și Dreptul la Cernăuți. Activează ca preot militar, apoi ca preot la Oradea. În 1947 e pedepsit cu 12 ani închisoare. La scurt timp după eliberare (1964) moare la etatea de numai 49 de ani¹⁷.

Ioan Craia (1907-1978) s-a născut în Bănia, jud. Caraș-Severin. A terminat Teologia la Cernăuți, după care a slujit ca preot la Jebel până în 1952 când e arestat și condamnat la 5 ani închisoare. După eliberare, servește ca paroh la Liebling și la Bozovici (până în 1977, când se retrage la pensie).

Macu Cuzmanovici (1914-1989; născut la Sichevița, jud. Caraș-Severin) va frecventa Academia teologică din Caransebeș și Institutul teologic sibian. În timpul vieții sale, slujește în diferite parohii, exceptând anii de pușcărie 1959-1964. S-a pensionat în 1983.

Diaconul profesor Teodor Damșa (1919-1995) s-a născut în Cotiglet, jud. Bihor. În 1959 a fost arestat și condamnat la 19 ani închisoare; s-a eliberat în 1964. Personal s-a socotit un ucenic al episcopului-martir Nicolae Popovici. A publicat, între altele, cartea intitulată *Biserica Greco-Catolică din România în perspectivă istorică* (Timișoara 1994)¹⁸.

---

¹⁶ Cezarina Condurache, *Sfinții închisorilor*, Ed. Evdokimos, Fundația Prof. George Manu, București 2015, pp. 263-271.

¹⁷ Gh. Nicolescu, Gh. Dobrescu și A. Nicolescu, *Preoți în tranșee (1941-1945)*, Fundația G-ral Ștefan Gușă, București 1999, p. 365.

¹⁸ Pr. dr. Ionel Popescu, *Icoane ale spiritualității românești*, Ed. Partoș, Timișoara 2015, pp. 107-110; a se vedea și vol. „Teologie și politică...”, p. 25 (o scrisoare a Părintelui T. Damșa).

Aurel Dan (1900-1987) s-a născut în Cenadu Mic, Ungaria. Ca preot activează în câteva parohii până în 1958, când a fost arestat. Condamnat la 8 ani închisoare, se eliberează în 1964, când e reintegrat în cler, slujind până la pensionare (1978).

Traian Dobromirescu s-a născut în 1913 în Dubova (jud. Mehedinți). După ce a urmat Teologia la Caransebeș, se preotește pentru același oraș, activând până în 1958 când e arestat și condamnat la 8 ani închisoare. Din 1964 până în 1985 (data pensionării) slujește la parohia Cornuțel din protopopiatul caransebeșean.

Alexandru Dorobanțu (1916-1998), născut la Petnic, a frecventat Academia teologică din Caransebeș, fiind numit preot în parohia Topleț. Este arestat în 1948 și condamnat la 8 luni închisoare; după 11 luni s-a eliberat, însă i s-a stabilit domiciliu forțat la Topleț și lângă Călărași. După 5 ani i s-a permis întoarcerea la Topleț, unde va mai sluji până în 1982, când se retrage din activitate.

Pavel Glăvan (1909-1992) s-a născut în Vălcani, jud. Timiș. A urmat Teologia la Arad, apoi a servit ca preot în câteva parohii până în 1949 când a fost trimis la închisoare pentru 10 ani. Eliberat în 1963, va ocupa întâi funcții civile, iar în răstimpul 1968-1976 va fi preot la Murani.

Alexandru Gruia (1910-1986), născut în așezarea Ciuta din jud. Caraș-Severin, având studii teologice, slujește pe Dumnezeu în parohia Herneacova din 1935 până în 1959. După ce trece prin pușcărie 5 ani, e reîncadrat ca preot la parohia Sănandrei; în 1983 se pensionează.

Petru Iana (1903-1993) s-a născut în localitatea Var, jud. Caraș-Severin. Dobândind absolutoriul teologic, a fost desemnat preot pentru parohia Curtea. Din 1950 până în 1959 se află în recluziune, apoi i se fixează domiciliu obligatoriu pe 48 de luni (în fostul raion Slobozia). Întorcându-se în eparhia din care a plecat, e numit paroh la Sălbăgel, mai apoi la Găvojdia (1964-1977).

Fiu de preot, Ilie Imbrescu (1909-1949) s-a născut la Dalboșeț, jud. Caraș-Severin. A urmat studii teologice la Cernăuți. Este arestat în 1948, fiind condamnat la mai mulți ani de închisoare pentru „crimă de complot în scop de răzvrătire”. Moare în pușcărie în 19 noiembrie 1949, refuzându-i-se asistența medicală solicitată.

Ioan Lupinca (1907-1984) vede lumina zilei în Gruni, jud. Caraș-Severin. Arestat în 1948, stă 3 ani în temniță, după care suportă încă 5 ani de domiciliu forțat.

Lazăr Magheț (1924-2001) s-a născut în Zorlențu Mare, jud. Caraș-Severin. După frecventarea Institutului teologic din Sibiu, în decada 1949-1959 profesază ca preot în câteva parohii. Întemnițat în 1959 și eliberat în 1964, va reveni ca preot, slujind până în 1986 când se pensionează.

Ioan Medeleanu (1900-1981) s-a născut în satul Curtea, jud. Timiș. A urmat Teologia din Caransebeș. După 3 ani de diaconat la Episcopia caransebeșeană, se preoțește pentru parohia Răchita. În anul 1952 este închis, iar din 1 august 1954 (după eliberare) e reactivat la Răchita, pensionându-se în 1978.

Aurel Mihailovici (1908-1980) s-a născut în Sasca Română, jud. Caraș-Severin. Funcționează ca paroh în localitatea natală până în 1952 când a fost deportat în Bărăgan. Revine la Sasca, după ridicarea restricției, dar în 1959 este arestat, fiind condamnat la 9 ani închisoare. După eliberare în 1964, îi mai deservește ca preot pe consăteni până în 1977.

Ioan Negruțiu (1915-2003)¹⁹ - preot, inspector general patriarhal, redactor, duhovnic și deținut sub orizonturile politice „roșii” - s-a născut în comuna Borșea, jud. Bihor. În 1948 a fost arestat; i s-au dat 10 ani temniță grea. În anul 1958 e judecat din nou, cu sentința: muncă silnică pe viață. Este eliberat în 1964. Din 1981 a fost duhovnic la Mănăstirea Timișeni, unde și va trece la Domnul.

Alexandru Nicolici (1911-1987) s-a născut în Vălișoara, jud. Caraș-Severin. A terminat Academia teologică din Caransebeș și Facultatea de teologie din București. A activat ca preot la Tufări și Teregova, fiind arestat în 1949, cu o condamnare de 15 ani închisoare. Eliberat în septembrie 1958, i s-a impus domiciliu forțat în fostul raion Călărași. Revine în Eparhia Caransebeșului, unde va mai activa în anii 1964-1975 (va mai sluji și la Timișoara până la finele lui 1981). Un înzestrat condeier, care i-a descris pătımirea,

---

¹⁹ Cezarina Condurache, *op. cit.*, pp. 71-77.

conchidea că pr. Al. Nicolici a trecut la cele eterne, cu conștiința că și-a asumat „lupta cea bună” (II Timotei 4, 7)²⁰.

Gheorghe Pleavă (1914-1993; născut la Lățunaș, jud. Timiș) a fost preot în Forotic, Lățunaș și Comorâște. Arestat în 1950, este eliberat în anul 1953.

Romulus Pop s-a născut în 1907 în Banloc, jud. Timiș. A absolvit Academia teologică din Caransebeș. Între 1933 și 1957 a fost preot la Foeni, după care a îndurat temniță (cu o condamnare de 10 ani). În 1966 devine preot în Delinești și în alte parohii.

Iosif Rațec, născut în 1910 la Mehadica, a frecventat Academia teologică din Caransebeș. A slujit ca preot la Botinești, apoi în Mehadica (până în 1949, când e arestat). Execută privarea de libertate până în 4 ianuarie 1962, după care va mai servi ca preot, ultima oară în Mehadica (1965-1983).

Florian Rațiu s-a născut în Șicula, jud. Arad, în anul 1901. Urmează Academia teologică arădeană. Ca preot este arestat în decembrie 1956, fiind condamnat la muncă silnică pe viață. A fost grațiat în 1964 și a reintrat în cler cu slujire până în anul 1974. A decedat în 1981²¹

Vasile Socineanțu din parohia Sacu, jud. Caraș-Severin, a funcționat ca și capelan în anii 1929-1932, apoi ca preot. A fost deținut politic, trecând în eternitate în 1952.

Dimitrie Stoichescu (1904-1989) s-a născut în Teregova, jud. Caraș-Severin. A frecventat Academia din Caransebeș, ajungând preot în localitatea natală, până în 1949 când a fost arestat. Eliberat din închisoare în martie 1950, va mai sluji ca preot, ultima oară la Teregova.

Ioan Simu a văzut lumina zilei la Ticvanu Mare, jud. Caraș-Severin. A fost arestat de două ori, în anii 1948-1952 și 1952-1955. După eliberare a muncit ca tâmplar, pe urmă ca îngrijitor de animale. În 1965 a fost încadrat ca paroh la Moniom; s-a pensionat în 1977 și a murit în 1980.

---

²⁰ Pr. dr. I. Popescu, *op. cit.*, pp. 153-158.

²¹ Pr. dr. Cosmin Panțuru, *Măsuri opresive ale regimului comunist îndreptate împotriva preotului Florian Rațiu*, în *AB*, nr. 4-6/2015, pp. 120-132.

Isaia Suru (1907-1974) s-a născut la Duboz, jud. Timiș. Studiile teologice le-a făcut în București, ajungând dascăl la Academia teologică din Caransebeș (1932-1937), precum și protoiereu al Caransebeșului (1937-1946). După Revoluția din Ungaria, Sfinția Sa s-ar fi exprimat: „De ce studenții români nu urmează exemplul celor din Ungaria?”; după o delatiune, a fost arestat în 1958, judecat și condamnat²². Eliberat în 1964, va sluji la Turnu Ruieni până la pensionarea din anul 1970. O scurtă vreme, conducerea Mitropoliei - neavând un alt cadru didactic potrivit - l-a însărcinat să predea seminaristilor din Caransebeș tocmai *Constituția* care l-a băgat în pușcărie.

Remus Suru din Lăpușnicu Mare, jud. Caraș-Severin; a funcționat ca preot în Bucușnița din 1940 până în 1963, cu o întrerupere (nu se cunoaște intervalul temporal când a fost deținut politic).

Toma Suru, născut la 1904 în Slatina-Timiș (jud. Caraș-Severin), a absolvit Teologia din Caransebeș. A fost întemnițat timp de un an, până în 5 martie 1950. Reîncadrat în parohia Verendin în 1954, a slujit până în anul 1973.

Tiberiu Șuta din Lăpușnicul Mare, jud. Caraș-Severin, a activat ca preot în anii 1942-1948 (alte detalii nu se știu, deocamdată). A fost deținut politic, murind în anul 1985.

Teodor Șuteu s-a născut în Sânnicolau Mic (jud. Arad), în anul 1914. A fost arestat în 1950, trecând prin mai multe temnițe.

Constantin Târziu din Lugoj, născut în 1913, a fost condamnat în 1959 la 7 ani închisoare. S-a eliberat în 1964; va sluji la Hezeriș până în 1970, când se pensionează.

Rusalin Trica (1891-1983), s-a născut la Petroșnița (jud. Caraș-Severin). A fost arestat în 1950 și condamnat pentru 2 ani la Canal.

Boris Țurcanu (născut în 1911, în Basarabia) a fost lipsit de libertate în anii 1949-1950 (datorită unei confuzii). A deservit Sf.

---

²² Prot. dr. Vasile Petrica, *Academia teologică ortodoxă română - Caransebeș (1927-1948)*, Ed. David Press Print, Timișoara 2014, p. 199; amănunte despre materiile predate, ca și despre viața sa, în pp. 198-200.

Altar în orașul Lugoj, îndurând și o a doua nedreptate prin pensionarea prematură, în urma unui referat perfid.

Horia Vișoiu din Giroc (jud. Timiș), preot din 1933; deținut politic. Și-a pierdut libertatea în 1952-1954, din cauză că a făcut parte din grupul misionar - condus de Mitropolitul Lazarescu - care s-a deplasat în 1941 în Basarabia și Transnistria. A trecut în veșnicie în anul 1978.

Alt preot din Banat, Cornel Vucu, a răposat la Gherla în 1961.

Înainte de încheiere, poate e util a rememora că în 1981 câțiva preoți din protopopiatul Lugoj (Viorel Dumitrescu, Ionel Vinchici, Emil Ambruș-Cernat), solidarizându-se cu Păr. Gheorghe Calciu-Dumitreasa (arestat din nou în 1979), au fost expulzați peste Ocean²³. Din grup mai făcea parte un cleric lugojean care s-a retras la timp, scăpând astfel de repercusiuni.

Sfârșim acest expozeu mai aparte, cu concluziile aceluiași mitropolit Nicolae al Banatului²⁴: „Rezistența dar și suferințele slujitorilor Bisericii nu pot fi decât cu greu detaliate. De ei «s-au îngrijit» în mod special zeloasele slugi ale lui Antihrist. Au fost rupți din lumea de taină și mireasmă duhovnicească a Liturghiei și supuși rigorilor regimului de detenție. Contradicția dintre cele două lumi, cea anterioară a altarului și cea ulterioară a celulei și a anxietăților continui avea, desigur, o finalitate bine determinată în concepția prigonitorului ateu și străin de neam. Ea era menită să provoace crize intense, mergând până la apostazie, sau cel puțin la descurajarea gândului de a mai oficia sfintele slujbe după o eventuală eliberare din penitenciar. Dar nu s-a reușit nici aceasta, pentru că Hristos și-a împlinit promisiunea de a fi cu noi până la sfârșitul veacurilor”.

*

*   *

---

²³ Sergiu Grosu, *Calvarul României creștine*, Ed. Convorbiri literare, Chișinău 1992, p. 309 și urm.

²⁴ *Op. cit.*, p. 151.

Tema a doua: antecedente istorice. Înainte de a vorbi despre evenimentul propriu-zis, aniversar, e necesar să prezentăm cât mai concentrat datele principale²⁵ privind vechimea creștinismului pe meleaguri bănățene.

Mormintele de înhumație din veacurile II-III (mai puține la început), apoi piesele paleocreștine din același răstimp și de mai târziu, precum și unele izvoare literare duc la concluzia că religia creștină s-a răspândit de timpuriu și în Banat, fie prin militari, coloniști, captivi, negustori deja creștini, fie prin transfugi din dreapta Dunării, care căutau salvare în stânga fluviului în vreme de prigoană religioasă. Mai ales după Edictul de toleranță din 313 de la Mediolanum, situația politică a devenit favorabilă creștinilor nord-dunăreni care au beneficiat și de revenirea unei părți însemnate din Dacia traiană – inclusiv din Banat – Imperiului roman, având acum în frunte un imperator creștin. La Cenad, baptisteriul - databil în sec. IV – probabil era atașat, cum se obișnuia, unei biserici-catedrale unde putea servi un ierarh, circumstanță ce ar întări ipoteza că la începutul veacului al IV-lea Banatul se afla sub dominația romană până spre cursul Mureșului Inferior.

Tot mai mult se acreditează ideea că Sf. Niceta, episcop daco-roman de Remesiana (†414), a propovăduit și în nordul Dunării; dacă nu el în persoană, atunci ucenici de-ai lui din moment ce amintirea sa se păstrează în unele colinde ardeleni. Cu un secol înainte, Victorin de Pettau (Poetovio, azi Ptuj, pe Drava), episcop misionar (†304), se crede că a activat și în părțile apusene ale Daciei. Oricum, în iradierea creștinismului și în arealul bănățean, un rol nu minor vor fi avut episcopiile sud-danubiene: Singidunum, Viminacium, Aquae, Sirmium et alia).

Un reveriment spiritual are loc în “secolul iustinian”, când împăratul Justinian cel Mare – cel ce a voit să fie un *restitutor Daciarum* – a întemeiat în 535 Arhiepiscopia Justiniana Prima, cu statut de autocefalie. Acest arhiepiscopat avea în subordine și 2 cetăți în Banatul istoric: Litterata (vechea Lederata, astăzi Palanca

---

²⁵ Le-am preluat din *Monografia Arhiepiscopiei Timișoarei*, I, Ed. Învieră, Timișoara 2012, pp. 22-47, 66 și urm.; acolo se află indicată și literatura de specialitate.

Nouă) și Recidiva (Arcidava – Vărădia din jud. Caraș-Severin), unde puteau funcționa horepiscopi. Dar jurisdicția bisericească a Justinianei Prima considerăm că era mai extinsă decât zona cetăților în cauză. Din păcate, după anul 602 nu mai deținem informații despre această arhiepiscopie, din pricina năvălirii slavo-avare. În legătură cu ea se justifică faptul că cele mai vechi cruci bizantine – simple și relicvare -, databile în sec. VI-VII, majoritatea provin din sudul bănățean, precum și gravitarea spiritualității locale spre Răsărit.

Presupunem că episcopia avarilor – aparținând de Constantinopol – va fi servit, cât timp a ființat, și pe creștinii români din regiunea Banatului. Nu departe de acest ținut, la finele veacului al VIII-lea își împlineau misiunea niște clerici nu prea cultivați (*illitterati*), ceea ce nu constituia un fenomen izolat pentru Europa acelei vremi. Că viețuiau închinători ai lui Hristos și în Banat, nu ne îndoim. Aducem, deocamdată, în sprijinul susținerii noastre valoroasa știre privind existența – lângă Istru, deci în Banat – a unei mănăstiri ortodoxe care a primit donații de la voievodul Glad (mai mult ca sigur, ctitorul ei din preajma anului 900) și de la Manuil I Comnenul, bazileul Bizanțului, care în expediția sa antimaghiară a traversat Banatul. Mănăstirea respectivă va supraviețui până la începutul sec. XIII. În aceste împrejurări, nu ne mai surprinde aprecierea universitarului Dumitru Țeicu, important arheolog, anume că în cetatea voievodului Glad, numită Haram sau Horom (Palanka) “a existat, fără îndoială, și o biserică episcopală”. Mai multe cruci pectorale bizantine, din sec. VI-XII, existente azi în colecția Muzeului Banatului din Timișoara, provenind din locuri neprecizate din sudul Banatului (de pe ambele maluri ale fluviului) au firește însemnătatea lor; unele din ele vor fi fost purtate de cârmuitori ecleziali. Crucea de la Deta este din veacul al X-lea. Engolpionul de la Moldova Veche – semn distinctiv al arhieriei ortodoxe – ar data din sec. X-XI. În ce privește crucile din metal alb de la Vârșeț și Dubovaț, ca vechime ele nu preced veacurile IX-X.

Un urmaș al lui Glad, voievodul Ohtum/Ahtum, a căruia autoritate se întindea peste spațiul dintre Crișul Alb, Tisa și Dunăre, ridicase în orașul de reședință *Morisena* (Mureșeana) o mănăstire de tip “vasilian”, după ce se botezase la Vidin ca ortodox, actul reprezentând un omagiu lui Vasile II Bulgaroctonul (976-1015),

împăratul constantinopolitan. Cum e cunoscut, după supunerea Bulgariei, prin 3 diplome din 1019/1020 acest Vasile a reorganizat Ohrida ca arhiepiscopie autocefală care va depinde direct de bazileu (atitudine paracanică). Între *castra* dependente de episcopia de Branicevo, aflată sub oblăduirea ohrideană, era trecut și *Tibiskos-Tibiskon* (Timișoara), unde putea rezida un horepiscop; unii cercetători au crezut că la Morisena a păstorit un ierarh ortodox, supoziție ce mai are nevoie de serioase confirmări. Nu departe de Morisena-Cenad, la Sânnicolau Mare, s-a descoperit în sec. XVIII acel faimos tezaur (azi, la Viena), care a aparținut voievodului Ohtum; el cuprinde și 2 discuri cu inscripție grecească, având în centru crucea bizantină (ortodoxă).

Datorită ofensivei Romano-catolicismului, este posibil ca centrul ecleziastic de la Timișoara să se fi retras la Mehadia, ca sediu – *in extremis* - al unei eparhii supuse Mitropoliei de Severin (înființată în 1370). Din anul 1401 Banatul va intra sub autoritatea canonică a mitropolitului Țării Românești, în calitate de exarh “a toată Ungaria și al Plaiurilor”.

Studiile mai noi au lărgit sensibil cunoștințele noastre privind și rețeaua monastică din extremitatea vestică a României actuale. Încă la 1204 sunt specificate într-un document papal numeroasele mănăstiri “grecești”, adică ortodoxe, din părțile Șemlacului. În plus, două bule ale papei Honorius III, din 1216 și 1218, ne informează că vasta organizație monahală a Sf. Teodosie deținea și în zona Aradului nu puține unități. Este de remarcat și asimilarea în mare parte a vechilor mănăstiri vasiliene, adică răsăritene, de către ordine catolice occidentale.

În Evul Mediu - când periodic își exercitau oblăduirea în Banat și unii ierarhi ardeleni - și chiar în epoca modernă (în prima parte), în pofida realității că majoritatea locuitorilor din Banatul istoric erau “oamenii pământului” (după expresia lui N.Iorga), adică români autohtoni, cei mai mulți ierarhi care au rezidat la Timișoara, dată fiind conjunctura diacronică, erau străini instituți în timp de către centre bisericesti precum Peci sau Carloviț, într-o lungă perioadă în care teritoriul bănățean se găsea sub stăpâniri străine. Au fost de naționalitate românească - cu reședința la Timișoara - doar acești chiriarhi: Mihail (spre finele secolului al XVI-lea),

Gheorghe Popovici (1745-1757), Iosif Putnic (1774-1781) și Maxim Manuilovici/Manuilă (1833-1838)²⁶. Pe titularii din alte centre bănățene (Caransebeș, Vârșeț, Arad, Lipova etc.) nu este cazul să îi mai denumim în cadrul acestei introduceri sintetice²⁷.

Acțiuni pentru reînființarea Eparhiei Timișoarei și ridicarea ei la rangul de arhiepiscopie și mitropolie. În ceea ce privește despărțirea ierarhică, problema s-a pus în termeni mai categorici la Revoluția pașoptistă, deoarece românii nu le mai convenea “supremația sârbească asupra noastră”, cum se subliniază într-un memoriu din acea epocă. Într-adevăr, un deziderat de prim ordin din vremea revoluției respective era emanciparea Bisericii române și formarea unei ierarhii băștinașe, distinctă de ierarhia sârbă²⁸. Din această cauză, la evenimentele revoluționare din Banat au luat parte un număr impresionant de preoți, circa 200, iar după reprimarea revoluției cifra clericilor anchetați, deportați ori întemnițați ajunge la 70 de inși; la aceștia trebuie adăugați și cei ce la timp s-au refugiat în străinătate²⁹.

Deja în 23.III.1848, în programul de revendicări al studenților români de la Pesta, din cele 7 puncte 5 priveau organizarea Bisericii ortodoxe române din Banat: întâi de toate se cerea separarea celor 3 eparhii (Arad, Timișoara și Vârșeț) de mitropolia carlovițeană și alipirea la Eparhia Sibiului, sub cârmuirea unui mitropolit român³⁰. Congresul bisericesc ce urma să aibe loc la Timișoara în 15/27 iunie același an, a fost interzis de autorități, însă delegații români – sosiți dinainte în acest oraș – țin o întrunire restrânsă în care adoptă

---

²⁶ I. D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Ed. Arhiepiscopiei Timișoarei, Timișoara 1977, p. 150; V. Muntean, *Monografia Arhiepiscopiei Timișoarei*, I, pp. 67, 88.

²⁷ Amănunte despre aceștia, la V. Muntean, *Miscellanea*, Ed. Astra Museum, Sibiu 2017, p. 43 et passim.

²⁸ I. D. Suci, *op. cit.*, p. 157.

²⁹ *Ibidem*, pp. 157-158.

³⁰ *Ibidem*, p. 158; M. Milin, *Mișcările revoluționare de la 1848 și semnificația lor*, în „Istoria Banatului”² (coord. V. Neumann), Ed. Academiei Române, București 2016, p. 367.

revendicările bisericești formulate în consfătuirea de la Pesta din 3/15 – 9/21 mai³¹.

Pe aceste considerente, în Marea Adunare Populară³² de la Lugoj de pe Câmpul libertății, din 15/27 iunie 1848, Eftimie Murgu va adopta tactica revoluționară: adunarea va destitui pe cei 2 episcopi, Pantelimon Jivcovici de la Timișoara și Ștefan Popovici de la Vârșeț, și va decreta independența Bisericii românești din Banat prin reînființarea Mitropoliei române a Banatului. Până la alegerea noului mitropolit, adunarea delegă pe protoprezbiterul Dimitrie Petrovici Stoichescu³³ să împlinească funcția de “vicar general” al Mitropoliei Banatului, iar pe protopopol Ignatie Vuia, aceea de vicar al Eparhiei Vârșețului. Eftimie Murgu, reputatul tribun, comunică și Ministerului din Pesta decizia adunării; se amintește în document că Mitropolia Timișoarei fiind vacantă, trebuie să-și redobândească “obișnuitul său mitropolit românesc”³⁴. Esențial este faptul că în Adunarea populară lugojeană din 15/27 iunie s-a restaurat pentru întâia oară - după veacuri de apăsare străină – organizarea Bisericii ortodoxe române din Banat, prin înființarea mitropoliei în cauză și numirea unui vicar general mitropolitan.

Cu toate că guvernul ungar nu va confirma pe cei 2 vicari menționați mai înainte decât în luna mai 1849, totuși aceștia și-au exercitat funcțiile bisericești administrative³⁵.

După înăbușirea Revoluției prin trupele austriece și rusești, capii revoluționari – în primul rând – și foarte mulți preoți de rând (cum s-a spus) vor suferi restriști, necazuri. Mișcarea pentru emancipare însă nu încetează. În 1852 se solicită “autonomia bisericească, adecă mitropolit și episcopi români”. La 1862 se are din nou în vedere reactivarea vechii Mitropolii ortodoxe a

---

³¹ I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 159.

³² Ea a numărat în jur de 10.000 de participanți. Cifra de 30.000 o găsim la P. Zamela, *op. cit.*, p. 86, n. 289 (pe baza unui manuscris de la Academie).

³³ Pr. dr. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului (1706-1918)*, Presa Universitară Clujeană, 2006, pp. 336, 555-557.

³⁴ Vezi și Pr. dr. Gh. Cotoșman, *Obișnuitul Mitropolit al Timișorii*, în „Mitropolia Banatului”, nr. 7-9/1958, p. 5 sq.

³⁵ I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 160.

românilor, despărțirea de Biserica sârbă. Andrei Mocioni, la fel în 1862, înștiințează opinia publică românească despre noile demersuri în privința separării bisericești și înființării unei episcopii la Timișoara. După eforturi susținute, abia în decembrie 1864 se eliberează actul imperial de reînființare a Mitropoliei ortodoxe române din Sibiu. În iulie 1865 se iscălește diploma de constituire a Episcopiei Caransebeșului³⁶.

Când s-a petrecut despărțirea de ierarhia sârbească, în 1865, s-a apreciat că cele 2 eparhii sufragane Mitropoliei din Sibiu, anume cea arădeană și aceea cu reședința în Caransebeș, nu puteau acoperi trebuințele sufletești ale ortodocșilor din părțile Timișoarei și Oradiei, și pe acest motiv reprezentanții românilor au solicitat chiar din acel an 1865 crearea a încă 2 episcopii în acele orașe. Evident, cererea nu a fost rezolvată favorabil de Viena. În octombrie 1868, prezenți la Sibiu, deputații bănățeni solicită din nou constituirea eparhiei timișorene. După aprobarea sinodului eparhial din Arad, protoiereul Timișoarei Meletie Drăghici a trimis în august 1884 o circulară protopopiatelor din Eparhia arădeană și către enoriașii din protoieria Timișoarei, în scopul strângerii de sume pentru viitoarea episcopie. Însuși legatul lui Andrei Șaguna - dedicat ctitoririi episcopiiilor din Timișoara și Oradea - se va ridica în 1897 la 219266 florini. Opoziția întâmpinată la instituirea celor 2 eparhii l-a dezamăgit și pe mitropolitul Miron Romanul (1874-1898). La congresul din 1897, chestiunea proiectatei episcopii timișorene se va reduce – de necrezut – la interpelarea deputatului George Ardelean care cerea lămuriri privind modul în care se gestiona fondul pomenit mai înainte.

Sub noul mitropolit al Ardealului, Ioan Mețianu, se reia problema celor 2 episcopii. Atât acest mitropolit cât și episcopul Ioan Papp de la Arad nu agreează proiectul cu pricina. Totuși, pentru sesiunea Congresului din 1906, Emanuil Ungurianu din Timișoara îl convinge pe Ioan Papp să dea o circulară pentru colectarea fondurilor necesare viitoarelor episcopii; el însuși (Em.

---

³⁶ Folosim textul (și în cele ce urmează) din *Monografia...*, I, p. 136 și urm.; de asemenea *Monografia Arhiepiscopiei Timișoarei*, II, Ed. Învierea Timișoara 2014, pp. 10-18.

Ungurianu) subscrie cu importanta sumă de 10000 de coroane. Chestiunea respectivă tot se tergiversează. În Congresul din anul 1912 iarăși este zădărnicită „înfăptuirea mult-doritei episcopii a Timișoarei”. După Unirea cea Mare din 1918, Congresul întrunit la Sibiu în 1920 a reușit să pună bazele a două episcopii, la Oradea și la Cluj, dar referitor la plănuita eparhie timișoreană s-a statuat că se va soluționa după încheierea păcii generale.

În fruntea luptei pentru dobândirea unei episcopii în capitala Banatului, la Timișoara, se afla marele român (și mecenat), deja amintit, Emanuil Ungurianu. Printr-un memoriu din august 1921, el apela la sprijinul guvernului din București; răspunsul favorabil s-a lăsat însă așteptat. În 1925, același Ungurianu trimite un alt memoriu Ministerului Cultelor; memoriul a fost înaintat prin intermediul Primăriei locale care era de acord să doneze pe seama episcopiei proiectate terenul necesar pentru reședință etc. Tot în 1925, o delegație condusă de dr. Aurel Cosma solicită premierului transferul Eparhiei caransebeșene la Timișoara. Repetatele memorii și intervenții determină Sf. Sinod să decidă, în 2.XII.1932, strămutarea episcopiei de la Caransebeș la Timișoara. Dar decizia sinodală nu era agreată nici de episcopul Grigorie Comșa al Aradului, nici de episcopul Iosif-Traian Badescu al Caransebeșului, nici de Mitropolia de la Sibiu. Încep polemici pasionate, se redactează alte memorii și totuși episcopia timișoreană nu se întemeia, cum era de așteptat.

Proaspătul conducător al Eparhiei caransebeșene (din 1933), Vasile Lazarescu, fiind interesat, agreea ideea comutării sediului episcopal la Timișoara, însă acum – alături de împotrivirea episcopului arădean – apare și opunerea celor ce nu se învoiau ca orașul lor să fie văduvit de o instituție atât de însemnată; în fruntea lor se situa dr. Cornel Corneanu³⁷, o personalitate recunoscută a timpului. Caransebeșenii nu erau contra înființării Episcopiei timișorene, însă cereau să nu se desființeze a lor. Debutează alte polemici, alte proteste, alte campanii de presă.

---

³⁷ Să se vadă și Liviu Groza, *Dr. Cornel Corneanu*, Ed. Nagard, Lugoj 2012, pp. 154 și 164.

În anul 1933, prin memoriul adresat Congresului Național Bisericesc din Sibiu, petiționarii – în frunte cu preotul Victor Fizeșan din Pesac (deputat congresual) – pretindeau, cu argumente, „ca în Timișoara să se ridice o mitropolie și o universitate românească”. În mai 1935, sub președinția lui Alexandru Marta, are loc la Timișoara o adunare care ferm cere guvernului bucureștean să înființeze episcopia Timișoarei printr-un decret-lege, iar dacă există greutăți bănești, să se renunțe la episcopia de la Caransebeș; și Congresul Național Bisericesc din București, în octombrie 1935 dezbate aceeași problemă. La acest congres participă și Cornel Corneanu care pledează – cum a pledat și N. Iorga – pentru păstrarea în ființă a „Vlădiciei” caransebeșene.

Datorită, însă, în primul rând dificultăților financiare existente, Adunarea eparhială întrunită în 18.V.1936 la Caransebeș hotărăște – cu înțelegere – translația scaunului eparhial din Caransebeș la Timișoara; trebuie spus că deja în 1935 satele grănicerești în număr foarte mare (94), stimulate de un vădit patriotism local, și-au exprimat dezacordul față de această orientare.

După alte serioase demersuri, abia în 7.XI.1939 Monitorul Oficial publică decretul-lege (nr. 3998) de întemeiere a Eparhiei Timișoarei³⁸; în referatul ce însoțea acest document se relevau temeiurile care au dus la decizia în cauză.

În consecință, în 18.III.1940, episcopul Andrei Magieru al Aradului, ca locțiitor al Eparhiei Timișoarei, informează clerul și pe credincioși asupra formării Consiliului eparhial timișorean, precum și în privința măsurilor luate pentru funcționarea acestei noi eparhii. Existând numeroase contestații, întrunirea Adunării eparhiale – ai cărei membri s-au ales în 25.I. și 3.II.1940 – s-a amânat. Episcopul Magieru, renunțând a mai conduce episcopia Timișoarei, la 2.IV.1940 este urmat de episcopul Nicolae Popovici al Oradiei. Pe timpul lui s-au achiziționat reședința și clădirea ce urma să adăpostească Consiliul eparhial și a apărut „Buletinul sfintei Episcopii ortodoxe române a

---

³⁸ I. D. Suciuc – R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, II, Ed. Arhidiecezană, Timișoara 1980, pp. 1023-1025. Art. II - din cele șase - prevedea: „Statul va atribui spre folosință acestei Episcopii [...] o suprafață de 100 hectare teren de cultură, ca sesiune episcopală, și un teren de pădure în suprafață de 300 hectare...”

Timișoarei” (transformat, din aprilie 1941, în revista „Biserica bănățeană”). În fine, în 12.VI.1940 Congresul Național Bisericesc alege ca titular al Episcopiei Timișoarei pe Vasile Lazarescu, instalat destul de târziu (în 25.III.1941).

Noul vlădică, în colaborare cu Adunarea eparhială, ia mai multe decizii în vederea structurării episcopiei: înființarea corului catedralei, a unei tipografii, librării și biblioteci diecezane, ca și a unui „Fond de ajutorare reciprocă a salariaților clerici și mireni”; se mai hotărăște ctitorirea unui muzeu bisericesc³⁹. Însăși edificarea catedralei, începută în 1936, din cauza conjuncturii dificile create de război, stagnează și atunci se inițiază în 1944 o colectă în eparhie pentru terminarea grandiosului lăcaș (afectat parțial de bombardamentul german de la sfârșitul lui octombrie același an). De adăugat că, începând cu 1.IX.1941, cu aprobarea ministerului de resort, Academia teologică din Oradea își reia activitatea în mod provizoriu la Timișoara; aceasta va funcționa până în 1948, când e desființată de noul regim.

În 24 aprilie 1947, după ce în anul precedent s-a târnosit măreța catedrală timișoreană, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a hotărât înălțarea scaunului eparhial din Timișoara la treapta arhiepiscopală, decizie întărită de legea statală nr. 195 din 7 iunie 1947, scrisă de regele Mihai și de ministrii Radu Roșculeț și Lucrețiu Pătrășcanu (de la Culte și Justiție), cu precizarea că titularul Episcopiei ortodoxe române a Timișoarei devine arhiepiscopul ortodox român al Timișoarei. Iar în același an, anume în 24 iunie patriarhul României, vrednicul de pomenire Nicodim Munteanu, iscălea gramata ce consfințează acest act⁴⁰.

De subliniat faptul că în 26 septembrie 1947 se emite legea nr. 325⁴¹, de asemenea semnată de monarh și de cei doi miniștri menționați supra, pentru întemeierea Mitropoliei Banatului ce cuprindea “Arhiepiscopia Timișoarei, *Morisenei* și Lipovei, și

---

³⁹ Ceva mai târziu (la începutul anului 1944), Părintele Gh. Cotoșman a demarat o binevenită anchetă monografică, cu colaborarea parohilor; cf. Carmen Albert, *Cercetarea monografică în Banat (1859-1948)*, Modus P.H., Timișoara 2002, p. 154 și urm.

⁴⁰ I. D. Suci - R. Constantinescu, *Documente...*, II, pp. 1027-1028.

⁴¹ *Ibidem*, p. 1029.

Episcopia Caransebeșului”, iar arhiepiscopul Timișoarei devenea automat și mitropolit al Banatului; la acea vreme se credea că a ființat – în jurul anului 1.000 – o episcopie la Morisena-Cenad, ceea ce nu se mai poate susține ritos astăzi⁴². Nu peste mult timp, în 15 octombrie 1947, apare gramata patriarhală care reactivează canonic vechea mitropolie bănățeană. Patriarhul Nicodim preciza cu acel prilej că, deoarece însuși guvernul condus de dr. Petru Groza și Ministerul cultelor “au socotit îndreptățite cererile bănățenilor și ca atare au mijlocit pe lângă Noi pentru împlinirea lor, am adus chestiunea înaintea plenului Sfântului Sinod care în ședința sa din 3 iulie 1947, la propunerea noastră sprijinită de faptul că Banatul și-a avut în vremurile vechi mitropolia sa românească și ținând seama de așezarea geografică a Banatului, de firea poporului precum și de desfășurarea istorică a întregii vieți bisericești din Banat, în unanimitate de voturi și-a dat avizul favorabil pentru înființarea Mitropoliei ortodoxe române a Banatului...”⁴³ De reținut că patriarhul n-a putut participa la întronizarea ca mitropolit a lui Vasile Lazarescu (din 26 octombrie 1947); se afla retras, sub presiunea evenimentelor politice, la Mănăstirea Neamț⁴⁴ și va muri foarte curând.

După ce în 16 iunie 1948 mitropolitul Vasile îi propune oficial episcopului Andrei Magieru al Aradului afilierea la Mitropolia Banatului, în 26 iunie același an, cârmuitorul Episcopiei arădene – laolaltă cu Adunarea Eparhială - optează pentru atașarea eparhiei în cauză la noua instituție. În consecință, patriarhul Iustinian și Sf. Sinod în ședința din 18 octombrie, având într-o târziu și consimțământul (exclusiv verbal) al mitropolitului Ardealului, au aprobat ca Episcopia Aradului să treacă ca sufragană la Mitropolia bănățeană.

---

⁴² V. Muntean, *Byzantium and the Romanians*, Ed. Patriarhiei, București 2009, p. 56.

⁴³ I. D. Suci - R. Constantinescu, *Documente...*, p. 1030; în paginile următoare, până la p. 1037, sunt publicate documentele pe care le utilizăm în continuare. Și isoricul I. D. Suci (în *Monografia...*, pp. 234, 235 și 242) vorbește despre concursul dat de Petru Groza, acesta socotindu-se bănățean (deși era născut la Băcia, jud. Hunedoara); tatăl său, ca preot, a activat nu departe de Lugoj.

⁴⁴ Pentru detalieri privind acest fapt (și altele), vezi Pr. P. Zamela, *op. cit.*, p. 87 și urm.

Pentru organizarea Mitropoliei Banatului s-a constituit o comisie alcătuită din 3 delegați ai arhiepiscopiei și 3 ai episcopiei sufragane, care luă deciziile trebuitoare în vederea alegerii membrilor Congresului Național Bisericesc al Mitropoliei bănățene; el s-a întrunit în 11-12 iulie 1948. În sesiunea a doua s-au ales comisiile de lucru (între care era și Comisia pentru despărțirea de Mitropolia Ardealului), la fel cele trei secții ale Consistoriului mitropolitan (culturală, administrativ-bisericească și economică). De amintit că în 5 februarie 1949 autoritățile comuniste au pensionat forțat pe Veniamin Nistor, episcopul Caransebeșului; episcopia respectivă este înglobată în Arhiepiscopia care va cuprinde în titulatura ei și ex-episcopia caransebeșeană. Sub aspect teritorial, noua arondare bisericească includea, alături de județele bănățene Timiș-Torontal, Severin și Caraș, județele Arad și Hunedoara (ultimul, din 1 aprilie 1949). De notat că, din ianuarie 2012, Episcopia Devei și Hunedoarei (înființată în anul 2009) nu mai face parte din Mitropolia Banatului, dar din 1994 este cuprinsă în aceeași mitropolie reînființată Episcopie a Caransebeșului.

O realizare majoră a mitropolitului Vasile Lazarescu – pe lângă înălțarea impunătoarei catedrale- monument istoric și de arhitectură – rămâne canonizarea Sf. Iosif cel Nou de la Partoș, într-o perioadă de mari provocări venite din direcția partidului unic; pe temeiul unor documente desecretizate, s-au limpezit recent relațiile tensionate dintre mitropolit și sistemul comunist, fiind în cele din urmă înlăturat din scaunul mitropolitan (și trimis la mănăstire) pentru închipuite fraude financiare⁴⁵, iar această degradare săvârșindu-se - din păcate - și cu complicitatea, și cu pasivitatea unor oameni ai Bisericii. În Precuvântarea disertației doctorale dedicate mitropolitului Vasile, conducătorul științific al ei s-a exprimat în această manieră: “Epurarea celui mai înalt ierarh din fruntea B.O.R. din Banat, suferințele sale, demnitatea și tăria de caracter de care a dat dovadă în ultimii ani ai vieții, ni-l ridică pe pedestalul propriu unui veritabil erou al B.O.R. și al neamului românesc”⁴⁶

---

⁴⁵ Pr. conf. dr. Nicolae Morar, *Ierarhi și alți specialiști, bisericești și laici*, în „Monografia Arhiepiscopiei Timișoarei”, II, p. 69.

⁴⁶ M. Drecin, *Prefață* la teza Pr. P. Zamela, p. 9.

Noul mitropolit, Nicolae Corneanu (însăunat în 4.III.1962, †28.IX.2014)⁴⁷, adoptând o diplomație mai flexibilă, a izbutit să rezolve suficiente probleme administrativ-economice, să restaureze și să zidească sfinte lăcașuri, să organizeze colecții muzeale bisericești, să publice numeroase lucrări teologice și istorice (și personale, și ale altor specialiști); s-a remarcat și ca un însemnat ecumenist. I s-a reproșat de către unii faptul că nu s-a împotrivit fostului regim sau că a făcut concesii aparte greco-catolicilor⁴⁸; o viitoare, obiectivă și cuprinzătoare monografie istorică, îl va prezenta în adevărata lumină pe chiriarhul cărturar.

Actualul Întâistătător al Mitropoliei bănățene, Părintele Ioan Selejan⁴⁹ - cu înțelepciune și cu iubire față de cler și popor - caută, cum ne arată cuvintele și faptele Înaltpreasfinției Sale, să slujească cu toată silința Biserica și Neamul nostru din această parte de țară.

Încheiem cu reflecțiile judicioase ale marcantului istoric I. D. Suciu care, după o cercetare minuțioasă a trecutului Mitropoliei din care facem parte, prețuia în chip desăvârșit „această înaltă instituție spirituală a românilor ortodocși din Banat, care pe lângă misiunea religioasă îndeplinea - și îndeplinește și în contemporaneitate - și un rol bine precizat în acest colț al pământului strămoșesc”⁵⁰.

---

⁴⁷ Pr. Prof. dr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*³, Ed. Andreiana, Sibiu 2014, pp. 171-172; Acad. Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române*⁵, Partea I, Ed. Academiei Române, București 2016, pp. 414-415.

⁴⁸ N. Morar, *op. cit.*, p. 73 (cu luare de poziție).

⁴⁹ M. Păcurariu, *Dicționarul...*, p. 587; Arhiepiscopia Timișoarei, *Slujitori și apărători ai Ortodoxiei bănățene*, Ed. Astra Museum - Sibiu și Ed. Partoș - Timișoara, 2017, pp. 280-288.

⁵⁰ I. D. Suciu, *Monografia...*, p. 238.

II.

**PERSONALITĂȚI
BĂNĂȚENE**

ARHIEREUL ISTORIC IOAN BOROȘ DESPRE PICTORUL NICOLAE POPESCU ÎN LUMINA UNUI MANUSCRIS INEDIT DIN 1877

Pr. Gheorghe Naghi

Este vorba despre manuscrisul prediciei preotului, viitorului istoric și arhieru, Ioan Boroș rostite la înmormântarea pictorului „academic” Nicolae Popescu din 31 Decembrie 1877 aflat în Arhiva Mitropoliei Banatului și pe care l-am regăsit cu mulți ani în urmă împreună legate cu alte însemnări istorice ale lui Ioan Boroș provenind din răstimpul dinaintea plecării sale la parohia Zăbrani. Importanța activității istorice a lui Ioan Boroș a fost dezvăluită în

mai multe studii, articole și cărți. Și cu toate acestea nu își are încă o monografie. Același lucru se poate afirma despre pictorul Nicolae Popescu, unul dintre cei mai talentați ai Banatului.

Pictorul Nicolae Popescu, născut la 6 Octombrie 1835 în Zorlențul Mare, o veche comună românească din Banat ale cărei rădăcini se pierd prin secolul al XV-lea¹ iar biserica ortodoxă - cu lista preoților menționați - o are din secolul al XVII-lea (de lemn) iar cea de piatră din secolul al XVIII-lea. Materialul de bază pentru renovarea sau construirea bisericilor sătești rămâne în procesul de înnoire a lor, lemnul. Actualmente putem vorbi doar de 28 de biserici de lemn dintre care două din secolul al XV-lea (Berini și Ohatița), una din secolul al XVI-lea (Crivobara) și șase din secolul al XVII-lea (Crivina de Sus, Zorlențul Mare, Bătești, mănăstirea Cebza, Românești și Jupânești) ca apoi în secolul al XVIII-lea să avem 16 biserici de lemn². Pentru secolul al XVII-lea nu avem informații documentare dar pentru secolul al XVIII-lea există o conscripție din anul 1751, unde găsim în protopopiatul Lugoj și parohia Zorlentul Mare cu patru preoți: *Zaharia, Damaschin, Constantin și Ieremia, toți Popovici*³.

Deci, biserica din satul pictorului Nicolae Popescu datează din secolul al XVII-lea, de pe vremea conducerii ierarhiei străine, ierarhie care a dus la multe parohii române ortodoxe din Banat o stare de nemulțumire, fapt care a generat treceri tot mai dese la Uniți în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Așa la 1832 și 1833 trec la Unire părți dintre românii din Chizdia și Izvin. Urmează conflictul dintre Ștefan Berceanu și protopopul lipsit de tact

---

¹ Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localitatilor din Transilvania*, vol. II, 1967, p. 282. Comună menționată în 1499, 1503, 1544, 1584, 1585, 1673, 1717, 1851, etc.

² I. D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1977, p. 132; apud Ioana Cristache Panait, Arh. Florica Dimitriu, *Bisericile de lemn ale Banatului*, în *Mitropolia Banatului* (Timișoara), 1971, XXI, Nr. 10-12, p. 4, 6, 7, 8, 9; Pr. Victor Iclozan, *Bisericile noastre de lemn*, în *Foaia Diecesană* (Caransebeș), 1938, LIII, Nr. 7, 13 Februarie, p. 3-4.

³ I. D. Suci, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la Istoria Mitropoliei Banatului*, precuvântare de NICOLAE, Mitropolitul Banatului, Editura Mitropoliei Banatului, Vol. I, Timișoara, 1980, p. 193, 208.

pastoral Ștefan Atanasievici al Lugojului, care va duce la prima parohie unită din oraș la 1836 dar și pornește propaganda unionistă care va mai aduce la parohii unite cu Roma și în satele Budinți (1837), Zorlențul Mare (1839), care ne interesează aici și apoi Zgribești(1839), Igrîș (1839), Dezești, Fârliug⁴. Pe unii dintre acești preoți îi găsim în ședința de la Lugoj din 10 August 1848 de sub președinția protopopului Ștefan Berceanu pentru expunerea revendicărilor din 9 puncte la care au lucrat printre alții și parohul (unit) George Țapu din Zorlențul Mare, capelanul Teodosie Miescu și alții⁵. Dacă pictorul ar fi căutat “mai adânc” ar fi găsit, poate, un sprijin financiar substanțial chiar la el în sat. În acest sens avem o dovadă documentară (din 1848) că un oarecare Poruțiu s-a căsătorit cu fata unui avut român din Zorlențul Mare⁶. Deci existau români avuți și în Zorlențul Mare.

Pictorul Nicolae Popescu provenea dintr-o familie modestă, chiar săracă. Sursa pentru toate aceste amănunte ale părinților lui Nicolae Popescu sunt din Arhiva Mitropoliei Banatului, *fond Caransebeș* acum Arhiva Episcopiei Caransebeșului (utilizabile într-un studiu următor) și lucrarea excepțională a lui *Dr. Berkeszi István*⁷. El ne spune că tatăl pictorului, Gheorghe Popovici picta *icoane pe sticlă* pe seama poporului român care se mai vând și astăzi (dinainte de anul 1848) prin târgurile orașelor⁸ iar mama sa

---

⁴ Ioan Boroș, *Unirea românilor din Lugoj. Istoricul parohiei în anii 1836-1860*, Lugoj, 1926, p. 11-14, 17-58; Dr. Gheorghe Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, Arad, 1935, p. 309-319; I. D. Suci, *op. cit.*, p. 171.

⁵ I. D. Suci, Radu Constantinescu, *op.cit.*, Vol. II, Timișoara, 1980, p. 715-716.

⁶ *Ibidem*, p. 708.

⁷ Berkeszi István, *Egy délmagyarországi ismeretlen művész (Popescu Miklós)*, în *Történelmi és régészeti Értesítő*, Új évfolyám I-II füzet (Timișoara), 1916, XXXII, Nr. 1-2, p. 53-54

⁸ De fapt în Banat sunt menționate o serie de *școli de zugrăvie* care au funcționat în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea la Timișoara, Lugoj, Caransebeș, Bocșa, Oravița, Vârșeț, Mănăstirea Partoș și Mănăstirea Srediște, și se numeau și „moaleri”, vezi Nicolae Săcară, *Icoane pe sticlă din Banat*, cu o prefață de NICOLAE, Mitropolitul Banatului, Editura Învierea, Arhiepiscopia Timișoarei, Timișoara, 2005, p. 10; I. & D. Dancu, *Pictura țărănească pe sticlă*, Ed. Meridiane, București, 1975, p. 123; Ștefan Meteș,

lucra “cu ziua” să-și ajute soțul pentru câștigarea pâinii de fiecare zi. Moartea tatălui său în anul 1849 pecetluiește viitorul pictorului. A frecventat școala din sat de la vârsta de 6 ani până la 12 ani, după care preotul Lazăr Țapu sau George Țapu din Zorlențul Mare a determinat-o pe mama lui să-l încredințeze pe tânărul Nicolae Popescu spre creștere și educare. Aici se impune o întrebare: în istoriografia maghiară preotul locului este ortodoxul Lazăr Țapu iar parohia greco-catolică s-a înființat în 1839 de preotul George Țapu, fost și el ortodox în 1835 așa cum figurează în rescriptele episcopiei unite, parohie unde figurau 211 credincioși gr-catolici⁹. Tot preotul George Țapu figura și în 1841 cu 235 credincioși, la fel apărea în 1844 cu matricole din anul 1839 dar cu 246 credincioși aducându-și “aminte” că mai erau și 1209 ortodocși, iar mai târziu, în anul 1854 era preot tot George Țapu cu 473 credincioși. Că cei doi preoți erau rude de sânge, sau nume întâmplătoare documentele nu ne spun. Prin urmare viitorul pictor Nicolae Popescu, indiferent de prenumele preotului, se mută în casa preotului cu inimă bună, ceea ce văduva zugravului și mama pictorului s-a învoit cu plăcere. Presupunem că este vorba de preotul George Țapu care l-a botezat pe copil ortodox în 1835, ceea ce era și el. Așa figurează în registrul de botezați. Tot de aici mai aflăm că pe mama pictorului o chema Ruja iar tatăl, Gheorghe Popovici era “lucrător de pământ” motiv pentru care putea fi “moaler”. Iar nașii noului botezat erau tot din familia Nicolae Țapu, moașa lui a fost Eva Rus. O precizare:

Zugravii și icoanele pe hârtie și sticlă din Transilvania, în Biserica Ortodoxă Română (București), 1964, XXXII, Nr. 7-8, p. 754; “Moalerii,” ca și tata pictorului Nicolae Popescu,, așa cum se cunoaște, se ocupau și cu pictarea icoanelor pe lemn, pânză sau chiar pe sticlă cum presupune eruditul Banatului, I. Miloia, *Începuturile artei românești în Banat*, în *Analele Banatului* (Timișoara), 1930, III, Nr. 1-3, Ianuarie-Martie, p. 6; Ștefan Meteș, *Zugravii bisericilor române*, în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice secție pentru Transilvania 1926-1928*, Cluj, 1929, p. 132 (Greșeala aparține lui G. Postelnicu); Berkeszi István, *op. cit.*, p. 53-54.

⁹ *Schematismus venerabilis Cleri diocesis Magno-Varadiensis GCR pro anno MDCCCXL*, p. 64, 90, *Schematismus venerabilis cleri neo-erectatae diocesis Lugosiensis G. R. C., per anno 1858*, p. 23,25.

pe tatăl pictorului îl chema Gheorghe Popovici iar pe pictor, Nicolae Popescu¹⁰.

La care din cei doi preoți se mută Nicolae Popescu? Date certe, documente, nu avem încă, pentru a opta pentru una din variante.

Putea să fie și cel ortodox presupunem că era cunoscut în parohia sa cu peste 1200 de creștini, până la apariția vreunui document concludent. Tot ceea ce mai știm este că după ce s-a mutat la unul din cei doi preoți, stă un timp acolo – și dintr-o sursă germană

citată după una maghiară¹¹ – aflăm că pleacă în 1855 la Pesta înainte fiind la Mihai Velceleanu vreo doi ani, în Bocșa Germană. Sigur că în acest timp – desi era foarte tânăr – urmărirea cu interes ce însemna construcția viitoarei catedrale (Unite) din Lugoj, mai ales ce însemna existența ei în viața spirituală a românilor. Cum era și firesc, la trecerea împăratului Francisc Iosif I în Banat și Transilvania, în special prin Lugoj în 20 Iulie 1852 atunci când își vizitează țările de coroană, - protectorul Biserii Catolice - însoțit de arhiducele Albreht și guvernatorul civil și militar al Banatului, baronul Coronini, vizitează și „frumoasa biserică unită” aflată încă în construcție la vremea trecerii lui pe acolo, întâmpinat cu un cuvânt de bun venit de episcopul unit Vasile Erdeli, de

---

¹⁰ Arhivele Statului Caransebeș, *Colecția Registrelor Parohiale de Stare Civilă* din Județul Caraș-Severin. Parohia Ortodoxa Română Zorlențul Mare, Reg. 3/1833-1850, f. 20; Referitor la precizare vezi Lazăr Gruneățu, *Monografia comunei Zorlențul Mare*, Editura Artpress, Timișoara, 2015, p. 146.

¹¹ *Österreichisches Biographisches Lexikon, 1815 - 1950*, Bd. 8 (Lfg. 38, 1981); Dr. Ioachim Miloia, *Date și documente noi referitoare la viața și opera pictorului bănățean Nicolae Popescu (1835-1877)*, Timișoara, 1929, 44 p. (extras din *Analele Banatului*, 1929, 11, Nr. 2; Ion Frunzetti, *Pictorul bănățean Nicolae Popescu (1835-1877)*, în „*Studii și cercetări de istoria artei*“, 1954, I, Nr. 3 - 4, p. 129 - 145. Cornel Tatai Baltă, *Timotei Cipariu, animator și sprijinitor al artei românești din Transilvania*, în „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai*“, *Series Historia*, Fasc. 1, 1974, p. 65-75; George Oprescu, *Pictura românească în secolul al XIX-lea*, Fundația Pentru Literatură și Artă "Regele Carol II", 1937; George Oprescu, *Grafica românească în secolul al XIX-lea*, Vol. II, București, 1945; Ion Frunzetti, *Pictori bănățeni din secolul al XIX-lea*, București, 1957; *Scurtă istorie a artelor plastice în RPR*, red. vol. I. Frunzetti și M. Popescu, 2, 1958; *Pictura românească în imagini*, 1970.

reprezentanții Bisericii Ortodoxe, rabinul comunității israelene și deputații orașului ne spune ziarul german, *Wiener Zeitung*¹², pe când ziarul românesc *Gazeta Transilvaniei* dă doar informația generală,¹³ fără să precizeze acest amănunt. La fel de precis, ca și ziarul german este și istoricul Ioan Boroș¹⁴ Nu se știe dacă Nicolae Popescu a participat la această vizită la Lugoj.- ca simplu cetățean.

Cei doi preoți din Zorlențul Mare, preotul Lazăr Țapu a slujit la biserica ortodoxă (1840-1888, ? 1892) și preotul Gheorghe Țapu a slujit la biserica unită (1839-1862), din acea comuna fiind și preotul care l-a botezat în 1835 când era încă ortodox. Cuvântul "țap" este de origine dacică, ne încredințează distinsul istoric al Banatului, părintele Vasile V. Muntean¹⁵ iar școlile superioare le face la Pesta, Viena și Roma, dezbateri neinclusă în această prezentare, cu o bursă de la familia Mocioni din Banat.

Profităm de apariția acestui material ca să mai completăm *eseul bibliografic*¹⁶ al pictorului Nicolae Popescu pe care l-am întocmit anterior și apărut în 2005. Completările sunt doar câteva mențiuni minore care mi-au scăpat la timpul respectiv¹⁷ și un studiu mai reprezentativ¹⁸. Nu putem omite nici diverse articole care îi aduc în lumină anumite însușiri ale pictorului precum credința sa în Dumnezeu¹⁹. Informații controversate aduce despre Nicolae

---

¹² *Lugoș, 21 Juli*, în *Wiener Zeitung*, 1852, Nr. 180, 29 Juli, p. 2083-2084.

¹³ *Urmarea călătoriei Maiestăței Sale prin Banat până la Transilvania*, în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), 1852, XV, Nr. 56, 19 Iulie, p. 214.

¹⁴ Ioan Boroș, *Unirea românilor din Lugoj*, Editura Europa Nova, Lugoj, 2001, p. 89.

¹⁵ Mulțumim Părintelui Prof. Univ. Dr. Vasile V. Muntean pentru informație.

¹⁶ Pr. Gh. Naghi, *Pictorul Nicolae Popescu (1835-1877) Preliminarii (I)*, în *Anuarul Institutului de Istorie "George Bariț" din Cluj-Napoca, Series Historica*, 2005, XLIV, p. 223-243.

¹⁷ Pr. Ioan Nicorescu, *Pictură și fresco*, în *Foaia Diecezană (Caransebeș)*, 1942, LVII, Nr. 4, 25 Ianuarie, p. 5-7;.

¹⁸ Ștefan Gomboșiu, *Desenul în plastica bănățeană Nicolae Popescu 1835-1877, Ion Zaicu 1868-1914*, în *Luceafărul (Timișoara)*, 1936, II, Nr. 2, Februarie, p. 58-63.

¹⁹ Red., *Credința care mută munții*, în *Foaia Diecezană (Caransebeș)*, 1936, LI, Nr. 13, 29 Martie, p. 1 care se vrea pentru centenarul nașterii pictorului care ar fi fost 1935.

Popescu, Coriolan Petran, cum că ar fi ajuns alcoolic²⁰ iar pictorul Aurel Ciupe aduce unele caracterizări pictorilor bănățeni afirmând: „În Banat, în secolul trecut, Mihail Velceleanu, Dimitrie Turcu și Ion Zaicu au îmbogățit patrimoniul culturii românești cu portrete, peisagii și compoziții de mare valoare²¹ integrându-i într-o anumită școală apropiindu-l de Nicolae Tătărescu: *Nicolae Popescu, Constantin Daniel sunt reprezentanții școlii clasice, primul de o nuanță academică poate nișel supărătoare. Ei însă își cunoșteau bine meseria, făcuseră studii serioase și chiar primul, comparat cu un Tătărescu, cu care are multe puncte comune, îmi pare mai artist*²². Iar Ioachim Miloia îi scoate din uitare considerându-i - pe Nicolae Popescu, Nedelcu și Ion Zaicu - întemeietori de școală în arta plastică bănățeană²³. După ce le-a închinat studii temeinice și au fost așezați în ordine istorică Constantin Lecca, Mișu Popp, Sever Mureșan și Nicolae Popescu²⁴.

Iuliana și Dumitru Dancu²⁵ preluând o informație publicată de Ștefan Meteș,²⁶ amintesc de tatăl cunoscutului pictor clasic bănățean Nicolae Popescu, Gheorghe Popovici, care, pe la mijlocul secolului al XIX-lea se îndeletnicea la Zorlențul Mare (între Caransebeș și Reșița) cu pictarea icoanelor pe lemn și sticlă. Tot

---

²⁰ Coriolan Petranu, *Octavian Smigelschi-30 de ani de la moartea pictorului-în Luceafărul* (Sibiu), 1943, Serie nouă, III, Nr. I, Ianuarie, p. 15-19.

²¹ Aurel Ciupe, *Săptămâna bănățeană. Expoziție retrospectivă de artă plastică*, în *Revista Banatului*, 1943 (Timișoara), IX, Nr. 1-3, p. 32.

²² *Ibidem*, p. 37.

²³ Aurel Bugariu, *Ioachim Miloia (1897-1940)*, în *Revista Banatului* (Timișoara), 1944, Nr. 1-3, p. 11.

²⁴ Traian Topliceanu, *Un cărturar bănățean Ioachim Miloia*, în *Revista Banatului* (Timișoara), 1944, Nr. 1-3, p. 7; Daniel Popescu, *Octavian Smigelschi și pictura noastră religioasă*, în *Luceafărul* (Sibiu), 1943, Serie Nouă, III, Nr. 1, Ianuarie, p. 31-33- După acești patru pictori încadrându-l și pe Octavian Smigelschi, ca figură reprezentativă, *Ibidem*, p. 31.

²⁵ I. Dancu, D. Dancu, *Pictura Țărănească pe sticlă*, Ed. Meridiane, București, 1975, p. 123.

²⁶ Ștefan Meteș, *Zugravii și icoanele pe hârtie și sticlă din Transilvania*, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1964, XXXII, Nr. 7-8, p. 754; apud Berkeszi István, p. 53-54.

Ștefan Meteș²⁷, surprinzător, ia drept adevăr că tatăl pictorului Nicolae Popescu, Gheorghe la 1871 (deși se știa că a murit la 1849) ar zugrăvi iconostasul bisericii din Seleuș, pictată cum se știe de fiul său, Nicolae Popescu²⁸. Aici găsim pe un Nicolae Popescu naționalist cu însemnarea de pe cerime consemnată în istoria poporului român, de majoritatea istoricilor: „Cu foc m-am nutrit și cu sudoare cruntă m-am adăpat pentru națiune. – Viitorul românilor va fi mare, însă trebu[i]e luptă și iarăș[i] luptă. Dumnezeu cu noi. N. Popescu” iar pe a doua ”Doamne caută din cer spre servul tău, Nicolae Popescu, ajută-i lui și Națiunei române și scapă-i de tirani! 1870 Nicolae Popescu. Acesta era crezul său patriotic dar trebuie să precizăm și urmarea: „Această suntă biserica s-a zugrăvit cu osteneala și spesele comunității bisericești greco orientală, la anul de la Hristosul 1872 prin pictorele academic Nicolae Popescu.” Deci pictarea bisericii din Seleuș a durat mai mulți ani, 1869-1872 despre această caracteristică a lui vorbește și Dr. Raicu: Marea idee a unității naționale, pe care Negulici și Iscovescu o trăiseră străbătând drumurile Transilvaniei, îi va inspira mai târziu lui Mișu Popp, și el părtaș al Revoluției, dorința de a aduna într-un “pantheon” portretele celor mai reprezentative figuri ilustre ale poporului roman. Subscriind aceleași idei, pictorul bănațean

---

²⁷ Ștefan Meteș, *Zugrăvii bisericilor române*, în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice secție pentru Transilvania 1926-1928*, Cluj, 1929, p. 132. Greșeala aparține lui G. Postelnicu.

²⁸ *Pictorul academic N. Popescu*, în *Luceafărul* (Timișoara), 1937, III, Nr. 5-6, p. 189-190 cf. Teodor Șandru, în *Calendarul Nădejdei pe 1937* apud I. D. Suci, *op. cit.* (†) Pictorul nostru academic din Roma Nie, Popegu, în *Albina* (Pesta), 1869, IV, Nr. 91, 17/5 Noiembrie, p.4 ocupat inca si acum'a cu zugrafirea frumoasei biserice din **Seleuș** in confmilitare, s'a mutatu si va siede preste iarna in Temisióra, suburbiulu *Fabricei*, otelulu la „*Trei Rose*,” ce publicâmu pentru scire toturoru pre cari i interesédia. Cu o cale ne folosim de acesta ocasiune a atrage atențiunea publica la operele dlui **Popescu** in amintita biserica, care — dupa informatiunile ce primiramu de la antisti'a azelei comune susnumite si pre cari la timpulul s i rondulu seu cu mare plăcere o vom publica,— *șe n'aiba parechia in tôte tiar'a* si se merite admire si a publicului .si a conoscatoriloru de arte.

Nicolae Popescu executa în 1864 proiectul unei compoziții care milita pentru unirea Transilvaniei cu celelalte provincii românești²⁹.

De fapt, în Banat sunt menționate o serie de *școli de zugrăvie* care au funcționat în secolele al XVIII și al XIX-lea la: Timișoara, Lugoj, Caransebeș, Bocșa, Oravița, Vârșeț, Mănăstirea Partoș și Mănăstirea Srediște – se afirmă³⁰. Așa cum se cunoaște ei se mai numeau și „moaleri” – cum era și tata pictorului Nicolae Popescu - și se ocupau și cu pictarea icoanelor pe lemn și pânză sau chiar pe sticlă cum presupune eruditul Banatului³¹. Faima pictorului Nicolae Popescu era mare dacă ne gândim că alt pictor, la fel de renumit, Corneliu Liuba „îi plăcea să copieze desemnurile pictorului bănănațean Nicolae Popescu”³².

Moartea. Presa românească din Austro-Ungaria a consemnat tristul eveniment. Astfel *Familia* lui Iosif Vulcan are cuvinte de compasiune la pierderea celui mai talentat pictor al Banatului.³³ Mult mai mult publică și se oprește la dispariția pictorului, *Telegraful Român* de la Sibiu sub pana lui M. B., care știm că era Mihai Bejan, notar regesc din Lugoj, student pe atunci. Iar *Observatorul* lui George Barițiu din Sibiu o menționează³⁴. Când autorul articolului necrolog va pleca din lumea aceasta, Mihai

---

²⁹ Prof. dr. Ioana Adriana Raica, *Ecouri pașoptiste în lumea artelor românești*, în *Dacoromanica* (Alba Iulia) 2013, Nr. 66, f. p.

³⁰ Nicolae Săcară, *Icoane pe sticlă din Banat*, cu o prefață de NICOLAE, Mitropolitul Banatului, Editura Învierea, Arhiepiscopia Timișoarei, Timișoara, 2005, p. 10.

³¹ I. Miloia, *Începuturile artei românești în Banat*, în *Analele Banatului* (Timișoara), 1930, III, Nr. 1-3, Ianuarie-Martie, ianuarie, p. 6.

³² Aurel Cosma jr. *Corneliu Liuba*, în *Luceafărul* (Timișoara), 1935, I, Nr. 6, Iunie, p. 284; La fel de elogioase au fost și alte păreri: Episcop Dr. Alexandru Nicolescu, *Pictura Catedralei române unite din Lugoj*. Lugoj. 1935. Pagini: 19 și în *Unirea* (Blaj) 1935, XLV, Nr. 11, 16 Martie, p. 7. *Centenarul nașterii pictorului Nicolae Popescu*, în *Foiaia Diecesană* (Caransebeș), 1935, L, Nr. 42, 20 Octombrie, p. 10-11; Ion Grigore, *Pictura bisericească în Banat de la N. Popescu până la Demian*, în *Voința Banatului* (Timișoara), 1944, XXIV, Nr. 33, p. 1, 3.

³³ *Familia* (Budapesta), 1878, XIV, Nr. 1, 1/13 Ianuarie, p. 8.

³⁴ (Necrologia), *Observatorul* (Sibiu), 1878, I, Nr. 5, 14/26 Ianuarie, p. 3. **Nic. Popescu**, pictorul român a repausat în Lugoj la 29 Decembrie 1877.

Bejan tot presa din Austro-Ungaria, *Budapesti Hirlap* îi amintește recerea la cele veșnice cât și *Vasárnap Ujság*³⁵.

Centenarul nașterii din 1935 a pictorului Nicolae Popescu a fost sărbătorit după cuviință³⁶ ca și centenarul morții³⁷ sale din 1977 la care și-au reunit forțele Muzeul Banatului, Muzeul din Vârșeț și Mitropolia Banatului publicând o *Scriere comemorativă* cu menționarea tuturor lucrărilor lui Nicolae Popescu cunoscute până la acea dată.

Importanța acestui manuscris se vedește prin noutățile care ni le aduce completând datele care se cunosc despre scurta viață a pictorului Nicolae Popescu. Aflăm cu surprindere că soția lui Paolina Farnese cu cei doi fii ai săi au participat la înmormântare. La fel mai menționăm anunțurile apărute în ziare despre această imensă pierdere. Un loc special se cuvine articolului lui Mihai Beșan, care a fost în același timp traducătorul cronicii lui Anonimus, redactorul de la *Aurora Română* și celui mai mare mecenat din Lugoj, notarul regesc. La fel de importantă este informația registrului de botezați din 1835 care stabilește că pictorul a fost ortodox și cel de morți care arată că a decedat la vârsta de 42 ani ca și gr. catolic. Credem că schimbarea confesiunii pictorului s-a datorat doar oportunității ivite de a fi sprijinit de Episcopul Dr. Victor Mihályi al Lugojului. Mențiunile din registru întregesc cu știri noi discursul de înmormântare ținut de arhiereul Ioan Boroș.

Conform datelor sumare prezente de noi în Anexa III, aflăm că decesul pictorului Nicolae Popescu s-a datorat apoplexiei și că el a locuit în Lugojul Român, str. Olarilor Nr. 476. Strada Olarilor mai era denumită în presa germană din Lugoj „Hafnergasse” și

---

³⁵ *Budapesti Hirlap* (Budapest), 1908, XXVIII, Nr. 81, Aprilis 2, p. 9; (Gyászrovat.) **Bésán Mihály** lugosi kir. közjegyző, volt megyei főjegyző, kir. Ítéltáblái bíró és volt országgyűlési képviselő meghalt Lúgoson hetvenéves korában; *Vasárnap Ujság* (Budapest), 1908, LV, Nr. 15, Április 12, p. 296.

³⁶ *100 de ani de la nașterea pictorului bănățean Nicolae Popescu*, în *Luceafărul* (Timișoara), 1935, I, Nr. 10, Octombrie, p. 470-471; *Centenarul nașterii pictorului Nicolae Popescu*, în *Foaia Diecesană* (Caransebeș), 1935, L, Nr. 42, 20 Octombrie, p. 10-11 deja menționate.

³⁷ *Scriere comemorativă*.

maghiară „Olár utca”. În planul Târgușorului Lugoj cu denumirea străzilor de la 1856 până în 1891 se remarcă faptul că drumul avea două direcții diferite, cu legătură între Str. A. Astâlaș de astăzi și Str. 13 Decembrie. Denumirea străzii s-a datorat multor olari stabiliți în Lugojul Român, la periferia localității, grupul de meseriași putând printr-o așezare compactă să execute mai bine atribuțiile specifice³⁸. Slujba de înmormântare a fost săvârșită de către Ioan Madincea canonic prebendat, Ioan Perian secretar episcopesc, Iosif Teodorovici cooperador parohial și doi diaconi, unul dintre ei fiind arhiereul Ioan Boroș.

Talentul inegalabil al pictorului „academic” Nicolae Popescu 1835-1877 se pierde pentru totdeauna la sfârșitul anului 1877 lăsând în inimile tuturor românilor o jale de nedescris și o rană permanentă în sufletele lor. Nu ne mai rămâne altceva de rememorat, decât să adunăm tot ce se poate aduna din cele rămase de la acest mare talent. Din păcate în loc să avem un templu al neuitării pe lucrările inegalabile ale acestui nume de rememorat în istoria poporului român, noi nu am avut grijă și nu am păstrat după cuviință nici mormântul său din cimitirul așa de renumit al Lugojului. Și din nefericire nu este singurul exemplu. Cât din partea noastră o să încercăm să ne înhăimăm la roata istoriei pentru a dăruii celui ce ne-a delectat cu talentul și arta sa, o monografie istorică așa cum i se cuvenea demult.

ANEXA I.

Însemnarea lui Ioan Boroș în lateralul manuscrisului este *“Zisă la mormântarea pictorului Nicolau Popescu”* mss în Arhiva Mitropoliei Banatului, fond mss Nr. 139.

f. 1

Lasă că morbul tău să se reîntoarcă și să moară în orașul său și să să momânteze lângă momântul părintelui și mumei sale

Cânt. Reg. 2. C 19 v 37

---

³⁸ Heinrich Lay, *Denumire străzilor lugojene din cele mai vechi timpuri până în prezent*, Töging a. Inn, 2007, p. 28.

Astfeliu rogasă, tristă adunare! oarecând bătrânul serv Barcelai pre imperatul David ultima dorință și rogare a acelu serv credincios a fost că imperatul să-l lasă a să reîntoarce în patria sa ca acolo între ai săi să moară și să să mormânteze pre lângă mormântul părinților său.

Trista faimă despre neașteptata moarte a acestui repausat, că pre preteni, cunoscuți și creștini cu anima dureroasă ne-au adunat spre a da rămășițelor pământeste a acestui preaiubit repausat onoarea cea de pre urmă.

Precum servul credincios a împăratului David asemenea și servul acest credincios s-a rogat de împăratul său cel ceresc a-i concede ca între ai săi între mâinile iubitei sale soție, fii și consengeni întristați să sfârșească viața sa, (bucuros ar fi dorit) trecerea lui din această viață i-ar fi fost mai ușoară când iubitei sale soție pentru iubirea și credința ei ar fi putut zice un ultim cuvânt de mulțumire un ultim adio de revedere dincolo de mormânt, dorerele morței le-ar fi susținut cu mai mare liniște și abnegare când ca părinte (f.1v) ar fi putut da ultimul său svat (sfat, n. n.) și binecuvântare născuților săi, când între lacrimile consengenilor săi ar fi dat sufletul său ziditorului său. Nu mama ori tata, nu frați ori sori[surori, n. n.], nu soția ori pruncii nimene dintre a-i săi nu [au] ușorat dorerele și luptele morței sale, numai conștiința și liniștea locuinței sale a fost martori suferințelor lui ultime.

Fiaște căruia dintre noi e dat ca să moară odată dar mai dureroasă e moartea celui șenguratic [singuratic, n. n.] și străin, și mai că această soarte l-a ajuns și pre acest adormit în Domnul. Dar ce zic! Deși depărtat de familia și iubiții săi, martori suntem noi că nu a morit ca părăsit între străini și pământul necunoscut, nu, dacă dorul său de cultivare și știință în cea mai mare parte a vieții sale între grele neajunsuri pe un temp l-a depărtat [adaus]) de la locul nașterii sale, de lângă mormântul părinților săi, D[umne]zeu prin nemărginita Sa înțelepciune a dispus ca chiar moartea sa să-și află între frații săi³⁹ pre pamântul nașterii și pre lângă osemintele părinților săi. Așa este triști ascultători. Repausatul în Domnul a fost fiu acestui ținut (ținut, n. n.) între noi a ne dintru primele raze a

---

³⁹ Se referă la frații săi români.

luminei, aici a petrecut pruncia sa în comuna Zorlențu mare. Dorul său pentru cultivarea sa mai deplină prin ajutoriul mecenaților după multă luptă și neînfrântă sîrguință l-a dus la leagănul națiunii noastre la izvorul științei și artei la (f. 2) la Roma ca acolo perfecționându-se în arte a sublimă a picturii ca bărbat cu caracter și zel plin de idei sublime și speranță revenind în mijlocul nostru știința sa rară să o comunice și s-o lase moștenire neamului său din care s-a născut.

Nu numai lipsele vieții ori pofta de câștig l-a adus pre acest adormit în mijlocul nostru cu un scop mai sublim că adevărată știința sa să o facă plăcută și îmbrățoșată și de frații și credincioșii neamului nostru românesc.

Dacă istoricul prin descrierea evenimentelor trecute ne învață a imita fapte mărețe și a câștiga un venitoriu mai bun, dacă preotul prin focul fantasiei sale ne însuflă curagiu, caracter și virtute, pre atunci pictorul prin vivificarea și realizarea ideilor celor mai sublime formează și nobilizează anima și prin lucrările mânilor sale semțămintele noastre le aredică la însăși idea prin dânsul reprezentată și ne învață a câștiga oamenilor (?) mari fericite și neperitoriu, arta picturii ne înalță preste azeria [efemerul, n. n.] vieții comune și fără voia noastră ne arădică la admirarea și adorarea ființei celei mai înalte și perfecte.

Nu numai prin cuvinte și învățăături reușești ci și mai mult prin aspectul icoanelor religioase morale să formează și să întărește în noi simțul religiunii, a celei mai sublime idea preainaltului, bunului și nobilului. Icoanele basericeilor (f. 2v) noastre sunt documentele religiunii noastre sunt figuri viuă și vorbitoare la animele și sâmtămentele celui mai neprecept creștin, ele sunt precum zice S. Gregoriu cel mare ca cei ce nu știu a ceti prin privirea acelor de cetească cele ce sunt scrise în cărți.

Acest repausat în dat încă a fost unul dintre cultivatorii acelor idei pie religioase unde sunt acei credincioși a căror suflet nemângâiat s-a pătruns și înflăcărat la fapte bune vertuți la vederea și adorarea a ideii celei mai sublime or simțămentelor celor mai religioase și morale reprezentate prin lucrare prin știința vivificatoare a acestui menționat repausat, Casele Domnului, basericele sunt martore ostanelor. și meritelor al acestuia.

Deplâng pre acest bărbat, fidela sa soție și pruncii săi, consăngenii pretenii și cunoscuții săi, deplânge biserica și națiunea noastră ponderea acestui credicios membru al său, căci cu dânsul s-a stâns soțul credincios, părinte și amic adevărat, cu dânsul să pun în mormânt – triștilor ascultători – talantul câștigat cu mare sudoare arta cu diligența cultivată, speranța și mândria bisericeii și neamului nostru. Iată viața noastră, căutați și conoașteți că asemenea sortea azi or mâne ne așteaptă (f. 3) pre toți căci moartea ca furul va veni și nu știm în care oare va cere Domnul sufletul de la noi, priviți la secre[t]ul acestu tăcut și să știți că locuitoriul său asemenea a fost ca noi și a lucrat neobosit pentru folosul nostru și când să răspundă v-ar spune că a morit cu cuvăntele dorere „Vai cum trebu[i]e să să îngroape știenza sa fără reali[zările] domniei sale, aieve zilele s-a stens [stins, n. n.] mai iute cum a cugetat și fără speranță a trecut.

Nu ne-a lăsat acest adormit după sine avuția mari ce deținea, dar a lăsat rănume și aceasta e bogăția lui și mândria noastră.

Unde sunt soția și pruncii săi iubiți, unde sunt neamurile acestuia? Departe sunt ei toți de secriul său și-mi depărtară anima.....și lacrimi de dorere deplâng pre iubitul lor soț, tată și consăngen; aici suntem însă noi – triștilor ascultători – prietenii, cunoscuții și frații lor de un sânge, am venit noi să suplinim pre cei depărtați, să vărsăm noi o lacremă de dorere pe .....noi cu întristare și să-l petrecem pre confratele nostru la locul odihnei vecinice și lăsându-l în mormânt să-i zicem fiă-i țărîna ușoară și memoria binecuvântată.

Dară înainte de ce am împlini această datorință acum când sufletul lui stă înaintea Judecătorului etern, lăsați să revină încă odată în mijlocul

f. 3v.

nostru ca să ia rămas bun și [i]ertare de la ai săi, mai întâi să îndreaptă cătră iubita sa soție și zice: Tu carea mi-ai fost credincioasă și mi-ai iubit până la capătul vieței mele tu care în răstemp de....(loc lăsat liber de autor) ani a căsătoriei noastre nu odată a șters necazurile și suferințele mele mai mângâi[a]t și dimpreună cu mine ai portat cu plăcere sarcinele și neajunsurile vieței pământești, până la reunire mă despart de tine și din depărtare

îți mulțămesc pentru fidelitatea și iubirea ta, fii binecuvântată de D[umne]zeu să-ți trametă darul Său mângâietor să-ți răsplătească ostenelele tale cu sencire (înzecit, n. n.) și vieță îndelungată ca pre pruncii care nia dat D[umnezeu] să [i] poți crește în iubirea și frica lui D[umne]zeu spunându-le că a avut un tată iubitoriu care cu doreri sfâșietoare să desparte de la ei, tramăte rugămințile tale la ceriu pentru odihna mea și mângâierea lor.

Rămâneți și voi iubiții consăngeni în pace și mulțămindu-vă pentru iubirea arătată să [i]ertați cosăngenul vostru care să desparte de voi.

Primește Illustr[e] D [omn] Episcoape V[ictor] Mihályi⁴⁰ de la credinciosul tău fiu pentru iubirea părintească, cu care mai cuprins pentru cuvintele cu care mai mângâiat în ultimele momente a morții⁴¹ ca bun[ul] D[umnezeu] să-ți răsplătească și șerbul tău te roagă de-a legal pre dânsul documentele sale și

[Ultimul rând nu este vizibil.]

f. 4

ultima-ți binecuvântare arhierescă.

În urmă primiți toți mecenații, frații pretini și cunoscuții mei ultima și fierbinte mea mulțămire pentru sinceritatea cu carea ma-ți încungiurat poterea celui de sus să vă răsplătească iubirea și părtinirea voastră.

Și acuma iubite Doamne pre Șerbul tău acesta, mergi animă iubitoare și să te petreacă rogașunile și binecuvântările noastre, trupul tău să-și afle odihna în mormântul rece, [i]eară sufletul său să afle fericirea vecinică la D[umnezeu] căruia să fiă lauda și mărirea pururea Amin.

Lugoș la 31 Dec[embrie] 1877

Boroș [semnătura]

---

⁴⁰ Arhiva Mitropoliei Banatului, *fond Lugoș*, Raportul lui Gavril Pop din Lugoș, 12 Ianuarie 1878 către Victor Mihályi. Episcopul Dr. Victor Mihályi al Lugoșului a suportat cheltuielile de înmormântare ale pictorului Nicolae Popescu în sumă de 70 fl..

⁴¹ "ale vieții" presupun că a vrut să spună autorul, Ioan Boroș.

ANEXA II.

Arhivele Statului Caransebeș, Colecția Registrelor Parohiale de Stare Civilă din Județul Caraș-Severin. Parohia Ortodoxa Română Zorlențul Mare, Reg. 3/1833-1850.

			Maří Trilo ne uniu, mb. + B'sk'a Meru	
1835'	Umarofa Sako nas Tarase	Georgie Popovici	Savit + Suko nas	Georgie Uradu 177
6	Georgie Sirobatacko gre	Abstrator de Umas	Uradu + Sirobator	Merzale
	Maří no ne uniu	Maří B'ska mb. de Umas	de Umas + Maří	Sirobator Maří
		Maří Trilo ne uniu	Moasica + Eva	Re
1835'	Umarofa Sako nas Tarase	Georgie Maří	Savit + Soma Maří	Lan Belu 177
6	Georgie Sirobatacko gre	Abstrator de Umas	Abstrator de Umas	Maří + Sirobator
	Maří no ne uniu	Maří Maří mb. de Umas	de Umas + Maří	Maří
		Maří Trilo ne uniu	Soma + Maří	Maří
1835'	Umarofa Sako nas Tarase	Georgie Maří	Savit + Soma Maří	Lan Belu 177
6	Georgie Sirobatacko gre	Abstrator de Umas	Abstrator de Umas	Maří + Sirobator
	Maří no ne uniu	Maří Maří mb. de Umas	de Umas + Maří	Maří
		Maří Trilo ne uniu	Soma + Maří	Maří

ANEXA III.

Arhivele Statului Timiș, Colecția Registre de Stare Civilă. Parohia Greco-Catolică Lugoj, Reg. 2/1875-1926.

36.	1874	Nicolae Popescu	Pictorilor	Lugoj 27-9-74	36. in	Joane Ma	posedinta	in 1/ 878.
	29 Decem	42. ani	caseta lentin ntru mare	476	cesime	din ea cano	in S. Buceac	sa edata ston
	6 Dec	gr. cat.	ma i statia	Stanta blant	dela ma	nin papenda	te.	de mda stat.
					dica	Alhai dinu	Esence	Sib. B. Gyoga
						Serbanu Gy	12/1/77	vitan Sibiu
						Posif. chedy		ad mram 6566-698
						no mra		magis crasimare
						caseta		
						procedura		
						de cat.		
						si S. Buceac		

dina Anului 1874.

ANEXA IV.

† Necrolog. în “*Telegraful Român*” (Sibiu), 1878, XXVI, Nr. 3, 10 Ianuarie, v. p. 11. Necrolog. Din Lugoș ni-a venit știrea foarte jalnică despre moartea pictorului nostru național **Nicolae Popescu**, care după o boală scurtă a răposat în Lugoș în 29 Decembrie 1877 n.

Toată românimea deplânge apunerea neașteptată, mult porea timpurie a acestui deosebit talent artistic! Vom aduce în curând un necrolog mai lung din peana unui bărbat stimat ce a stat aproape de răposatul pictor român, a cărui pomenire în sînul neamului românesc va fi vecinică.

ANEXA V.

Lugoș, 9 Ianuarie, în *Telegraful Român* (Sibiu), 1878, XXVI, Nr. 5, 14 Ianuarie v.p. 18. (Linia căii ferate Timișoara-Orșova.. *Pictorul Nicolae Popescu f. Ortografia „Tel. Rom”*). Acestea sunt cele două subiecte despre care se scriu. Noi luăm pe al doilea.

Veți fi aflat, că mult adoratul nostru Nicolae Popescu, pictorul nostru național, mândria românilor, și cu deosebire a bănățenilor – căci fiul Bănatului a fost el – și-a dat sufletul nobil în mâinile Creatorului aici în Lugoș la finea lui Decembrie. Bietul Popescu! Din Roma a alergat încoace pentru a zugrăvi biserica cea mare de aici, voind a ,și pune un monument care ar mărturisi viitorimei despre geniul său; și – moartea nemiloasă i-a frânt deodată penelul din mână! Poate-se o soartă mai crudă? Eternă fie memoria acestui măestru de arte, admirat de toți, câți, l-au cunoscut!

Am fost surprinși, dar într’un mod plăcut de ortografia “*Telegrafului român*”. Bine-ați făcut! Frații noștrii din România, ei sunt, cari atât prin numărul cât și prin poziția politică și prin progresul lor în cultură, au dreptul să ceară de la noi, ceștia din Ungaria, să urmăm lor. Apoi și filologia ne arată calea spre fonetism; vezi bine, nu filologia Blajului, ci aceea a lumii mari și mai progresate!

Închei, dorind „*Telegrafului român*” în haina lui cea nouă succesul cel mai favorabil!

ANEXA VI.

M[ihai] B[ejan], † *Nicolae Popescu, pictorul român, în Telegraful Român* 1878, XXVI, Nr. 6, 17 Ianuarie v., p. 21-23.

† **Nicolae Popescu,** Pictorul roman

nu mai viețuiește! Mândria noastră, tânărul ingenios, care cu penelul său a câștigat onoare românilor în lumea cultă, în floarea vieții sale, abis în etate de 42 ani și-a redat sufletul său în mâinile Creatorului. Îl plângem, căci a fost al nostru și a fost pe tărâmul artei de pictură acela, care în cercurile artistice ale Europei a făcut să se rostească cu respect numele românului. Nicolae Popescu, căruia bucuros i-am fi împrumutat zile din zilele noastre, viață din viața noastră, numai ca să viețuiască între noi și pentru noi, a răposat fără veste după un morb foarte scurt în 29 Decembrie 1877, în Lugoj și fu înmormântat în 31 Decembrie st. n. în cimitirul gr. or. Roman spre eternă odihnă.

La înmormântarea lui a luat parte toată inteligența română din Lugoj; cerimoniile funebre le-a săvârșit Reverendisimul domn I. Madincea cu asistența alor patru preoți, iar Domn[nul] Ioan Boroș notariu consistorial, a ținut o cuvântare funebrală atât de pătrunzătoare, cât mare parte a jelicitorilor confrăți români a lăcrimat lacrimi de adâncă durere. Conductul funebral însuși vestea destul de apriat străinilor că pierderea noastră este mare, foarte mare: renumitul nostru cor vocal a executat cele mai triste piese până la mormânt

Nu pot a nu face amintire la acest loc de rara bunăvoință și iubirea de arte a Domnului Episcop gr. cat. român Victor Mihályi care de două ori l-a cercetat pe Nicolae Popescu la patul durerilor, și l-a înmormântat pe speșele sale proprie, ceea ce dovedește din destul, că dl Episcop are simțăminte și românești și nobile. Prin fapta sa umană a câștigat simpatie și mai mare, decum o avuse deja mainainte.

Și acum se cuvine a face o privier fugitive preste viața renumitului nostrum artist.

Nicolae Popescu, născut în Zorlențu-Mare, în comitatul Carașului din părinți țărani, chiar în școala satească a dat multe dovezi de talentul și aplecarea sa către artele de picture, zugrăvind în mod primitive și fără conducere *ex proprio intuit* sfinții din cărțile

bisericești, și de pe păreții bisericeii. Ca prunc tânăr, auzind vestea unui zugrav roman din Oravița, - urmând boldului inimei sale – a părăsit casa părintească, și s-a dus la Oravița, unde la zugravul roman cu nulele Turcu având la mână instrumentele recerute, dar primitive, într-un timp foarte scurt învățăcelul l-a întrecut pe măestrul său. Nepunând deci rămâne mai departe în Oravița, Nicolae Popescu împins de setea învățătorei și a desvoltării sale în arta picture, a luat lumea în cap și nu s-a oprit până la Pesta. În anul 1860, tinerimea de la Universitatea din Pesta era foarte numeroasă, și ea sub patrociniul și scutul fie-iertatului Emanuil Gojdu ducea o viață în armonie. Nu era între ei ceartă politică, nici religioasă; și ei câți erau la Pesta, toți se numiau frați, și unul pentru toți, toți pentru unul dădeau ajutoare confrăților lor. Astfel și Nicolae Popescu, lipsit de toate mijloacele materiale, a fost îndată îmbrățișat din partea tinerilor români. Aceștia au făcut colectă întră sine pentru susținerea tânărului nostrum artist care promitea foarte mult. Dl Partenie Cosma a mijlocit îndată, ca Popescu să capete ajutoriu de bani și sprijinire morală de la Gojdu, ceea ce s-a și întâmplat, căci Popescu prin patrociniul lui Gojdu a ajuns elev la conserbvatorul unghuresc de la Pesta, la care bătrânul Gojdu era membru fondator. Aici a studiat tânărul Popescu doi ani de zile, fiind susținut de Gojdu și tinerime. Când apoi profesorul renumit din Pesta Engerth a declarant, că Popescu nu mai are ce să învețe de la dânsul, artistul nostru a trebuit să plece mai departe la orașe, unde arta era mai mult cultivate, decât la Pesta. Dar de unde mijloacele materiale?

Între tinerii însuflețiți de propă /22/ șirile cele frumoase ale lui Popescu, s-a născut și îndată s-a și realizat idea, de a litografa icoana pretutindenea cunoscută „Mihai Eroul”. Această icoană – dacă îmi aduc bine aminte – se afla în casa doamnei văduvite Staica în Pesta; era desemnată și xilografată la Paris. Icoana aceasta la îndemnul dlui Parteniu Cosma (astăzi adv. în Sibiu și dep[utat] dietal), s-a litografat la vestitul xilograf din Pesta, Rohn, apoi s-a trimis din Pesta în mii de esemplare prin toate părțile locuite de români (esemplarul câte cu 1 fl. v. a.) și din venitul curat, care era aproape la 1000 fl. la toată lumea se trimitea lui Popescu de la 30 până la 60 fl. după împregiurări și trebuință la Viena, unde plecase spre completarea studiilor sale. În Viena a fost bine primit și

ajutorat tânărul Popescu din partea dlui Vasa Popovici, comerciant român și a baronului Popp, bancher în Viena. Dar înainte de a pleca la Viena, tânărul artist în semn de recunoștință și simpatie adevărată către tinerii din Pesta, a zugrăvit o icoană foarte frumoasă după ideea sa proprie „Întoarcerea lui Saul”. Aceasta i-a fost prima icoană în concept original, ce el o a donat tinerimei. Tinerii români însă n’au putut mai bine păstra suvenirul acesta, decât cu învoirea artistului, donândul parohului din Pesta, dlui Ioanichie Miculescu, la a cărui casă onorabilă tinerii români totdeauna au aflat spriginire și asil. Și astăzi păstrează dl Miculescu această icoană.

În Viena Popescu a avut intrare la muzeu, la academia de pictură și la toate locurile de arte. Nu i-a trebuit mai mult de trei ani, ca să se vadă necesitat a părăsi și Viena căci nici aici nu mai avea ce să învețe descoperind cu multă genialitate chiar și cele mai clasice opere de pictură de prin muzeele etc. Vienei, încât măestrii dânsului l’au îndemnat a-și completa studiile și a merge la Roma, dându-i speranța cea mai bună, ba chiar asigurarea de a-și câștiga nume european.

Firește, voința și setea de a merge și a studia nu i-a lipsit dar i-au lipsit mijloacele. Ce era de făcut? Unde să bată la ușă?

Și iată Dumnezeu nu lasă să piară săracul, i dă ajutoriu prin oameni umani și nobili, cari spriginesc arta și știința, ba chiar și sacrifică avere pentru aceasta, oricât de rare sunt astăzi exemplele.

Familia Mocioni, care în adevăr pe acest tărâm fructifer mult bine a făcut românilor, îndată îndată ce a avut cunoștință despre talentul cel rar al lui Popescu, propășirile mari ce le-a făcut și părerea profesorilor lui Popescu – a îmbrășiat cu căldură cauza sărmanului Popescu, i-a dat fără amânare un stipendiu anual de – mi se’mpare – 300 fl. și spese de călătorie pentru de a putea studia în cetatea artelor, în Roma. Ni nu era atuncia tânăr mai fericit pe globul pământului decât Popescu, acel tânăr modest și fără pretensiuni care – studiind la Pesta – ori cât de mare era setea lui, de a se putea numi odată artist, nici că cuteza să vorbească înaintea tinerilor de Roma.

Popescu – mi se’mpare – 3 ani de zile a studiat la Roma pe speșele familiei Mocioni și a devenit artist în înțelesul adevărat al cuvântului.

Lucrările lui sunt cunoscute românilor și lumii culte.

Atât de bun era renumele lui Popescu ca artist, că icoana cea renumită „Cristos în mormânt” a produs admirare generală la toți cunoscătorii de arte. Aceasta e icoana ce prin Sântia sa Papa de la Roma chiar fu binecuvântată, ca un cap de operă. Cei au văzut această icoană, zic, că spectatorul părea că vede, cum trupul lui Christos în mormânt când din moarte are să treacă la viață începe a se încălzi, a căpeta viață și putere.

Nu mă simt chiebat a descrie și a aprețui operele lui Popescu din punct de vedere al artei – rămâne însă adevăr, că Popescu a fost un lucafar român pe tărâmul picturei și că el în patria arteri în Italia însăși prin originalitatea concepțiunei și prin perfecțiunea elucrării fu recunoscut de artist adevărat. Astfel se poate apoi ușor /23/ esplica, cum tânărul Popescu fu chiebat de profesor la o academie de pictură în Italia. El însă, legat de familia sa la Roma, unde se căsătorise cu o adevărată descendentă a familiei renumite nobile J [F] a r n e s e, iar de altă parte preocupat de idea că fiind profesor mai mult va trebui să instrueze pre alții decât să poată trăi pentru arta sa – n’a primit invitarea onorifică.

Dar oricât să se fie simțit Popescu cive roman și împământenit în Italia – iubirea sa cătră neamul său românesc, scopul său de a folosi românilor, l’a îndemnat de a-și revedea patria!

A venit adeseori de la Roma la Bănat, și prin alte părți locuite de români, unde în diferite timpuri prin diferite lucrări a manifestat genialitateas sa. Astfel a depins biserica din Seleuș, din Pesac, a zugrăvit mai multe icoane de valoare artistică, cu deosebire o icoană colosală în Lugoș pe frontispiciul bisericei greco-orientale între cele două turnuri, care reprezentează „*Adormirea maicei preacurate*” după concepțiunea sa originală. Această icoană măreață trămisă numai în Crocquis la veneratul Consistoriu spre censurare canonică produse admirare; iar acum precum ea se află săvârșită de un an și jumătate pune la uimire pre privitoriu atât prin concepțiunea măreață, cât și prin esecutarea cea mai corectă.

Dorința lui cea mai fierbinte era a zugrăvi biserica cea grandioasă a Lugoșului din lăuntru care de la focul cel mare din 1838 nu mai fu nici reparată nici grigită. S’a pus deci în înțelegere cu Comitetul parohial, spre a putea el depinge această biserică. Mi-ar plăcea – zice dânsul într’o epistolă îndreptată cătră presidentul

Comitetului de dato Roma 16 Martie 1877 – ca să putem aduce treaba bisericii din Lugoj la un rezultat favorabil, pentru de a putea începe lucrul depingerei îndată, după cum rămaserăm de acord la despărțirea noastră – energia d-tale mă face a crede, că și această grandioasă operă o vei aduce la îndeplinire spre gloria Lugoșului, la toate aceste, nu pot nega,” *mi place și mie a participa ca fiu și ca artist al Bănatului*”.

Sărmanul Popescu! Spre realizarea acestei idei a și vinit la Lugoj încă astă toamnă și chiar când „și preparase toate datele statistice, făcuse toate planurile depingerei, grupele și aranjarea lor pe hârtie și când planul dânsului era să se desbată în ședința Comitetului parohial: tot în această zi a trebuit să ni se nimicească toate speranțele, toate planurile, căci Popescu chiar în această zi a trecut de la cele pământești la cele eterne.

Din cele ce Nicolae Popescu le-a lucrat până acum putem zice cu tot dreptul: „Exegit sibi monumentum aere perenius!”

Fi-ei țărâna ușoară și memoria lui neuitată!

M. B.

ANEXA VII.

Suvenirea morților, în *Familia* (Budapesta), 1878, XIV, Nr. 1, 1/13 Ianuarie, p.

Suvenirea morților.

✱ **Nicolae Popescu**, talentatul nostru pictor a repausat în Lugosiu la 29 dec. Prin mórtea lui pictur'a româna îmbraca doliu, căci dânsulu a fostu nu numai unu artistu escelinte, dar totu-odata singurulu artistu pe care l'amu avutu în partile banatice. Nascutu în comun'a Zorlentiulu-mare în comitatulu Carasiu, tinerulu Popescu a datu de curêndu probe de unu adevratu talentu pitorescu; apoi a venitu la Pesta, de aice s'a dusu la Viena, de unde cu generosulu ajutoru alu ilustrei familie Mocioniane a mersu la Roma, cá sè-si completeze studiile. Acolo s'a si însoratu. La începutu petrecea érn'a la Roma, vér'a prin Banatu zugravindu biserici; în urma înse rămase în continuu aice, unde multe biserici vor conservá numele seu. Elu a muritu în etate de 42 ani, lasându în doliu o socia iubitoare si doi copii. Fia-i tierin'a usióra!

ANEXA VIII.

(Necrologia), *Observatorul* (Sibiu), 1878, I, Nr. 5, 14/26 Ianuarie, p 3. **Nic. Popescu**, pictorul român a repausat în Lugoș la 29 Decembrie 1877.

AUREL C. POPOVICI
(1863 -1917)

Profesor Emanuel Povian

Aurel C. Popovici s-a născut la 4/16 octombrie 1863 la Lugoj, în județul Timiș, ca al doilea copil în familia cojocarului Constantin Popovici și al Mariei născută Hasici, care a rămas orfană de mică fiind crescută de unchiul său Constantin Udrea (1811-1903), fost primar al Lugojului¹.

---

¹ Nicolae Cordoș, *Începuturile activității publicistului și gânditorului politic A. C. Popovici*, în *Apulum*, nr XXXIV, 1997, p. 476.

Școala primară o urmează în orașul natal, la fel și gimnaziul, iar la sfârșitul clasei a IV-a gimnaziale Aurel C. Popovici părăsește Lugojul, mergând la Gimnaziul superior greco-catolic din Beiuș, unde se înscrie în clasa a V-a. La sfârșitul clasei a VIII-a va obține examenul de maturitate (bacalaureat) la Beiuș, având totodată și aptitudini deosebite în studiul limbilor străine, el beneficiind astfel de o bursă din clasa a VI-a până în 1884 din partea Fundației „Petiana” din Caransebeș².

Studiază medicina la Viena în perioada 1884-1888³ după care în toamna anului 1888 se transferă la Graz unde studiază științele politice și sociale fiind nemulțumit de evoluția politică, social-economică și culturale în care se zbătea poporul român din Austro-Ungaria. Consecvent poziției sale, Aurel C. Popovici era și membru și președinte (din 1887) al Societății Academice Social-Literare „România Jună” din Viena, în cadrul căreia va desfășura o intensă activitate, arătând astfel întregii Europe cum sunt tratați românii de guvernele de la Budapesta⁴.

În memoriile sale Alexandru Vaida-Voevod îi atribuia lui Aurel C. Popovici calități ale „unei individualități geniale” și anume „memorie, judecată clară și sinteză deductivă, pregătire enciclopedică, forță sugestivă irezistibilă asupra singuraticilor și colectivităților, voce sonoră, de timbru simpatic, figură impozantă, virilă, ochii ageri de privire scânteietoare”, care avea ca prim țel în viață „asigurarea viitoarei securități a neamului românesc”⁵.

Cele mai importante lucrări ale lui Aurel C. Popovici, în care sunt tratate cele două concepte de naționalism și federalism, sunt: *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria. Replica junimii academice române din Transilvania și Ungaria la „Răspunsul” dat de junimea academică maghiară la „Memoriul” studenților universitari din România*, Sibiu, 1892; *Cestiunea naționalităților și modurile soluțiunii sale în Ungaria*, Sibiu, 1894; *Principiul de naționalitate. Conferință desvoltată la 30, I, 1894 în „Ateneul*

---

² Cordoș, *Începuturile*, p. 477.

³ *Ibidem*, p. 480.

⁴ *Ibidem*, p. 482.

⁵ Alexandru Vaida Voevod, *Memorii*, vol IV, Cluj-Napoca, Editura Dacia, p. 156.

Român” din București, București, 1894; *Die Vereinigten Staten von Gross-Österreich. Politische Studien zür Lösung der nationalen Fragen und staatsrechtlichen Krisen in Österreich-Ungarn (Statele Unite ale Austriei-Mari. Studii politice în vederea rezolvării problemei naționale și a crizelor constituționale din Austro-Ungaria)*, Leipzig, 1906; *Naționalism sau democrație. O critică a civilizațiunii moderne*, București, 1910; *La question roumane en Transylvanie et en Hongarie*, postum, 1918.

Un alt eveniment important din viața politologului bănățean îl reprezintă momentul în care devine colaborator al Enciclopediei Române la 20 aprilie 1895. El trebuia să colaboreze la publicație la secțiunea politică, cu articole care vizau **principiul de naționalitate** și **principiul federativ**. Astfel numele său apare printre colaboratorii primului tom al Enciclopediei Române, fiind totodată și ultima sa colaborare la acest proiect⁶.

Popovici a întemeiat la București institutul *Minerva*, care a fost primul institut modern de arte grafice și tipografice în România. Acesta a fost inițiat de Popovici ca societate de acțiuni, în care el și-a investit resursele materiale de care dispunea, după procesul *Replica*⁷.

Alături de Alexandru Vaida Voevod s-a bucurat de încrederea „cercului de la Belvedere”, după publicarea lucrării *Stat și națiune*, iar 1907 are prima audiență la prințul moștenitor Franz Ferdinand pe care reușește să-l atragă de partea sa cu proiectul Austriei Mari⁸. Prin urmare, în 1909 din inițiativa lui Aurel C. Popovici și a lui Al. Vaida-Voevod, arhiducele Franz Ferdinand și Sophie, ducesa de Hohenberg s-au întâlnit cu perechea regală românească la Sinaia. Întrunirea avea ca scop urmărirea soluționării cauzei românești, dar și întocmirea unor relații bune între România și Austro-Ungaria⁹. După aceste evenimente se preconiza că, în scurt timp, Franz Ferdinand se va urca la cârma Imperiului Habsburgic, deoarece

---

⁶ Vasile Crișan, *Aurel C. Popovici colaborator al Enciclopediei Române*, în *Revista Transilvania. Enciclopedia Română*, nr. 9-10, Sibiu 2004, p. 105.

⁷ Vaida Voevod, *Memorii*, vol IV, p. 150.

⁸ Maior, *Alexandru Vaida-Voevod*, p. 54-55, 114. Vezi și Racovițan, *Alexandru Vaida-Voevod*, p. 80-81.

⁹ *Ibidem*, p. 128.

Franz Iosif era bătrân și bolnav. Astfel că, Aurel C. Popovici i-a redactat manifestul „Către popoarele mele”¹⁰ fiind menit să devină „der Kanzler-ul” Statelor Unite ale Austriei Mari.

Lucrarea *Stat și națiune* este, fără dar și poate, unul din proiectele federaliste cele mai temeinic argumentate științific din câte au fost elaborate în Europa centrală și de sud-est până la Primul Război Mondial, și totodată este o lucrare care poate fi înțeleasă doar în contextul epocii și în prelungirea bogatei tradiții de gândire federală din spațiul central și sud est european până la marea conflagrație din 1914. Lucrarea a fost scrisă cu vigoare și talent, fiind întemeiată pe o vastă literatură politică, juridică și istorică preluată direct din peste 10 limbi de către autorul politolog asupra căreia a reflectat mai bine de 15 ani¹¹.

Aurel C. Popovici a fost prin opera sa un luptător al cauzei naționalităților din imperiul dualist Austro-Ungar, având ca țel suprem implementarea cu orice chip, atât pe cale pașnică cât și prin forță, a conceptului de federalizare, considerat de acesta singura soluție pentru a scoate imperiul din criza acută în care se afla la vremea respectivă.

Popovici trasează în lucrarea sa *Stat și națiune* menirea pe care o va avea Austria Mare, aceasta constând în apariția unor simpatii din partea statelor învecinate (ex. Regatul României) care urmau să dorească să facă parte și ele din acest imperiu federalist. Aici se poate observa ideea de lărgire a granițelor statului federalist Austria Mare, idee care este pusă în practică și de Uniunea Europeană, prin extinderea acestui construct politic, astăzi cuprinzând 27 de state.

Aurel C. Popovici este un precursor al Uniunii Europene, deoarece în urma elaborării proiectului Statelor Unite ale Austriei Mari și a conceptului de federalizare promovat de el poate fi considerat ca fiind o prefigurare a Uniunii Europene.

La 10 februarie 1917 moare la Geneva în urma unei pneumonii. A fost înmormântat în cimitirul săracilor. *La Tribune de*

---

¹⁰ Constantin Gaur, *Cu privire la Franz Ferdinand*, București, Editura Adevărul, 1935, p. 268.

¹¹ Pavel Teodor, „Ideea federală la Aurel C. Popovici”, în *Istoria ca experiență intelectuală*, Oradea, 2001, p. 320.

Genève îl numește pe drept „un mare patriot român din Transilvania” intrând astfel în sfera patrioților români care s-au dăruit în totalitate ideii de a îmbunătăți viața românilor indiferent de contextul istoric. De astfel de patrioți avem și noi nevoie în vremurile noastre, de oameni care să fie pentru România și nu cu România. După părerea mea Aurel C. Popovici rămâne una dintre persoanele emblematice ale Banatului, mai exact a Lugojului, la care ne putem raporta indiferent de timpul istoric și pe care trebuie să îi comemorăm activitatea intensă pe care a depus-o pentru binele națiunii.

MITROPOLITUL NICOLAE CORNEANU (1923-2014)

Preot dr. Ionel Popescu

Mitropolia Banatului aniversează, în toamna acestui an, 70 de ani de la momentul istoric și binecuvântat al reînființării sale. În această perioadă de șapte decenii, românii ortodocși din partea de sud-vest a țării au fost păstoriți de trei arhiepiscopi și mitropoliți: Vasile Lăzărescu (1947-1961), Nicolae Corneanu (1962-2014) și Ioan Selejan (din 2014). Așadar, din cei 70 de ani de existență, Mitropolia Banatului l-a avut la cârmă, mai bine de jumătate de secol, pe mitropolitul Nicolae Corneanu.

Despre mitropolitul Nicolae Corneanu, unul dintre cei mai cunoscuți și mai apreciați ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, s-a scris destul de mult, atât în timpul vieții sale, cât și în cei trei ani de la trecerea sa la Domnul. Cu toate acestea, nu a apărut, însă, o lucrare temeinică, bine documentată și judicios întocmită cu privire la viața, opera, activitatea pastoral-misionară, didactică-teologică, științifică și culturală, filantropică și administrativ-gospodărească a mitropolitului Nicolae Corneanu.

Viitorul mitropolit al Banatului s-a născut la Caransebeș (21 noiembrie 1923), din părinții Liviu, preot în oraș și Elena, a urmat liceul „Traian Doda” din localitatea natală, apoi a frecventat cursurile Facultății de Teologie din București, unde și-a luat și doctoratul (30 iunie 1949). Din pasiune pentru studiul operelor Sfinților Părinți, imposibil de aprofundat fără cunoașterea temeinică a filosofiei antice și a limbilor clasice, tânărul teolog s-a înscris la Facultatea de Filosofie și la cea de Litere, secția Filologie clasică (1946-1948).

După finalizarea studiilor, s-a întors în Banat și a funcționat ca profesor la Academia teologică din Caransebeș, până la desființarea acesteia și a Episcopiei Caransebeșului, apoi a activat ca secretar, referent principal și consilier cultural la Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului. Între anii 1956-1959 a revenit la Caransebeș, de data aceasta ca profesor la Seminarul teologic, iar în martie 1959 a fost încadrat în postul de conferențiar universitar la Institutul Teologic de Grad Universitar din Sibiu.

La data de 15 decembrie 1960 a fost ales episcop al Aradului, Ienopolei și Hălmașului, iar la 4 martie 1962 a devenit Arhiepiscop al Timișoarei și Mitropolit al Banatului.

Slujirea arhiepiscopului și mitropolitului Nicolae în fruntea Bisericii bănățene a fost nu doar îndelungată, ci și încununată de rodnice împliniri în toate sectoarele vieții bisericești.

Înzestrat de Dumnezeu cu mulți talanți și cu o putere de muncă ieșită din comun, mitropolitul Nicolae a purces îndată după întronizare la organizarea administrației eparhiale, care a funcționat ca un ceasornic vreme de 52 de ani, apoi s-a concentrat asupra numeroaselor și importantelor probleme de pastorație, greu de rezolvat în contextul controlului permanent și a piedicilor de tot felul puse de zeloșii reprezentanți ai regimului comunist represiv.

Astfel, sub înțeleapta sa arhipăstorie au fost completate parohiile vacante din cele două județe aflate sub jurisdicția Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului, Timiș și Caraș-Severin, pe seama cărora au fost hirotoniți preoți tineri, absolvenți ai Seminarului teologic din Caransebeș, ai Facultăților de Teologie din București și Sibiu, precum și ai Seminarului teologic de la Curtea de Argeș. Un aspect demn de reținut este acela că mitropolitul Nicolae Corneanu a avut curajul de a încadra la parohie mulți preoți foști deținuți politic¹, ocupându-se îndeaproape și de familiile lor.

Datorită creștineștilor relații statornicite de fostul mitropolit cu Episcopia Romano-Catolică din Timișoara, în multe sate nemțești din câmpia Banatului, unde s-au așezat români ortodocși, s-a aprobat ca lăcașurile de cult ale catolicilor să fie folosite și

---

¹ Preot dr. Ionel Popescu, *Bucuria slujirii prin cuvânt*, Ed. Partoș, Timișoara, 2016, p. 188-189.

pentru oficierea sfințelor slujbe ale Bisericii noastre, fapt ce a contribuit la crearea unei pilduitoare colaborări între cele două confesiuni.

Nu vom stărui asupra purtării de grijă a mitropolitului timișorean față de frații noștri români ortodocși din Banatul sârbesc, nici asupra implicării sale în mișcarea ecumenică internațională, ori a ostenețelor depuse în calitate de exarh al Patriarhiei Române peste comunitățile românești din afara granițelor țării. Nu vom sublinia în materialul de față nici modul exemplar în care a dezvoltat sectorul social-filantropic al Arhiepiscopiei Timișoarei, prin care au fost derulate numeroase acțiuni caritabile și au fost distribuite sute de tone de alimente, medicamente, articole de îmbrăcăminte și încălțăminte în anii de după Revoluția din decembrie 1989. Nu ne vom opri acum asupra operelor sale remarcabile care au contribuit în mod substanțial la îmbogățirea și la dezvoltarea studiilor patristice în Patriarhia Română și nu vom menționa activitatea culturală, publicistică sau participarea sa la emisiunile Radio-Tv, atât în țară, cât și în străinătate. Despre toate acestea s-a mai scris și se va mai scrie. Se cuvine, însă, a evidenția strădania mitropolitului Nicolae de a păstra ceea ce a mai rămas din bunurile imobile și mobile ale Bisericii după naționalizare și cooperativizare, de a proteja și a renova bisericile monument istoric, de a asigura lăcașuri de închinare în parohiile care nu aveau, de a repara celelalte biserici și casele parohiale și, mai ales, a se ocupa de construcția unor biserici, chiar în perioada comunistă.

Una din parohiile eparhiei care nu avea lăcaș de cult a fost **Luncanii de Jos**, protopopiatul Făget. Cu binecuvântarea mitropolitului Nicolae, consiliul parohial a dat curs solicitării credincioșilor și, la 10 mai 1968, a hotărât demararea formalităților necesare construirii lăcașului de cult. Pentru obținerea autorizației de construire, parohia a solicitat aprobare de renovare a vechii biserici de lemn, însă aceasta a fost demolată în totalitate. Sfințirea locului și punerea pietrei de temelie a bisericii din Luncanii de Jos au fost săvârșite la data de 10 noiembrie 1969, sub păstorirea preotului paroh Ioan Bucur. Proiectul lăcașului de cult a fost întocmit de arhitectul Iulian Tincu, angajat la Centrul eparhial și refăcut de arhitectul Gheorghe Gârleanu, în anul 1971.

Lucrările de zidire a bisericii din Luncaii de Jos au avansat destul de repede, fiind impulsionate și de ierarhul timișorean. În octombrie 1973, mitropolitul a efectuat, de altfel, o vizită la fața locului, spre a vedea personal în ce stadiu s-a ajuns și ce ar mai fi de făcut.

La 9 noiembrie 1975, mitropolitul Nicolae I-a delegat pe preotul Ilie Maier, vicar eparhial, să officieze, împreună cu protopopul Făgetului, Toma Bujor și cu preotul paroh Ioan Bucur, slujba de binecuvântare a noii biserici parohiale. Peste doi ani a fost instalat iconostasul, iar la 12 octombrie 1982 a fost săvârșită slujba de târnosire a bisericii de către Înaltpreasfințitul Părinte Timotei Sevcicu, pe atunci Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Timișoarei.

Pentru zidirea, pictarea și înzestrarea bisericii a fost cheltuită suma de 600.806 lei, 431.000 lei fiind colectați de la credincioși, iar 139.000 lei au fost alocați de Arhiepiscopia Timișoarei. De menționat și faptul că Patriarhia Română a contribuit cu suma de 30.000 lei, tot pentru ridicarea bisericii. Patriarhul Iustin Moiescu a hotărât ca pictura să fie executată de 18 pictori, coordonați de maeștrii Gheorghe Răducanu și Eremia Profeta, costurile ridicându-se la suma de 90.000 lei, donată de credincioși².

O pagină frumoasă de istorie bisericească au scris preotul paroh Petru Ștefănuț și credincioșii parohiei **Remetea Pogănici**, protopopiatul Reșița, încurajați și sprijiniți moral și material de către mitropolitul Nicolae Corneanu.

Preotul celib Petru Ștefănuț a depus eforturi admirabile pentru obținerea autorizației de construire a bisericii parohiale, a adresat memorii președinților comuniști Gheorghe Gheorghiu Dej și Nicolae Ceaușescu, a apelat, în nenumărate rânduri, la conducerea județului Caraș-Severin, a fost amenințat și chiar bătut de către securiști pentru a reuși la dorința de a zidi biserica, dar nu a cedat³.

Cu binecuvântarea mitropolitului Nicolae, preotul Ștefănuț a turnat fundația bisericii parohiale chiar în mijlocul satului, între școală și casa parohială (zidită tot de el, în anul 1954). Biserica a

---

² Preot Ioan Romel Neamțu (Luncaii de Jos), Teză de licență (mss.), Arad, 2014.

³ Informații: prot. dr. Vasile Petrica, Reșița.

fost ridicată la roșu până în anul 1973, la Paștile acelui an oficiindu-se prima slujbă în noul lăcaș. Lucrarea de tencuire interioară și exterioară a fost finalizată la sfârșitul anului 1973, în anul 1974 (1 mai – 30 octombrie) a fost pictată în tehnica frescă, iar la 20 aprilie 1975 a fost târnosită de către ierarhul timișorean. Credincioșii parohiei l-au întâmpinat în număr foarte mare, cu flori și lumânări aprinse, la sărbătoarea lor fiind prezenți și enoriașii satelor vecine.

Dintr-un raport înaintat de către preotul Petru Ștefănuț Centrului Eparhial reiese că mitropolitul Nicolae Corneanu a contribuit în mod direct la zidirea bisericii din parohia Remetea Pogănici. Astfel, pe lângă faptul că l-a sfătuit, l-a încurajat și l-a susținut pe preotul paroh în obținerea actelor necesare construirii, mitropolitul i-a venit în ajutor și cu importante sume de bani din partea Arhiepiscopiei Timișoarei, a Patriarhiei Române, ba chiar și din partea Arhiepiscopiei Iașilor și a Episcopiei Buzăului. Protopopiatul Reșița a virat parohiei bani din fondul de întraajutorare, așa încât s-a adunat suma de 250.000 lei, necesară achitării manoperei și materialelor. Ca și la Luncanii de Sus, mitropolitul Nicolae Corneanu, însoțit de consilierul eparhial Constantin Comșulea, s-a deplasat la Remetea Pogănici, interesându-se, în detaliu, asupra stadiului lucrărilor⁴.

Sub arhipăstorirea mitropolitului Nicolae a fost construită și biserica din parohia **Lovrin**, protopopiatul Sânnicolau Mare. Terenul pe care s-a construit biserica a fost obținut în urma strădaniilor depuse de preotul paroh Ioan Craia. În anul 1972, a fost obținută autorizația de construire, datorită implicării mitropolitului Nicolae Corneanu⁵.

După transferarea preotului Ioan Craia la o parohie din Valea Almăjului, la Lovrin a fost numit preotul Ioan Brânzei, în anul 1974. Noul preot a reușit să ridice biserica în stilul arhitectonic al catedralei mitropolitane din Timișoara, sub coordonarea mitropolitului Nicolae Corneanu, care s-a deplasat în mai multe rânduri la Lovrin. De altfel,

---

⁴ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Timișoarei (A.A.O.R.T.), dos. Parohia Remetea Pogănici, raport al preotului paroh Petru Ștefănuț.

⁵ A.A.O.R.T., dos. Parohia Lovrin, Raport al preotului Ioan Craia, redactat la 01 iulie 1974.

ierarhul de la Timișoara a aprobat alocarea sumei de 100.000 lei din partea Centrului eparhial pentru construirea frumoasei biserici de la Lovrin. Deși vremurile nu erau tocmai favorabile, primăria locală a contribuit la zidirea lăcașului de cult cu ciment, balastru și lemn. În anul 1984, biserica din Lovrin, aflată în proces de finalizare, a fost vizitată de către episcopul armatei olandeze, însoțit de consilieri ai Centrului eparhial⁶.

Pictura bisericii cu hramul „Sfântul Ierarh Nicolae” din Lovrin a fost executată în tehnica frescă (1984-1989) de pictorul Nicolae Pioară, iar proiectul lăcașului de cult aparține arhitectului Constantin Vodă din Timișoara.

Târnosirea frumoasei biserici a fost săvârșită în anul 1988 de către mitropolitul Nicolae Corneanu, tot ierarhul timișorean oficiind și slujba de binecuvântare a picturii, în anul 1993.

Pentru posteritate, menționăm și faptul că mitropolitul Nicolae, în dialogul cu autoritățile comuniste ale județului Timiș și cu reprezentanții Departamentului Cultelor, a insistat asupra nevoii de a avea un bastion al românismului în zona de graniță și într-o localitate cu populație germană, unde românii începeau să devină majoritari.

Seminarul teologic din Caransebeș, urmaș al Institutului teologic întemeiat de episcopul Ioan Popasu și al Academiei teologice ctitorită de episcopul Iosif (Traian) Badescu s-a bucurat tot timpul de purtarea de grijă a fostului mitropolit al Banatului. Cu binecuvântarea sa a fost supraetajat căminul elevilor seminariști și a fost construită o aripă nouă la corpul de clădiri al școlii, unde s-au amenajat sala pentru festivități, cantina, sala de mese a elevilor, magazinele ș.a.

Începând cu anul 1970, numărul seminariștilor caransebeșeni a ajuns la 200 și chiar 300, așa încât era nevoie de o biserică în care să poată fi oficiate sfintele lujbe și să se desfășoare practica liturgică, omiletică și catehetică. Aprobările pentru ridicarea lăcașurilor de cult se obțineau, însă, foarte greu, așa încât, și de data aceasta, a fost nevoie de argumente solide, care să convingă

---

⁶ Informații: preot pensionar Ioan Brânzei, Sânmihaiu Român.

autoritățile despre utilitatea unei biserici în incinta Seminarului teologic din Caransebeș.

Cu înțelepciunea-i proverbială, mitropolitul Nicolae a găsit și în această situație soluția cea mai potrivită. Dumnezeu a rânduit ca, în vara anului 1975, să fie destituit inspectorul de zonă al Departamentului Cultelor, interimatul acestei funcții pe județul Caraș-Severin revenindu-i inspectorului de la Craiova. Întrucât respectivul nu era familiarizat cu problemele bisericesti din Caraș-Severin și, fiind interimar, nici nu era prea interesat să le cunoască îndeaproape, a acceptat să susțină solicitarea mitropolitului de la Timișoara privind construirea unei biserici la Seminarul teologic din Caransebeș. În discuțiile avute cu inspectorul de culte, mitropolitul Nicolae Corneanu a insistat pe nevoia stringentă de a ridica o capelă pentru elevii seminariști, în felul acesta evitându-se atât folosirea termenului de biserică, dar și deplasarea lor prin oraș, de la seminar la bisericile Sfântul Gheorghe și Sfântul Ioan Botezătorul. Autorităților vremii le-a plăcut ideea de a nu mai fi văzuți seminariștii prin oraș, îmbrăcați în ținută teologică, să deranjeze și să-i „smintească pe cetățenii societății comuniste multilateral dezvoltate”. Argumentele prezentate de mitropolit l-au convins pe inspectorul de culte, pe superiorii săi și autoritățile județene, autorizația de construire fiind eliberată⁷.

Lucrările de zidire a „capelei” seminariale au demarat la începutul anului 1976 și, în anul 1979 a fost dată în folosință provizorie. Iconostasul din lemn sculptat a fost montat în anul 1978, pictura în tehnica frescă fiind executată de către pictorul timișorean Ion Sulea Gorj, în anul 1982. La 26 septembrie 1982, biserica Seminarului teologic din Caransebeș, cu hramul „Sfântul Ierarh Iosif cel Nou de la Partoș” a fost târnosită de Înaltpreasfințitul Timotei Sevcicu, pe atunci Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Timișoarei⁸.

În anul 1986 au început lucrările de construire la biserica parohiei **Timișoara Viile Fabric**, protopopiatul Timișoara. La începutul lunii aprilie a fost turnată fundația pentru turnurile bisericii, apoi a fost demolată vechea clopotniță. Pe parcursul lui 1986 au fost

---

⁷ Informații: pr. prof. dr. Sorin Cosma, Caransebeș.

⁸ Pisania bisericii „Sfântul Ierarh Iosif cel Nou de la Partoș”, Caransebeș.

executate alte lucrări de zidire, iar în anul următor biserica a fost acoperită. Tencuirea interioară și exterioară s-a făcut în anul 1988, între anii 1995-1997 biserica fiind împodobită cu pictură. La 24 august 1997, lăcașul de cult cu hramul „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” a fost târnosit de către mitropolitul Nicolae Corneanu⁹. Așadar, lăcașuri de cult au fost ridicate înainte de 1989, nu numai în satele și comunele eparhiei, ci și în capitala Banatului, Timișoara.

Una din pitoreștile localități ale Caraș-Severinului, **Sat-Bătrân**, filie a parohiei Armeniș, nu a avut lăcaș de cult, credincioșii fiind nevoiți să se deplaseze duminica până la biserica parohială.

În anul 1980, protopopul Oraviței, Gheorghe Bihoi (cunoscut cu numele de „Taica Popa”), s-a pensionat și s-a stabilit în Sat-Bătrân. La rugămintea preotului paroh din Armeniș, Luca Popovici, cu binecuvântarea mitropolitului Nicolae, preotul Bihoi a amenajat o cameră în locuința sa, pentru oficierea sfințelor slujbe. Dornici să asculte cuvântul lui Dumnezeu, credincioșii din sat au participat, tot mai mulți, la slujbele duminicale, simțindu-se astfel nevoia unui lăcaș corespunzător. Protopopul Bihoi și câțiva enoriași au început deplasările la Reșița, pentru a obține aprobările necesare construirii bisericii. După mai multe încercări nereușite, cu acordul tacit al mitropolitului Nicolae, au depus documentele pentru zidirea unei capele mortuare, în cimitirul satului. Din acel moment, Sfânta Liturghie nu a mai fost oficiată în casa preotului, ci sub un măr din cimitir. Timp de șase luni, 200-300 de credincioși s-au rugat duminică de duminică în cimitir și, în acest răstimp, nu a căzut nicio picătură de ploaie.

La 31 martie 1987, protopopul Gheorghe Bihoi a sfințit locul și a pus piatra de temelie pentru construirea „capelei mortuare” și lucrările au început. Mitropolitul Nicolae Corneanu, impresionat de atașamentul credincioșilor din Sat-Bătrân față de Biserică și de dorința lor fierbinte de a avea lăcaș de rugăciune, i-a sprijinit din partea Centrului eparhial cu suma de 240.000 lei. Cu ceea ce s-a colectat din sat, biserica a fost zidită și împodobită cu pictură.

Târnosirea bisericii cu hramul „Înălțarea Domnului” din Sat-Bătrân a fost săvârșită de mitropolitul Nicolae Corneanu în ziua de

---

⁹ Informații: preot paroh Marius Sfercoci, parohia Timișoara Viile Fabric.

duminică, 12 iulie 1992. La slujbă a participat toată suflarea satului și foarte mulți credincioși din parohiile învecinate. Sfârșindu-se slujba, mitropolitul Nicolae I-a hirotesit pe preotul Gheorghe Bihoi întru iconom stavrofor și, pentru că acesta nu avea pregătită distincția, ierarhul și-a scos crucea pectorală, în văzul tuturor credincioșilor și a dăruit-o vrednicului slujitor și ctitor al „capelei mortuare”, devenită biserică. Gestul mitropolitului i-a uimit pe toți cei prezenți și a creat un puternic sentiment de emoție, care stăruie și astăzi în sufletul celor care au participat la această binecuvântată sărbătoare a Satului-Bătrân.

La 14 august 2001, protopopul ctitor Gheorghe Bihoi, „Taica Popa”, s-a mutat la veșnicele lăcașuri, din 1999 și până în 2010 parohia fiind păstorită de fiul său duhovnicesc și fiu al satului, preotul Vasile Dragomir¹⁰.

Purtarea de grijă a Mitropolitului Nicolae Corneanu a fost arătată și față de alte biserici din părțile Caransebeșului și anume: **Dalci, Ohabîța și Zorlențu Mare.**

Biserica din **Dalci** (com. Turnu-Ruieni), cu hramul „Cuvioasa Paraschiva”, zidită în anul 1778 și refăcută în 1877, ajunsese într-o fază de degradare totală. Informată asupra acestei stări de fapt, mitropolitul a acționat rapid și, între anii 1982-1987, biserica acestei mici parohii a fost practic reconstruită. Din vechea biserică a mai rămas, ca amintire, doar turnul. Prin grija preotului Mircea Domăneanțu și a credincioșilor, biserica a fost apoi pictată de pictorii Sofia și Ioan Albușescu din Bucova (între anii 1986-1987)¹¹.

Biserica din lemn din **Ohabîța** (com. Păltiniș), cu hramul „Sfântul Mare Mucenic Gheorghe”, a fost ridicată de credincioși în jurul anului 1800. Ajunsă într-o fază avansată de degradare, a fost demolată, deși era monument istoric. Întrucât Ohabîța este situată în apropierea parohiei Apadia, localitatea natală a familiei mitro-

---

¹⁰ Informații: preot Vasile Dragomir, parohia Slatina Timiș.

¹¹ Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Vol. I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, p. 190. Ioan Dimitrie Suci, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980, p. 189, 192, 341. Lucian, Episcopul Caransebeșului, Petru Bona, *Parohiile Eparhiei Caransebeșului*, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2012, p. 49.

politului Nicolae, era firească, așadar, ca ierarhul timișorean să se ocupe de ridicarea acolo a unui nou lăcaș de cult.

Cu aprobarea primită de la Timișoara și cu sprijinul credincioșilor, biserica din Ohaba a fost construită în anul 1985, din cărămidă și ciment și a fost acoperită cu tablă galvanizată. Pictura în tehnică tempera aparține pictorilor Florica și Eugen Papici și a fost finalizată în anul 1989. La 15 iulie 1990, noua biserică a fost târnosită de mitropolitul Nicolae Corneanu, spre bucuria credincioșilor păstoriți de preotul Ioan Cădariu¹².

Nu departe de Ohaba, la **Zorlențu Mare** fusese ridicată o biserică de lemn, în anul 1737, cu hramul „Sfântul Mare Mucenic Gheorghe”. În timpul războiului austro-turc din anul 1791, această biserică a fost incendiată, dar parohienii au reclădit-o între anii 1793-1795. Cu trecerea anilor, biserica a ajuns aproape o ruină, așa că a fost demolată, păstrându-se doar turnul.

După obținerea aprobărilor necesare din partea Mitropoliei Banatului și a autorităților competente, la Zorlențu Mare a fost înălțată o nouă biserică, între 1970-1971, preoți fiind Lazăr Voin și Lazăr Magheț, ambii foști deținuți politic. Biserica a fost pictată în frescă de pictorul Dumitru State Guriță, împreună cu soția sa, între anii 1979-1980¹³.

Foarte interesant este modul în care a fost salvată de la distrugere biserica de lemn monument istoric din localitatea **Iersig**

---

¹² Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, Editura Academiei Române București, 1967, p. 11; Ioan Lotreanu, *Monografia Banatului*, Institutul de Arte Grafice „Țara”, Timișoara, 1935, p. 301; Nicolae Cornean, *Monografia Eparhiei Caransebeș*, Ed. Autorului, Tiparul Tipografiei Diecezane, Caransebeș, 1940, p. 439.

¹³ I. Pătruț, *Nume de persoane și nume de locuri românești*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 49-50; Vezi și N. Ilieșiu, *Monografia istorică a Banatului*, (ed. D. Țeicu) Ed. Mica Valahie, București, 2011, p. 344-346; D. Țeicu, *Banatul montan în Evul Mediu*, Ed. Banatica, Timișoara 1998, p. 400-401; Ioan Dimitrie Suci, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980, p. 225; Nicolae Stoiescu, *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1973, p. 191

(Caraș-Severin), în urma intervenției prompte a mitropolitului Nicolae Corneanu.

Biserica din Iersig (com. Vermeș), cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”, ridicată în secolul al XVIII-lea, era în pericol de prăbușire. Din anul 1978, credincioșii nu au mai îndrăznit să pășească în sfântul lăcaș, temându-se că se va prăbuși peste ei. Protopopul Reșiței, dr. Vasile Petrica l-a informat pe mitropolitul Nicolae despre această situație gravă și ierarhul a dispus întocmirea unui deviz de reparații generale. De asemenea, l-a încredințat pe protopop, printr-un act oficial, cu misiunea de a coordona lucrările și de a raporta din zece în zece zile asupra stadiului lucrărilor.

Banii necesari pentru lucrările de construcție au fost alocați de Centrul eparhial și de oficiul protopopesic Reșița, dar s-au primit și donații din partea parohiilor mari ale eparhiei. Protopopul a adus o echipă de meșteri din Oltenia, care au demontat vechea biserică bucată cu bucată și au inventariat întreg materialul lemnos care putea fi refolosit. Biserica a fost reconstruită în doar câteva luni de zile (1978-1979), pe lângă bani, credincioșii oferindu-le meșterilor și câteva tone de grâu.

La prima vedere, se poate afirma că lucrările la Iersig au evoluat într-un mod cât se poate de normal, însă, de fapt, situația a fost cât se poate de serioasă, complicată și tensionată. Mitropolitul Nicolae Corneanu, secondat de protopopul Vasile Petrica, și-a asumat o responsabilitate enormă, care putea să se finalizeze dramatic. Documentația aprobată prevedea că la biserica din Iersig „se vor face doar reparații”, însă lăcașul a fost demolat, s-a turnat fundație și a fost reconstruit în totalitate. Inspectorul de culte responsabil pe județul Caraș-Severin a stopat în câteva rânduri lucrările și a demarat o anchetă¹⁴, punându-se chiar problema arestării protopopului și a celor implicați în această acțiune de demolare și de reconstruire a bisericii¹⁵.

---

¹⁴ Prot. dr. Vasile Petrica, *Cum a fost salvată de la pieire biserica monument istoric de la Iersig*, în *Calendarul românului*, Ed. Episcopiei Caransebeșului, 1996, p. 91-92.

¹⁵ Informații: prot. dr. Vasile Petrica, Reșița.

Mitropolitul Nicolae Corneanu s-a îngrijit îndeaproape și de restaurarea, înainte de 1989, a altor biserici monument istoric din Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului. Din rândul acestora face parte **și biserica de lemn monument istoric** aflată în incinta Centrului eparhial din Timișoara.

Ctitorită de credincioșii satului Hodoș, în anul 1774, biserica de lemn cu hramul „Sfântul Mare Mucenic Dimitrie, izvorătorul de mir” era pe punctul de a se prăbuși. Având în vedere această situație, credincioșii au construit în sat o biserică de cărămidă, lăsând în părăsiere biserica de lemn aflată la marginea satului.

Mitropolitul Nicolae a hotărât în anul 1970 ca biserica de lemn din Hodoș să fie mutată în parcul reședinței mitropolitane din Timișoara, lucrările de desfacere și de reconstrucție încheindu-se în anul 1971. După acest an, biserica a fost înzestrată cu un iconostas nou și cu toate cele necesare ofierii sfintelor slujbe. De asemenea, a fost împodobită cu 33 de icoane vechi pe lemn și pe sticlă, adunate de la bisericile din eparhie. Lăcașul a fost târnosit apoi de către același mitropolit la data de 4 martie 1972, cu prilejul aniversării a 10 ani de arhipăstorire.

Cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Arhiepiscop și Mitropolit Ioan, Consiliul Eparhial al Arhiepiscopiei Timișoarei a aprobat, la data de 5 martie 2015, înființarea pe lângă această biserică a Paraclisului mitropolitan cu hramul „Învierea Domnului”¹⁶.

Din cele prezentate aici pe scurt, se poate vedea că, mitropolitul Nicolae Corneanu s-a îngrijit „cu timp și fără timp”, în anii grei de dictatură comunistă atee, de renovarea, reconstruirea și construirea unor lăcașuri noi de cult în toată eparhia pe care o păstora, nu de puține ori fiind nevoit să-și asume responsabilități extrem de mari, pentru care a îndurat critici, admonestări și umilințe din partea reprezentanților autorităților de stat. Dând dovadă de foarte mult curaj, mitropolitul timișorean nu s-a lăsat intimidat de amenințările oficialilor vremii, ci a luptat din răputeri să aprindă noi și noi candelile ale credinței în bisericile eparhiei încredințată spre arhipăstorire.

---

¹⁶ Cf. Pisania lăcașului de cult.

III.

DIDACTICĂ ȘI ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

UN DASCĂL LUGOJEAN – GEORGE JOANDREA

Profesor Medina Săvulescu

Rasfoind, în urmă cu mai mulți ani, arhiva Școlii Gimnaziale nr. 3 din Lugoj, l-am descoperit printre dascălii ce și-au legat numele de istoria acesteia (alături Ion Vidu, Timotei Popovici, Al Onae, C-tin Liuba sau protopopul George Popovici) pe George Joandrea, o personalitate prea puțin cunoscută și pe nedrept uitată. Privit prin perspectiva timpului, George Joandrea ar putea fi considerat astăzi, datorită modernității ideilor pedagogice pe care le-a susținut și transpus în practică, un mentor și reformator al învățământului din școlile confesionale bănățene de la cumpăna veacului trecut.

George, fiul învățătorului Toma Joandrea, s-a născut la Sibiu, în 24 februarie 1861. A absolvit în anul 1884 cursurile "Seminarului Andreian" devenind învățător la Școala greco – ortodoxă română din Orăștie. În anul 1894, în urma unui concurs, a obținut postul de învățător, pentru clasele a II-a și a III-a, la Școala capitală confesională greco-orientală din Lugoj, unde a rămas până în 1913, când s-a stins din viață, la doar 52 de ani. S-a integrat rapid în viața orasului remarcându-se printr-o bogată activitate culturală ca poet, publicist, traducător, membru al reuniunilor literare, muzicale și nu în ultimul rând ca o prezență activă în cadrul mișcării naționale.

Contemporan și pentru un timp coleg de catedră cu Vasile Nicolescu, cel ce a pus bazele Reuniunii învățătorilor români din dieceza Caransebeșului, a continuat activitatea acestuia ca membru al Reuniunii, notar al Despărțământului Lugoj și din 1910

vicepreședinte. În dizertațiile și prelegerile susținute în cadrul Reuniunii a abordat teme diverse, inedite și de actualitate urmărind modernizarea învățământului confesional, creșterea calității acestuia și adaptarea la cerințele timpului. A avut ca domenii de interes metodică și rolului diferitelor discipline în cadrul sistemului de învățământ, calitatea și accesibilitatea mijloacelor de învățământ, sistemul de organizare și conducere a școlilor, rolul dascălului în cadrul comunității locale. O atenție deosebită a acordat promovării în școală și comunitate a limbii române "curate" literare, susținând, adesea polemic, respectarea normelor Academiei Române.

George Joandrea a rămas până astăzi un nume de referință și în istoriografia învățământului bănățean prin lucrările dedicate Conferințelor și Reuniunii învățătorilor dar mai ales prin volumul de sinteză „Primii 6 ani din trecutul Reuniunii noastre învățătoarești (1869-1874)”, publicat la Caransebeș în 1910. Este de asemenea autorul unor minuțioase și documentate studii de istorie școlară, ca de exemplu: „Urme vechi de limbă, școală și pedagogie românească” sau „Influența bănățenilor la organizarea primei preparandii ortodoxe române”. În același context, al restituirilor istorice, a realizat biografiile unor personalități ce s-au implicat, pe diferite paliere, în susținerea învățământului românesc: Andrei Șaguna, Victor Babeș, Vasile Nicolescu sau Ana Alecsandrovici.

Din ansamblul operei sale se desprind idei pedagogice valoroase, multe dintre acestea păstrându-și viabilitatea până astăzi. Scopul învățământului, definit de George Joandrea, constă în „năzuința învățătorului de a face pe elev să devină cu timpul un om moral, să se simtă fericit, să fie de folos neamului din care face parte, societății și patriei în care s-a născut”.

Dezvoltând concepția pedagogică a epocii consideră că învățământul, în clasele mici, trebuie să aibă la bază modelul sintetic ”de la ușor la greu, de la cunoscut la necunoscut, de la aproape la departe” să valorifice rolul intuiției, a reprezentărilor senzoriale. Trezirea interesului, a motivației pentru studiu, captare atenției elevilor este potențată de atitudinea învățătorului de ”vorbirea clară și răspicată, intonarea și corecta modulare a vocii, folosirea culorilor vii, predarea plină de vioiciune”. În relația

profesor-elev nu e permis ca admonestarea să fie singurul mijloc de disciplinare, căci ”tonul încordat, amenințător și nenatural al învățătorului... crește apatia și neîncrederea în elev” preferabil fiind ”să trezim în tineri nu frica care trece, ci respectul care rămâne”.

Un alt principiu modern pe care dascălul lugojean îl promovează este cel al interdisciplinarității pentru că: ”ceea ce băiatul învață separat, ca un lucru în sine, fără nicio încopciere, uită ușor și degrabă”.

Susține de asemenea reducerea cantității de informație sterilă, realizarea unui învățământ practic, ancorat în realitate „să oferim dar elevului astfel de cunoștințe de după care, la timpul său să poată trăi, să le poată folosi”.

În viziunea sa jocul, în special la clasele mici, ar trebui valorizat ca mijloc de educație, având în vedere contribuția acestuia la dezvoltarea spiritului de competiție, la eliminarea tensiunilor, destindere dar și socializare la ”construirea unui fel de viață constituțional, în miniatură”. Pregătirea fizică este apreciată în lucrările sale ca o componentă esențială a educației, cu rol în dezvoltare amonioasă a personalității elevilor.

Un rol important acordă George Jondrea familiei și colaborării acesteia cu școala, în vederea educării morale a elevului. În același timp, în opinia sa, dascălul ar trebui să fie un mentor al comunității, o ”făclie a neamului”, a cărei activitate să se extindă dincolo de zidurile școlii prin răspândirea publicațiilor, susținerea societăților culturale, a asociațiilor economice, cursurilor de alfabetizare, organizarea de coruri, realizarea de monografii, culegeri de folclor, având însă ca o datorie fundamentală și propria perfecționare profesională. El însuși a dat un exemplu în acest sens prin întreaga sa activitate.

Având în vedere spiritul critic și metodic, stilul clar, argumentația și ideile novatoare multe dintre dizertațiile, prelegerile și referatele sale au fost propuse spre premieră în cadrul Reuniunii iar ulterior publicate în broșuri, în paginile ziarelor „Drapelul” din Lugoj, „Foaia Diecezană” din Caransebeș în revista „Educatorul” sau în cele 12 numere ale „Anuarului școlii capitale gr.ort. române din Lugoj”, pe care le-a coordonat.

A fost o personalitate complexă, un model de om dedicat profesiei sale, fapt ce l-a impus, la cumpăna veacului trecut., ca un lider incontestabil al dascălilor lugojeni.

BIBLIOGRAFIE

1. Ianculescu Mihai, Radu Petru, *Contribuții la cunoașterea școlii bănățene, George Joandrea- studiu monografic*, Timișoara, ISJ Timiș, 1970
2. Luchescu Gheorghe, *Lugojul cultural artistic (tradiție și contemporaneitate)*, Timișoara, 1973
3. Luchescu Gheorghe, Munteanu Vasile, Lăzărescu Victor, *Spiritualitate lugojeană*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1992
4. Arhiva Școlii Gimnaziale nr. 3 Lugoj.

PROIECTUL „CENTROPA MOVIES REMAKE”

Profesor Horațiu Suciu

Centropa este un Institut preocupat să păstreze memoria populației evreiești din Europa Centrală. Principalul instrument de interacțiune între Institutul Centropa și public este situl <http://www.centropa.org/>. Prin intermediul acestui site Centropa oferă și materiale pedagogice. Aici, educatorii interesați, găsesc o serie de materiale pedagogice brute (mărturii ale supraviețuitorilor evrei ai Holocaustului, mărturii ale evreilor din Europa Centrală, fotografii vechi), proiecte didactice, proiecte realizate de alți profesori și scurte film făcute pe baza mărturiilor și imaginilor supraviețuitorilor.

Ca profesor preocupat de predarea istoriei evreilor, am folosit de multe ori aceste filme, făcute pe baza unor documente istorice imagistice și orale. Totuși, am observat, că nu întotdeauna elevii mei sunt interesați și atenți atunci când vizionau aceste filme. Așa mi-a venit ideea proiectului „Centropa movies remake”. Elevii clasei a XI-a E (16/17 ani) au fost împărțiți în grupe de patru și fiecare grupă a avut ca sarcină de lucru realizarea unui remake¹

---

¹ Un **remake** (din engleză, cu sensul de **refacere**) este un produs mass-media bazat în cea mai mare parte pe o lucrare anterioară realizată pe același mediu. Poate fi un film, un joc video, o melodie, etc. (<https://ro.wikipedia.org/wiki/Remake>)

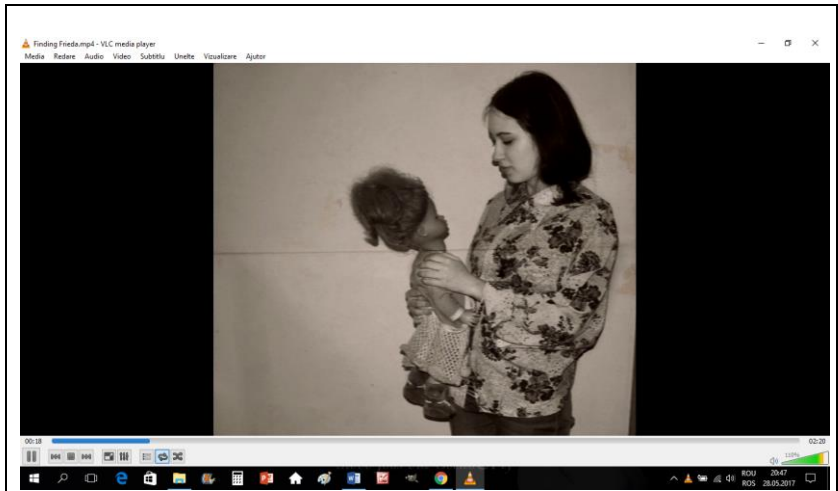

după unul din filmulețe Centropa. Elevii au ales să facă remaku-ri după filmele:

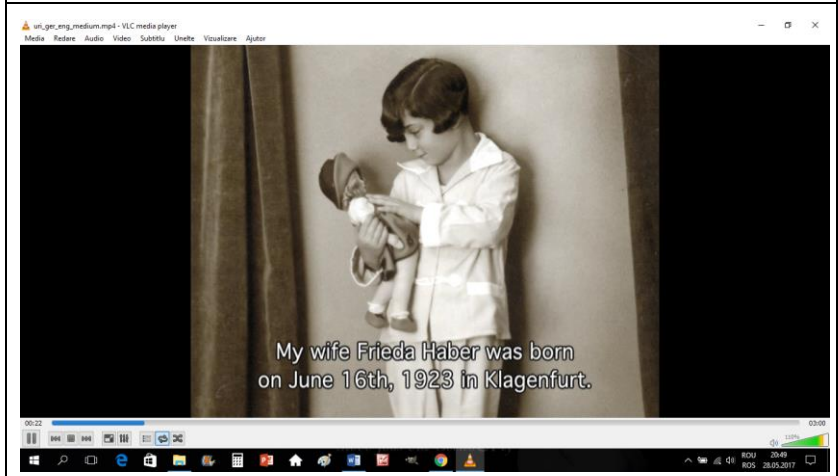
- Centropa 10 Years in 4 Minutes!
(<https://www.youtube.com/watch?v=oihjpyoAVI0>)
- Juci Scheiner Love - On A Motorcycle
(<https://www.youtube.com/watch?v=oWiswwByDE>)
- Judit Kinszki - Love on a Paper Airplane
(<https://www.youtube.com/watch?v=oDVTXib6p4Q>)
- The ones I lost
(<https://www.youtube.com/watch?v=7nOSc8G9bz0>)
- Max Uri - Looking For Frieda, Finding Frieda
(<https://www.youtube.com/watch?v=OPZcFMA8oq4>).

Elevii implicați în proiect au realizat filmulețele transformând filmele originale Centropa și adăugându-le experiența lor personală. Participând la acest proiect elevii clasei implicate au învățat să realizeze filme folosind diferite programe de editare, au învățat să folosească programe de editare a fotografiilor (filmele sunt în general alb-negru), au descoperit istoria evreilor din Europa Centrală, au fost regizori, scenariști, actori.

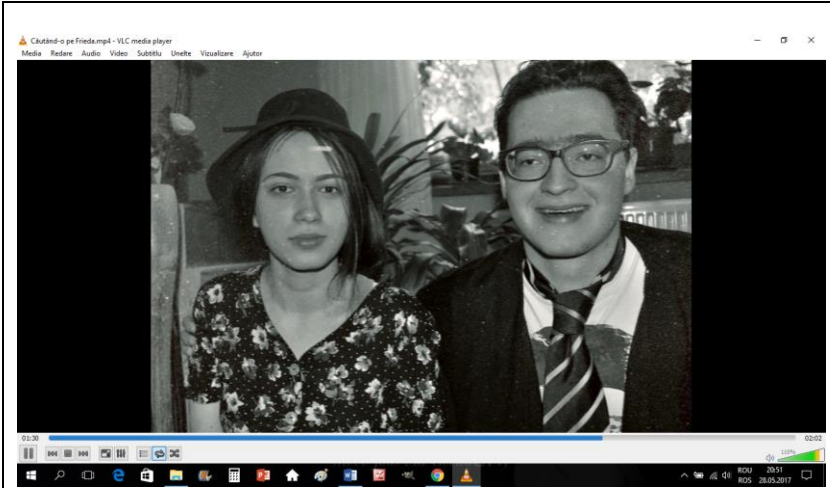
Filmele realizate de acești elevi au fost prezentate în cadrul Festivalului de Film al Elevilor de la Hasdeu – ediția a V-a (FF5EH), astfel fiind valorizată experiența lor de învățare. Prin implicarea în acest proiect elevii și-au dezvoltat atât abilitățile digitale, cât și competențele necesare înțelegerii istoriei Europei în secolul XX. Probabil aspectul novator al acestui proiect a fost faptul că elevii implicați au fost puși în situația de a discuta o creație (film) care folosește documente originale (fotografii, interviuri) și, mai apoi, au fost nevoiți să o recreeze.

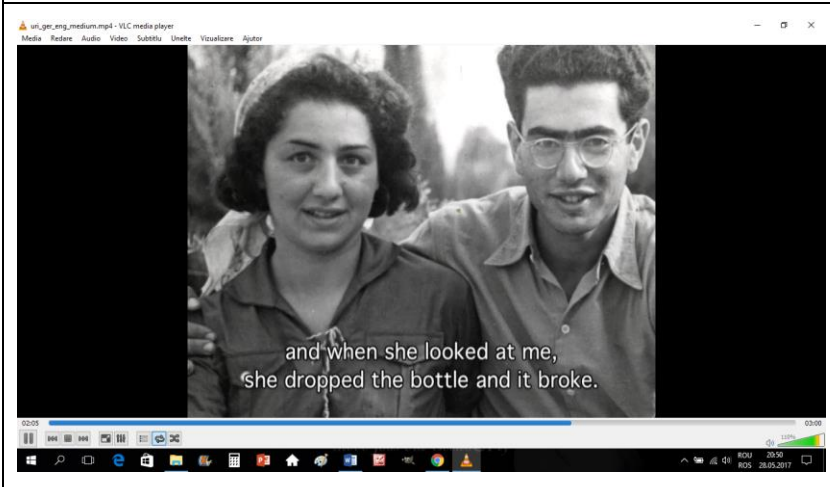
Looking For Frieda, Finding Frieda (students movie)

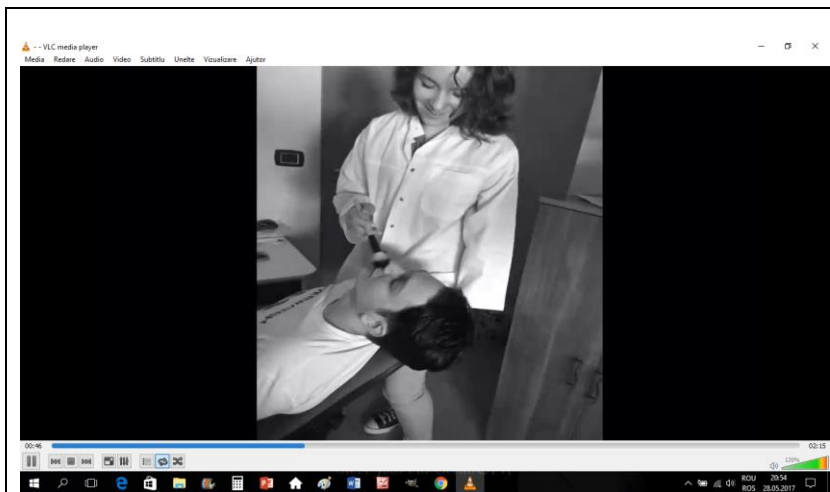
Looking For Frieda, Finding Frieda (Centropa movie)

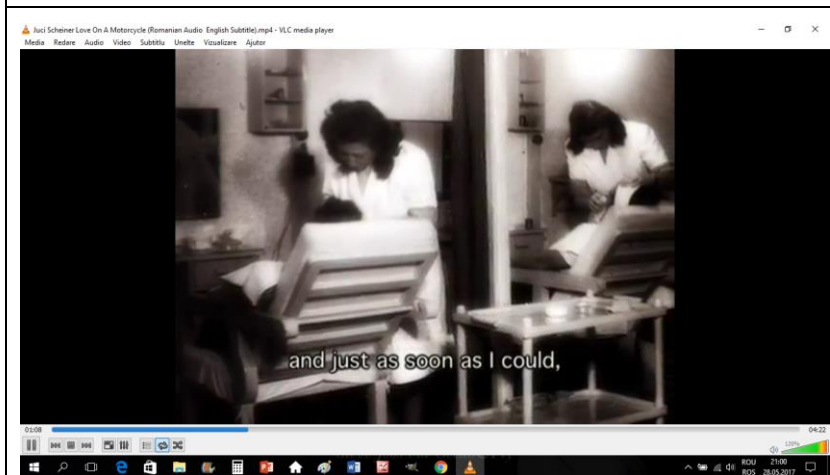
Looking For Frieda, Finding Frieda (students movie)

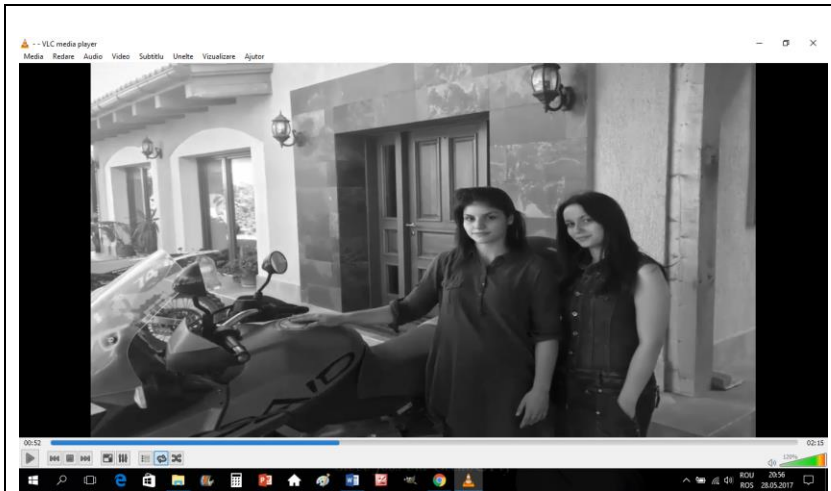
Looking For Frieda, Finding Frieda (Centropa movie)

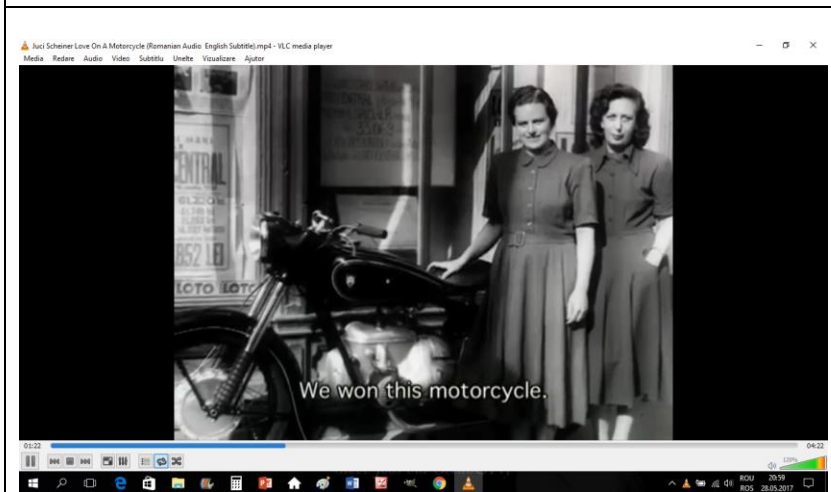
Juci Scheiner Love - On A Motorcycle (students movie)

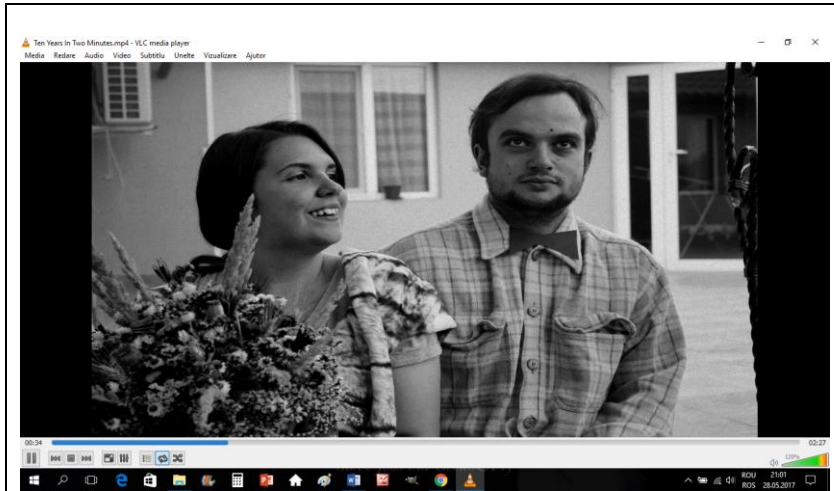
Juci Scheiner Love - On A Motorcycle (Centropa movie)

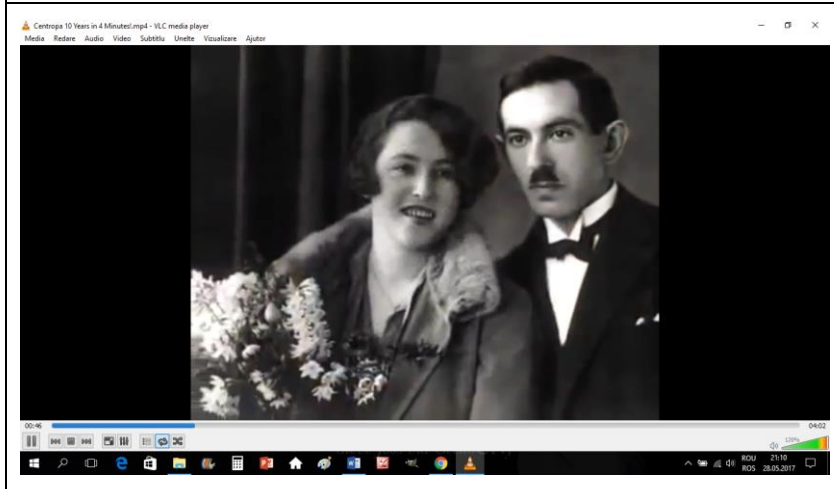
Juci Scheiner Love - On A Motorcycle (students movie)

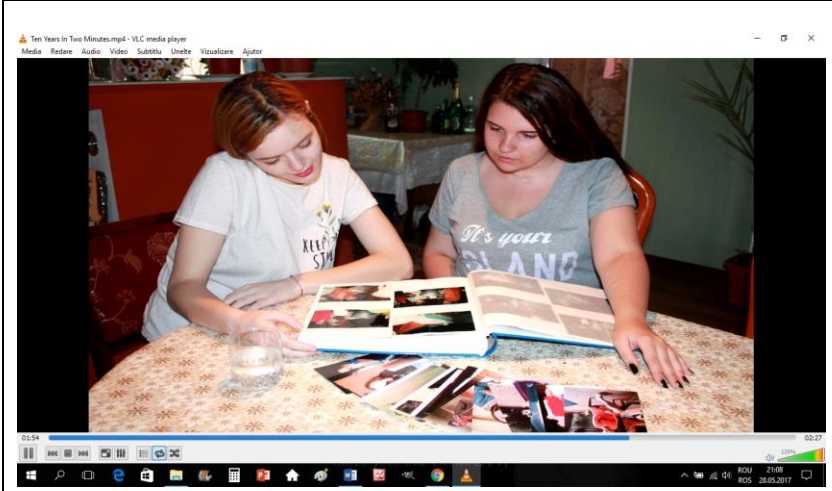
Juci Scheiner Love - On A Motorcycle (Centropa movie)

Centropa 10 Years in 4 Minutes! (students movie)

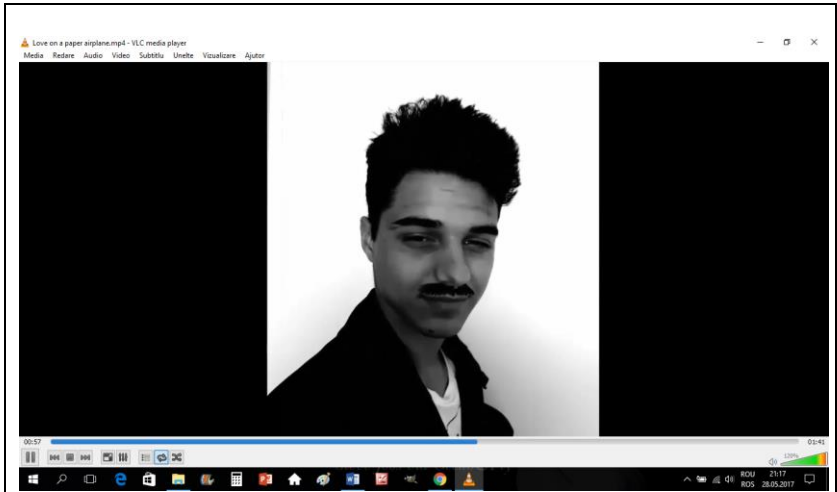
Centropa 10 Years in 4 Minutes! (Centropa movie)

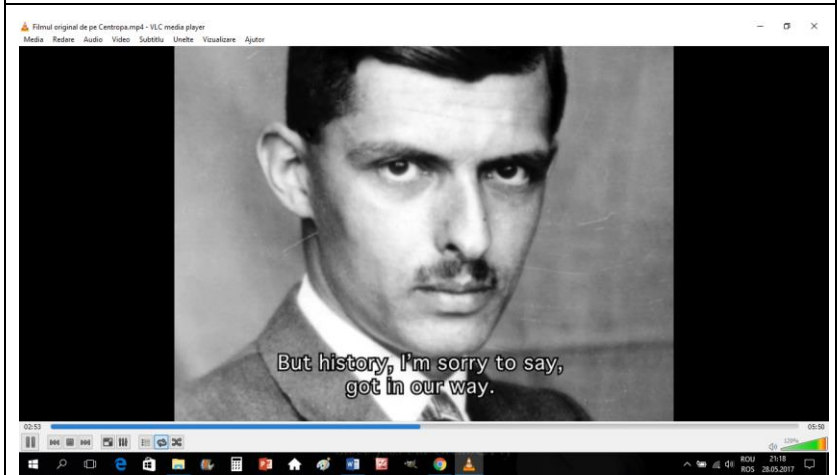
Centropa 10 Years in 4 Minutes! (students movie)

Centropa 10 Years in 4 Minutes! (Centropa movie)

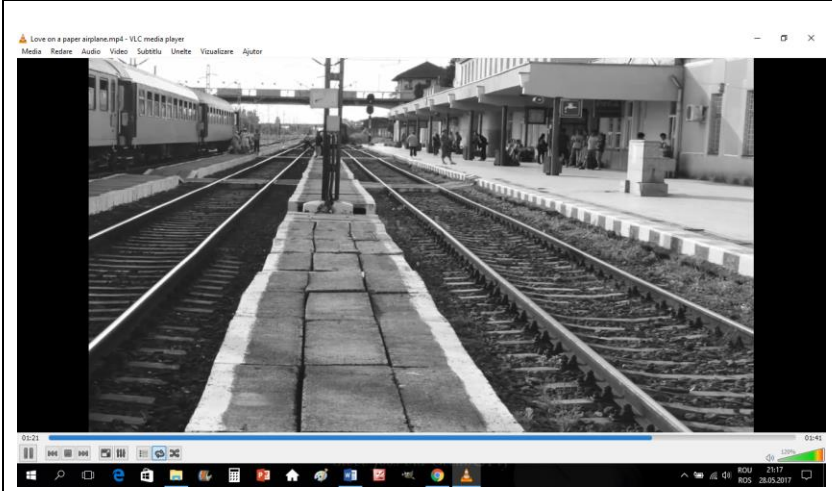

Love on a Paper Airplane (students movie)

Love on a Paper Airplane (Centropa movie)

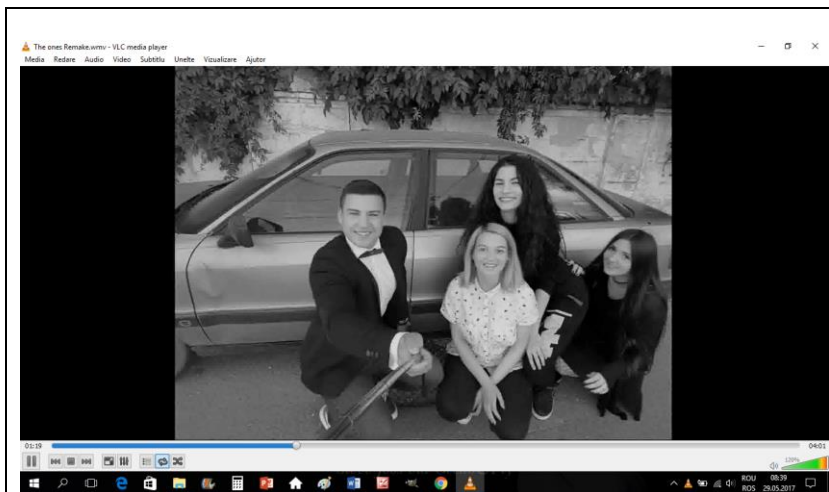

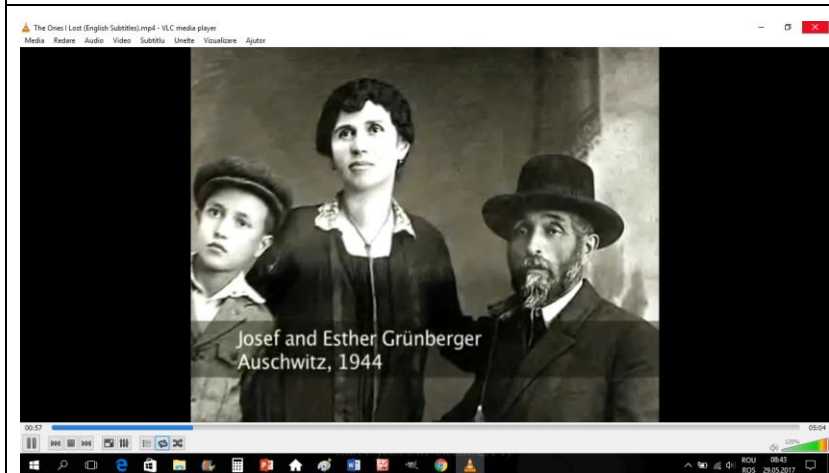
Love on a Paper Airplane (students movie)

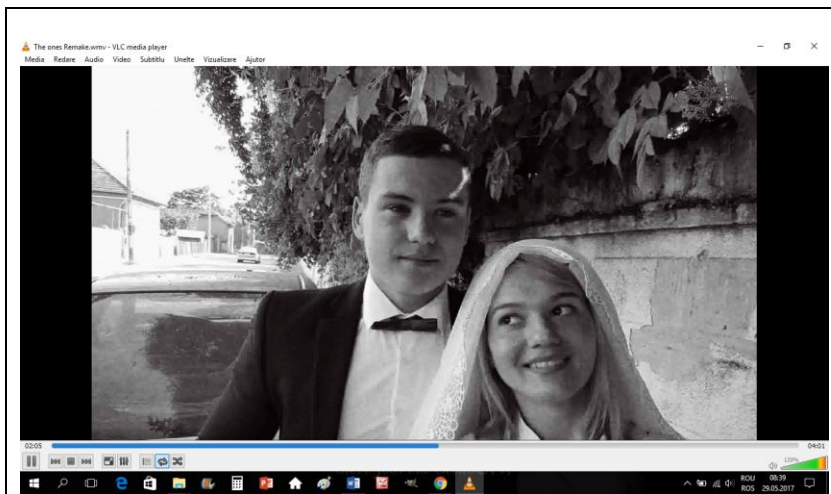
Love on a Paper Airplane (Centropa movie)

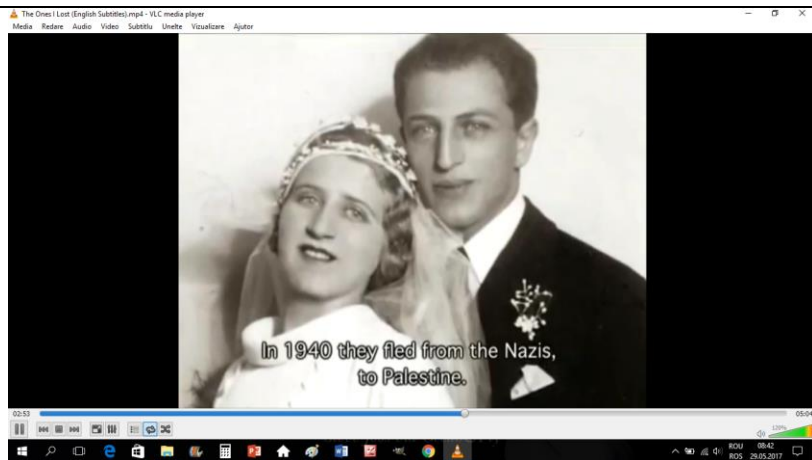
The ones I lost (students movie)

The ones I lost (Centropa movie)

The ones I lost (students movie)

The ones I lost (Centropa movie)

IV.
RECENZII

O DOCUMENTATĂ MONOGRAFIE

Pr. prof dr. Vasile Muntean

Am în vedere o bine întemeiată și voluminoasă carte intitulată *Monografia Protopopiatului ortodox român al Făgetului*, elaborată de Domnii profesori Ioan Cipu și Dumitru Tomoni, cunoscuți specialiști, coordonator fiind P. On.prot. Bujor Păcurar. Cuprinde 811 pagini (text, anexe și iconografie). Prefața e semnată de Înaltpreasfinția Sa Ioan Selejan, Mitropolitul Banatului.

Materialul este structurat în două părți, *Partea întâi* fiind la rândul ei împărțită în 5 capitole. Pe etape se descrie geneza și evoluția protoieriei făgețene până în contemporaneitate, ultimul capitol fiind dedicat bisericilor de lemn (monumente istorice) și mănăstirilor. *Partea a doua* iarși conține 5 mari capitole și prezintă gradual dezvoltarea învățământului confesional din protopopiatul Făget; ultimul capitol privește teme precum: donații, fonduri, fundații ecleziastice, edificii școlare și inspecție școlară. În final, se oferă o bogată bibliografie, reproduceri de documente și mai multe ilustrații color.

După cum a subliniat Întâistătătorul Bisericii bănățene în *Precuvântare*, autorii actualei monografii – utilizând și un însemnat fond arhivistic – au reușit să recupereze „o parte din zestrea spirituală și culturală a românilor din această parte de țară”, ceea ce nu este puțin.

În vederea unei noi ediții, să-mi fie permis a aduce unele îndreptări; sper să fie de folos. Se încearcă, justificat de altfel, acreditarea ideii că districtul de la 1716 ar putea fi protopopiatul Făgetului (pp. 10, 53, 70, 71), dar nu întotdeauna protoieria se suprapune exact districtului. Bunăoară, în 1757 ca protoprezbiterat Lugojul avea în subordine 17 localități sau unități (și 25 de preoți) iar

în anul 1768, ca district, avea 95 de preoți (I. D. Suciu – R. Constantinescu, *Documente privind istoria Mitropoliei Banatului*, I, Timișoara 1980, pp. 227, 228 și 316). Apoi, nu există bază documentară pentru ipoteza conform căreia episcopul Timișoarei, sau Mihai Viteazul (p. 62), s-ar fi implicat la 1594 în răscoala antiotomană condusă de episcopul Vârșetului (V. Muntean, *Monografia Arhiepiscopiei Timișoarei*, I, Timișoara 2012, p. 80, cu bibliografie). Pe urmă, nu e vorba de Ienopole-Ineul românesc (p. 63), ci de Ienopolea herțegoviniană (cf. P. Vesa, *Episcopia Aradului 1706-1918*, Cluj-Napoca 2006, p. 56). Nici Ioanichie Vladislavievici al Timișoarei nu poate fi privit doar ca simplu episcop (pp. 73, 201-202), din moment ce el însuși – în 1724 – se iscălea ca „mitropolit Temișvarskii” (I. B. Mureșianu, *Cartea veche bisericească din Banat*, Timișoara 1985, p. 265). După aceea, protopopul de la Sudriaș (din 1762; vezi p. 77 din *Monografie*, unde se indică cei 37 de ani ca vechime în protoierie) nu se chema Popovici (pp. 77, 97 și 100), ci Petrovici (I. B. Mureșianu, *Un document din 1767 privind aspecte ale vieții bisericești din Banat*, în „Mitropolia Banatului”, nr. 5-8/1976, p. 544). Acesta nu până în 1777 a rezidat în Sudriaș (p. 81), ci până în 1770, când trece la Făget. În p. 97, al treilea Belinț trebuie citit *Balinț*. Problema clericilor români cu nume sârbizate (vezi tabelele din pp. 96-98 și 100-101) cred că am rezolvat-o, într-un chip nepărtinitor, în „Altarul Banatului”, nr. 7-9/2016, p. 94 și urm. În p. 100, Boșuri se va lectura – corect – *Bujor*. D. Teodori a fost dascăl la Vârșeț nu până în 1865 (p. 133), ci până la finele anului precedent. M-am așteptat ca lista titularilor protopopiatului Făget (pp. 88, 169, 196, 330 și 512-513) să fie completă, fără cusur; de exemplu, Gruescu apare ca ...Enescu (*lapsus calami*). Înfățișez, acum, această listă cu numele cunoscute: Anghel (1735), Ioan Teodorovici (1753-1769), Petru Petrovici (1762-1770, la Sudriaș; 1770-1799, la Făget), Dimitrie Mihăilă (Mihailovici, 1799-1807), Chiril Radosavlievici (1808-1810), Ioan Nicolici (1811), Ioan Ioanovici (1812-1814), Petru Atanasiu (Atanasievici, 1815-1853), Partenie Gruescu (administrator protopopesc, 1853-1854), Nicolae Pavlovici (1854-1860), Dimitrie Petrovici (1861), Atanasie Ioanoviciu (1861-1886) ș.a.m.d. Evident, aceste remarci, făcute *sine ira et studio*, nu scad valoarea deosebită a prezentei lucrări; îi felicit sincer pe realizatorii ei.

LAZĂR GRUNEANȚU – AVOCAȚII BAROULUI TIMIȘ, 1875-2015

Vasile Dudaș

Lazăr Gruneanțu, *Avocații Baroului Timiș 1875-2015 - lexicon*, Timișoara, Editura Artpress, 2017, 575 p.

În urmă cu puțin timp, prestigioasa editură timișoreană „ARTPRESS” a editat în condiții grafice deosebite, cu profesionalism și seriozitate, lucrarea cunoscutului avocat timișorean Lazăr Gruneanțu.

Autorul, avocat cu o vechime în profesie de peste 35 de ani, pasionat de istoria avocaturii, de evoluția profesiei de avocat, a publicat în anul 2013 *Istoria Baroului Timiș* prima lucrare care tratează înființarea Corpului profesional al avocaților din Banat și Ardeal, fiind la vremea respectivă printre puținele lucrări de acest gen din țară.

Lucrarea propusă cititorilor se dorește a fi un „Lexicon” al avocaților care au fost membrii ai Baroului Timiș de la înființarea acestuia (25 ianuarie 1875) sub denumirea Camera Avocaților Timișoara, până în anul 2015. Autorul a acordat o atenție deosebită fiecărui avocat care într-o anumită perioadă a fost înscris în Baroul Timiș, indiferent de perioada în care a activat în acest Barou.

Camera Avocaților Timișoara a fost nucleul în jurul căreia s-a dezvoltat avocatura din întregul Banat, până în anul 1919, an în care are loc separarea avocaților din Banatul sârbesc care vor fi înscrși în Camera din Novisad. Autorul explică evoluția Baroului și implicit a membrilor săi, pentru a înțelege mai bine evoluția etapele parcurse de valorosul corp al avocaților bănățeni.

Odată cu reorganizarea administrativă o parte din avocații Baroului Timiș vor fi transferați Baroului Arad (Aradul Nou, Vinga, Radna-Lipova) apoi începând cu anul 1923 are loc înființarea Baroului Severin cu sediul la Lugoj, în acest Barou se vor înscrie avocații din Banatul montan inclusiv zona Oravița-Reșița-Bocșa. În anul 1926 odată cu înființarea județului Caraș va lua ființă Baroul Caraș cu sediul la Oravița.

Reorganizarea profesiei de avocat în anul 1950, duce la o verificare a corpului, epurarea avocaților, operațiune ce va avea drept rezultat scăderea dramatică a numărului acestora, cele trei Barouri vor fi comasate până în anul 1968 când se reînființează Baroul Caraș - Severin cu sediul la Reșița, Baroul Severin (Lugoj) fiind absorbit în Baroul Timiș.

Autorul , face o scurtă prezentare a fiecărui avocat (despre care a reușit să obțină informații), scoate în evidență calificarea profesională, traiectul profesional al avocatului. Din cuprinsul lucrării rezultă prezența și contribuția avocaților la apărarea drepturilor naționale ale românilor, rolul acestora la pregătirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, contribuția la instaurarea administrației românești și mai ales răspunsul pe care avocații l-au dat Apelului Consiliului Dirigent de a sprijini justiția și administrația locală, după instaurarea administrației românești. Atenție sporită este acordată operațiunii de „Epurare a Corpului de Avocați” operațiune începută în anul 1940, finalizată în anul 1948, în cursul căreia și-au pierdut calitatea de avocat peste 80 % din membrii, personalități ale Baroului timișorean, deținători de titluri universitare obținute la prestigioase Facultăți de Drept din străinătate, avocați care și-au adus contribuția la înfăptuirii României Mari, care s-au purtat cu vitejie pe frontul de est și vest, fiind recompensați cu ordine și medalii dar care vor fi îndepărtați din profesie pentru apartenența la un regim instaurat de forțele străine în perioada 1944-1947, sau pentru că nu aveau singura sursă de existență - avocatura.

Lucrarea prezintă un număr impresionant de fotografii ale avocaților, care dă posibilitatea cititorului să cunoască persoana și altfel decât din lecturarea textului, documente inedite, ce scot în evidență activitatea valorosului corp avocațial bănățean. Meritul

autorului constă și în aceea că valorifică un imens material documentar altfel supus uitării. Este de remarcat amplu material bibliografic consultat, cu regretul mărturisit al autorului de a nu fi obținut nici un fel de informații despre un număr destul de mare de confrăți.

Lucrare aduce o contribuție importantă la cunoașterea unei profesii puțin accesibilă publicului, după afirmațiile autorului lucrarea „se dorește a fi un omagiu adus tuturor avocaților care au profesat în cadrul Baroului și au avut o contribuție meritorie la ridicarea prestigiului acestuia”.

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE	5
<i>Prof. dr. Dumitru Tomoni</i>	
I. STUDII ȘI ARTICOLE	7
CULTURA MUREȘ, CREAȚIA LOCUITORILOR DELTEI MUREȘULUI ÎN EPOCA BRONZULUI TIMPURIU	9
<i>Prof. dr. Ciurușchin Miodrag</i>	
BANISSA (L.L.) – BANICA (L.CR.) – BĂNEASĂ (L.R.)	29
<i>Sorin Forțiu</i>	
CINCISPREZECE SIGILII DE LOCALITĂȚI DIN ZONA FĂGETULUI, JUDEȚUL TIMIȘ (secolele XVIII-XIX)	63
<i>Laurențiu-Ștefan Szemkovics</i>	
NEGUSTORI ROMÂNI DIN BANAT LA SFÂRȘITUL SECOLELOR AL XVIII-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA	79
<i>Costin Feneșan</i>	
ȚIGANII DIN SPAȚIUL ROMÂNESC LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA	107
<i>Prof. Horațiu Suciu</i>	
PARTENIE GRUESCU – UN MEMORIALIST MAI PUȚIN CUNOSCUT AL REVOLUȚIEI DE LA 1848-1849 DIN BANAT	150
<i>Nicolae Dumbrăvescu</i>	

DIONISIE PĂSCUȚIU ȘI RÉTHY LÁSZLÓ, CONTROVERSE PRIVIND ORIGINEA POPORULUI ROMÂN ȘI A LIMBII ROMÂNE <i>Prof. Ioan Cipu</i>	160
BANATUL MONTAN ȘI INDEPENDENȚA ROMÂNIEI SOLIDARITĂȚI DE IDEAL NAȚIONAL LA 1877-1878 <i>Ionel Bota</i>	191
CONTRIBUȚIA ROMÂNILOR DIN BANAT LA AJUTORAREA SINISTRAȚILOR ITALIENI (1909) <i>Preot Gh. Naghi</i>	203
ASPECTE DIN ACTIVITATEA CULTURALĂ A REUNIUNILOR DE CETIRE ȘI CÂNTĂRI DIN COMITATUL CARAȘ-SEVERIN, PÂNĂ LA 1918 <i>Prof. dr. Gabriela Hajdu</i>	207
DIN ISTORIA MARELUI RĂZBOI - ORAȘUL LUGOJ ÎNTRE ANII 1914 – 1919 <i>Prof. dr. Șipoș Ibolya</i>	218
BREAZOVA ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL <i>Prof. dr. Dumitru Tomoni</i>	252
SOCIETĂȚI CULTURALE ÎN LUGOJ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX <i>Dr. Oana-Roxana Ivan</i>	278
MARTIRI ȘI MĂRTURISITORI AI DREPTEI-CREDINȚE ÎN TIMPUL REGIMULUI COMUNIST. 70 DE ANI DE LA REÎNFIINȚAREA MITROPOLIEI BANATULUI <i>Preot prof. dr. Vasile Muntean</i>	289

II. PERSONALITĂȚI BĂNĂȚENE	311
ARHIEREUL ISTORIC IOAN BOROȘ DESPRE PICTORUL NICOLAE POPESCU ÎN LUMINA UNUI MANUSCRIS INEDIT DIN 1877	313
<i>Pr. Gheorghe Naghi</i>	
AUREL C. POPOVICI (1863-1917)	336
<i>Prof. Emanuel Povian</i>	
MITROPOLITUL NICOLAE CORNEANU (1923-2014)	341
<i>Preot dr. Ionel Popescu</i>	
III. DIDACTICĂ ȘI ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI	353
UN DASCĂL LUGOJEAN - GEORGE JOANDREA	355
<i>Prof. Medina Săvulescu</i>	
PROIECTUL „CENTROPA MOVIES REMAKE”	359
<i>Prof. Horațiu Suci</i>	
IV. RECENZII	371
O DOCUMENTATĂ MONOGRAFIE	373
<i>Pr. prof. dr. Vasile Muntean</i>	
LAZĂR GRUNEANȚU – AVOCAȚII BAROULUI TIMIȘ 1875-2015	375
<i>Vasile Dudaș</i>	

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA

DIPLOMĂ

Se acordă filialei _____ LUGOJ _____

PREMIUL „AURELIAN IORDĂNESCU”

pentru revista „RESTITUIRI BĂNĂȚENE”, vol. IV.

Președinte SȘIR,
Prof. univ. dr. Bogdan Murgescu

DATA _____ 26.07.2017 _____

În cadrul Școlii de vară a Societății de Științe Istorice din România, organizată în vara 2017 la Târgul Mureș, revista filialei Lugoj a societății, „Restituiri bănățene”, volumul IV, a obținut premiul „Aurelian Iordănescu”.